

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DEMOKRAT PARTİ'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ
(1946-1960)**

Beril YAŞAR TEKSOY

Danışman

Doç. Dr. Hakkı UYAR

2010

Yemin Metni

Tezli Yüksek Lisans projesi olarak sunduğum “Demokrat Parti’de Parti İçi Demokrasi(1946-1960)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Beril YAŞAR TEKSOY

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Demokrat Parti’de Parti İçi Demokrasi
(1946-1960)

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Bu tezde Demokrat Parti’nin muhalefet ve iktidar yıllarındaki kongreleri, örgütlenme yapısı, parti içindeki hiyerarşi, Meclis Grubu tartışmaları, tüzükleri, milletvekilleri, seçimler ve bunların parti içi demokrasiye uygun yapıp yapılmadığı tartışıldı. Kullanılan kaynakların daha çok birinci el olmasına özen gösterildi. O dönemin gazete ve dergilerinin yanı sıra, dönemin Meclis Grubu Toplantı Müzakere Zabıtları ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv belgeleri tarandı.

Türkiye’nin çok partili yaşama geçtiği ve demokrasiyi öğrenmeye çalıştığı bu dönemde, D.P.’nin kendi içerisinde demokrasiyi ne ölçüde uyguladığı temel araştırma konusunu oluşturdu.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, D.P., Parti İçi Demokrasi, D.P. Örgütü,

ABSTRACT
GRADUATE THESIS
INNER-PARTY DEMOCRACY IN DEMOCRATIC PARTY
(1946-1960)

Beril YAŞAR TEKSOY

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of History
Programme of Turkish Republic History

In this study, the congress of the Democratic Party while they are in power and in opposition, its organizational structure, inner-party hierarchy, discussions of the parliamentary group, its regulations, the MPs, elections and whether they had been done in accordance with inner-party democracy, have been discussed. It has been given importance that the sources used in this study were the first-hand sources. In addition to the newspapers and magazines of the time, the parliamentary group meeting records and the Republic Archives of the Prime Ministry have been scanned.

During this period when Turkey started to experience a multi-party life and when she tried to learn democracy, to what extent the inner-party democracy was applied in DP has been the focus of this study.

Key Words : Democratic party, DP, Inner-party Democracy, DP Organism

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM	
PARTİ İÇİ DEMOKRASİ	1
İKİNCİ BÖLÜM	
PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN TÜRKİYE GEÇMİŞİ:	
DEMOKRAT PARTİ’NİN ALDIĞI MİRAS.....	8
I) İTTİHAT VE TERAKKİ’DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ.....	8
II) BİRİNCİ MECLİS’TE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ.....	13
III) TEK PARTİ DÖNEMİNDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ.....	14
IV) DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN ETKENLER.....	17
V) DÖRTLÜ TAKRİR	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
DEMOKRAT PARTİ’NİN YAPISI, SEÇİMLER VE MİLLETVEKİLLERİ	22
I) DEMOKRAT PARTİ’NİN TÜZÜK VE PROGRAMI	22
II) SEÇİMLER VE HÜKÜMETLER	26
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BÜYÜK KONGRE	55

I) BİRİNCİ BÜYÜK KONGRE (7-11 Ocak 1947)	55	
II) 2.BÜYÜK KONGRE (20–25 HAZİRAN 1949)	60	
III) ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRE (15-21 Ekim 1951)	66	
IV) DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KONGRE (15-20 Ekim 1955)	69	
BEŞİNCİ BÖLÜM		
TAŞRA ÖRGÜTLENMESİ	76	
I) MUHALEFET YILLARINDA TEŞKİLATLANMA		76
II) İKTİDAR YILLARINDA TEŞKİLATLANMA		86
III) 1952–1955 KONGRELERİ VE ÖRGÜTLER		90
IV) 1956 VE SONRASI		96
ALTINCI BÖLÜM		
PARTİ GRUBU	100	
YEDİNCİ BÖLÜM		
DEMOKRAT PARTİ'DE PARTİ İÇİ ANLAŞMAZLIKLAR	126	
I) 1948 BUHRANI		126
II) D.P. İKTİDARININ İLK YILLARINDAKİ HİZİPLEŞMELER		144
III) YENİ SEÇİM KANUNU VE DEMOKRAT PARTİ İÇİNDE TARTIŞMALARI		152
IV) DEMOKRAT PARTİ'NİN VERDİĞİ BÜYÜK SINAV (1955)		163
V) İSPAT HAKKI		166
VI) ÜÇÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI		172
VII) 1956 VE SONRASI		174
SONUÇ	185	
KAYNAKÇA	188	

BİRİNCİ BÖLÜM

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Çoğulcu demokrasilerin olmazsa olmaz şartı siyasal partilerdir. Siyasal partilerin görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmeleri parti içi demokrasi ile mümkün olmaktadır. Çağdaş siyasi partiler çoğulcu demokratik rejimlerin kurumlarıdır ve kendi iç işleyişinde demokrasiyi hâkim kılmak zorundadır¹. Çoğulcu ve katılımcı parlamenter rejimin demokratik ilke ve yöntemleri parti içi demokrasiyi gerekli kılmaktadır². Parti içi demokrasi partinin bütün görev alanların seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini, ülkenin önemli sorunları hakkında çözüm önerilerinin alt kademelerden yukarı kademelere doğru gerçek ve demokratik bir süreç içerisinde ulaşabilmesini gerektirir. Tuncay parti içi demokrasiyi siyasal partilerin örgüt içi düzenlemelerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partideki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması süreci olarak tanımlamıştır³. Kudret Bosuter, parti içi demokrasinin sadece partilerin bir iç meselesinden ibaret olmayıp, bunun yanı sıra, demokrasinin çağdaş, eşitçi muhtevasını gerçekleştirme şart olarak görmekte; aynı zamanda partilerin, rejimimin tahripkâr unsurları haline gelerek, kitlelerin iradesini bertaraf etmelerini önleyecek bir ön tedbir olarak nitelendirir⁴. Server Tanilli ise parti içi demokrasinin doğuş nedenini siyasal partilerin bürokratik bir yönetim mekanizmasına sahip büyük örgütler halinde ortaya çıkmasının sonucunda kadro partilerinden kitle partilerine geçişin sonucu olarak görmektedir. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da oligarşik eğilimlerin ortaya çıktığını ve partide siyasal iradenin oluşumunun tekelinin bir yönetici azınlığın eline geçtiğini söylüyor⁵.

¹ Zübeyir Tokgöz, **Demokratikleşme Sürecinde Siyasal Partiler**, Günce Yay., Ankara, 1999, s. 128.

² Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yay, Ankara, (tarih yok), s. 51.

³ Tuncay, a.g.e., s. 52.

⁴ Tuncay, a.g.e., s. 16.

⁵ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, Adam Yay, İstanbul, 1993

Mehmet Kabasakal ise parti içi demokrasiyi bir partide demokrasinin var olup işlemleri olarak tanımlayıp, parti içi demokrasinin göstergesi olarak ta parti üyelerinin haklarını gözetmesi, parti içi yarışın ve kongrelerin yönetimden bağımsız gerçekleşmesi, adayların belirlenmesinde üyelerin etkin katılımını örnek gösteriyor⁶.

Parti içi demokrasi her şeyden önce türlü parti kademeleri arasında ve bütün parti üyeleri arasında demokratik ölçülerin gerektirdiği düşünme-konuşma-oy serbestliğinin hâkim olmasıdır. Parti kademeleri ve partililer birbirilerine bir parti programının ancak genel esaslar koymuş olan hükümleri ile birbirine bağlıdır. Bu esaslar bir ideoloji teşkil etsin, etmesin nihayet siyasi, iktisadi, sosyal meselelere bir kelime ile hayata belli bir idrak açısından bakmayı sağlarlar. Yoksa hayatın bütün meseleleri karşısında her partinin davranışlarını dikte etmez. Parti kademeleri ve partililer partinin hayati idrak açısını teşkil eden prensiplerde bağlıdır. Fakat bu prensiplerin sağladığı geniş bir alan vardır ki orada düşünme- tartışma ve oy vermede partililer serbesttir⁷.

Yurdakul Fincancıoğlu ise parti içi demokrasi ile ilgili olarak parti içi disiplin kavramının önemini açıklamış ve şöyle bir yorumda bulunmuştur; *“Parti içi disiplin uygulamalarında hizip ve kanat ayırımına büyük özen göstermek gerekir. Hizip bireysel ikbal amaçlıdır, kanat düşünseldir. Kanatların parti içindeki hareketlerine genelde bir söylem ve eylem tutarlılığı çabası egemendir. Hizipçilik ise daha çok entrikaya dönüktür. O nedenle disiplin uygulamaları Batıda hizipçilikle sınırlı tutulurken bizde merkez, özellikle büyük kentlerimizdeki cemaatçi ve etnik hizipleri baş üstünde taşımakta, buna karşılık kanatları tasfiye etmektedir.”*⁸ Olaya bu açıdan bakıldığında ortaya parti içi demokrasi ile ilgili farklı yaklaşım çıkar. Bu nedenle hizipçiliği en az düzeye indirgeyerek veya tamamen parti içinden atarak parti içi demokrasinin daha verimli işlenmesi sağlanabilir.

Siyasal bilimciler, partilerin yapısı incelenirken genellikle şu temel etkenlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtirler:

1. *“Liderlerin rolü ve seçilme yöntemi*

⁶ Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yay, İstanbul, 1991, s. 21.

⁷ **Forum**, sayı 29, 1 Haziran 1955.

⁸ Yurdakul Fincancıoğlu, “Parti İçi Disiplin ve Demokrasi”, **Sosyal Demokrat ve Değişim Dergisi**, Mart-Nisan 1997, Sayı:7.

2. Örgütte merkeziyetçilik derecesi
3. Liderlerin örgüt hiyerarşisindeki güç, disiplin yetkilerinin genişliği, karar alma ve politika belirlemeye katılma derecesi

4. Parti bürokrasisinin denetimi,

5. Parti parlamento kanadı ilişkileri

6. Üyeliğin temeli ve yaygınlık derecesi”⁹

7. Bu maddelerin her biri teker teker sağlıklı olarak işlenirken parti içi demokraside önemli ilerlemeler elde edilir. Bunlar işlerken ise en büyük sorumluluk liderlere ve tüzüklere düşmektedir. Çünkü partinin demokratik temellere dayandırılmasında başrol oyuncular liderler ve tüzüklerdir.

8. Parti içi demokrasinin etkin bir biçimde işlemesini sağlayan bir diğer unsur ise milletvekili adaylarının seçim biçimidir. Milletvekilleri adaylarının seçim biçimi parti içindeki demokrasinin işlerliği konusunda bize önemli bilgiler vermektedir. Burada önemli olan kısım ise milletvekili adaylarının belirleme yöntemlerinde Genel Merkeze düşen payın örgüte düşen paydan daha düşük olmasıdır. Bunu sağlamak için karar mekanizmasının tabandan tepeye olması şarttır. Bu sadece milletvekili adaylarının belirlenmesine değil aynı zamanda teşkilatlanmada da büyük önem taşır.

Burada üzerinde dikkatle durulması gereken bir nokta daha vardır ki o da demokratik toplumlarda yasama ve yürütmenin birbirinden tamamen ayrılmasıdır. Fakat parti içinde demokrasi olmazsa bu durum zedelenebilir. Çünkü Türkiye’deki genel seçim geleneklerinde milletvekilleri adayları belirlenirken liderin fikirleri çok kuvvetlidir. Bu nedenle milletvekili adayları daha çok lider yakın konumda olan kişiler içinden seçilir. Özellikle iktidar partisi olan hükümet başkanı ise Meclis’teki iktidar milletvekillerinin aday yoklamasındaki tek seçicidir. Sandığa giden seçmenler onun partisine oy verirken onun yazdığı listeyi seçerler. O şekilde seçilen ve bir daha ki seçimde yeniden seçilmek isteyen milletvekilleri de genellikle onun sözünü dinler. Sonuçta hükümet Meclisin değil de, Meclis hükümetin denetimi altındaymış gibi bir durum ortaya çıkar¹⁰.

Londra Üniversitesi, siyasi ilimler fakültesi olan London School of Economics’de siyaset bilimi doçenti Mr. McKenzle 1955 yıllarında İngiltere’deki

⁹ Kabasakal, a.g.e., s. 23.

¹⁰ Altan Öymen, “Berlin’de Hakimler Var”, **Radikal**, 23.2. 2010

siyasi teşkilat ve faaliyet tarzına ilişkin ilgi uyandıracak pek çok makale ve kitap yazmıştı. Yazdığı makalelerinden birinde İşçi Partisi'nin son seçimlerde üst üste yenilmesinin sebeplerini araştırırken, bilhassa parti teşkilatı ve alt kademelere muhafazakârlar kadar geniş hareket serbestliği ve inisiyatif vermeyişini zikretmektedir. Bu yüzden partinin asıl elemanları müdahaleler, alakasızlıklar ve arzularının daimi surette baltalanmasıyla heyecan ve hayatiyetlerini kaybetmiştir demektir.¹¹

Yine parti içi demokrasinin ne kadar sağlıklı işlediğini anlayabilmek için liderlerin parti içindeki konumları son derece önem taşımaktadır. Türkiye geleneksel yapısından ve geçmişte aldığı mirastan dolayı oligarşik yapıya eğilimli bir toplumdur ve bu parti içindeki yapıya da yansır. Burada önemli olan nokta ise oligarşiye eğilimli olan başkanların geçmişten aldıkları güçle parti içinde mutlak bir otorite kurmalarıdır. Duverger bu otokritik eğilimi genel bir durum olarak nitelendirirken, derecesinin birçok etkene bağlı olarak değişeceği kanaatindedir. Bunlara örnek olarak ta partinin sosyal bileşimi, demokrasi duygusunun parti üyeleri arasındaki gücü, partinin yapısında açıkça ifade bulan parti doktrini ve partinin yaşını göstermiştir. Pek çok yazar Duverger'in dediği gibi parti liderlerinin zamanla tek adamlı sistem kurmaya çalışmasını olağan karşılamaktadır. Hatta bu durumu Jean-Jacques Rousseau Toplumsal Sözleşmesi'nde şöyle değerlendirmiştir; *“Büyük çoğunluğun yöneten ve küçük bir azınlığın da yönetilen olması doğal bir düzene karşıdır. Bu anlamda bir demokrasi hiçbir zaman varolamadığı gibi, hiçbir zamanda varolmayacaktır.”* Michels'e göre ise kitleler hareketsiz ve edilgendir¹². Bunun sonucu olarak, partilerde oligarşik eğilimin oluşması kaçınılmazdır. Fakat bu oligarşik eğilimlerin de parti demokrasisine zarar verdiği düşüncesinde pek çok araştırmacı birleşmektedir. Tanilli bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirir;

“Günümüzdeki siyasal partilerin büyük kitle partilerinin oluşumunun sonucu olarak oligarşik eğilimlerin arttığını ve bu süreçte ise üyelerce denetlenemeyen, tersine parti örgütü sayesinde üyelere istenen yönün verildiği bir parti yönetimi oluyor.”¹³

¹¹ **Forum**, sayı 38, 15 Ekim 1955.

¹² Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Yay., Ankara, 2005, s. 224.

¹³ Tanilli, a.g.e., s. 216.

Bunu daha basit tanımlamak gerekirse parti liderlerinin kongreye hâkim olmasıyla beraber merkez yönetim ve disiplin kurullarını kontrol altına alma imkânına sahip olurlar. Bunun sonucu olarak da parti içi muhalefetin gerçekleşmesi imkânsız bir durum haline gelir.

Bunun önüne geçilmesi ise her şeyden önce liderlerin demokrasi anlayışına ve hoşgörü yeteneğine bağlıdır. İyi bir lider alt kadrodan gelecek taleplere yanıt vermeli ve partisinin tabandan tepeye işleyen bir parti yapısına sokmalıdır.

Bununla birlikte parti üyelerinin de düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri parti içi demokrasi için önemli bir noktadır. Parti üyeliği sürekli olmalı ve Üyeler partiden ihraçla yönetimler görevden alınma korkusuyla hareket ederlerse o partide özgür tartışma, canlılık ve gelişme olmaz¹⁴.

Parti içi demokrasi ile ilgili bir diğer unsur ise kongrelerde alınan kararlara veya program ve tüzüklere parti üyelerince tam olarak uyulup uyulmadığıdır. Özellikle Türkiye gibi demokratik kurumsallaşmanın çok fazla sağlanamadığı ülkelerde aynı kurumsallaşmayı parti içinde de sağlayamamaktadır. Bu durum partiler için hazırlanan tüzük ve programlar içinde geçerliliğini sürdürür. Özellikle parti tüzükleri partinin içi yapısının işleyişini belirlediği için son derece önemlidir. Tüzükler hazırlanırken dikkat edilmesi gereken nokta tabandan gelen taleplerin göz önünde bulundurulmasıdır. Yine hazırlanma tüzüklerin aşamasında parti üyeleri tarafından katılım çokluğuna özen gösterilmesi gereklidir.

Yine parti için olmazsa olmaz ve partinin en üst yetkili merci büyük kongrelerdir. Kongrelerde parti ile ilgili hayati kararlar alınmaktadır. Bu nedenle katılım fazla olması önemli bir unsurdur.

Parti içinde karar alınırken katılım fazla olması ve tabanları genişletmek taşra örgütleri aracılığı ile olmaktadır. Bu nedenle tabandan gelen isteklerin değerlendirilmesinde aracı olarak taşra örgütleri önemli yer almaktadır. 1961 Anayasası ile ocak-bucak örgütlerinin siyasi kutuplaşma nedeni gösterilerek kapatılması ciddi bir handicap oluşturmuştur¹⁵. 1960 dönemi öncesi Türk Siyasi Partileri toplumsal tabanla parti yönetimi arasında güçlü bir iletişim kaynağı olan

¹⁴ Kabasakal, a.g.e., s. 25.

¹⁵ Kışlalı, a.g.e., s. 228.

siyasi bilinçlenmeye katkı yapan, parti içi demokrasinin işleyişinde önemli işlevi bulunan temel kurumlar işte bu ocak- bucak örgütlenmeleridir¹⁶.

Eğer bir Siyasal Parti örgütlenmesini en geniş bir şekilde yapmak istiyorsa geniş kitleleri bünyesinde almak zorundadır. Bunu ise en etkili bir şekilde taşralarda örgütlenerek yapar. Hatta bu konuda Bosuter halkın siyasi faaliyetlere en geniş şekliyle katılmasına imkân vermek üzere köy ve mahallelere kadar uzanacak bir örgütlenmeyi, ilk kademe kongrelerinin bütün üyelerinin iştirakine açık tutulmasını ve delegelik statüsünün ancak en alt kongreden itibaren başlamasını zorunlu kılmakta olduğunu savunur¹⁷.

Bu nedenlerden dolayı taşra örgütlenmelerinin parti yönetiminde söz sahibi olmaları ve bu örgütlerin hareket serbestisinin fazla olması parti içi demokrasi bakımından önemli bir unsurdur.

Parti içi düzenin yapısı, Seçim Kanunu ile 1961'den sonra Anayasa'ya girmiştir. Bundan önceki tarihsel geçmişi ise son derece kısadır. Bunun en büyük nedeni Türkiye'de demokrasinin oluşumu gibi partilerin oluşumunda halk tarafından değil eğitim görmüş burjuva sınıfın gayretiyle sağlandığı içindir. Yani partilerin ortaya çıkışında sermaye emek ve emek hâkim değildir. Bu nedenle demokratik düşünce yapısı Türkiye'de Batılı toplumlara göre geriden gelmektedir. Ve bu nedenle batılı toplumlara göre daha merkezîyetçi bir yapıya sahiptirler. Bunu Fincancıoğlu şu şekilde açıklamıştır;

*“Siyasal partilerimiz, tarihsel perspektifte, siyasal örgütlenme yasağının henüz geçerli olduğu siyasal örgütlenme yasağının henüz geçerli olduğu geçen yüzyılın bitimine niteliğinde başladığı için doğaları gereği merkezîyetçi, dolayısıyla hizipçi ve disiplincidirler.”*¹⁸

Tüm bunlar göz önüne alındığı zaman parti içi demokrasi sözcülüğünü yaptığı halk kitlelerini siyaset sahnesine çıkarma ve bu karar mekanizması içine sokma bakımından da önemli bir konudur. Bu bağlamda düşünülecek olursa bir parti içinde demokrasi ne kadar fazlaysa bunun ülke demokrasisine yansımaları o kadar fazladır. Fincancıoğlu, parti içi demokrasiyi tabandan tavana etkileşimi sağlayan bir

¹⁶ Kışlalı, a.g.e., s. 228.

¹⁷ Kudret Bosuter, **Parti İçi Demokrasi**, İstanbul, 1969, s. 71.

¹⁸ Fincancıoğlu, a.g.m.

mekanizma olarak partileri ÷lke demokrasinin gelişmesinde bir katkı ağı olarak nitelendirir¹⁹.

Ama bir ÷lkedeki parti içi demokrasinin işlerliği bu kadar etkenle açıklamak elbette doğru değildir. Çünkü parti içi demokrasiyi etkileyen parti dışında pek çok unsur vardır. Bunların başında baskı grupları gelir. Baskı grupları parti içi demokrasi için son derece tehlikeli bir unsur. Özellikle partinin finanse edilmesinde katkıları bulunan baskı grupları parti içinde söz sahibi olmakta daha ısrarcı davranırlar. Bu durumda parti işlerliği tehlikeye düşebilir. Bunun dışında siyasal, sosyal ve ekonomik faktörler parti içi demokrasiyi etkileyen diğer unsurlar arasındadır. Tabi yukarda belirttiğimiz gibi geçmişten alınan miras ve k÷ltürde yine önemli bağlayıcı unsurlardır. Demokrat Parti'de parti içi demokrasiyi incelerken bunların hepsini göz önünde bulundurmaya dikkat edeceğiz. Bu nedenle her Şeyden önce dönemi tanımak değerlendirmenin yapılmasında daha doğru sonuçlar verecektir.

¹⁹ Fincancıoğlu a.g.m. s. 97

İKİNCİ BÖLÜM

PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN TÜRKİYE GEÇMİŞİ: DEMOKRAT PARTİ'NİN ALDIĞI MİRAS

I) İTTİHAT VE TERAKKİ'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Osmanlı-Türkiye parlamento tarihi ilk olarak I. Meşrutiyet'le başlamakla birlikte parlamenter hayat, II. Abdülhamit'in Meclisi feshetmesiyle uzun bir süre (30 yıl) tatile girmiştir. Bunun üzerine II. Abdülhamit'in 30 yıllık istibdat dönemi başlamıştır.

II. Abdülhamit döneminde günden güne çözülmeye doğru sürüklenen imparatorluğu bir arada tutabilme ve gayret endişesi normal şartlarda farklı gelişmesi mümkün olan siyasi tecrübeyi katı bir merkezîyetçiliğe götürmüş, buna bir de bürokrasi ve üst seviye devlet kadrolarına güvensizlik eklenince Yıldız rejimini 20. asır başında tartışılır hale gelmiş, aşırı güç birikimi çelişkili bir şekilde rejimin zayıf karnını oluşturmuştur. Yıldız sarayında temerküz eden iktidar karşısında Tanzimat'la Babîâlî paşalarının da siyasal işlevleri ortadan kalkmış, yönetsel işlevleri aşınmış sivil bürokrasisinin otonomisi ortadan kalkmıştır. II. Abdülhamit döneminde sadrazamın hangi sıklıkla değiştirildiğine bakarak devlet yönetiminde elitlerin etkili olma imkânlarının kısıtlı olduğu sonucu çıkarılabilir²⁰.

Bununla birlikte II. Abdülhamit döneminin en önemli özelliklerinden biri kabul edilen eğitim sisteminin alt yapısının oluşturulması, belki de O'nun sonunu hazırlayan en önemli itici güçlerden biriydi.

Bu düzen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Meşrutiyet'i ilan etmesiyle son bulmuş ve Türk demokrasi tarihi açısından yeni bir dönem başlamıştı. Kemal Karpat Jön Türkler dönemi dediği bu dönemin Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyet döneminde hem seçkinleri hem de kitleleri coşturan politik örgütlerin ve ideolojinin tohumlarının atıldığı dönem olması nedeniyle büyük önem taşıdığını belirtir²¹.

²⁰ H. Aliyar Demirci, **İkinci Meşrutiyet'te Ayan Meclisi (1908-1912)**, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006, s. 13.

²¹ H. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İstanbul, 1996, s. 11.

Cumhuriyet döneminde gerek politik sistemi gerekse parti içi demokrasinin oluşumunu değerlendirmek için bu dönemin ayrıntılı incelenmesi gereklidir.

İkinci Meşrutiyet döneminin en büyük özelliklerinden biri de siyasal parti örgütlenmelerinin hızla artmasıdır. Bununla birlikte 1908’de 2. Meşrutiyetin ilanı ile parlamentoda çoğunluğu ele geçiren İttihat ve Terakki Cumhuriyet dönemi partilerine örnek olmakla birlikte koşulları ve içinde bulunduğu dönem itibarıyla farklı bir alanda değerlendirilmesi daha doğru olur. İttihat ve Terakki’nin bu önemli güce sahip olmasının en önemli nedeni 2. meşrutiyeti ilan edip 1876 Anayasasının yeniden yürürlüğe konmasını sağlaması ve seçimlerde baskıyla da olsa çoğunluğu ele geçirmesiydi ve böylelikle Meclis-i Mebusan’ı denetimi altına almasından kaynaklıydı. Bununla birlikte İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra çoğu zaman kabinede yer almasına karşın İttihat ve Terakki Cemiyeti 1913’e değin yürütmenin denetimini tam olarak üstlenemedi. Bu anormal durum, bir ölçüde padişahın yürütmenin doğal bir parçası olmasından ve yerine kolay kolay bir başkasının gelmemesinden kaynaklanıyordu; ama bu durumun en önemli nedeni İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin henüz çok etnikli, çok dinli Osmanlı toplumuna uygulanabilecek nitelikte olgunlaşmış bir ideolojiye sahip, tam bir politik parti haline gelmemiş olmasıydı²².

Parti, cemiyet olarak kurulduğu için meşrutiyet’in ilanından sonra özellikle milletvekillerini Meclise sokmasıyla partide sivil kanat (cemiyet) ve parlamento kanadı olarak iki ayrı kanat görülmüş ve bu durum parti içinde çift başlılığa neden olmuştu.

İttihat ve Terakki’nin küçük bir dönem hariç 2. Meşrutiyet boyunca iktidarı elinde tutmasının en büyük sebeplerinden biri meşrutiyet’in ilanına zemin hazırlamaları ve cemiyet yapısı itibarıyla yarattıkları baskıcı tutumdur. İttihat ve Terakki’nin oldukça karmaşık bir yapısı vardı. Tarık Zafer Tunaya bu karmaşık yapıyı şöyle açıklamıştır; “İçyapı bakımından İttihat ve Terakki, her parti gibi türdeş olmamıştır. Olmasına da imkân yoktur. Çünkü bu durumu soyut kurtuluş ve Abdülhamit rejimini her çeşit unsurla birleşerek yıkma stratejisinden doğmuştur.”²³

²² Karpat, a.g.e., s. 12.

²³ Tarık Z. Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul, 1952, s. 213.

Anlaşılabacağı gibi bu karmaşık yapıdaki Grubun parti içi hiyerarşi uyumunu, disiplinini sağlamak son derece zordu. Nitekim ilk kopmalarını Meşrutiyet ilan edildikten hemen sonra yaşamaya başladı. Bazı yazarlar bunu hizipler koalisyonunun çatı örgütü olarak nitelendirmişlerdir.

Yukarıda da belirtildiği gibi İttihat ve Terakki çok farklı görüşlere sahip kişileri aynı çatı altında barındırdığı için parti içi çatışmaların ve hiziplerin olması kaçınılmazdı. Nitekim bu durumun ilk örneği İttihat ve Terakki'den ayrılan birkaç milletvekilinin kurduğu Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'dır. Bunu yine İttihat ve Terakki'den 1908'de Meclise girmiş sekiz milletvekilinin ayrılmasıyla kurulan Ahali Partisi izledi. En büyük kopma ise 1911 yılında İttihat ve Terakki'ye en ciddi rakip olacak olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurulmasıyla gerçekleşti. Yine bunlarla birlikte Bağımsız Muhalefet Grubu oluştu (Hizb-i Muhalefet) Böylece Mecliste muhalefet sayısı 286'ya ulaştı²⁴. İktidarı kısa bir süreliğine ele alan muhalefete karşı hareket İttihat ve Terakki'den Babaili Baskını'yla gelmiştir. Bu Baskın öncesi dönemde İttihat ve Terakki listelerinden Meclise giren bazı üyelerin istifalarına önlem olarak parti içi disiplini yerine getirmek amacıyla fedailer aracılığı ile şiddet kullanılmıştır²⁵.

Milletvekili adaylarının seçimi büyük ölçüde cemiyetin desteğine bağlıdır. 1913 Tüzüğünde, mebus adaylarının Meclisi Umumi'ce saptanacağı çoğunluğunu, Cemiyetçe aday gösterilmiş ona bağlı kişiler oluşturmuştur²⁶. Buna rağmen İttihat ve Terakki listelerindeki bazı mebusların aslında cemiyetle hiçbir ilişkisi olmadığı da görülmektedir²⁷. Kendi güçleriyle mebus seçilenler ancak birkaç kişiydi. Hüseyin Cahit, *“Meclisten çıkınca sıfır olacaklarını bilen mebuslar, içten bir bağlılıkla cemiyet ve partiyi desteklemek, dinlemek zorundaydılar. Görünüşte güçlü olan mebuslardı. Gerçekte dıştaki örgüt”* demektedir²⁸

²⁴ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Kaynak Yay., İstanbul, 1971

²⁵ Demirci, a.g.e., s. 21.

²⁶ Kabasakal, a.g.e., s.55

²⁷ Demirci, a.g.e., s. 21.

²⁸ Kabasakal, a.g.e., s. 56.

Eric Jan Zürcher ise parti- cemiyet ayrımı ile ilgili olarak parlamentonun ittihatçı üyelerinde oluşan partini cemiyetin yerini hiçbir zaman alamadığını söyler ve şöyle devam eder;

*“Parti cemiyetle yan yana varlığını sürdürdü. Parti disiplinine sahip olmadığından dolayı bu Meclis Grubuna İTC tam olarak güvenmiyorlardı ve dolayısıyla içtüzüğü asıl iktidarın merkez-i umumi ile kalem-i umumide kalmasını sağlamıştı. Meclisteki partiye daha çok söz hakkı ancak 1914 sonrasında, artık sadece düşünmeden onaylayan bir kurum haline geldiğinde verildi.”*²⁹

Feroz Ahmad ise cemiyetin kendi bünyesi içinde iktidar için yarışanlar sorununu, iktidar yapısını âdem-i merkeziyetçi bir sisteme bağlamakla çözdüğünü söyler. Bunu ise Meclisteki ittihatçılara özerk bir parti kurma hakkının tanınmasıyla yapıldığını söyler. Fakat uygulamada bu gruba fazla bir özgürlük hakkının verilmediğini, bunun sebep olarak da başkanlığa iç gruptan Talat Bey’in getirilmesini gösterir³⁰.

Hüseyin Cahit Yalçın bu durumu şöyle değerlendirmektedir; *“Bir yanda cemiyet olacaktı, bir yanda da parti. Meclise mebus olarak girmiş Cemiyet üyelerinin toplamına parti denilecekti. Öyle bir parti ki bütün üyeleri yalnızca Meclis’teki mebuslardan oluşuyordu. Bu siyasal partiyi Meclis dışında kim tutacaktı? Cemiyet...İttihat ve Terakki Cemiyeti ile partinin ilişkisi Meşrutiyetin sonuna kadar akıllıca bir biçimde sokulmadı Cemiyet adı bir süre sonra ortadan kalktıysa da cemiyet ruhu ortadan kalkmadı.”*³¹

II. Meşrutiyet dönemi ile iktidarı uzun bir süre elinde tutan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu çoğunluğa rağmen siyasal gücün tekeline geçmediğinin her zaman bilincindedir. Gerek iç gerek dış siyasal ve toplumsal koşullar İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni iktidarı, ordu ve Babîâli’nin temsil ettiği bürokrasi gibi geleneksel kurumlarla zorlamaya paylaşmaya zorlamıştır. Dahası yekpare bir siyasal kuruluş olmayan Cemiyet, kendi içinde hizipleşme ve çatışmalar yüzünden görünüşte olsun birleşmiş bir bütün niteliği kazanmamakta, dolayısıyla iktidara sahip çıkamamaktaydı. 1914’te ilişkilerini sınırlandırabilmiş ve Enver- Talat- Cemal üçlüsünü

²⁹ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yay, İstanbul, 2007, s. 151.

³⁰ Ahmad, a.g.e., s. 194.

³¹ Kabasakal, a.g.e., ss. 55-56.

kuracak duruma gelmiştir. Bu üçlünün her biri, Cemiyet içindeki başlıca hizipleri temsil ediyordu³².

İttihat ve Terakki Babıâli Baskınından sonra (1913) iktidardan düşünceye kadar iktidara tam olarak hâkim olmuştur. Sina Akşin de bu dönemi (1913-1918) tam iktidar dönemi olarak adlandırmaktadır.

İttihat ve Terakki'den esas kopmalar 1918 senesinde yaşanmıştı. Bu geçen zaman içinde yaşanan savaşlar, toprak kayıpları ve mali yönden sıkıntılar iktidarı hayli yıpratmış ve huzursuzluklara neden olmuştu. Savaşı kaybetmesinin ardından 1918 İttihat ve Terakki'yi kendini fesih kararı aldı.

1918–1922 döneminde ise pek çok siyasal parti kuruldu fakat bunların hiçbiri uzun ömürlü olamadı. Özellikle Damat Ferit Paşa'nın kurduğu başarısız hükümetler ve bu hükümetlerin Türkiye'nin parçalanması konusunda işbirliği yapması İttihat ve Terakki'nin ortaya attığı bağımsızlık ve milliyetçilik fikirlerinin yeniden güçlenmesini sağladı. Dolayısıyla İttihat ve Terakki arkasında yalnızca fikirleri değil, aynı zamanda ülkenin insani, ekonomik, düşünsel ve kültürel kaynaklarının önemli bir bölümünü denetleyen iyi yetişmiş geniş kadrolara dayalı bir politik örgütü de miras olarak bıraktı³³.

Yukarda da belirtildiği gibi İttihat ve Terakki'nin parti içi yapısının bıraktığı en temel miras ise muhaliflere karşı uyguladığı baskıcı tutumdu. Bu durumdan kurtulmak için ya baskı ya da tasfiye yöntemini izlemişti. Partide yönetim, genel olarak bir Grubun elindeydi. Söz hakkının da daha fazla bu grupta olması parti içi demokrasinin oluşumunu engellemişti. Bu miras aynı şekilde Cumhuriyet dönemi parti içi demokrasi yapısının da şeklini oluşturacaktı.

³² Ahmad, a.g.e., s. 13.

³³ Karpat, a.g.e., s. 20.

II) BİRİNCİ MECLİS'TE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Milli Mücadele'de Mondros mütarekesi ile Ankara'da TBMM'nin açılmasına kadar geçen 17 aylık süreye “*Kongreler Dönemi*” denmektedir. (30 Ekim 1918- 23 Nisan 1920)³⁴

İttihat ve Terakki'nin tam iktidarının ardından gelen bu kongreler döneminde pek çok dernek ve parti kurulduğu gözlenir. Bunun en büyük sebebi kuşkusuz halk tarafından işgale duyulan tepkidir. Ayrıca yine İttihat ve Terakki'nin baskıcı tutumunun ardından muhalefetin de rahatlamasıyla pek çok parti ve derneklerin kurulduğu gözlenir. Bu dönem aşırı sayıda siyasi partinin ortaya çıktığı ama iktidarın esas olarak işgalci ülkelerde olduğu atomlaşmış bir parti düzeni olarak nitelendirilebilir³⁵.

Bu dönemin esas sorunu yurdu işgalci güçlerden kurtarmak olduğu için bütün parti, dernek ve direniş örgütlerinin bir çatı altında toplanmasının zorluğuuydu. Bu olay Mustafa Kemal'in başkanlığında Erzurum ve Sivas kongrelerinde gerçekleşti ve tüm direniş örgütleri Müdafaa-i Hukuk çatısı altında toplandılar. Sivas kongresinde her türlü fırkacılığın reddi kabul edildiği için bu dönemde bir parti yapılaşması görememekteyiz. Fakat Meclis'in 23 Nisan 1920'de resmen açılmasıyla Müdafaa-i hukuk cemiyeti iki gruba ayrıldı. Birinci grup Mustafa Kemal'in başını çektiği elit kökenli ve saltanat karşıtı gruptu. İkinci grup ise saltanat yanlısı ve muhafazakâr kanadı temsil ediyordu. İkinci Grubun kurulması ve etkinliğini arttırması üzerine birinci grupta kendi yapısında ve işleyişinde düzeltmeler yapmış, iç tüzüğünü yenileyip uzmanlık kurulları oluşturmuştur. Ama yinede türdeş olmayan gruplar ve özellikle birinci grup disiplinli hareket etmemekte bu Grubun birçok üyesi zaman zaman muhaliflerle işbirliği yapmaktaydı³⁶.

Mütareke döneminde yapılan ilk seçimler 1919 yılında gerçekleşmişti. İşin dikkate çekici yanı ise bu seçimlerden sonra bu dönemde ortaya çıkan pek çok

³⁴ Zeki Çevik, **Milli Mücadele'de “Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na” Geçiş (1918–1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, s. 135.

³⁵ Ahmet Kotil, “Dünyada ve Türkiye'de Siyasal Partiler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:7, İletişim Yay., İstanbul, 1983.

³⁶ Kabasakal, a.g.e., s. 95.

partinin birden bire kaybolmasıdır. Seçimleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kazanmasıyla işgal direnişi hukuksal bir boyut kazandı. Bu nedenle kurtuluş savaşı döneminin tamamı bir direniş niteliğinde sayılabilir³⁷.

III) TEK PARTİ DÖNEMİNDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

1923 seçimlerinde Meclise ikinci gruptan kimse giremedi. Bu seçimlerden sonra birinci Grubun tek başına Meclise girmesi ve Mustafa Kemal'in Dokuz Umde'yi yayınlamasıyla Halk Fırkası'nın kuruluşu için temel bir dayanak bulunmuş oldu.

Bu seçimlerde ikinci Grubun Meclise girememesinde Mustafa Kemal'in de büyük çabası olmuştur. Meclis Başkanı olduğu için aldığı kararlarda bağlayıcı ve Meclis ve cemiyet içinde söz sahibidir.

C.H.P., aslında bir Meclis partisi olarak doğdu ve 1924 Haziranına kadar bir taşra örgütlenmesine yönelik herhangi bir hareket de olmadı³⁸.

Daha sonraları parti tüzüğünün geniş bir parlamento tabanına yayılmasıyla bağımsızlık savaşına muhalefet göstermemiş herkes partiye üye olarak kabul edildi. Meclis üyelerinin kimler olacağı Atatürk ve yakın çevresi tarafından belirlendi³⁹. C.H.P.'nin Parti üyelerinin belirlenmesi konusunu değerlendirirken tek parti sisteminin özelliklerini de göz önünde bulundurmamız durumundayız. Bununla birlikte C.H.P. dünyadaki diğer tek parti örneklerinden oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Bunun en büyük sebebi kuşkusuz Cumhuriyet ve demokrasi kavramları halk tarafından benimseninceye kadar iktidarı elinde tutmaktır.

Bir Meclis partisi olarak parti tüzüğü sıkı bir parlamento disiplini içermekteydi. Parti tüzüğünün demokratik bir nitelik taşımasına karşın, örgütlenme modeli eski İttihat ve Terakki'deki gibi merkeziyetçi ve otokrat bir yapıya sahipti⁴⁰.

³⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2002, s. 183

³⁸ Ayşe Güneş Ayata, **C.H.P. (Örgüt ve İdeoloji)**, Gündoğan Yay., İstanbul, 1992, s. 63.

³⁹ Ayata, a.g.e., s. 66.

⁴⁰ Mete Tunçay, "Cumhuriyet Halk Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:8, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s. 2020.

C.H.P. demokratik yollardan iktidara gelmediği için gücünü halktan değil, kurucusu olduğu devletten alıyordu. Bu nedenle de parti içi demokrasinin de işlerliği pek başarılı değildi. Yukarıda da belirtildiği gibi milletvekili ve parti Meclis seçimlerinde liderlerin etkisi çoktu. Fakat 1931’de parti içi seçim kanallarının belli kurullarla düzenlenmesi eğilimi ortaya çıktı⁴¹.

C.H.P.’de liderlik her zaman ve özellikle tek parti döneminde büyük önem taşımıştır. 1923 tüzüğüne göre, Umumi Reis Büyük Kongre’nin, Fırka Divanı’nın ve Meclis Fırka Grubu ile Umumi Heyet-i İdare’nin doğal başkanıdır. Fırka adına söz söyleme yetkisi yalnızca onundur. Fakat bu yetkiyi gerekli görürse başkasına devredebilir. 1923 Tüzüğüne göre Halk Fırkası Umumi Reisini, TBMM’den oluşan kongre seçecektir⁴².

Tek parti yönetimi parti içi demokraside yaşadığı aksaklıklara rağmen bazı olaylar partide parti içi demokrasinin henüz tam olarak ortadan kalkmadığını gösterir. Bunlara en iyi örneklerden biri de İsmet Paşa hükümetinin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasının hemen ardından ülkeyi sıkıyönetimle yönetme önerisinin CHF Fırka Grubu’nca reddi üzerine onun istifası sonucunda da 22 Kasım 1924’ten 3 Mart 1925’e kadar Fethi Bey Başbakan olmasıdır. 1924 Anayasası hakkındaki Meclis görüşmeleri ve İsmet paşa’nın istifası gibi olaylarda bunlara örnektir.⁴³

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın ortaya çıkması ise kısa zamanda yapılan reformların muhalefete danışılmadan yapılmasına tepki olarak ortaya çıkmıştı. Kemal Karpat’a göre Terakkiperver Fırkası’nın dayandığı esas fikir muhalefet kontrolü olmadan bütün kuvvetlerin millet Meclisinde toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı ifadesiydi⁴⁴. Bu düşünce aslında parti içi demokrasi açısından uygun bir yaklaşım olsa da o zamanın koşullarıyla değerlendirildiğinde laik tutumu benimsemiş ve bu düşünceyi halka benimsetmek gibi bir düşüncesi olan bir partinin bunu parti içinde tartışması son derece anlamsız olmaktadır.

⁴¹ Ayata, a.g.e., s. 73.

⁴² Kabasakal, a.g.e., s. 139.

⁴³ 1924 Anayasa tartışmaları için bkz. A. Şeref Gözübüyük-Zekai Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, AÜ SBF İdari İlimler Enstitüsü yay., Ankara, 1957.

⁴⁴ H. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İstanbul, 1996.

Serbest Fırka'nın kuruluşu ise tamamen Atatürk'ün desteğiyle olup parti içinden farklı bir muhalefet Grubu olarak çıkmamıştır. Bu nedenle tarih sayfalarında adı güdümlü parti olarak da geçer. Atatürk aslında bu partiyi cumhuriyet ve laiklik bilincinin oturduğu kişilere kurdurduysa da sonradan parti içine sızan rejim karşıtları bu partinin kapatılmasına sebep olmuştur. Fakat C.H.P.'nin de otoriter kanadının partinin kapatılmasında rolü olduğu da bir gerçektir.

Bu olay aslında rejimin ve laiklik bilincinin henüz halk tarafından tam olarak algılanmadığının göstergesiydi. Bu nedenle C.H.P. gerek örgütlenmelerinde, gerekse programlarında bazı değişiklikler yapmaya zorunlu kaldı. Bu da hem parti içi demokrasinin azalmasına, hem de parti-devlet bütünleşmesine neden olmuştur⁴⁵.

Bu dönemden sonra parti içinde uzun bir dönem muhalefet eden olmamıştır. Fakat muhalefetinde demokrasi için vazgeçilmez olduğunun bilincinde olan parti kendi kontrolü altında Müstakil Grup kurdurmuştur. Bizzat partili milletvekililerden oluşan bu Grubun gerçek bir muhalefet olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü partinin büyük bir kısmı aynı genel başkana bağlıdır⁴⁶. Bununla birlikte kuruluşundaki asıl hedefi parti içi denetim görevini üstlenmekti. Fakat Taner Timur müstakil Grubun önemini şöyle açıklamıştır;

“O kadar ki o dönemin siyasal hayatını yakından bilenler, belki de bir muhalefet organı olarak bu Grubun sözünün edilmesini yadırgayacaktır. Fakat öyle sanıyorum ki Müstakil Grubun önemi şuradadır: Avrupa’da tek parti tek şef sistemlerinin pek canlı olduğu ve bunun Türk siyasal sistemine çok uygun düştüğü bir sırada, Türkiye’de yinede örgütlü bir muhalefet fikri terk edilmemiştir. Nitekim Saraçoğlu hükümeti sırasında Celal Bayar’a Grup Başkan vekilliği teklif edilince, Bayar Müstakil Grup başkanlığını kabul ederim şeklinde cevap vermiştir. Demek ki bütün Başkan milletvekillerinin C.H.P.’li olduğu bir dönemde, müstakbel D.P. kurucusu, bu göstermelik Muhalefet Grubunun başkanlığını parti Grubuna tercih etmiştir.”⁴⁷

Yine 1924 Mart ayı ortalarında yinelenen Halk Fırkası (Meclis Grubu) Yönetim Kurulu seçimlerinde merkezce gösterilen adaylar oy toplayamamışlardır⁴⁸. İktidarın kontrolü dışında milletvekilliğine aday olanların hiçbir zaman kazanma

⁴⁵ Ayrıntı için bkz. Nihan Yükseliman, **Parti Devlet Bütünleşmesi**, Gelenek Yay, İstanbul, 2002.

⁴⁶ Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler, s. 562.

⁴⁷ Taner Timur, **Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Yay, İstanbul, 2003, s. 11.

⁴⁸ Tuncay, s. 95.

şansı olmamıştır. Yine de iktidara rağmen ender de olsa aday olanlar vardır. Örneğin 1927 seçimlerinde İstanbul'dan Mehmet Ferit Bey, 1935 seçimlerinde ise Erzurum'dan Hüseyin Avni Bey milletvekilliğine adaylıklarını koymuşlar fakat C.H.P.'li ikinci seçmenlerden oy alamamışlardır. Bu dönemde, parti listesinde olmamakla birlikte müstakil olarak milletvekilliğine aday olanların bile C.H.P.'nin açık desteğine ve teşvikine rağmen ikinci seçmenler oy verme konusunda pek sıcak bakmamışlardır⁴⁹.

1927'de yapılan tüzük değişikliğinde ise Fırka Divanı'nın milletvekillerini tespit etmesi ve seçim işlerini yürütmesi hükmü değiştirilerek bu görev Umumi Reis'e verilmiştir. Böylece parti Meclis üyelerini tespit etme görevi geniş bir kuruldan alınarak parti genel başkanlığına verilmiştir. Öz, bunu milletvekillerinin parti üst yönetimine bağlılığının artışı, iktidarın tekelleşmesi olarak yorumlamıştır⁵⁰.

IV) DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN ETKENLER

1939'da patlak veren 2. Dünya Savaşı'nı 1945'te Batı bloğunun kazanmasıyla bütün dünya ve bununla birlikte Türkiye için yeni bir dönem başlamış bulunmaktaydı. Türkiye bu düzende zaten savaş sonlarına doğru yerini konumlandırmıştı. Fakat bunun fiili olarak gerçekleşmesi gerekiyordu. 1923'ten itibaren iki küçük dönem hariç Cumhuriyet yalnızca tek parti yönetimi ile yönetilmekteydi. 2. Dünya Savaşı'nın ağır koşulları ile birlikte ekonomik sıkıntılar kendini fazlasıyla gösterdi. Bunun yanında tek parti yönetiminin getirdiği 27 yıllık süreç halkta yorgunluk ve bıkkınlık yaratmıştı. Ayrıca parti içindeki karmaşa ve muhalefet de siyasal alanda sıkıntıya neden oluyordu.

2. Dünya Savaşı'nı Batı bloğunun kazanması ve Türkiye'nin bu blokta yer alması aslında bütün problemleri çözmüyordu. Çünkü savaş kazanan iki büyük güç (ABD ve SSCB) arasındaki çıkar çatışması Türkiye'yi de etkiliyordu. Türkiye bu kutuplaşmada yerini Demokrasi Cephesi'nde konumlandırırken, otoriter eğilimlerine

⁴⁹ Hakkı Uyar, **Tek Parti Yönetimi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay, İstanbul, 1998, s. 270.

⁵⁰ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yay., Ankara, 1992, s. 99.

son vermek durumundaydı. Bu nedenle gerçek anlamda demokrasiye geçilmesi şarttı. Türkiye bu konumunu belirlerken SSCB'nin Türkiye'nin güvenliğini tehdit ettiği düşüncesi bunda son derece etkili oldu. Aslında Sovyetler Birliği ile ilgili kuşular savaşın başladığı sıralarda belirmeye başlamıştı. 1939 sonbaharında SSCB ile yeni bir karşılıklı yardım paktı imzalamak umuduyla Moskova'ya giden Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Sovyet temsilcisinin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik yapılması ve Boğazların ortak savunulması gibi talepler ileri sürmesi üzerine geri dönmüş ve bundan sonra Kurtuluş Savaşı yıllarında başlayan Türk-Sovyet dostluğu bozulmaya başlamıştı⁵¹. Bu durumun içinden Türkiye'nin destek almadan kurtulması zor görünüyordu. Bu nedenle Batı bloğundan desteğe ihtiyacı vardı. Bu nedenle savaşın bitimiyle birlikte Türkiye kendi rejimini Batı dünyasında egemen olan demokrasi anlayışına uygun hale getirme zorunluluğu duymaya başlamıştı⁵².

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren çok partili hayata geçiş hedeflenmiş ve bu geçiş sürecinin ise en uygun zamanı beklenilmiştir. Bu olaylar ise çok partili hayata geçişi hızlandırmıştır.

Bu durum C.H.P. içindeki muhalif kanadın da sesini yükseltmesinde destekleyici bir faktör olmuştur. 1945 yılı Mayıs ayının 14. günü Büyük Millet Meclisi'nde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adında bir kanun tasarısı görüşülüyordu.

Gerek hükümette gerekse C.H.P. Meclis Grup toplantılarında şiddetli bir muhalefetle karşılaşılmasa da daha önceleri Grup toplantılarında birkaç kırmızı oy verildiği görülmüştür. Bununla beraber, Milli Şef İnönü döneminde ilk ciddi muhalefet hareketinin öncülüğünü Atatürk'ün son Başbakanı Celal Bayar yapmış ve TBMM'de 1944 yılı Bütçe Kanunu görüşülürken 22 Mayıs tarihli oturumda hükümete sert eleştiriler yöneltilmişti⁵³.

Bir başka muhalefet hareketi ise Ocak 1945'te Şirket-i Hayriye'nin devlet tarafından satın alınmasına ilişkin yasa tasarısının görüşülmesi sırasında otoriter anlayışın C.H.P. içindeki temsilcisi Recep Peker'den gelmişti. Peker TBMM'de bu

⁵¹ Nihal Kara, "Çok Partili Sisteme Geçiş" **Yapıt**, (Toplumsal Araştırmalar Dergisi), Sayı:8, Aralık-Ocak 1984/85, s. 66

⁵² Erol Tuncer, **1946 Seçimleri**, TESAV Yay, Ankara, 2008

⁵³ Bülvin Albayrak, **Demokrat Parti'de Parti İçi Muhalefetin Gelişimi ve Sonuçları**, Hacettepe Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004, s. 42.

yasa nedeniyle yaptığı konuşmada, hükümetin devletçilik politikasını aşırı bulduğunu ileri sürerek C.H.P.'nin programında yer alan Devletçilik ilkesinin özel sektörü dışlamadığını savunmuştu⁵⁴.

1944'lerde Meclis'te daha doğrusu Ankara'nın siyaset çevrelerinde bir muhalefet Grubu teşekkül etmişti ve bunun ortasındaki çekirdek Celal Bayar'dı.

Niçin Celal Bayar?

Çünkü Celal Bayar Başbakanlığa kadar yükselmişti. Ama Fethi Okyar ve Rauf Orbay da vardı ve onlarda Başbakanlık yapmışlardı.

Çünkü Celal Bayar Atatürk'e yakın ve İsmet Paşa'ya karşı olarak biliniyordu. Ama onun gibi Tefik Rüştü Aras veya Şükrü Kaya'da bulunuyordu⁵⁵.

C.H.P. içinde ne liberalleşme, ne dış politikada değişiklik hiçbir zaman basında olduğu derece sivrilmemiştir. Toprak Reformu Kanunu görüşmelerinin başladığı sırada bile Celal Bayar ve arkadaşları C.H.P.'den ayrılmayı, başka bir parti kurup C.H.P.'nin karşısına geçmeyi düşünmemektedirler. Hatta idaredeki liberalleşme hareketini dahi kendilerine yapmak arzusu söylememektedirler. Meşhur Dörtlü Takrir dahi hükümetten yalnızca bir takım isteklerde bulunmaktadır⁵⁶.

V) DÖRTLÜ TAKRİR

Dörtlü Takrir C.H.P. içindeki muhalefet olaylarının içinde en belirgin örneklerinden biridir. Bu muhalefet örneğini diğerlerinden ayıran en büyük özellik Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinin kapısını aralamasıdır.

12 Haziran 1945 tarihinde C.H.P. Grup toplantısında ciddi bir tartışma yaşanmıştır. Grup toplantısında aşağı da denildiği gibi dört milletvekilinin parti tüzüğü ve bazı konularda değişikliği hedef tutan önergesi reddedildi. Birçok milletvekili ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu gerek önergeyi, gerek sahiplerinin verdikleri izahatı tahlil ederek maksadın bazı kanunlarda ve parti tüzüğünde değişiklikler yapılması olduğunu açıklamıştır. Kanunlarda değişiklik yapılmasını isteyenlerin uygun şekilde değişiklik teklifine başvurmaları mümkün olduğu gibi,

⁵⁴ Albayrak, a.g.t., s. 42.

⁵⁵ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye (Demokrasinin İsmet Paşa'lı Yılları) (1944-1950)**, Milliyet Yay., İstanbul, 1970, s. 110.

⁵⁶ Toker, a.g.e., s. 53.

parti tüzüğünde değişiklik yapılması da Kurultay'ın yetkisinden olduğundan, bunların Grup'ta görüşülmesine ve komisyona gönderilmesine gerek olmadığından önerenin oy birliği ile reddine karar verilmiştir⁵⁷.

Böylece, Türk tarihinde yeni bir dönem başlamış ve demokratikleşme yolunda önemli bir adımın atılmıştı.

Önerge C.H.P. içinde demokrasi ve liberalizm hareketlerinin başlaması isteği üzerine dört milletvekili tarafından imzalandı. Bunlar İzmir Milletvekili Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes'ti. Önerge incelendiğinde içeriği genellikle yukarıda da belirttiğimiz gibi liberaliz ve demokrasi dersleri veriyordu. Öncelikle kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiye edilmesi istenmekteydi. Sonra Meclisin hükümeti gerçek manada denetlemesine imkân verilmesinin önemine değinilmekteydi. Ayrıca seçimlerin serbestçe yapılmasını öngörmekteydi. Dolayısıyla C.H.P.'nin bütün çalışmalarının demokrasi ilkelerine uygun yapılmasını istemişti⁵⁸.

Bu önerenin üzerine C.H.P.'den ayrılan bu dört milletvekili ile ilgili yeni parti kuracaklarına dair haberler çıkan gazetelerde yayınlanmaya başlamıştı. İlber Ortaylı'nın düşüncesine göre; "*Görünüşte Dörtlü Takrir'le istenen, çok partililik değil parti içi demokrasidir*"⁵⁹. Fakat önerenin görüşülmesi sırasında, dört arkadaş söz alarak bir parti kurma niyetinde olmadıklarını ısrarla belirtmişse de İsmet İnönü'nün desteğiyle 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuştur.

Bu bilgiyi C.H.P.'nin o dönem ileri gelenlerinden Bekata da şu şekilde doğrular;

*"D.P.'nin kurucuları Garplı bir anlayış ile siyasi bir parti kurmak için birleşmiş ve hazırlıklı kimseler değillerdi. C.H.P. Grubuna dörtlü takrir verdikleri zaman parti kurmak gibi bir niyetleri ve cesaretleri yoktu. Onları teşvik eden ve cesaretlendiren bizzat İnönü ve C.H.P. olmuştur."*⁶⁰

Partinin kurucuları arasında yer alan Köprülü ise şu yorumda bulunmuştur;

⁵⁷ Vatan, 13.6.1945.

⁵⁸ Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke kitapları, Ankara, 2001, s. 48.

⁵⁹ Kabasakal, a.g.e., s. 165.

⁶⁰ Kabasakal, a.g.e., s. 165.

“Uzun zamandan beri parti içinde yaptığım mücadele C.H.P.’yi kuvvetlendirmek ve O’nu daha demokratik bir mahiyete sokmak gayesine matuftu. Ben C.H.P.’ye mensup bir milletvekili olarak sadece partiyi kuvvetlendirmek ve demokratik bir mahiyete sokmak için çalıştığımı kaniim.”⁶¹

Görüldüğü gibi Fuat Köprülü’nün bu yorumu İlber Ortaylı’yı destekler niteliktedir. Bununla birlikte C.H.P.’de bu konuyla ilgili olarak kendi içinde fikir ayrılığı yaşanmıştır. Bir kısım C.H.P.’li partinin ısrarla önceden programlanarak kurulmuş bir parti olarak kurulduğunu savunmakla beraber diğer bir grup ise olaya daha ılımlı açıdan bakıp partinin kuruluşuna destek vermişlerdir. Bu ayırım özellikle İnönü’nün 12 Temmuz Beyannamesi’nden sonra daha fazla açığa çıkmıştır.

Demokrat Parti ise yapısı itibarıyla liberal ve C.H.P. ‘ye göre daha gelenekçidir. İçinde pek çok farklı görüşten insanları barındırır. Bu nedenle gerek üye yapısında gerek seçmen kitlesinde düşünce yapısı bakımından bir homojenlik görülmez.

Demokrat Parti ve demokrasiye geçişle ilgili diğer bir önemli nokta ise 27 yıllık tek parti iktidarından sonra bu geçişin büyük bir kaosa neden olmadan gerçekleşmesidir. Bunu Refik Koraltan, Fatih örgütünde yapılan bir toplantıda bir delegenin sorusu üzerine şöyle açıklamıştır;

“İkinci Dünya Harbinden sonra insan topluluklarında birçok değişiklik olmuştur. Bunun neticesinde bizimde iç bünyemizde değişiklik yapmamız icap etmişti. Tek parti hâkimiyetinden usanmış olan milletimiz müteaddit partilerin doğmasını zaruri görüyordu. İşte bu sırada Hürriyet aşığı Demokrat Parti doğdu ve az zamanda büyük bir inkişaf gösterdi. Başka memleketlerde kan pahasına elde edilen demokrasi, bizde kimsenin burnu kanamadan elde edilmiş oldu.”⁶²

⁶¹ Toker, a.g.e, s. 75

⁶² **BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 66.409..2.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'NİN YAPISI, SEÇİMLER VE MİLLETVEKİLLERİ

I) DEMOKRAT PARTİ'NİN TÜZÜK VE PROGRAMI

D.P.'nin kuruluş beyannamesine imza koyanlar başta Celal Bayar olmak üzere Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Emin Sazak, Cemal Tunca idi⁶³.

Demokrat Parti programı ise 7 Ocak 1946'da İçişleri Bakanlığı'na verilmişti. Parti kurucuları olan Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Adnan Menderes düzenledikleri basın toplantısında partilerini ve programlarını anlatmışlardı. Kurucular kongrede bu prensipleri adeta müdafaa edeceklerdi. Buna rağmen Celal Bayar programda ortaya konulan ana prensiplerin kongrede kabul edileceğinden emin bir şekilde konuşmuştu⁶⁴.

Falih Rıfki Atay da yeni parti ve programı ile ilgili olarak şöyle bir açıklamada bulunmuştur;

“Yeni partinin ne muvazaa ne de husumet partisi olduğudur. Celal Bayar karşı partiyi ciddi bir memleket meselesi olarak görmekte ve bunun hiçbir hafifliğe tahammülü olmadığını anlatmaktadır. Biz parti içinde parçalanmayı kabul etmediğimiz için bu ayrılma olmuştur. Bu nedenle ‘husumet’ (tırnak içinde tırnak tek tırnakla verilir) sözcüğünün kullanılması pek faydalı olmuştur. Bu Celal Bayar ve arkadaşlarının yıkıcı bir muhalefet veya muhalefet içinde muhalefet davasına bel bağlamadıkları ve bundan hayır ummadıklarını gösterir.”⁶⁵

Kurucular Büyük Kongre'ye kadar, Genel İdare Kurulu'nu temsil edeceklerdi. Celal Bayar'ın liderliğini yaptığı parti merkez örgütü Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı'ndan oluşuyordu. Üç organı kongre seçecek, kongre ise iki yılda bir toplanacaktı. Gerekli durumlarda Genel İdare Kurulu kararıyla, Büyük Kongre'yi olağanüstü toplantıya çağrılabilirdi. Kongre, Genel Başkanı, on kişilik Genel İdare Kurulu'nu ve yedi kişilik Merkez Haysiyet Divanı'nı

⁶³ Mehmet Kemal, **Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi**, ABeCe Yay., İstanbul, 1980.

⁶⁴ Ulus, 8.1.1946.

⁶⁵ Ulus, 8.1.1946.

seçecekti. Kongreden sonra en yetkili organ Genel İdare Kurulu idi. On kişiden oluşmaktaydı. Partinin milletvekili tespit etme hakkı bu organa aitti. Genel sekreterlik ve Genel Başkanvekilliği mevkileri oluşturulmuştu. Celal Bayar'ın dışındaki bütün Genel İdare Kurulu üyeleri eşit konumda bulunmaktaydı⁶⁶.

Tüzüğün 21. maddesinde köy, mahalle, bucak, ilçe ve il kongrelerinin yılda bir kere toplanacaklarına dair hüküm vardı.

30. maddeye göre ise ocak, mahalle ve bucak idare kurulları üçer kişiden, ilçe idare kurulu beşer, il idare kurulu yedişer kişiden oluşmaktaydı⁶⁷.

İdare kurulları kendi aralarında bir başkan bir muhasebeci ve bir yazman seçeceklerdi.

Mali hükümler başlığı altındaki 41. maddeye göre partinin gelirleri iki kalemden ibarettir. Parti üyelerinden yılda yüz yirmi lirayı geçmemek üzere alınacak yardım paraları ve bağışlar⁶⁸.

Program genel olarak iki kısımdan oluşmaktaydı. Birinci kısım genel prensiplere ilişkindi, diğer kısım ise adalet, milli eğitim, sanayi, ticaret, tarım, orman, bayındırlık, ulaştırma ve genel sağlık işlerine ayrılmış durumdaydı.

Özel prensiplere ait olan kısımda partinin gayesi, siyasi ve içtimai umdeleri ana hatları ile şöyle ifade edilmektedir;

“Siyasi hayatımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti Türkiye Cumhuriyet’inde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleştirilmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur.

Partimiz demokrasiyi milli menfaate ve insan haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanır ve Türk milletinin siyasal olgunluğuna inanır.

Geniş ve ileri manası ile demokrasi bütün devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın menfaatini hakim kılmak yurttaşın ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı saygı ve sevgiyi ve iktisadi menfaatlerde ahengi sağlamaktır”⁶⁹

⁶⁶ D.P. Tüzük ve Programı, Ankara, 1946.

⁶⁷ D.P. Tüzük ve Programı

⁶⁸ D.P. Tüzük ve Programı

⁶⁹ Ulus, 8.1.1946.

Demokrat Parti üyeleri ve seçmen kitlesiyle ilk etapta özellikle muhalefet döneminde tek parti iktidarına karşı olan kişileri bir araya getirmişti. Bu nedenle çok farklı düşünce yapısı olan insanları bir araya getirdiği için heterojen bir yapı görüntüsü sergilemekteydi. İktidar döneminden sonra bu farklı düşünce yapıları daha çok su yüzüne çıkmış ve partinin büyümesiyle de disiplini sağlamak zorlaştığı için partide hizipleşmeler ve çözümler başlamıştı.

Turan Güneş Demokrat Parti'nin portresini şu şekilde çizmektedir;

“İktidara gelen D.P.’nin gösterdiği ilk görünüm, kendisini bu yere iten güçler gibi, heterojen bir kuruluş görünümü olmuştur. Devlet düzeninin kendisine dar gelen çerçevesinden bıkmış işadamından, yüzyıllık sefaletin pençesinden kurtulmak için köylüye kadar, büyük seçmen kitlesinin oyları ile iktidara gelen D.P. Grubunda bütün akımların temsilcilerini görmek olağandı. Bu haliyle D.P. belli bir siyaset sistemi veya fikir akımı olmaktan çok yalnızca bir isyan selinin bulanıklığından ibaret görünüyordu”⁷⁰

Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinden sonra hazırladığı program bir nevi ıslahat niteliğindedir. Meclis Grup toplantısında da oldukça tartışılan bu program C.H.P. programlarına göre farklı nitelikler taşıyordu. Bunlardan en çok göze çarpanlar; Devlet bütçesi esas tutulacak, şahsi teşebbüs himaye edilecek, köylü kalkındırılacak, orman kanunu değiştirilecek, af layihası Meclis'e verilecek ve pek çok kanun elden geçirilecekti⁷¹.

Hükümet programının okunması sadece 50 dakika sürmüştü ve bunun üzerine yaklaşık 50 milletvekili söz istemiş ve program ile ilgili görüşlerini dile getirmişlerdir⁷².

Program genel anlamda basında büyük bir heyecan ve ilgiyle karşılandı. Özellikle Demokrat Parti yanlısı basın, programa büyük destek verdi.

Yapılan konuşmalardan sonra güven oylamasına geçilmiş ve oylamaya katılan 282 Demokrat Parti milletvekilinin oybirliği ile güvenoyu alınırken, C.H.P.'lilerin yanı sıra 126 Demokrat Parti Milletvekili de oylamaya katılmamıştı. Gerçi Menderes gruptaki oylarından 37 oy daha fazla almayı başarmış, ancak güven oylamasında muhalefetle beraber 192 üyenin katılmaması dikkat çekmiştir. Bu sonuç

⁷⁰ Turan Güneş, **Türk Demokrasinin Analizi**, (Haz: Hurşit Güneş), Ümit Yay., Ankara, 1996, s. 89.

⁷¹ Milliyet, 29.5.1950.

⁷² Milliyet, 29.5.1950.

Birinci Menderes kabinesinin yeterince sağlam temeller üzerine oturmadığının kesin ve açık bir belirtisi olmuştu⁷³.

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimlerin ardından oyların %58.42'sini alan D.P., hazırladığı programı 23.5.1954 tarihinde Grup toplantısında, ertesi gün ise T.B.M.M.'de okumuştur. Meclis, programa, 27 red, 2 çekimser, 491 olumlu oy verdi. Böylece program güvenoyu aldı⁷⁴.

Program önceki programlardan farklı olarak özellikle ilk bölümde daha çok D.P.'nin icraatlarından bahsediyordu⁷⁵.

1954 yılında D.P., oluşan sert hizipleşmeler üzerine, Genel İdare Kurulu tüzükte de tadilat yapmaya karar verdi. Parti Genel Merkezinde teşekkül eden bir komisyon faaliyete geçti. Vilayetlerden gösterilen yüzde seksen aday meselesi ile, genel kurulun veto hakkı üzerinde çalışmalar yapılacaktı. Bu komisyon D.P. milletvekillerinden Atıf Benderlioğlu, Zühtü Velibeşe, Osman Kavrak, Hüsnü yaman, Samet Ağaoğlu, Kamil Gündeş ve Rauf Onursal'dan oluşuyordu. Bu komisyonun toplanmasına dört senelik bir iktidar evresinin ve son 2 Mayıs seçimlerinin ortaya koyduğu tecrübelerden sonra karar verilmiş ve parti tüzüğü üzerinde bazı maddelerin tadili mevzuunda çalışmasına lüzum görülmüştü. Bu komisyon raporunun yapılacak olan Büyük Kongre'de büyük ilgi göreceği düşünülüyordu⁷⁶.

1954 senesine kadar tüzükte çok ciddi değişiklikler olmamakla beraber parti içi demokrasiyi zedeleyecek bazı antidemokratik maddeler vardı. Bunlardan bir tanesi milletvekili adaylarının tespit yöntemi ile ilgili idi. Demokrat Parti adayları, ocak, bucak, ilçe başkanları ve il başkanının dâhil olduğu yoklama kurulu tespit ederdi. Fakat burada demokratik olmayan bir durum vardı. Taşra örgütü başkanların milletvekili olmak istemesi teşkilatı kendi içlerinde lehlerine çalıştırabilirlerdi. Bir ilde, il başkanı milletvekili namzedi olursa en kuvvetli vaziyette bulunacağından

⁷³ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoneix Yay., Ankara, 2004, s. 190.

⁷⁴ Vatan, 28.5.1954.

⁷⁵ Cumhuriyet, 29.5.1954.

⁷⁶ Cumhuriyet, 28.5.1954.

şüphe yoktur. Başkanlar halen yürürlükteki tüzüğe göre vazifelerinden istifa etmeden yoklamaya girebilmekte ve kendilerine pekâlâ oy verebilmekteydi⁷⁷.

Bu durum parti içi demokrasiyi son derece zedeleyici bir durum olduğu gibi, partiyi şahıslar partisi haline getirmesi söz konusudur. Oysa Celal Bayar daha Demokrat Parti'nin kurulduğu ilk günlerdeki sözlerinden bir tanesi “*Demokrat Parti'nin şahıslar partisi olmayacağı*” idi⁷⁸.

Demokrat Parti ile iktidar arasındaki ilk tartışma iktidar partisinin Demokrat Parti tam anlamıyla örgütlenmeden Eylül 1946'da yapılması tasarlanan belediye seçimlerinin Mayıs ayına çekilmek istenmesiyle olmuştu. Demokrat Parti bu sırada 24 ilde 71 ilçede örgütlenebildiği teşkilatına güvenemiyordu⁷⁹.

Bu durum Demokrat Partililer arasında ihtilafa neden olduysa da 8.5.1946 tarihinde Demokrat Parti belediye seçimlerine katılmayacağını bir bildiri açıkladı⁸⁰

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu bütün parti teşkilatına ve basına 9 Mayıs 1946 tarihinde şöyle bir tamim göndermişti;

“Ne memleketin iç durumunda, ne de dünya siyasi vaziyetinde uzun yıllardan beri kanuni müddetlerinden evvel hemen seçimlere geçilmesini icap ettirecek esaslı bir değişiklik vukua gelmediği halde, Cumhuriyet halk partisi'nin bir ayda verdiği karar üzerine, belediye seçimlerini bir defaya mahsus olmak kaydı ile öne alan bir kanunun Büyük Millet Meclisinden geçirilmesi ve parti Başkanı tarafından Akşehir'de söylenen bir nutukta milletvekilliği seçiminin süratle yenilenmesine karar verildiğinin bildirilmesi, bütün halk efkârı gibi Demokrat Parti Genel İdare Kurulunca derin teessürle karşılanmıştır. Bununla birlikte sayın cumhur reisimiz 1947'de gerçekleştirilmesi planlanan seçimleri zamanında yaptığı takdirde partimiz milletvekilliği seçimlerine memnunlukla iştiraki bir yurt vazifesi ve hizmet sayacaktır.”⁸¹

II) SEÇİMLER VE HÜKÜMETLER

Demokrat Parti 1946 genel seçimlere girip girmeme konusunda da tereddüt yaşamıştır. Bunda kuşkusuz içinde bulunduğu koşulların olumsuzlukları vardır.

⁷⁷ Akis, sayı:4, 5.6.1954.

⁷⁸ Özel Şahingiray, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1933-1955**, Ankara, 1956, s. 199.

⁷⁹ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay., İstanbul, 1982, s. 46.

⁸⁰ Cumhuriyet, 10.5.1946.

⁸¹ Ulus, 9.5.1946.

Seçim sistemindeki aksaklıklar ve iktidarın seçimi zamanından erken yapması, D.P. aleyhine olmasına rağmen Demokrat Parti GİK, seçimlere girme kararını verirken şöyle bir açıklamada bulunmuştur;

“Bütün bu menfi amillere rağmen toplantıda partimizin milletvekili seçimlerine iştirak etmesi kararına varılmıştır. Bilhassa belediye seçimlerinde beliren ve bilinen durum karşısında milletvekili seçimlerine iştirak etmek kararın alınmasında dar ve hodkam bir particilik zihniyeti değil, yalnız ve yalnız memleketin yüksek menfaatlerinin gösterdiği yolda yürüme ruh ve kaygısı hâkim olmuştur. Gerçekten belediye seçimlerinin pek çok yerlerde reye iştirak nispetinin son derece zayıf olması milletvekili seçimlerinde de aynı ihtimali belirten bir müşahede olmuş ve mali hizmetlerin ifası ile vazifeli belediye heyetlerinin bile böyle zayıf bir iştirak nispeti ile kurulmuş olmaları esas mahzurlar arz ederken milletvekili seçimlerinde de böyle bir netice ile karşılanması ihtimaline yer vermemek memleketin yüksek menfaatlerine daha uygun düşmüştür.

Aynı zamanda bu kararı vermenin seçim adı altında reylerini behemehal başkaları tarafından hazırlanan listelere vermek mecburiyetinden ilk defa kurtulmakta olan halkımızın reyini kullanmak ve milli iradeyi tam temsil edecek bir Meclis kurmak hususunda duymakta olduğu arzu ve öfke uygun bir hareket olacağı düşünülmüştür”⁸².

Demokrat Parti bu kararı almadan önce örgüte danışmaya karar vermişti. Bu meseleyi konuşmak üzere Ankara’da gayri resmi bir küçük kongre yapılmıştı. Toplantı sonucu seçimlere katılım kararı alınmıştı⁸³.

Demokrat Parti’nin seçimlere katılma kararı alması üzerine Falih Rıfkı Atay yine şöyle bir yorumda bulunacaktı;

“Demokratlar nihayet kendi aralarında toplandılar ve seçime karar verdiler. Seçime katılmamak için kullanılagelen “partinin yeteri kadar memlekete yayılmamış olduğu bahanesi” böylece ortadan kalkmıştır. Bundan memnun olduğumuzu söyleyemeyiz. Çünkü seçime katılmamada ısrar etmenin normal demokrasi şartlarını gerçekleştirme bakımından hiçbir faydası yoktu. Memleket aleyhinde çalışan belli maksatlı yabancı propagandaları teşvik etmek bakımından ise hiç şüphesiz zararlı idi. Demokrat Parti bu tip suçlamalardan son kararı ile kendini kurtarmış bulunmaktadır.

Demokrat Parti merkezinin kendi taşra teşkilatçılarının baskısı altında kaldığına şüphe yoktur. Gerçi parti lideri buna ‘Halk baskısı’ adını vermekle mübalağa etmemiştir. Seçimlerde hiçbir tazyik görmemiş

⁸² Tuncer, a.g.e., s. 68.

⁸³ Vatan, 16.6.1946.

olduğu için, Demokrat Parti'nin ortaya sürdüğü müdahalecilik mazeretinin bir bahane olduğu olduğunu da bilmiyor değildi. Ancak Büyük Millet Meclisine girmek ümidiyle Demokrat Parti'ye girmiş olanlar ise, seçimlere katılmadıktan sonra bu siyasi partide kalmanın manasının ne olacağını çoktan soruşturup durmakta idiler. Nitekim merkezin aldığı ilk karara rağmen Demokrat Partizanları hemen her yerde müspet veya menfi belediye seçimlerine katıldılar ve merkezlerini bu meseleyi izah edebilmek için hayli beyin yormak ve edebiyat sanatları dersini gözden geçirmek zorunda bıraktılar."⁸⁴

Görüldüğü gibi iktidarın basın sözcüsü sayılabilecek Falih Rıfki Atay Demokrat Parti'nin vermiş olduğu bu karar değişikliğinde taşra örgütlerinin rolünün önemli olduğunu savunmaktadır. Bu durum her ne kadar yazar tarafından benimsenmediyse de parti içi demokrasi bakımından olumlu bir örnek sayılabilir.

21 Temmuz 1946'da yapılacak olan Genel seçimler için Demokrat Parti adaylarını 6 Temmuz 1946 tarihinde Ankara'ya bildirmişti. Liste 15 Temmuz 1946 tarihinde basına dağıtılmıştı. Basına dağıtılan bu listeye göre İstanbul adayları şöyleydi;

Mareşal Fevzi Çakmak (Müstakil), Celal Bayar (Eski Başbakan), Yusuf Kemal Tengirşek (Eski Adalet Ve Hariciye Bakanı), Fuat Köprülü (Prof Ve Kars Milletvekili), Adnan Adıvar (Müstakil, Eski İçişleri Bakanı), Fuat Hulusi Demirelli (Yargıtay Ticaret Dairesi Başkanı), Refik Koraltan (İçel Milletvekili), Enis Akaygen (Eski Büyükelçi), Osman Nuri Koni (Eski Yargıtay Üyelerinden), Yusuf Salmona (Tüccar), Faruk Nafiz Çamlıbel (Öğretmen Şair), Cihad Bmaban (Tasvir Gazetesi Sahiplerinden-Köşe Yazarı), Abdurrahman Münip Berkan (Prof, Avukat) Vasil Konos (Asabi Hastalıklar Mütahassısı), Burhan Cahid Morkaya (Köroğlu Gazetesi Sahibi) Ahilya Moslios, Ali Rıza Sporel (Sporcu, Tüccar), Bayan Nüzliet Gökdoğan (Fen Fakültesi Doçenti), Salamon Adatto (Avukat), Ahmet Kemal Silivrili (Çiftçi), Kirkor Keşişyan (Bakteriyolog), Senihi Yürüten (Motorlu Kara Nakleyicileri Eski Başkanı), Salih Keçeci (Manifaturacılar Ve Kumaşçılar Birliği Başkanı)

Ankara adayları;

Mareşal Fevzi Çakmak, Fuat Köprülü (Prof Milletvekili), Emin Sazak (Milletvekili), Zühtü Velibeşe (Avukat), Üzeyir Avunduk (Tüccar), Said Başak (Türk Ticaret Bankası Umum Müdürü), Fehmi Yağcı (Avukat), Ramiz Eren

⁸⁴ Ulus, 18.6.1946.

(Avukat), Muhlis Bayramoğlu (Doktor), Mustafa Yalım (Tüccar), Şevki Dağdelen (Yüksek Mühendis) , Fuat Seyhun (Eczacı), Muhlis Ete (Prof), Samed Ağaoğlu (Hukukçu Ve Eski Ticaret Umum Müdürü), Hayri Yunt (Mühendis) , İbrahim Batmaz (Tüccar), Sıtkı Takçu (Diş Doktoru)

Diğer illerden göze çarpan isimler ise;

Bursa; Celal Bayar, Hulusi Köymen (Avukat Ve Bursa Müteşebbis Heyeti Başkanı), Mehmet Ali Aybar (Doçent)

Manisa; Hikmet Bayur, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Refik Şevket İnce, Adnan Menderes ,Cemal Tunca, Burhan Belge, Bayan Muammer Köktürk,

Aydın; Adnan Menderes, Ethem Menderes, Mükerrerem Sarol, ..

Demokrat Parti özellikle 1946 seçimlerinde adaylarını belirlerken halkın desteğini almaya özen göstermiştir. Seçimden önceki bir demeçlerinde Demokrat Parti idarecileri “*Biz namzetlerimizi gelin gibi dolaştırıp birer birer seçmenlere göstereceğiz*” açıklamasını yapmıştı. Yine aynı yazıda Konya halkının da milletvekili adaylarının kendi içlerinden çıkmasında ısrarcı davranmışlardı⁸⁵ . Demokrat Parti aday listeleri yer yer mahalli teşkilat tarafından seçim kurumlarına beyannameleri verilmek suretiyle ilan edilmekteydi.

Teşkilatını henüz tamamlayamadığı için Muş, Ağrı ve Kırşehir’de seçimlere iştirak etmeyecekti⁸⁶ .

24 Temmuz’da gazetelerde yazan resmi verilere göre İstanbul dahil 63 vilayette 395 C.H.P. aday, 66 D.P. aday, 4 müstakil aday kazanmıştı.

İstanbul’da D.P. 18, C.H.P. 5 milletvekili çıkarmıştı.

Fakat yurt genelinde C.H.P.’nin oyları fazlaydı. Fakat bu seçimler tarihe şaibeli seçimler olarak geçmişti⁸⁷ . Nitekim seçimden hemen sonra Demokrat Parti milletvekilleri toptan istifa etmeyi düşünmüşler ve hemen itirazlarını resmi bir şekilde dile getirmişlerdi.

Parti Celal Bayar başkanlığında 27 Temmuz 1946’da yaptığı toplantıda sıkı yönetimin aldığı kararı protesto etmeye karar vermiştir⁸⁸ .

⁸⁵ Cumhuriyet, 15.7.1946

⁸⁶ Cumhuriyet, 18.7.1946

⁸⁷ 1912 ve 1957’de yapılan seçimler de tartışmalara neden olan şaibeli seçimlerdi.

⁸⁸ Cumhuriyet, 28.7.1946

Demokrat Parti il Müteşebbis heyeti raporunda 1946 seçimlerine hazırlığını şu şekilde dile getirmiştir;

“Milletvekili seçim kanunu da aynı maksatla iktidar partisinin arzu ettiği şekilde kabul olunduktan sonra yeni bir seçim devresi açılmıştır. İyi kötü bütün ihtimalleri göz önünde bulunduran Genel Kurulumuz milletin tazyiki karşısında bu seçime iştirak kararını vermek zorunda kalmıştır.”⁸⁹

1947 Mahalli seçimlerine girip girmemekte tereddüt eden Demokrat Parti içinde de düşünce ayrılığı yaşanmıştı. Müfrit kanadı temsil eden Kenan Öner’in mutlaka seçimlere girme konusundaki isteksizliği Genel Merkez’le fikir ayrılığına düşmesine neden olmuştur. Kenan Öner’in esas amacı iktidar partisine Büyük Kongre’de alınan kararların uygulanmasını sağlamak olmuştu. Birinci Büyük Kongre’de Demokrat Parti’nin kabul ettiği Hürriyet Misakı’ndan birisi seçimlerin adil olması gerektiği idi. Kenan Öner seçimlere girmemekle aldıkları kararda ısrarlı olduklarını gösterecekti.

D.P.’nin İkinci İzmir Kongresi’nde İl faaliyet raporunda şunlar yazmaktaydı.

“1947 muhtar seçimlerinden sonra iktidar ile millet arasındaki uçurum hepten artmış ve halk hükümet azalarına son derece kızgındı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Demokrat Parti yurdun her yerine ulaşarak halkı dinlemeye çalışıyordu. Demokrat Parti’nin Genel İdare Kurulunu teşkil eden arkadaşlarda yurt içine dağılarak vatandaşlarla yakın temaslarda bulunuyordu. Bu gezideki amaç yaklaşmakta olan kısmi milletvekilliği seçiminde seçime girip girmeme hususunda halkın nabzını yoklamaktı.”⁹⁰

1948 ve 1949 milletvekili ara seçimlerine Demokrat Parti’nin katılmayışi kuşkusuz seçim sisteminin çarpıklığından kaynaklıydı. 1948 yılında yapılan seçim sistemindeki değişiklikte yargı denetiminde olmadığı için yine D.P.’nin istediği gibi adaletli bir seçim sistemi oluşturulamamıştı. Fakat 1949 yılında oluşturulan komisyon 1950 seçimleri için adil bir seçim sistemi hazırladı.

Yine 1949 ara seçimlerine girilip girilmeyeceği de Demokrat Parti içinde fikir ayrılıklarına neden olmuştu. Genel Merkez ısrarlı bir şekilde girmeme taraftarı iken, taşradan gelen dilekler bunun tam tersi yönündeydi. Bu tartışma öyle yerlere gelmişti

⁸⁹Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı, **Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı Kongreye Arzolanın İl Müteşebbis Raporu**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1947

⁹⁰ **İzmir 2. İl Kongresi**, 27 Aralık 1947

ki Genel Başkan Celal Bayar bazı delegeleri “*demokratları şahsi kapriislere alet etmekle*” suçlamıştı. Genel İdare Kurulu üyelerinden Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu da seçimlere iştirak edilmesi hususunda şiddetle ısrar etmiş ve bir kısım kurucularla bu yüzden ihtilafa düşmüştür. Bu kararı önceden tahmin eden İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ’ın kongreye katılımı bu sebepten lüzum görmediği söylentiler arasındaydı. Ekrem Hayri Üstündağ’ın bundan önce Yusuf Kemal Tengirşek’in partiden çıkarılmasıyla ilgili olarak duyulan teessürü Genel Merkez’e bildirmesi ve buna bir cevap gelmemesi bu kararı almasında etkiliydi.

16 Ekim 1949 tarihinde yapılan milletvekili ara seçimine serbest seçim için gerekli yasa değişikliği henüz yapılmamış olduğundan Demokrat Parti girmede. Bu husustaki önerileri de seçim kanunu değişiklik tasarısını inceleyen bilim kuruluna verdi⁹¹.

Seçime katılım yurt genelinde oldukça düşük oldu. İstanbul’da dahi katılım %20 dolaylarındaydı. C.H.P. oyların tamamına yakını alarak 12 ilden 14 milletvekilini Meclis’e gönderdi.⁹²

1950 seçim kampanyası D.P. Genel Başkanı Celal Bayar’ın ve C.H.P. Genel Başkan milletvekili Hilmi Uran’ın partilerinin il kongrelerine katılmak için Ocak ayı sonunda Ege bölgesine gitmeleriyle başlamış oldu. Bu süreç içinde Demokrat Parti sıkı bir çalışmanın ardından seçim beyannamesini ilan etti.⁹³

⁹¹ Goloğlu, a.g.e., s. 276.

⁹² Goloğlu, a.g.e., s. 276.

⁹³ Hakkı Uyar, “1950 Seçimleri Üzerine Bir Analiz Denemesi”, **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim 2008**, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Isparta, 2008, s. 320.



D.P.'nin 1946 ve 1950 seçimlerinde kullandığı ünlü afiş

9.5.1950 tarihinde Demokrat Parti seçim beyannamesini basına verdi. Beyanname daha çok mevcut iktidarın yaptığı yanlış politikalarla ilgili idi. Bunlara ilaveten C.H.P.'nin demokrasi taraftarı olmasına rağmen neden bunca sene iktidarı elinden bırakmak istemediği de eleştiriler arasındaydı. Halk partisi bugüne kadar mali ve siyasi politikalarında bir değişiklik yapmadı, yapmadığı gibi muhalefeti de susturmaya çalıştığı yönünde de eleştiriler vardı⁹⁴.

Demokrat Parti aday listesini 24 Nisan 1950 günü açıkladı. Buna göre D.P. 88 avukat, 69 idareci ve memur, 56 çiftçi, 55 tüccar, 52 doktor, 37 milletvekili, 23 subay, 20 mühendis, 19 prof, doç, öğretmen, 18 gazeteci, 12 maliyeci-iktisatçı, 12

⁹⁴ **Demokrat Parti Seçim Beyannamesi (9.5.1950)**

eski milletvekili, 5 eczacı, 4 sanayici, 3 işçi, 1 vaiz, 1 müftü, 1 kimyager, 1 veteriner ve 1 şair olmak üzere toplam 478 aday göstermişti⁹⁵.

Demokrat Parti, Hakkâri hariç bütün illerde seçime giriyordu. İki ilden aday olan çoğunluğu G.İ.K. üyesi 12 kişi vardı. Ayrıca Demokrat Parti listelerinden bağımsız olarak 7 kişi seçime giriyordu: Halide Edip Adivar, Nadir Nadi Abalıoğlu, Cihad Baban, Ali Fuat Cebesoy, Halil Özyörük, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Suat Hayri Ürgüplü⁹⁶.

Demokrat Parti 22 Mayıs 1950 tarihinde iktidarı resmen devralmıştı. Aynı gün Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, Fuat Hulusi Demirelli'de Meclis Başkan Milletvekiliklerine seçilmişlerdi. Hemen ardından ise Adnan Menderes yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve kısa zamanda bu işi başarmıştı⁹⁷.

Adnan Menderes sadece Başbakan olmakla kalmadı, parti liderliğine de seçildi. Böylece bütün güç onun elinde toplandı. Bu güç merkezileşmesi hükümette görev alan parti üyeleriyle parti yönetimi arasındaki çatışmadan sakınmak için tasarlandı⁹⁸.

Cumhurbaşkanı Bayar, 23 Mayıs günü kabinenin ilk toplantısına başkanlık etti. Ancak D.P. tüzüğünün 18. maddesine göre parti genel başkanlığından çekilmiş sayılıyordu. Bu nedenle Bayar 9 Haziran 1950 tarihinde Menderes seçilinceye kadar iki görevi beraber yürütecekti⁹⁹.

Başbakan: Adnan Menderes (İstanbul)

Adalet Bakanı: Halil Özyörük (İzmir)

Milli Savunma Bakanı: Refik Şevket İnce (Manisa)

İçişleri Bakanı: Rükneddin Nasuhioğlu (Edirne)

Dışişleri Bakanı: Fuat Köprülü (İstanbul)

Maliye Bakanı: Halil Ayan (Bursa)

⁹⁵ Yücel, a.g.e., s. 78.

⁹⁶ Yücel, a.g.e., s. 78.

⁹⁷ Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 98.

⁹⁸ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yay, İstanbul, 2007, s.106

⁹⁹ Albayrak a.g.e., s.183.

Milli Eğitim Bakanı: Avni Başman (İzmir)
Bayındır Bakanı: Fahri Belen (Bolu)
Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Zühtü Velibeşe (İzmir)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Nihat Reşat Belger (İstanbul)
Gümrük ve Tekel Bakanı: Nuri Özsan (Muğla)
Tarım Bakanı: Nihat Eğriboz (Çanakkale)
Ulaştırma Bakanı: Tevfik İleri (Samsun)
Çalışma Bakanı: Hasan Polatkan (Eskişehir)
İşletme Bakanı: Muhlis Ete (Ankara)

Yukarıda da görüldüğü gibi birinci kabine şimdiye kadar vurgulanan D.P.'nin önde gelen isimlerinden oluşmamakla birlikte daha çok eski teknokrat ve bürokratlardan oluşmaktaydı. Bu nedenle bu kabineye Feroz Ahmad "ılımlılar kabinesi" der ve şöyle devam eder;

"Basın, Birinci Menderes kabinesini ılımlılar kabinesi olarak iyi karşıladı. 15 kişilik kabineden sadece 6 bakan (Menderes, Köprülü, Polatkan, İleri, Özsan, Velibeşe) gerçek partililer olarak kabul edilebilirdi. Yeni hükümetin geçmişi kurcalamaya niyetli olmadığına dair D.P.'nin seçimlerden önce verdiği devlet aygıtını tarafsızlaştırma sözü konusunda eski rejimi rahatlatmak için, bunlar kabineye alınmıştı. Dahası hiçbirinin partide bağımsız bir saygınlığı yoktu. Seçildikleri seçim bölgelerinde hiçbir popülariteleri ve yerel destekleri yoktu. Bu nedenle kabine kalmak ya da yeniden seçilmek istiyorsa Başbakan mutlak bağımlı olmak zorundaydılar. Alternatifi siyaset çölüne atılmaktı.

Menderes, parti içindeki güç yapısını hesaba katmadan ilk kabinesini kurdu. Bu, parti içi muhalefet, kabine dışı bırakılan önde gelen D.P.'liler tarafından pekişmeden önce, düzeltilmesi gereken bir hataydı. Yılın sonraki aylarında Menderes hoşnutsuzlukları zayıflatmak için tasarlanan birçok önemli değişiklik yaptı. (Samet Ağaoğlu'nun devlet bakanlığı ve Başbakan yardımcılığına getirilmesi, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun Marshall yardımlarından sorumlu devlet bakanlığına getirilmesi, Köymen'i Bayındırlık bakanlığına getirilmesi...) Bu değişiklikler, bunlar gibi nüfuzlu politik şahısları etkisizleştirerek Menderes'in parti içindeki konumunu daha da güvenli hale getirdi. Özellikle Karaosmanoğlu kişiliği itibarıyla Menderes'e meydan okuyabilecek yapıdaydı. Samet Ağaoğlu'da hükümeti eleştirebilir bir konumda olduğu için kabinede bulunması gereken isimler arasındaydı. Kabineden uzaklaştırılan diğer kişiler (Başman, Belger ve Belen) Menderes açısından çok bağımsızdılar fakat hükümet dışında hiçbir

tehlike oluşturmazlardı. Yılın sonlarına gelindiğinde Menderes'in parti içindeki konumu sağlamlaşmış görünüyordu”¹⁰⁰.

Birinci Menderes Hükümetinin programı, D.P. Meclis Grubunda okunduktan sonra, elliden fazla milletvekili söz alarak konuşmuşlardı. Bunlardan bazıları programın eksik yanları üzerinde dururlarken, bir bölüm milletvekilleri de programda yer alan bazı görüşlere karşı çıkmışlardı¹⁰¹.

İlk olarak söz alan Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller hükümet programını tetkik için kendilerine yeterince zaman tahsis edilmediğinden yakınmış kendilerinin de tecrübelerinden yararlanılması gerektiğini ileri sürmüştü. Bu nedenle programı çok kısa bir zaman içinde tetkik edebildiklerini ve bunun kâfi olmadığını söylemişti. Antalya milletvekili Burhanettin Onat ise turizm meselesi üzerinde hiç durulmadığını belirtmiştir. Eskişehir milletvekili İsmail Hakkı Çevik ise mahsul fiyatlarının sabit tutulmasıyla ilgili taleplerini programda göremediklerini belirtmiş ve bu konudaki tenkitlerini dile getirmişti. Ankara milletvekili Talat Vasfi Öz ve Aydın milletvekili Namık Gedik tenkitlerini sağlık konusunun yetersizliği hususunda yapmışlardı. Samsun milletvekili Muhittin Özefeli ise programı nüfuz ederek okuyamadıklarından dolayı eleştirmişti. Erzurum milletvekili Sabri Erduman programdaki hükümlerin gelişigüzel sıralandığı ve düzensizliğinden dolayı Meclise sunulacak bir program niteliğinde olmadığını belirtmişti. Yusuf Azizoğlu, Şevket Mocan, Emrullah Nutku, Hüsnü Türkand hükümet programını eleştirenler arasındaydı. Ankara Milletvekili Ömer Bilsen ise din mevzuu hakkında izahat verilmediğini eleştirmişti. Bunun üzerine Adnan Menderes bir açıklama yapmak zorunda kalmıştı. Bu konuşmalardan sonra İzmir milletvekili Osman Kapani İdare Heyeti Raporu'nun okunmadığı için program maddelerinin burada değiştirilemeyeceğini belirtmişti. Bu nedenle maddelerin tek tek değerlendirme durumunun yanlış olduğunu belirtmişti.¹⁰²

Kayseri milletvekili Kamil Gündeş ise Menderes'e şöyle bir soru yöneltmişti.

“Hafızam beni aldatmıyorsa Halen vazife gören GİK'in İkinci Kongreye verdiği çalışma raporunda Türk Anayasa'sının halen tatbik

¹⁰⁰ Ahmad, a.g.e., s.109

¹⁰¹ Albayrak a.g.e. s. 190.

¹⁰² **Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları** (D.P. MGMZ), 28.5.1950

edilmediği için noksanların neler olduğu bilinmediğinden bunun şimdilik tadiline lüzum yoktur gibi bir cümle kullanılmıştı. Bu raporun kongre tarafından tasviye karşılandığını hatırlıyorum. Ondan sonra Genel Kurulun kararına iktiran eden bazı nutuklarda da bu görüş teyit edilmişti. Şimdi sayın Menderes hükümetinin programında Anayasa'nın tadiline gideceğiz, diye sarih bir ifade vardı. Biz Menderes'in programını kabul ettiğimiz taktirde grup bir angajman altına girmiş bulunuyor, Anayasa tadili prensiplerini kabul etmişiz demek oluyor. Şu halde partimizin en büyük organı olan ikinci büyük kongrenin kararlarına aykırı hareket etmiş bulunmuyor muyuz?"

Bunun üzerine Menderes şöyle bir yanıt vermiştir;

"Anayasanın tadil meselesinin ikinci Büyük Kongrece tezekkür edilmiş olduğu hususundaki hatırlatmalarında arkadaşım aldanmıyor. Yalnız aldandığı bir nokta varsa o da ikinci büyük kongrenin anayasanın tadil edilmeyeceğine dair karar vermiş olduğu hakkındaki kanaatidir.

İkinci büyük kongrede anayasanın tadili mevzuu bahis olunca kongrenin verdiği karar, teminatlı bir seçim yapılmadıkça anayasanın tadili mevzuu bahis olmayacağı şeklinde idi. Kamil Gündeş arkadaşımızın hatırlamadığı cihet yalnız bundan ibaret değildir. Seçim beyannamesinin kendisinin de dâhil bulunduğu bir heyet namına yayınlanmış olan seçim beyannamesinde hükümet programından çok evvel anayasanın tadilinin yapılacağı hakkında taahhüde girilmiş olması keyfiyettir."

Bunun üzerine Genel Kurula neşredilen beyannamede Kamil Gündeş'in imzası olmadığı anlaşılınca Adnan Menderes özür dilemiştir.¹⁰³

Birinci Menderes kabinesindeki ilk çatlak 2 Ağustos 1950 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Avni Başman'ın sağlık nedeniyle istifasıyla meydana geldi¹⁰⁴. Daha sonra yerine önce Nuri Özsan, ardından da Tefik İleri atandı.

Ardından 9 Ağustos 1950 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Avni Başman'ın istifası ile Ulaştırma Bakanı Tefik İleri Milli Eğitim Bakanlığına, Seyfi Kurtberk de Ulaştırma bakanlığına getirilmiştir¹⁰⁵.

19 Eylül 1950 tarihinde ise Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger istifa etti. Yerine Ekrem Hayri Üstündağ atandı¹⁰⁶.

¹⁰³ D.P. MGMZ, 29.5.1950

¹⁰⁴ Vatan, 3.8.1950

¹⁰⁵ Vatan, 10.8.1950

¹⁰⁶ Vatan, 20.9.1950.

14 Aralık 1950 tarihinde Maliye Bakanı Halil Ayan istifa etti. Yerine Hasan Polatkan geçti¹⁰⁷.

Aradan bir hafta geçmeden 22 Aralık 1950 tarihinde Kemal Zeytinoğlu Bayındırlık, Hulusi Köymen de Çalışma bakanlığına getirildi¹⁰⁸.

Bu istifaların temel nedeni pek çok yazara göre Adnan Menderes'in kendi fikirlerini Bakanlara dayatmak istemesi ve onların düşüncelerini dikkate almaması idi¹⁰⁹.

Daha önce görevinden istifa eden Fahri Belen Menderes'i ağır bir dille suçlamıştı;

“Başbakanın arzu ettiği işler hakkında tanzim edilen kararnameler bir memur vasıtası ile elden ele dolaştırılarak milletvekililere imza ettirilir, bu suretle üzerinde uzun tetkikler yapılması gereken meseleler Başbakanın karihasına tabi olurlardı.Acemi bir diktatörlük heveslisi ile karşı karşıya bulunuyorduk. Diktaya tahammül edemeyen milletvekililer birer birer istifa ederek selamete kavuştular....”

110

Ve 9 Mart 1951 tarihinde Menderes kabinesi istifa etmiş, Cumhurbaşkanı Bayar yeni kabinenin yine Menderes tarafından kurulmasını istemişti. Menderes bir gün içinde Kabinayı kurmuştu. Yeni kabinede altı bakan yer değiştirmişti. Altı bakan ise yerinde kalmışlardı¹¹¹.

Menderes'in yeni kabinesi;

Başbakan: Adnan Menderes

Başbakan Yardımcısı: Samet Ağaoğlu

Devlet Bakanı: Refik Şevket İnce

Adalet Bakanı: Ruknettin Nasuhioğlu

Milli Savunma Bakanı: Hulusi Köymen

İçişleri Bakanı: Halil Özyörük

Dışişleri Bakanı: Fuat Köprülü

¹⁰⁷ Cumhuriyet, 15.12.1950.

¹⁰⁸ Vatan, 23.12.1950

¹⁰⁹ Bu yazarların bazıları şunlardır: Piraye Bigat Cerrahoğlu, Metin Toker, Emrullah Nutku ve Cüneyt Arcayürek...

¹¹⁰ Fahri Belen, **Demokrasiden Diktatörlüğe**, İstanbul,1960, s. 9-10.

¹¹¹ Milliyet, 10.3.1951

Maliye Bakanı: Hasan Polatkan
Milli Eğitim Bakanı: Tevfik İleri
Bayındırlık Bakanı: Kemal Zeytinoğlu
Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Muhlis Ete
Sağlık Bakanı: Ekrem Hayri Üstündağ
Tekel Bakanı: Rıfki Selim Burçak
Tarım Bakanı: Nedim Ökmen
Ulaştırma Bakanı: Seyfi Kurtberk
Çalışma Bakanı: Nuri Özsan
İşletmeler Bakanı: Hakkı Gedik

Nadir Nadi yeni kabineye iktidar partisinin bakış açısını 12 Mart 1951 tarihli köşe yazısında şöyle anlatmıştır:

“Demokrat Parti mensupları kendi arasında yeni kabineyi veya bazı bakanları beğenmeyenler varsa da, onlar da muvafakatın siyasi karakteri ve parti disiplini icabı bu görüşlerini açıklamayacaklar ve neşredilmek üzere mütaleası sorulan her partili kabineyi beğendiğini söyleyecektir”¹¹².

Tarafsız gazeteler ise İkinci Menderes hükümetini çok parlak bulmamakla beraber kabinedeki değişikliğin yetersizliğinden bahsetmişlerdir. Bununla birlikte kabinenin yine ilk kabine gibi eski politikacılardan oluşturmak yerine yeni siyasetçileri tercih eden Menderes’i eleştirmekten geri kalmamışlardı.

Menderes yerel düzeyde ortaya çıkan sorunları aşmayı başarmıştı ama parti grubunda isyan devam ediyordu. Yeni kurulan İkinci Menderes Hükümeti’nden 61 D.P. milletvekilinin güvensizlik oyu vermesi Burçak’a göre Menderes’in henüz ciddi bir icraat yapmadan kısa bir süre içinde parti içi muhalefete karşı kazandığı bu başarı Meclis grubunda hâkim olmasını sağlamaya yetmişti.¹¹³

İkinci Menderes kabinesi diye adlandırılacak kabinede Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Nihat Eğriboz, Zühtü Hilmi Velibeşe gibi partinin önde gelen

¹¹² Cumhuriyet, 12.3.1951

¹¹³ Rıfki Salim Burçak, **On Yılım Anıları (1950-1960)**, Ankara, 1998, s. 83.

isimleri dışarıda kalmıştı. Yeni girenler ise Rıfki Salim Burçak, Nedim Öktem ve Hakkı Gedik'ti¹¹⁴.

Yeni kabinenin ilk toplantısına Celal Bayar başkanlık etti. Adnan Menderes'in bir itirazı olmadı. Çünkü Metin Toker'e göre bu durumun nedeni bu sırada Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun D.P. genel başkanı seçileceği yani Başbakanlık ile parti başkanlığının ayrılacağı söylentisi ortaya atılmış olması idi. Bunun aslı astarı yoktu ama Menderes'in Celal Bayar'ın desteğine şiddetli derecede ihtiyacı olması vardı¹¹⁵.

Kabinenin kurulmasından bir ay bile geçmeden eski Savunma Bakanı ve İkinci Kabinedeki Devlet Bakanı Refik Şevket İnce istifa etmişti. İstifa dilekçesinde sağlık durumunun iyi olmadığını neden olarak gösteren bakan İzmir'de istirahata çekilmişti. Emrullah Nutku İnce'nin istifasının Samet Ağaoğlu ile aralarındaki anlaşmazlık olduğunu ileri sürmektedir. Bunu O'na söyleyen ise Bütçe Komisyonu Başkanı Enver Adalı'dır¹¹⁶.

Bu kabinenin oluşturulmasından hemen sonra yapılan Bursa Kongresinde bir delege parti başkanlığı ve Başbakanlığın aynı kişide toplanmaması gerektiği üzerinde durmuş ve bu iki makamın ayrılması için öneri getirmiştir. Menderes bunun üzerine Bu durumun kendi isteği ile olmadığını, hatta iki makamında aslında kendisinde olmasını istemediğini belirtmiştir. Delege ısrarla parti başkanlığı ile Başbakanlığın aynı kişide olmasının demokrat kurallara uygun olmadığını ve bu nedenle Demokrat Parti tüzüğüne de böyle bir maddenin koyulması gerektiği üzerinde dursa da neticede durum bu olaya büyük kongrenin karar vermesinin daha doğru olacağını savunularak kapanmıştır¹¹⁷.

Şubat ayı başında yapılan İzmir kongresi gerek kabinedeki istifalardan gerekse teşkilatın kendi içindeki hizipleşmelerden dolayı oldukça hararetli

¹¹⁴ Vatan, 12.3.1951

¹¹⁵ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973, Demokrat Parti'nin Altın Yılları, 1950-1954**, Bilgi Yay., Ankara, 1990, s. 112.

¹¹⁶ Emrullah Nutku. **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)**, İstanbul, 1979, s. 203.

¹¹⁷ Cumhuriyet, 15.5.1951

geçmişti¹¹⁸. Karaosmanoğlu'nun İzmir kongresindeki desteği Menderes'i daha sonra Karaosmanoğlu'na bir Bakanlık vermeye zorlayacaktı.

D. P. Genel İdare Kurulu 12 Ağustos 1951 tarihinde yapılacak olan ara seçimler için merkezden aday göstermeyeceğini açıklamıştı. Alınan kararda D.P. tüzüğüne yazılı esaslar dâhilinde teşkilat yoklama usulüne dayanarak adaylarını tespit etmeye karar vermişti¹¹⁹.

16 Eylül 1951 tarihinde 17 ilde 20 milletvekilliği için yapılan seçimlerde 15 ilde D.P., 2 ilde C.H.P. kazandı. Toplam oyların %52.96'sını alan D.P. 18 kazanırken, %38.65'ini alan C.H.P 2 milletvekili çıkarabildi.

Bu sırada kabinedeki sular durulmamış, istifaların arkası kesilememişti. 10 Aralık 1951 tarihinde İşletmeler Bakanı Hakkı Gedik vazifesinden istifa etmişti. Gedik'in istifası ile ilgili çeşitli dedikodular ortaya atılmıştır. Ulus gazetesi ise Bakanın, bu ani çekilmesinin, iktisadi ve mali işlerinin başında bulunan ve İstanbul'daki yazıhanelerini kapatmamış olan iki kişinin sebep olduğunu ileri sürmüştü¹²⁰. Ulus'a göre bu kişilerden biri, İşletmeler bakanlığına bağlı bir iktisadi teşekkülün başında bulunuyordu.

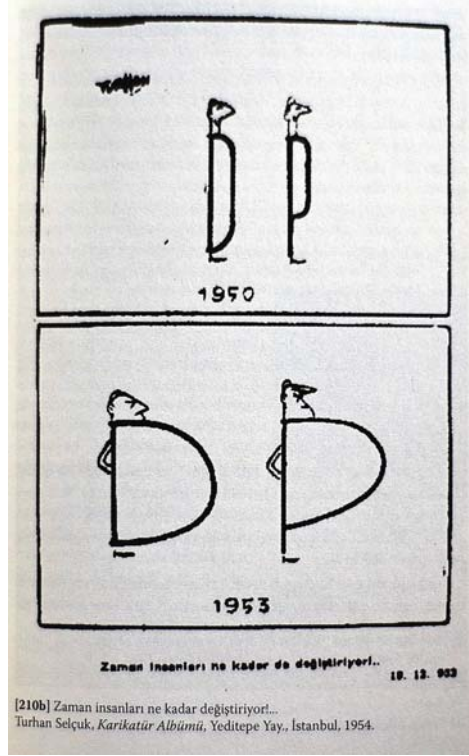
1 Ağustos 1952 tarihinde Ethem Menderes, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun yerine işleri bakanlığına getirilmişti¹²¹.

¹¹⁸ Cumhuriyet, 4.2.1951

¹¹⁹ Cumhuriyet, 13.8.1951

¹²⁰ Ulus, 11.12.1951

¹²¹ Vatan, 2.8.1952



Seçimlere hazırlık çalışmaları arasında 1954 seçimlerinde Erzurum milletvekili Memiş Yazıcı'nın bir öneride bulunmuştu. Bu öneriye göre milletvekililer heyeti, grup idare heyeti, D.P. Genel İdare Kurulu ve Meclis divanının katılımı ile bütçe müzakeresine başlamadan ve seçimden evvel hangi kanunların çıkarılmasında zaruret görüldüğünü tespit ederek olağanüstü grup toplantılarına gidilmesi gerektiği öngörülmektedir¹²².

D.P. İstanbul il merkezinde Genel İdare Kurulundan gelen tamime göre 5 kişilik bir seçim komitesi faaliyette bulunmuştu. Bütün seçim işlevlerini kontrol eden bu komitenin il idare kurulu ve bütün teşkilatla koordineli bir şekilde çalışması öngörülmüştü. Bu komiteye bağlı olarak teşekkül eden hukuk komitesi de faaliyetlerini seçim öncesi yoğun bir şekilde hızlandırmıştı. D.P., ocak, bucak ve ilçeleri de bu 5 kişilik seçim komitesine yardımcı olarak faaliyete geçmişlerdi¹²³.

¹²² BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 44.265..1.

¹²³ Cumhuriyet, 9.3.1954.

1954 seçimlerinde Adana'da Demokrat Parti listesini Genel Merkez'in hazırlamasına karar verilmiştir. Aday yoklaması yapılmayacak olan bu şehirde adayların hepsinin neden Genel Merkezce belirlendiği açıklanmamıştı¹²⁴.

İzmir'den toplam 19 milletvekili adayı çıkaracak olan bu partide adayların 16'sını teşkilat, üçünü ise Genel Merkez belirleyecekti. Zühtü Velibeşe İzmir adaylığından çekilmişti¹²⁵.

1954 seçimlerine yaklaşırken Demokrat Parti'nin bazı il teşkilatları ve ilçe teşkilatları arasında tartışmalar yaşanmıştır. Bunun üzerine Demokrat Parti Genel İdare Kurulu 24 Martta acil olarak toplanmıştır. Menderes'in başkanlığında yapılan içtimada bazı ilçelerde beliren parti içi rekabet ve mücadelelerde adaylık meseleleri görüşüldü. Seçimle ilgili muhtelif mevzular arasında aday yoklamalarına ait bazı meselelerin gözden geçirildiği anlaşılıyor. Bu yoklamaların bazı merkezlerde ilçe teşkilatı arasında heyecanlı bir rekabete yol açtığını, bir çok kombinezonlara girişildiğini ve parti içi mücadelenin bazı yerlerde genel kurulun hakemliğine veya talimatına ihtiyaç hâsıl edecek bir durum arz ettiğini göstermesi üzerine Genel İdare Kurulu toplanmıştı. Aynı toplantıda Genel Merkez kontenjanından gösterilecek adaylar üzerinde de çalışmalar yaptı¹²⁶.

Bunun tipik örneği Giresun'da yaşanmıştı. Demokrat Parti'den adaylık için 21 kişi müracaat etmişti. Parti içinde iki hizbin çarpışmakta olduğu gözlenmişti edilmişti. Hiziplerden biri mebusları desteklemişti. Eski mebusların tekrar kazanması olasılığı yüksek görünmekteydi. Aday olanlardan 250 lira alınmıyordu. Adayların çoğu köylere, ocak ve bucaklara gidiyordu¹²⁷.

Yine bu seçimlere hazırlık aşamasında dikkat çeken bir diğer ilginç olay da Demokrat Parti'nin Isparta'dan çıkacak 20 adayının hepsini belirleme hakkının Isparta il teşkilatına bırakılmış olmasıydı. Bu durum Demokrat Parti'liler tarafından memnuniyetle karşılanmıştı¹²⁸.

¹²⁴ Akşam, 20.3.1954.

¹²⁵ Akşam, 20.3.1954.

¹²⁶ Akşam, 25.3.1954.

¹²⁷ Akşam, 25.3.1954.

¹²⁸ Akşam, 25.3.1954.

Cumhuriyet gazetesinin bir haberine göre ise Demokrat Parti Genel Merkezi çevre örgütleri aday yoklamalarından büyük ölçüde memnun kalmıştı. Memnunluğu arttıran cihet İstanbul dahil olmak üzere bir çok adayların seçilmelerine rağmen Genel Merkeze müracaat ile adaylıktan çekilmeye hazır olduklarını dolayısıyla Genel Merkezin emrine tabi olduklarını bildirilmekteydi¹²⁹. İstanbul'da kazanan 11 adayın feragat etmeleri onlar yerine Genel Merkezin göstereceği adayların girmesi bu haberi doğrular nitelikteydi¹³⁰. Aday yoklamasında kazanan 24 adaydan 11'nin çekilmesi Adnan Menderes'in çektiği bir telgraf üzerine gerçekleşti. Bu telgrafa karşılık olarak adaylar yazdıkları telgrafta bu seçimlerde İstanbul'un ehemmiyetini nazarı dikkate aldıklarını, bu bakımdan yerlerine genel başkan tarafından takdir ve tensip edilecek adaylara İstanbul'daki yerlerini bıraktıklarını bildirmişlerdi. Bu adaylar kendilerinin diğer vilayetlerden namzet gösterilmesini genel başkanın takdirine bırakmış bulunmaktadır.

Haklarından feragat eden İstanbul adayları şunlardır;

Hayri Erdoğan, Samim Yücedera, Seyfettin Doğan, Ziya Göktürk, Selim erengil, Selahattin Karayavuz, Nurettin Bulak, Nuri Atılğan, Selami oğuz, Mehmed Çolakoglu¹³¹.

Yine seçim esnasındaki hizipleşmeye bir başka örnek Konya'dan gelmiştir. Yoklamayı kaybeden bir kısım adaylar teşkilata cephe almışlardı. Ilgın, Kadınhan ve Yumak ilçelerinden gösterilen adayların yoklamaları kaybedip, , Ankara'da kayıtlı Mustafa Zühyan isminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışan bir memurun teşkilat tarafından desteklenilerek kazandırılması Konyalı D.P.'liler arasında büyük bir tepki uyandırmıştı.

Bu nedenle teşkilatta üç kaza arasında bir hizipleşme baş göstermiştir. Bu üç kaza idare heyetinin istifa etmesinden endişe edilmektedir. Halkçılar Mustafa Zühyan'ın D.P. listesinde yer almasını iktidarın dini politikaya alet etmek istediği şeklinde tefsir etmektedir¹³².

¹²⁹ Cumhuriyet, 30.3.1954.

¹³⁰ Cumhuriyet, 30.3.1954.

¹³¹ Cumhuriyet, 30.3.1954.

¹³² Cumhuriyet, 1.4.1954.

Yine Konya'daki en büyük iki ilçe olan Akşehir ve Ereğli'den adaylar kazanamamıştır. Bunun sebebi ise bu iki ilçeden aday sayısının 14'ü bulmasıdır. Burdur'da ise adaylardan bir tanesi yoklamaya katılmak için Belediye Başkanlığından istifa etmiştir. Fakat aday yoklamasını kazanamayınca partiden istifa etmiştir¹³³.

12 Nisan 1954'de neşredilen listelere göre 150 milletvekili Demokrat Parti'den yeniden aday gösterilmedi. Demokrat Parti milletvekili listesinde toplam 256 aday mevcut milletvekillerinden oluşurken diğer adaylar yeni simalardan oluşmaktadır. Bu yeni adaylar arasında ilk göze çarpanlar orgeneral Nuri Yamut, Hikmet Bayur, Behçet Uz, Nuri Demirağ, Lütfi Kırdar, Ahmed Tekelioğlu, Rauf Onursal olmuştur. Bunların yanı sıra 10 kişi de D.P.'den müstakil olarak aday olmuştur¹³⁴.

Bununla birlikte yukarıda bahsedilen feragatler dışında aday listeleri ilan edildikten sonra Genel Merkez bazı isimleri yine de listeye almamıştır. Yoklamalarda kazanıp listelerde isimlerini görmeyenler cumhurbaşkanlığını ve Başbakanlığı telgraf yağmuruna tutmuşlardır.

Tekirdağ'ın Malkara kazasında yoklamayı hemen hemen ittifakla kazanan Hasan Gürkan'ın Genel Merkez tarafından listeye alınmayışı Tekirdağ'da şiddetli tepkiler yaratmıştır. İddialara göre, kendinden olan birinin bu şekilde atılarak yerine memlekete yabancı olan getirilmesini bir türlü hazmedemeyen Tekirdağlılar şiddetle tepki göstermişlerdi. Durum düzelmediği takdirde burada reylerin dağılmasından ve D.P. listesinin tehlikeye girmesinden korkulsa da bu durumu geri alacak bir adım atılmamıştı.

Demokrat Parti Genel Merkezi tarafından parti idare kuruluna işten el çektirilerek yerine geçici bir idare heyeti getirilmiş olmasından memnun olanlar çoktu¹³⁵.

Tekirdağ'daki bu hizipleşme o kadar büyümüştür ki il yönetimi çalışamaz duruma gelmişti. Bu durumu vaktinde gören Genel Merkez yönetimi, Orhan Erte'nin başkanlığında Nedim Kara Halil, Mustafa Bolkan, Şefik Gürsoy, Alaeddin Koşar,

¹³³ Cumhuriyet, 1.4.1954.

¹³⁴ Cumhuriyet, 13.4.1954.

¹³⁵ Cumhuriyet, 14.4.1954.

Mehmed Arıkan, Kenan Altınkeski, Remzi Miran ve Salih Türker'den oluşan geçici bir kurul meydana getirmişti. Genel Merkezin, bu şekilde davranmakla kendi açısından ne kadar isabetli davrandığı aday listesinin yayınlanmasıyla, özellikle Malkara'da duyulan derin hayal kırıklığının bertaraf edildiği görülmüştür. Tekirdağ'da olan bu anlaşmazlık aslında daha eskilere dayanmaktaydı. Parti içinde anlaşmazlık vardı. Hasan Gürkan Malkara'da senelerce ilçe başkanlığı yapmış, belediye reisliği yapmış ve kendini halkına çok sevdirmiş bir insandı. Malkaralılar bu derece tutulan bir adamın listeden ihraç edilerek yerine muhite yabancı kimselerin konulmasını bir türlü hazmedemiyorlardı. Bu durum üzerine Genel İdare Kurulu acil olarak toplanarak Malkara'ya durumu yatıştırması için kazanan aday Fethi Marhamlı'yı yollamışlardı. Aday da aynı durumu doğruluyor ve şöyle bir açıklama yapıyordu;

“Malkara'ya gittiğim zaman herkes müteessirdi. Hatta herkesin gözleri dolu dolu idi. Muhitte çok sevilen Hasan Gürkan'ın listeden çıkarılması Malkara'yı derinden etkilemişti. Kendileri ile görüştim ve halkın ne kadar anlayışlı olduğunu bir defa daha anladım. Evet bütün Malkara mahzundu. Fakat kimse karara ayak diremeğe yeltenmiyordu. Onlar Genel Merkezin ve büyüklerin verdikleri bu kararlar her halde isabet bulunduğunu kabul ediyordu. Hatta Gürkan'la da görüştim. Bana; Belediye reisliği yaptım, hemşerilerim beni aday seçmek lütfunda bulundular. Genel Merkezin son kararı neye dayanırsa dayansın bence makuldur. Eskisi gibi çalışacağım. Partime kesinlikle küskün değilim. Bence mesele Ahmet veya Mehmet'in kazanması değil, partimizin iktidar olmasıdır. Üst taraf teferrüattan ibarettir.”

Fethi Marhamlı, Malkaralıların da aynı fikirde olduklarını listeyi bütün imkânları ile destekleyeceklerini bildirdi¹³⁶.

İzmit ise bu olayların aksine farklı durumla karşı karşıya kalmıştı. Yoklamada kazanamayan aday adayları geniş bir baltalama hareketine girişmişlerdi. İzmit'in bir kısım köyleri ile Karasu, Hendek ve Adapazarı'nda D.P. adaylarının birkaçının ismi listeden çıkarılarak uydurma isimler tanzim edildiği görülmüştür. Bundan maksat karma bir listenin kazanmasını temin etmek ve özellikle C.H.P. adaylarından Nihat erim, İsmail Rüştü Aksal ve Fazıl Şerafettin Bürge'yi Meclise sokmaktı¹³⁷.

¹³⁶ Cumhuriyet, 16.4.1954.

¹³⁷ Cumhuriyet, 16.4.1954.



D.P. 'nin 1954 yılına ait bir seçim afişi

1954 seçimleri Demokrat Parti açısından çok büyük bir zafer olmuştur. Oyların %56.7'sini alan Demokrat Parti Meclise 541 milletvekilinden 508'ini sokmayı başarmıştır. Yeni kabinede yedi tane milletvekili bulunmakla beraber yedi milletvekili eski yerlerini muhafaza etmişlerdir. Kabinede bir devlet bakanlığı daha ihdas olmuş, bu durumda devlet bakanlığı sayısı üçe çıkmıştır. Yeni kabinenin tam listesi şu şekildedir;

Başbakan; İstanbul Milletvekili Adnan Menderes

Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı; Çanakkale Milletvekili Fatin Rüştü Zorlu

Devlet Bakanı; İstanbul Milletvekili Mükerrerrem Sarol

Devlet Bakanı; İzmir Milletvekili Osman Kapani

Adliye Bakanı: Osman Şevki Çiçekdağ

Milli Savunma Bakanı: Aydın milletvekili Ethem Menderes

İçişleri Bakanı: Aydın Milletvekili Namık Gedik

Hariciye Bakanı: İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü
Maliye Bakanı: Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan
Maarif Bakanı: Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı
Nafia Bakanı: Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu
İktisat ve Ticaret Bakanı: Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı
Sağlık Bakanı: İzmir Milletvekili Behçet Uz
Gümrük ve Tekel Bakanı: Çanakkale Milletvekili Emin Kalafat
Ziraat Bakanı: Maraş Milletvekili Nedim Ökmen
Ulaştırma Bakanı: İzmir Milletvekili Muammer Gedikoğlu
Çalışma Bakanı: Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen
İşletmeler Bakanı: Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş¹³⁸

Hükümet yeni programını 23 Mayıs'ta parti Grubuna sundu. Yeni kurulan kabinenin programında Başbakan gruba izahta bulunurken özellikle taraf tutan devlet memurluğu meselesinin bir an önce halledilmesi gerektiğinin altını çizdi¹³⁹. Bu durum ilerde Demokrat Parti'nin bölünmesine neden olacak olayların başlangıcını teşkil etti.

Bu kabinede göze çarpan iki değişik bakan vardı. İlki Başbakan senelerdir Başbakan yardımcısı olan Samed Ağağolu'nun yerine geçen Fatin Rüştü Zorlu, ikincisi ise Sağlık bakanlığı koltuğuna oturan Behçet Uz'du.

¹³⁸ Cumhuriyet, 18.5.1954.

¹³⁹ Cumhuriyet, 24.5.1954.



Menderes yerel seçimlerin 1955 yılında yapılmasına dair verilen takdir üzerine grup toplantısında şöyle bir beyanatta bulunmuştu;

“Yüksek heyetinize mensup birkaç arkadaş bir takdir vermişler. Mesele Grubumuza gelmiş, Grup bu hususta Genel İdare Kurulunun fikrini almak istemiş Genel İdare Kurulumuzla, grup idare heyetinin müştereken yaptıkları toplantıda tehirin uygun olacağına karar verilmiştir.”¹⁴⁰

Menderes aynı toplantıda parti içindeki hareketlenmelerin olduğunu iddia eden basınla ilgili de şu sözleri söylemiştir;

“Gazetelerde D.P. içinde çekişmeler olduğu yazılmaktadır. Hatta muhaliflerin gruplaşmakta olduğu iddia ediliyor. Hatta partiden ayrılan yeni bir parti kuracağı söyleniyor. Bunların aslı astarı yoktur. Diyorlar ki Fethi Çelikbaş arkadaşımızın Meclise ve gruba bazı takrirlerle geliyorlarmış ve parti içinde muhalefet edenlerin başında bulunuyorlarmış. Ben böyle bir şey bilmiyorum ve tahmin etmiyorum.”¹⁴¹

Bunun üzerine Belediye seçimlerinin Ekim’de yapılma kararı alınmıştır.

¹⁴⁰ Cumhuriyet, 10.5.1955.

¹⁴¹ Cumhuriyet, 11.5.1955.

16 Eylül 1955 tarihine kabinede değişiklikler yapılmıştır. Bunun nedeni Ethem Menderes'in Milli Savunma Bakanlığından, Osman Kapani'nin de Devlet Bakanlığı'ndan istifa etmiş olmasıydı. Bunların yerlerini Milli Savunma Bakanlığı'na Fuat Köprölü, Devlet Bakanlığı'na ise yine Ethem Menderes almıřtı¹⁴²

D.P. Meclis Grubu, 5.9.1957 tarihli toplantısında seçimleri yenileme kararını ittifakla almıştı. Bu vesile ile neşredilen tebliğ'de grup havasını yansıtmak üzere şöyle deniliyordu;

*“Gerek müzakerelerin başlangıcından itibaren, gerekse oylama sırasında toplantıya büyük bir sevinç hakim olmuş memleketin mukadderatı ile D.P.'nin kaderini büyük milletimize rey ve kararına tevdi etmenin derin heyecanı yaşanmıştır.”*¹⁴⁴

1957 seçimleri için Genel Merkezce verilen karara göre D.P. seçim beyannamesi yaymamaya karar vermişti.¹⁴⁵

¹⁴² Mustafa Albayrak Fuat Köprölü'nün de ispatçıları haklı görmesi üzerine Başbakan'ı kızdırdığı için Köprölü'nün Başbakan Yardımcılığına atandığını ve Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun da Dışışleri Bakanı olduğunu yazmıştır. Metin Toker ise yazısında İşpatçıların Köprölü'ye gidip davalarını çok iyi savunduklarını, hatta bu teklifin en ziyade Mükerrerem Sarol'u göz önünde bulundurularak hazırlandığı söylendiğinde Fuat Köprölü'nün onlara aferin yanıtını verdiklerini söylemiştir. Fakat Fuat Köprölü'nün desteği sadece bu aferin kelimesinden ibaret olacak ve bir daha onlara hiç destek vermeyecektir.

¹⁴³ Fuat Köprölü ve Mükerrerem Sarol'un arası İstanbul teşkilat başkanlığı nedeniyle uzun senelerden beridir gergindi. Fuat Köprölü İstanbul İl başkanlığına oğlu Orhan Köprölü'yü getirmek istediği için araları açılmıştı. O nedenle ispatçıların Mükerrerem Sarol'u hedef almaları Köprölü'nün hoşuna gitmişti.

¹⁴⁴ Zafer, 6.9.1957.

¹⁴⁵ Zafer, 6.10.1957.



Demokrat Parti'nin 1957 seçim afişlerinden biri

Menderes birçok yerel örgütün kongre yapmasına güvenmediği gibi aday listelerinin hazırlanmasına da güvenmiyordu. Bu nedenle bazı illerde aday listelerinin hazırlanmasını yasaklamıştı. Toplam on beş il örgütünden aday göstertmeyecekti. Bu nedenle, buradaki adayları kendi belirlemişti. Bunlar; İzmir, Manisa, Burdur, Zonguldak, Kırşehir, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır Elazığ, Erzurum, Ankara, Çankırı, Kars ve Van'dı¹⁴⁶.

Seçim neticeleri şöyleydi; D.P. 45 ilde 423, C.H.P. 19 ilde 172 tane milletvekili çıkarmışlardı. Aslında muhalefetin toplamının aldığı oy iktidardan 287.048 fazlaydı fakat iktidar yine değişmedi Demokrat Parti oy kaybederken C.H.P.

¹⁴⁶ Ahmad, a.g.e. s.115

oylarını arttırmış, Hürriyet Parti'sinden ise beklediği oy oranına ulaşamamıştı. CMKP ile HP sadece dörder mebus çıkarabilmişlerdi¹⁴⁷.

D.P.'nin oy kaybetmesinin nedenlerinden biri bu dönemde ortaya çıkan parti içindeki milletvekilleri arasında çıkan anlaşmazlık olduğu kuşkusuzdur. Bu görüş ayrılıkları partiyi yıpratmakla kalmamış aynı zamanda oy oranını da düşürmüştür.

Bu nedenle Menderes son kabinesini kurmakta hali zorlanmış ilk kabinelerindeki gibi yirmi dört saatte değil, tam yirmi sekiz günde kabinesini kurabilmiştir.

26 Kasım 1957 tarihine ilan edilen kabinedeki isimler şunlardır;

Başbakan; Adnan Menderes

Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı; Emin Kalafat, Tevfik İleri

Devlet Bakanı; Muzaffer Kurbanoglu

Milli Savunma Bakanı; Şemi Ergin

İçişleri Bakanı; Namık Gedik

Dışişleri Bakanı; Fatin Rüştü Zorlu

Maliye Bakanı; Hasan Polatkan

Milli Eğitim Bakanı; Celal Yardımcı

Bayındırlık Bakanı; Ethem Menderes

Ticaret Bakanı; Abdullah Eker

Sağlık Bakanı; Lütfü Kırdar

Tarım Bakanı; Nedim Ökmen

Ulaştırma Bakanı; Fevzi Uçaner

Çalışma Bakanı; Hayrettin Erkmen

Sanayi Bakanı; Samet Ağaoğlu

Basın Yayın ve Turizm Bakanı; Sıtkı Yırcalı

İmar Bakanı; Medeni Berk¹⁴⁸

İmar ile Basın-Yayın ve Turizm bakanlıkları bu dönem oluşturulan Bakanlıklar arasındaydı. Bununla birlikte Beşinci Menderes Kabinesinde yedi adet yeni bakan göreve başlamıştı.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Cumhuriyet, 29.10.1957.

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 26.11.1957.

1957 seçimlerinden sonra hazırlanan program diğerlerinden farklı olarak içtüzükteki bazı değişimler için alt yapı hazırlar nitelikteydi. Menderes buna sebep olarak “*manevi asayişe iade edecek tedbirlerin de alınmasının zaruret haline geldiğini*” gösteriyordu. Menderes bu konuşmasıyla teklife konacak tasarı için ön hazırlık yapıyordu. Bunun için çok uğraşmasına gerek kalmadan 27.12.1957 tarihinde yeni iç tüzük kabul edilmişti. Böylece milletvekillerinin denetim görevlerini zorlaştıracak pek çok hüküm yasaya konmuştu¹⁵⁰. Bu yasa aynı zamanda muhalefetin tamamen ortadan kalkması anlamına da geliyordu¹⁵¹.

Geçen seçimlerden farklı olarak 124 milletvekili D.P. listelerine girememiştir¹⁵². Genel Merkez Ankara’ya gönderilen listeyi beğenmemiştir. D.P. Genel Merkezi İstanbul için profesör, iş adamı, gazeteci ve özellikle tanınmış kimseleri talep ediyordu¹⁵³.

Parti içindeki muhalif adaylardan bir kısmı istifa etmiş, bir kısmının girmesi ise engellenmişti. Böylece Menderes bu seçimlerden sonra partideki konumunu güçlendirmişti.

1958 Şubat’ının ikinci haftası beşinci Menderes Kabinesindeki ilk değişiklik yaşanmıştı. Sanayi Bakanlığını bırakan Samet Ağaoğlu Devlet Bakanlığı’na getirilmişti. Ticaret Bakanı Aker ise geçici olarak Sanayi Bakanlığı’na vekalet edecekti.

Kabinedeki ikinci değişiklik Sanayi Bakanı Sıtkı Yırcalı’nın 1958 sonbaharında istifasını sunmasıyla olmuştu. Cumhuriyet gazetesi istifa sebebini Yırcalı ile Menderes arasında son zamanlarda belirginleşen görüş ayrılığı olarak yazmıştı¹⁵⁴.

Ertesi günü Samet Ağaoğlu ve Emin Kalafat’ta hükümetten çekilmişlerdi¹⁵⁵. İki hafta sonra ise Ulaştırma Bakanı Fevzi Uçaner istifasını vermişti¹⁵⁶.

¹⁴⁹ Cumhuriyet, 26.11.1957.

¹⁵⁰ Eroğul, a.g.e., s. 219.

¹⁵¹ Ahmad, a.g.e., S. 128

¹⁵² Cumhuriyet, 8.10.1957.

¹⁵³ Cumhuriyet, 5.10.1957.

¹⁵⁴ Cumhuriyet, 2.9.1958.

¹⁵⁵ Cumhuriyet, 2.9.1958.

¹⁵⁶ Cumhuriyet, 19.9.1958.

Yine bu dönemin önemli istifaları arasında sayılabilecek bir başka istifa ise D.P. Yüksek haysiyet Divanı üyesi ihsan Aktürel'den gelmişti. Aktürel istifa metninde vatan Cephesi kurulmasını, İspat hakkını, seçim kanunu gibi yasaların demokratik kurallara aykırı olduğunu savunmuş ve metnin sonunda “*Gidişat meydanda, milletin büyük bir ekseriyeti tahammülfersa bir geçim zorluğu ile karşı karşıyadır.*” demiştir¹⁵⁷.

5 Aralık 1959 tarihinde Ulaştırma Bakanı Muzaffer Kurbanoğlu istifa etmişti. Böylece kabinede İstifa eden Bakan sayısı altıya yükselmişti¹⁵⁸.

Kabinenin bir başka istifası Adalet Bakanı Esat Budakoğlu tarafından gerçekleştirildi. Budakoğlu İstifasıyla ilgili olarak basın mensuplarına şöyle bir açıklama yapmıştı;

“Yeni bir arkadaşımın gelmesini temin için istifamı vermiş bulunmaktayım. Bu hususta verilecek bir beyanatum yok. Söyleyeceklerim bundan ibarettir.”

Bunun üzerine menderes şu cevabı vermiştir;

*“İstifanızdan teessür duymakla beraber mektubunuzun ifade ettiği güzel duygular beni memnun ve müteşekkir etti. Vekâletten ayrılmış olmanızı başka sahalarda yakın mesai-i teşrikimizin bir başlangıcı sayabiliriz.”*¹⁵⁹

1960 yılına gelindiği Menderes partideki gidişatı düzeltmek amacıyla tüzüğü yenilemeye çalışacak fakat 27 Mayıs askeri müdahalesi nedeniyle başaramayacaktı. Bu isteğini şöyle dile getirmişti:

Demokrat Parti iktidarının sonlarına doğru gerek parti içi muhalefeti, gerekse parti dışı muhalefeti sindirmek ve iktidarı elinde tutmak için her türlü yola başvuruyordu. Genel İdare Kurulu’nu toplayarak tüzükte bir takım değişiklikler ve parti içinde hizipleşmenin ve istifaların artmasını önlemek amacıyla bir takım girişimlerde bulundu. Yapılan tüzük değişikliği nizamnameye şu şekilde aksedilmiştir;

“Dokuz seneden beri tatbik edilmekte olan tüzüğümüzün tespit edilen aksaklıkları fazla veya noksan, lüzumlu veya lüzumsuz görülen bazı hükümleri yüzünden bugünkü ihtiyaçları karşılamaya yeter derece olmadığı kanaatine varılmıştır. Bu inkişafa mahzar olan partimizin

¹⁵⁷ Cumhuriyet, 24.10.1958.

¹⁵⁸ Cumhuriyet, 6.12.1959.

¹⁵⁹ Cumhuriyet, 3.4.1960.

bünyesine ve tatbikatla elde edilen tecrübeler ve realitelere uygun bir nizamnamenin tedvini üzerinde bu sebeple durulmuş ve yüksek kongrenin tetkik ve tasvibine arz edilen şu tasarı meydana getirilmiştir.”

Bu tasarının hazırlanmasında tecrübelerden faydalandığı kadar bazı demokratik memleketlerdeki emsali partilerin öteden beri tatbik ede geldikleri nizamattan da bazı eserler alınmış bulunmaktadır.

Bu arada teşkilatımızın bazı kademelerinden ve özellikle İstanbul teşkilatımızdan not olarak gönderilen ve fikir itibariyle kabili istifade görülen yazılarından faydalanılmıştır.

Yeni nizamname tasarısında bilhassa terimler Teşkilat-i Esasiye Kanunumuzla kabul edilen esaslara irca edilmiş ve maddelere daha ziyade vuzuh vermeye çalışılmıştır”¹⁶⁰

¹⁶⁰ Demokrat Parti, **Demokrat Parti Nizamnamesi**, Ankara, 1947.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK KONGRE

I) BİRİNCİ BÜYÜK KONGRE (7-11 Ocak 1947)

Demokrat Parti tüzüğü gereğince bir sene içinde kongre yapması şart olduğu için 7 Ocak 1947 tarihinde ilk kongresini Ankara’da yapmıştı. Büyük Kongre toplanmadan önce tüzüğe göre parti için önemli kararlar Genel İdare Kurulu tarafından alınacaktı. O dönemin GİK üyesi olan İsmet Bozdağ şunları söylemişti;

“Demokrat Parti’nin kuruluş tarihi olan 7 Ocak 1946’dan, tekrar Meclise döndüğümü (iktidar ile anlaşmazlık nedeniyle Meclisi terk etmelerinden sonra) 28 Aralık 1946 tarihine kadar 355 gün Demokrat Parti’yi GİK olarak sorumluluğumuz altında görüşmüştük. Yalnız milletvekilliği seçimleri arifesinde il başkanlığımızı bir çeşit istişari değerinde kongre toplanmış ve seçimlere girilip girilmemesi konusunda teşkilatın nabzını yokluyorduk. Bu nedenle D.P.’nin ilk büyük kongresinin toplanma manası ve vazifesi büyüktü. Büyük kongre hem bir yıllık çalışmalarımız üzerinde fikirlerini belirtmeli, hem de gelecek çalışmalarımıza nirengi noktaları koymalıydı. Böylece kurucular ve bunlara katılan GİK üyelerinin partiyi yönetimi bitmiş oluyor, bunun yerine Atatürk’ün ve bizim özlediğimiz D.P. teşkilatının kendi kendisini yönetimi başlamış oluyordu. Büyük kongreden emirler ve vazifeler alacaktık.”¹⁶¹

Kütahya milletvekili Adnan Menderes 21.4.1947 tarihinde İzmir Alsancak’ta Demokrat Parti Kongresi’nde yaptığı bir konuşmada Halk Partisi nizamnamesini şöyle eleştirecekti;

“Demokrat Parti bu memlekette demokrasinin temelini atacaktır. Evvela size Demokrat Parti’nin teşekkülünden evvel Halk partisi’nde cereyan eden bir hali misal olarak arzedeceğim. Halk Partisi’nin 1943 kongresinde kabul edilmiş bir nizamnamesi vardı. Genel başkan, genel sekreteri tayin eder. Aynı zamanda Genel Başkan diğerini tayin eder. Halk partisi üç kişilik bir parti Divanı tarafından idare edilir. Genel başkan aynı zamanda Gayri mesul olan Devlet Reisidir. Devlet Reisi gayri mesul olmasına rağmen arzularını mesul mevkide bulunan kabineye yaptırmaktadır. Bu haksızlığın önüne geçeceğiz. Mecliste hükümetin sevk ettiği bir mesele müzakere edildi. Menfi surette netice alındı O gece parti grubuna sevk edilen bu mesele orada muhtelif kıyafetlere bürünerek ertesi günkü Meclis toplantısında tekrar

¹⁶¹ İsmet Bozdağ, **Demirkırat Aldatmacası**, Emre Yay., İstanbul, 1991, s.124

müzakereye konuldu. Evvelce yüzde yetmiş aleyhte rey verildiği halde bu defa gelişinde hükümetin bakış açısı kabul edildi.”¹⁶²

Aynı durumdan şikâyet Beşiktaş içtimaisinde Celal Bayar tarafından da dile getirilmiştir¹⁶³.

Yukarıda da belirtildiği gibi Demokrat Parti özellikle ilk kurulduğu yıllarda C.H.P.’deki parti içi demokrasinin işlememesini ve bu durumun Meclise de yansımaları eleştirmektedir. C.H.P.’nin yönetiminin az sayıda kişinin elinde olduğunu ve bu kişilerin hükümeti de etkilediklerini ısrarla belirtmiş ve bundan şikâyetçi olmuşlardır.

Demokrat Parti tüzüğünde de en yetkili organ büyük kongreydi. Fakat toplanana kadar Genel İdare Kurulu, Büyük Kongre adına karar alabilecekti. Bu nedenle geçici bir süreliğine GİK olağanüstü yetkilere sahipti.

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi partinin birinci yıldönümü olan 7.1.1947 tarihinde Ankara Yeni Sinema Salonunda 906 delegenin toplanmasıyla açılmıştı. Kongre ilk oturumunda kongre başkanlığı için yapılan seçimler sonucunda başkanlığa İstanbul İl Başkanı Kenan Öner seçilmişti. İkinci Başkanlığa ise Abdurrahman Münip Berkan ile Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu seçilmişlerdi¹⁶⁴.

Müstakil Demokratlar Grubu o günün heyecanını ve önemini şöyle anlatmaktadırlar;

“Yüzlerce delege ümit ve azimle 7 Ocak’ta toplanacak Büyük Kongre’ye katılmak üzere Ankara yolundadır. Yersizliğe ve böyle bir toplantının masraflarını karşılayacak parasızlığa rağmen demokrasi yolunda birleşmiş vatandaşların azmi ve her çeşit müşkilatı yenmek için kafi gelmiştir. Böylece ilk büyük kongrenin tonlanması muhalefet için yeni bir merhale oldu. Kongrenin, memlekette alışılan ısmarlama kongreler geleneğini değiştirmek azmi daha açılışında göze çarptıyordu. Nitekim öyle oldu. Kurucular tarafından hazırlanmış ve üzerinde mutabık kalınmış tekliflere rağmen kongre, başkanlığa Kenan Öner’i seçmişti. Genel Başkan Bayar, açılış nutku ile müteşebbis heyetler devrinin çalışmalarını anlatmış ve siyasi vaziyet hakkında genel kurulun görüşünü izah ederek işleri kongreye devretmiştir.”¹⁶⁵

¹⁶² BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 66.408..6.

¹⁶³ BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 45.270..1.

¹⁶⁴ Cumhuriyet, 8.1.1947.

¹⁶⁵ Müstakil Demokratlar Grubu, **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, Ankara, 1949

Büyük Kongre’de ilk olarak Anayasanın tek parti döneminden kaldığını fakat bazı değişikliklerin şart olduğu söylenmiş ve Anayasanın eksik yönleri tartışılmıştı.

Birinci Büyük Kongre’de tartışılan konulardan bir diğeri ise milletvekilliği adaylarının tespit şekliydi. Bizzat Genel Başkan Celal Bayar aday tespitine sözün genel kurula bırakılması hususundaki ısrarlı talebine rağmen ve maddenin tekrar encüme gitmesinden sonra da kongre; Milletvekili adaylarının kayıtsız şartsız mahallelerince seçilmesinde son derece kadar titizlik gösterilmişti.

Yine alınan önemli kararlardan biri ise Genel İdare Kurulu’nun on kişiden on beş kişiye çıkarılmasıydı. Böylece Genel Merkez kuvvetlendirilmişti. Bu kuvvetlendirme işlemi 1951 Kongresinde Genel İdare Kurulunun 20’ye çıkarılmasıyla devam etmişti.

Birinci Büyük Kongre’de en sıkça tartışılan konular, genelde hükümetin adaletsiz uygulamaları ve muhalefet partisine yapılan adaletsizlikler üzerineydi. Bunların yanında bazı delegeler Merkez İdare Kurulunun raporunu şiddetle tenkit ettiler. İktidar Partisi ile çıkan ihtilaf nedeniyle Demokrat Parti Meclisi terk etmişti. Araya İnönü’nün girmesiyle Demokrat Parti yönetimi de yumuşadı ve Meclis’e geri döndü. Bu durum Kongrede uzun tartışmalara neden oldu¹⁶⁶. Kongrenin 8 Ocak 1947 tarihli oturumunda konuşan İzmir delegesi Rauf Onursal Demokrat Parti’nin İnönü’nün aracılığı ile Meclise devam etmelerini eleştirerek, bu konudaki kararı ancak kongrenin verebileceğini savunmuştu¹⁶⁷.

Bu Kongre’de tartışılan en önemli konuların başında kuşkusuz Ana Davalar Komisyonu ve bu kongrede kabul edilen Hürriyet Misakı’dır. Hürriyet Misakı üç ana davadan oluşmaktadır. Bunlar;

- 1) *“Anayasa ruhuna ve metnine uygun kanun hükümlerinin kaldırılması*
- 2) *Vatandaş oyunun sağlanması*
- 3) *Devlet reisliği ve parti reisliğinin bir kişide toplanması*

Kanunlar arasında anayasa metnine veya ruhuna aykırı olan kanun hükümlerinin ve bunların vatandaş hak ve hürriyetlerini baskı altında bulundurmakta ve milli iradenin serbestçe belirlenmesine engel teşkil etmelerine şüphe yoktur. İdare cihazımızın tek partili devrede olduğu gibi kayıtsız

¹⁶⁶ Cumhuriyet, 8.1.1947.

¹⁶⁷ Ulus, 15.1.1947

şartsız iktidar partisinin emrinde çalışmakta devam ettiği ve partimizin kurulmasını önlemeye, geciktirmeye ve partimiz mebusları ile partimize taraftar olan vatandaşlar üzerinde her türlü tazyiklere tevessül ettiği, kuruluşundan beri partimizin muhtelif faaliyetlerinde vazifeler almış onlarca gayet iyi bilinmektedir”¹⁶⁸

Yine Hürriyet Misakı'nın davalarından biri olan parti başkanlığı ve cumhurbaşkanlığının ayrılması durumu kongrede ciddi tartışmalara neden olmuştu. Bu durum tüm delegeler tarafından oldukça eleştirilmişti.

Samet Ağaoğlu'na göre Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi, Türk Demokrasi tarihinde milli hakimiyet kavramının gerçekte ilk ayaklanma sahnesi olmakla birlikte aynı zamanda 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar sürüp giden parti içi kavgaların başlangıç kaynağıdır¹⁶⁹.

Demokrat Parti, Birinci Büyük Kongresini yaparken bir takım D.P.'lilerin aklında Celal Bayar'ı değiştirmek yerine Mareşal Fevzi Çakmak'ı geçirmek vardı. Bunlar özellikle 1946 seçimlerinde Meclisin dışında kalmış Demokrat Parti militanları veya büyükleriydi. Onların nazarında Celal Bayar'ın günahı 1946 seçimlerinin sonucunu fiilen ve hukuken kabul etmek, C.H.P.'ye ve özellikle İsmet İnönü'ye rıza göstermekti. Toker'e göre, O takımın arasında anarşistler, komünistler, muhterisler ama aynı zamanda samimi hürriyetçiler de vardı. Bunlar Demokrat Parti kurucularının iktidara karşı güttükleri politikayı bir türlü kavrayamıyorlar, basiretli ihtiyatlı ve gerçekçi tutumunu anlayamıyorlar, illa kavgaya tutuşup kozların paylaşılmasını istiyorlardı. Halbuki Bayar ve arkadaşları muhtemelen biliyorlardı ki erken girişilecek bir kavgada İnönü'nün C.H.P.'si D.P.'yi kolaylıkla hezimeteye uğratacaktı¹⁷⁰.

Son gün yapılan seçimlerde ise Genel başkanlık seçimi sonucunda Demokrat Parti Genel Başkanlığına Celal Bayar (548 oydan 541'ini almıştır) seçilmişti¹⁷¹.

Büyük Kongre Genel İdare Kurulu seçimleri sonucunda Emin Sazak, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfü

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 13.1.1946

¹⁶⁹ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük, Demokrat Partinin Kuruluşu**, İletişim Yay., İstanbul, 1992, s. 42.

¹⁷⁰ Toker, a.g.e., s.170

¹⁷¹ Cumhuriyet, 12.1.1947.

Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşek, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Celal Ramazanoğlu, Enis Behiç Akaygen, Samet Ağaoğlu, Hasan Dinçer Genel İdare Kurulu üyeliğine seçilmişlerdi¹⁷².

Haysiyet Divanı seçimini ise Osman Nuri Koni, Abdurrahman Münip Berkan, Fuat Hulusi Demirelli, Kenan Öner, Necati Erdem, Hamit Şevket İnce, Enis Akaygen, Hulusi Köymen ve Sadık Aldoğan kazanmışlardı¹⁷³.

Kongre o kadar hararetli geçmişti ki bütün delegeler yöneticilerle aynı muameleyi görmüş, konuşmacılara zaman kısıtlaması yapılmamıştı. Kongrenin en hassa noktası bunun üstüne kilitlenmişti. Hatta Konya delegesi Himmet Ölçmen konuşurken başkan sadede gelmesini ihtar edince delegeler heyecan içinde “*istediğin gibi konuş, şimdiye kadar söyleyemeyen milyonların namına konuş*” diye bağırılmışlardı¹⁷⁴.

Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi çok demokratik bir hava içinde geçmişti. Şimdiye kadar ülke yönetiminde söz söylemeyi hayal edemeyen ve tek parti iktidarından sıkılan pek çok delege zaman kısıtlaması olmadan içlerini dökmüşlerdi.

Alınan kararlar itibariyle de önem taşıyan bu kongre, kararları iktidar tarafından uygulanmazsa D.P. Meclis Grubu TBMM'den çekilecek ve *sine-i millete* dönecekti. Kongrede ayrıca bundan sonraki belediye seçimlerine katılma konusunda ilke kararı alındı; Genel Merkeze taşra teşkilatının saptadığı milletvekili adaylarını onaydan geçirme yetkisi veren parti tüzüğü değiştirildi.

Bu kongre iktidar-muhalefet ilişkisini ve ülkede demokrasiyi yerleştirme çabalarını yansıtmaması bakımından ayrıca bir önem taşımakla beraber, tek parti döneminde yapılan kongrelerden farklı bir görüntü sergilemiştir. Bu kongre uzun süre gerek basın tarafından, gerekse siyasi çevrelerce tartışılmış ve Türkiye'nin demokrasi hayatında bir dönüm noktası olmuştu. Kongreyi önemli kılan bir diğer neden ise çok partili hayata geçildikten sonra Büyük Kongresini yapabilen ilk parti olmasıydı. Bu nedenle basın tarafından oldukça ilgi görmüştü.

¹⁷² Cumhuriyet, 12.1.1947.

¹⁷³ Cumhuriyet, 12.1.1947.

¹⁷⁴ Eroğul, a.g.e., s. 47.

II) 2.BÜYÜK KONGRE (20–25 HAZİRAN 1949)

Demokrat Parti 2. Büyük Kongresi önce hızlı bir şekilde örgütlenmesine devam ederek 20 Ocak 1949 tarihine kadar 20.000 kongre yapılmış ve bunlar tam bir beraberlik içinde olmuştu¹⁷⁵.

Demokrat Parti il kongreleri tamamlanınca büyük kongre hazırlıkları çalışmaları da başlamıştı. Bu sırada mitingler de yoğun bir şekilde yapılıyordu.

Bu sırada Türkiye Büyük Millet Meclisinde 32 Demokrat Parti milletvekili vardı. 54 milletvekilinden 24'ü çıkmış veya çıkarılmış, D.P. milletvekillerinin sayısı 30'a düşmüş, C.H.P.'den iki milletvekilinin (Yunus Muammer Alakant ve Ali Rıza İncealemdaroğlu) D.P.'ye gelmesiyle 32 'ye yükselmişti. D.P.'den ayrılan 24 milletvekilinden ikisi bağımsız kalmış, (Ahmet Kemal Silivrili, Emin Sazak) dokuzu millet partisine geçmiş, (Asım Gürsu, Bahattin Öğütmen, Enis Akaygen, Enver Kök, Mehmet Öktem, Osman Nuri Koni, Sadık Aldoğan, Suphi, Batur, Yusuf Kemal Tengirşek, on üç kişide Müstakil demokratlar Grubuna katılmıştı¹⁷⁶.

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1949 tarihinde 1700 delegenin katılımı ile Ankara'daki Devlet Sergi Salonu'nda toplanmıştı¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Albayrak, a.g.e.,s. 168)

¹⁷⁶ Goloğlu, a.g.e., s. 271.

¹⁷⁷ Zafer, 21.6.1949



D.P. İkinci Büyük Kongresi (1949)

Kongre başkanlığına kimin seçileceği ile ilgili olarak adı geçen kişiler arasında Ekrem Hayri Üstündağ'ın ismi ilk sırada yer alıyordu. İkinci başkanlığa aday isimler arasında ise Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen ve bazı çevrelere göre Ethem Menderes vardı. Delege merkezlerinde ise fikir ayrılıklarının önceden belirgin olması Merkez Kurulu seçiminin hayli çekişmeli olacağını göstermekteydi. İdare kurulunu teşkil eden üyeler arasında net bir fikir olarak yalnızca Celal Bayar'ın ismi geçmekteydi¹⁷⁸.

Başkanlık divanı kurulunca, partiden çıkarılanların tekrar partiye dönmelerini isteyen önerge başkanlığa verildi. İncelenmek üzere Çanakkale delegesi Süreyya Endig başkanlığındaki komisyona gönderildi. Komisyon bir oy fark ile önergeyi reddetti¹⁷⁹.

Cumhuriyet'in kongre ile ilgili yorumu kongrenin çok heyecanlı ve demokratik bir hava içinde geçtiği ve Celal Bayar'a ilginin çok yoğun olduğu yönündeydi. İhsan Şerif Özgen mali raporu okuduktan sonra Hamit Şevket İnce söz alarak konuşma açıklama yaptı.

¹⁷⁸ Cumhuriyet, 20.6.1949

¹⁷⁹ Goloğlu, a.g.e., s. 271

Kongrenin ilk konuşmaları yoğun bir şekilde 1948 yılında partiden ayrılan milletvekilleri (ki Demokratlar onlara bozguncu adını vermişlerdi) ile ilgiliydi. Kongrenin son derece demokratik geçtiği ile ilgili olarak Cumhuriyet gazetesi yazarı Mekki Said Esen şu yorumda bulunmuştur;

“Kongrenin bir hususiyeti de konuşma ve karar alma hürriyetine toz kondurmamaktaki titizliğidir. Bu hakların gölgelenmesi ihtimaline dâhil tahammül edilemedi. Gündemdeki bir maddenin öne alınması, herhangi bir tertip hatasının düzeltilmesi gibi teklifler üzerinde bile uzun boylu duruldu, tartışmalar oldu ve mevzu tam manası ile aydınlandıktan sonra karara varıldı. Bu bakımdan Demokratların kongresi, yıllardan beri alışılan toplantılardan çok farklı olmuştur.”

Ardından GİK raporu okunmuş ve bununla ilgili kongrede uzun süren tartışmalar olmuştu.

Genel İdare Kurulu raporunun 1,2,3,4’üncü maddeleri aynen kabul edilmiş komisyonların seçimi ile ilgili olan 6. madde ile, Parti genel başkanı ve Genel İdare Kurulu üyelerine tercihen söz hakkı verilmesini öneren 8’inci madde , demokrasiye aykırı olduğu iddiasıyla büyük itirazlara neden olmuş ve bu istenilen şekilde düzeltilmişti¹⁸⁰.

D.P.’nin bu kongrede ilk gün Celal Bayar tarafından okunan Genel İdare Kurulu raporuna göre Birinci Büyük Kongreden geçen bu iki yıl içinde parti hayatına o kongrede alınan kararların hâkim olduğunu belirtmekte başlamakta, İkinci Büyük kongrenin önemi üstünde durulmaktadır.

Raporda birinci kongrenin Genel İdare Kurula verdiği en mühim direktifin “Hürriyet Misakı”nın yerine getirilmesi olduğu bu ‘Misak’ yerine getirilmediği takdirde D.P.’nin Meclisten çekilmesi için kurula yetki verildiği hatırlatılmaktadır. Birinci Büyük Kongrenin toplandığı günlerde memlekete hâkim olan şartlarla bugünkü şartlar karşılaştırılırsa, Hürriyet Misak’ının amacını teşkil eden demokratik gelişme yolunda büyük kazançlar görülmekle beraber antidemokratik kanunların çoğu değiştirilmemiş, kapsamlı ve adil bir seçim kanunu yapılmamış ve devlet başkanlığı ile cumhurbaşkanlığı ne fiilen ne hukuken ayrılmamış olduğuna göre Hürriyet Misakı’nın tamamen yerine getirilmediği bildirilmekte ve şöyle denilmektedir:

¹⁸⁰ Albayrak, a.g.e.,s. 139

“Daha ‘‘Hürriyet Misakı’’ kongrece müzakere edilirken, şimdi partimizden ayrılan milletvekillerinin bir gün misaka uyularak Meclisten çekilme mebusluğu kaybetme ihtimaline karşısında şahsi endişelere düştükleri görülyordu. Nitekim Hürriyet Misak’ına muarız tavır takınmaları işte bu endişeden ileri geliyordu. Hele misak mucibince Meclisten çekilme kararını vermek yetkiliinin kongrece Genel kurula bırakılmış olması daha o günden bir kısım milletvekillerini genel Kurula karşı cephe alamaya şevk etmiş bulunuyordu. Genel kurula cephe almaktan maksat ise bir gün kurulca Meclisten çekilme kararı verildiği takdirde bunun Meclis Grubunun şiddetli muhalefeti ile karşılaşacağını ve kararın tatbik olunamayacağını önceden genel kurula anlatmak suretiyle böyle bir kararın verilmesini önlemekten ibadettir.

Pekiye takdir edeceğiniz veçhile bu cephe Genel Kurula karşı olmaktan ziyade Büyük kongrenin kararına karşı kurulmak istenmiştir. İşte sonraları Genel kurul, Meclis Grubu ihtilafı şeklinde gösterilmek istenen tertip buradan başlar.

O vakit açıkça görülmüştür ki Meclisten çekilme kararı verildiği takdirde birçok milletvekili Meclisten ayrılmayacaklar, fakat partiden ayrılacaklardır.”

Raporun ikinci kısmında ise daha çok iktidar partisi eleştirilmiş ve kanunların antidemokratik olduğu, seçim emniyetinin ve adli teminatının mutlaka olması gerektiği ve bunların olmaması durumunda nasıl davranılması gerektiği anlatılmıştı. Ayrıca 12 Temmuz Beyannamesi’nin tek taraflı bir beyanname olduğu, D.P.’yi asla bağlayan bir niyeti bulunmadığı gibi, üstelik D.P.’nin lehinde bir belge sayılması gerektiği ifade edilmekte, bozguncu unsurların bundan bir huzursuzluk çıkarmak istemeleri çirkin bir dayandırma ve iftira olarak vasıflandırılmaktadır¹⁸¹.

Nadir Nadi, kongreyi Celal Bayar ve Demokrat Parti’nin büyük başarısı olarak değerlendirmiş ve Celal Bayar’ın okuduğu Genel İdare Kurulu raporunu sağduyu olarak nitelendirmiştir. Gerek iç, gerekse dış muhalefete rağmen Demokrat Parti’nin üstün bir başarı örneği gösterdiği, bu kongreden ve Celal Bayar’ın konuşmasından sonra Demokrat Parti için yeni bir devir açıldığını belirtmişti¹⁸².

Kongre uzun süren tartışmalardan sonra Genel İdare Kurulu raporlarını kabul etmiş ve partiden çıkarılanlarla ilgili olarak haysiyet divanından çıkan kararlardan bir tanesi hariç olmak üzere hepsi kabul edilmişti. Ardından emekli General Ali İhsan Sabis tarafından okunan tahrir de alkış toplamış ve oy birliği ile kabul edilmiştir. İlk

¹⁸¹ Cumhuriyet, 21.6.1949

¹⁸² Cumhuriyet, 24.6.1949

üç gün konuşanların sayısı yüz elliye bulmuştu. Fakat sırada bekleyen bir o kadar daha delege olduğu için henüz söz verilmemiş illerden gelen delegelerin konuşması uygun görülüyordu¹⁸³.

Bir kısım delege Haysiyet Divanı raporlarına karşı çıkmıştı. Haysiyet Divanı kararlarına itiraz tetkik komisyonları raporunda okundu. Komisyon başkanlığını Süreyya Emir, sözcülüğünü ise Esat Çağa yapmıştı. Esat Çağa'nın okuduğu rapora göre bir komisyondan bir üye merkez haysiyet divanı kurulunun tüzüğe uygun olup olmadığına tetkikini istemiş, böyle bir tetkike gerek olmadığı noktasında önemle prensip kararına varılmıştı. Emin Sazak'ın durumu ayrıca karara bağlanmış, kendisinin sonradan bir parti veya gruba girmeyerek bağımsız kaldığı genel kurul tarafından diğerleri ile birlikte gösterişli bir tarzda kötü etkilerini düşünmemiş olması dolayısıyla partiden ihracı hakkındaki karar oybirliği ile kabul edilmişti. Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer de Emin Sazak'ın aynı fiili işledikleri görüldüğünden ihraç kararının yerinde olduğu kanaatine varılmıştı. Yusuf Kemal Tengirşek ile Enis Akaygen Millet Partisi'ne Hasım Bozca'nın da Afyon Müteşekkil Öz Demokratlar partisine iletişimleri dolayısıyla esasen parti ile alakalarını fiilen kesmiş olduklarından itirazlarının kontrolüne gerek olmadığı kanaatine varılmıştır.

İstanbul'da partiden ihraç edilen Bülent Danışman'a ait dosya da incelenmişti. Onun hakkında verilmiş çıkarına kararının o günkü şartlar altında ve müdafaası alınmadan partinin iyiliği için alınmış olduğu gerek kendi savunması, gerekse yakından tanıyanların sözlerine göre suçsuzluğu ve partiye bağlılığı anlaşılabilirliği hakkındaki çıkarma kararının kaldırılmasına ittifakla karar verilmişti¹⁸⁴.

Bu kongrede Demokrat Parti tüzüğünde önemli bir değişiklik yapılmıştı. Yapılan yeni tüzüğe göre milletvekili adaylarının beşte birini Genel Kurul gösterecekti. Milletvekili adaylarının belirlenmesi Birinci Büyük Kongrede de büyük tartışmalara neden olmuş taşra örgütleri ısrarla seçim hakkının tamtaminin kendi ellerinde olmasını isterken Celal Bayar delegeleri sakinleştirip bu tekliflerinin gerçekleştirilemeyeceğini uygun bir dille açıklamıştı.

Bu kongrede ise Sıtkı Yırcalı'nın başkanlığında açılan oturumda tüzük değişikliği ile ilgili uzun tartışmalar olmuş, partiye kabul şartlarını gösteren 3. madde

¹⁸³ Cumhuriyet, 25.6.1949

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 25.6.1949

üzerinde birçok teklif yapılmıştı. Bu tekliflerden biri partiye kabul yaşının 18 olarak indirmesi idi. Fakat Cemiyetler Kanunu'na aykırı görüldüğünden teklif reddedildi. Maddeye şöyle bir hüküm idaresi çoğunlukla uygun olarak görüldü. *“Partiye filen veya neşren hakarete bulunanlar alınamazlar”*¹⁸⁵

Seçimlerde parti adaylarının nasıl tespit edileceğini gösteren tüzük hükmü üzerinde en çok konuşulan meselelerden birini teşkil etti. Komisyonun teklif ettiği projede on dokuzuncu maddenin fırcası Genel İdare Kurulunun yetkilerinden birini şöyle ifade ediyordu; *“her intihab dairesinde il, ilçe, idare kurullarının toplanarak o il milletvekilliği adaylarının beşte dördünü gizli oyla seçtikten ve bu seçim neticesini gösteren mazbatalar kendisine gelince burada isimlere kendi seçeceği beşte bir miktarındaki adayları da ilave ettikten sonra hepsini parti namına milletvekilliğine aday göstermek”*

Demokrat Parti Genel Merkezinden gelen teklifte, oran dörtte birdi. Komisyon beşte birine indirmişti. Müzakerede ise birbiri ardınca heyecanlı nutuklar veren bazı delegeler bu usulün büsbütün kaldırılmasını isteyecek kadar ileri varmışlardı. Çevrelerinin milletvekili adaylarını yalnız kendilerinin seçmesinin genel kurul tarafından yapılacak değişiklik veya ilavenin büyük zararlar doğuracağını ileri sürenler olmuştu. Bu yetkinin sadece tasfiye şeklinde kullanılmasını uygun görenler bulunmuş, söz uzadığı için mevzuun aydınlatılmış olduğu kanaatinde bulunanlar yeterlilik önergesi vermişlerdi¹⁸⁶.

Bu sırada Celal Bayar söz istemiş, bir kısım delege ise Bayar'a söz hakkı verildiyse diğer konuşmacılara da söz hakkı verilmesi gerektiği talebinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Bayar şu konuşmayı yapmıştı;

*“Herkes reyine sahip ve hürdür. Söylenecek sözü dinlemekten kaçınmak bizim demokrasi anlayışımıza yakışmaz. Genel İdare Kurulu sizlere bir teklifte bulunmuştur. Noktai nazarı müdafaa etmek elbette haklıdır. Bir devlet idare edeceğiz ve Meclise bu devlet idare muktedit bütün elemanlarla gireceğiz.”*¹⁸⁷

Celal Bayar yine sözlerine teşkilatın en mümtaz ve en değerli unsurları seçeceğine itimadının tam olduğunu belirtmekle beraber bilim adamları, doktorlar ve

¹⁸⁵ Cumhuriyet, 25.6.1949

¹⁸⁶ Cumhuriyet, 25.6.1949

¹⁸⁷ Cumhuriyet, 25.6.1949

diğer ismi bilinmeyen bilim insanlarının da politikaya girmesi ve bu insanların bilgilerinden ve önerilerinde yararlanılması gerektiğini savunmuştur.

Oturum bittikten sonra dilek komisyonun raporu okunmuştur. Başlıca dilekler arasında; yeni bir seçim kanunu hazırlanması, orman kanununun vatandaş ve devlet hukukunu koruyacak tarzda yeniden ele alınması ve orman işletmelerinin kaldırılması, partiye kabul yaşının 18 olarak tespiti, vergi borcundan dolayı hapis cezasının kaldırılması, nüfus ve tapu kanunlarının yeniden ele alınması, işçi ve işverenler arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve grev hakkının tanınması, askeri fabrikalar işçilere siyasi haklarının iadesi, sendikalar meselesinin yeniden ele alınması, matbuat kanunun basın hürriyetini sağlayacak şekilde tanzimi, kooperatiflerin halka daha faydalı olacak şekilde düzenlenmesi, antidemokratik kanunların ilgası, mevcut kanunların milli bünyeye ve halk menfaatine daha uygun şekilde düzenlenmesi ve milletvekilleri sayısını azaltılması gibi meseleler bulunuyordu¹⁸⁸.

İkinci Büyük Kongre'nin yapılmasına az bir zaman kala partinin geçirdiği buhran nedeniyle, Kongre daha çok bu buhranın etkisinde kalmıştı. Fakat, bu ihtilaftan D.P.'nin kurucuları daha da güçlenerek çıkmışlardı. Demokratik bir ortamda yapılan kongrede alınan '*Hürriyet Misakı*' kararları bakımından da son derece önem taşımaktaydı.

III) ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRE (15-21 Ekim 1951)

Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresi 15 Ekim 1951 tarihinde Ankara büyük sinemada açılmıştı. 1375 delegeden 1160'ı kongre salonunda hazır bulunmuşlardı. Halk Partisi'nin de önemli şahsiyetlerinin¹⁸⁹ katıldığı kongrede bütün propaganda organları tam olarak bulunmuştu. Kongre ilk gün daha çok yapılması gerekli törenle ve usule ait meselelerle meşgul olmuştu¹⁹⁰.

Demokrat Parti'nin iktidara geçişinden sonra yapılan ilk büyük kongresi büyük bir coşku ile başlamıştı. Yabancı basınla birlikte muhalefette geniş ölçüde

¹⁸⁸ Cumhuriyet, 25.6.1949

¹⁸⁹ Dönemin C.H.P. Genel sekreter yardımcıları Zihni Betil, Cavit Oral, Cemil Sait Barlas idi.

¹⁹⁰ Cumhuriyet, 16.10.1951.

kongreye ilgi gösteriyordu. Özellikle Halk Partisi'nin resmi gözlemcilerinden başka propaganda organları tam kadro gelmişlerdi. Başkanlığa Atif Benderlioğlu, ikinci başkanlığa Rauf Onursal ve Mustafa Zeren seçilmişlerdi.

Ardından GİK Çalışma raporu okunmuştu. Bu raporda ilk olarak parti teşkilatlarının iyi çalışmaları nedeniyle bugünlere gelindiği belirtilmekte ve tüm parti üyelerine teşekkür edilmekteydi. Ardından partinin ve hükümetin yaptığı faaliyetler anlatılmaktaydı.

İkinci oturumda gündemde değişiklik yapılmak üzere bir önerge konuşuldu. Önergeye ılımlı bakanlar “*olabilir, komisyonlarda seçimleri etkileyecek kararlar alınır*” fikrini öne sürerken, seçimlerin sona bırakılmasını istemişlerdi. Gündemde ise program, tüzük, hesap ve istekler üzerinde çalışacak 4 komisyonun seçileceği yazılı idi. Bunun dışında bazı milletvekililer ise “*ana davalar ve haysiyet divanına yapılan tetkik*”lerle ilgili olarak komisyon kurulmasını teklif ettiler de bu birkaç delege ana davalar diye bir şeyin artık kalmadığını ileri sürerek bu duruma itiraz etti¹⁹¹.

Sıtkı Yırcalı ise GİK adına izahatta bulunarak “*Tartışmanın mevzuu çalışma usulünü tespit eden bir talimatname hükmünden ibarettir. Bununla beraber tüzüğümüzün 32. maddesi haysiyet divanı kararlarına itiraz etmek amacıyla bir komisyon yapılmasına olanak tanır*” dedi.

Ertesi gün okunan raporun eleştirilerine geçildi. İlk olarak konuşan Fehmi Başinoğlu Genel Kurul çalışmalarını zayıf ve kifayetsiz bulduğunu açıklamıştı. Ardından konuşan Zeki Erataman, hükümetin işleri yaptığını, Genel Kurul'un çalışmadığını söylemişti. Bunların dışında pek çok yerden delegeler raporu tenkit ettiler. Adnan Menderes ise bunlara yanıt olarak şunları söylemişti;

“Genel Kurul ne yaptı diyenlere ithaf ediyorum. 1951 seçimleri de yine büyük bir başarıyla kazanılmıştır. Bu durum D.P.'nin Türk milletine neler yapmaya muktedir olduğunu göstermiştir. Bütçede görülen tesanüt bugüne kadar görülmemiştir. İktidarın yükü sırtımızda iken bizim çalışıp çalışmadığımızı şu kongrede toplanan azalar gösteriyor.”

¹⁹¹ Cumhuriyet, 17.10.1951.

Genel İdare Kurulu'nun en şiddetli şikayet ve eleştirilerini aldığı zamanda dahi Adnan Menderes'in kişisel şahsına hiçbir eleştiri gelmemişti. Bu oturumdan sonra GİK üyelerinin değişeceği söylentiler arasındaydı¹⁹².

Üçüncü gün Menderes'in oya konduğu çalışma raporu kabul oybirliği ile edildi¹⁹³.

Kongrenin dördüncü günü daha çok delegelerin istekleri dinlendi¹⁹⁴.

Kongrenin son günü seçimler yapıldı seçim sonuçları şöyleydi;

Genel Başkanlığa Adnan Menderes, 827 oyla tekrar geçerken GİK üyeleri şu isimlerden oluşmaktaydı;

Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Celal Ramazanoğlu, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Refik Şevket İnce, Fethi Çelikbaş, Atıf Benderlioğlu, Emin Kalafat, Kamil Gündeş, Tevfik İleri, Rıfki Salim Burçak, Mustafa Zeren..

Bu duruma göre eski GİK üyelerinden beş kişi seçilmişti. Bunlardan Hulusi Köymen ile Nuri Özsan feragat etmişler, Aziz Avunduk, Kemal Özçoban ve İhsan Şerif Özgen de yeter oyu alamamışlardı. Eski GİK üyelerinden iki bakan ayrılmış yerine yine başka iki bakan geçmişlerdi.

Yapılan bir tüzük değişikliğinde ise milletvekillerinin teşkilatta başka vazifeleri almamaları kararlaştırılması üzerine İstanbul İl Başkanı Mükerrer Sarol ve Çankırı İl Başkanı Kazım Arar görevlerinden ayrılmışlardı¹⁹⁵.

Bu arada yine bu kongrede olan bir diğer önemli olay ise, kongre devam ederken İçişleri Bakanı Halil Özyörük'ün Bakanlık arabasını hususi işlerde kullandığı bir gazete tarafından tespit edilmişti. Türkiye'de ilk defa bir bakan bu sebeple istifaya mecbur ediliyordu.

Bu kongrede diğer iki kongreden farklı olarak kurucular ile muhalefet arasındaki görüş ayrılığının iyice su yüzüne çıktığı görülmüştü. Parti Genel İdare Kurulu üyeliği için yapılan seçimlerde Genel Başkan Menderes'ten sonra muhaliflerin lideri gibi görünen Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun 767 oy ile en

¹⁹² Cumhuriyet, 17.10.1951.

¹⁹³ Cumhuriyet, 18.10.1951.

¹⁹⁴ Cumhuriyet, 19.10.1951.

¹⁹⁵ Cumhuriyet, 21.10.1951.

yüksek oyu alması yine aynı gruptan Fethi Çelikbaş'a 338 oy verilmesi bu ikilinin hiç de yalnız olmadıklarını gösterecekti¹⁹⁶.

Üçüncü büyük kongre sonrasında, Başbakan Menderes parti içindeki muhalefeti fazla önemsemeyerek, bildiğini yapmaya devam etmiş, kabine içinde anlaşmazlığa düştüğü Bakanları değiştirmekte tereddüt göstermemiştir. Bu yüzdendir ki, ikinci menderes kabinesinde yapılan değişikliklerin sayısı 8 Aralık 1952 tarihine gelindiği zaman on'u bulmuş, vekâlet ile yönetilen bakanlıkların sayısında da ciddi artışlar olmuştu. On altı bakanlıktan on'unda değişiklik yapılması, parti içindeki huzursuzluğu arttırmıştı.

IV) DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KONGRE (15-20 Ekim 1955)

Dördüncü Büyük Kongre öncesi Genel İdare Kurulu'na seçilebilmek amacıyla milletvekilleri çalışıyorlardı. Kimi şehir dışına çıkıp delegelerle yakın temasta bulunurken, kimi Ankara saflarında kalmayı tercih ediyorlardı. Akis dergisi bu kongre öncesi çalışmakta olan iki çift olduğu söylemektedir. Bunlar Atıf Benderlioğlu-Osman Şevki Çiçekdağ ikilisi ile Fethi Çelikbaş-Emin Kalafat ikilisidir. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Samet Ağaoğlu Grubu ortada yer almaktaydı. Grupların faaliyetlerine katılmak hizipçilik mi diye tartışılırken grup içinde olanlar bu durumu hizipçilik olarak görmüyorlardı. Samet Ağaoğlu Zafer gazetesine yazdığı bir makalesinde fikir ve kanaat ayrılıklarına dayanan parti içi faaliyetlerin yıkıcı ruh taşımadığı sürece makul olduğunu söylemişti. Bunu serbest münakaşa olarak kabul etmişti. Bu fikre Fethi Çelikbaş ve Emin Kalafat'ta katılmışlardı¹⁹⁷.

İktidar partisinin ileri gelenleri Büyük Kongrede tam bir fikir birliğini temin ve hizipleşmeyi önlemek gayesini gütmüşler ve hazırlıklarını ona göre yapmışlardı¹⁹⁸. Kongrede peşinde insan sürükleyebilecek yani oy sahibi şahsiyetler kabine içinde alıkonulmuştu. Sıtkı Yırcalı, Osman Şevki Çiçekdağ, Emin Kalafat, Fethi Çelikbaş bunlar arasındaydı. Buna mukabil bir tek zümre Samet Ağaoğlu,

¹⁹⁶ Albayrak, a.g.e, s. 112.

¹⁹⁷ Akis, sayı:23, 16.10.1954.

¹⁹⁸ Akis, sayı:37, 22.5.1955.

Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu “*tandem*”i dışarıda bırakılmıştır ki bu o kliğin bir tehlike teşkil etmeyeceğine inanıldığının deliliydi¹⁹⁹.

Demokrat Parti içinde İspat hakkı meselesinin gerginliği, ardından yaşanan 6-7 Eylöl olaylarının meydana geldiği günlerin hemen ardından 15 Ekim 1955 tarihinde 1.300 delegenin katılımıyla Ankara’da Büyük sinema salonunda Dördüncü Büyük Kongre toplanmıřtı²⁰⁰.

Kongre başkanlığına Tefvik İleri getirildi. Kongre Adnan Menderes’in nutkuyla açıldı. Menderes konuşmasında dokuz senelik hayatının küçük bir tarihçesini yapan genel başkan en fazla dış politika konularına değinmişti. Konuşması aslında üç kısımdan oluşuyordu; İç politika, dış politika ve milli savunma.

İç politika ile ilgili olarak D.P.’nin kendi içinde hizipleşmelerinden sıkça bahsetmişti. Ve her büyük kongre önce hizipleşmelerin arttığına dikkat çekmiřti²⁰¹.

Menderes iç politika ile ilgili olarak yaptığı konuşmada demokratik kurumları her türlü iftiradan korumanın zorunlu olduğunu belirttikten sonra D.P. Merkez Haysiyet Divanına gösterdiği birlik ve uyumdan dolayı bu kurulun üyelerine teşekkür etmiřtir²⁰².

Müzakereler sırasında delegeler her an on dokuzlar meselesinin ortaya atılmasını beklediler. Fakat bu konuya ilk gün hiç temas edilmedi. Söz alan delegeler D.P.’yi çok hararetli bir şekilde övmüşlerdi. Hatta bir delege “*icraatın akıl durdurucu olduğunu, önemli başarılar elde eden Genel İdare Kurulu’nun kongreyi dört senede değil on senede bir bile toplayabileceğini*” belirmişti. Bir ara Piraye Begat adında bir kadın delege Genel Kurulun tüzüğe aykırı olarak iki partiliyi partiden ihraç ettiğini söyleyince ortalık bir anda gerildi.

İspat hakkı ile ilgili olarak Adnan Menderes kongrenin ikinci gününde konuşma yapmıştı. Yaptığı konuşmada şunları söylüyordu;

“Fillhakika Bugün tezvir, hıyanet ve ihtiras o kadar tesadüf etmiş bir halde bulunmaktadır ki, bunların toptan tasfiye edilmesine, bunun içinde hakikatlerin haykırılmasına ihtiyaç vardır. Davamızı tahakkuk

¹⁹⁹ Akis, sayı: 2, 22.5.1954.

²⁰⁰ Zafer, 16.10.1955.

²⁰¹ Vatan, 16.10.1955.

²⁰² Albayrak, a.g.e., s. 275

ettirmek için davasının doğruluğuna inanan insanların en az müzevirler ve muhterisler kadar cesur olmaları icap ediyor."²⁰³

Son olarak D.P.'den çıkarılan on kişiyi iktidarı soğuk hançerle arkadan vurmaya ve yere sermeye çalışmakla suçlayacaktı. Menderes, kendilerine niçin iki kişiyi G.İ.K.'den çıkardınız diye sorulmasını "*Bunları beş sene aranızda neden muhafaza ettiniz?*" Diye sorulması gerektiğini savunarak;

İspat Hakkı konusu, ittifak yolunda bir bahane olarak ele alınmıştır. Yoksa mesele ispat hakkında değildi. İttifak hareketinin görüldüğü gibi uzun bir tarihçesi vardı diyerek ispatçıları ağır bir dille suçlamıştı²⁰⁴.

İlk oturumda en çok alkışı Tekirdağ delegesi Zeki Eratman'ın yaptığı konuşma almıştı; Eratman parti sevk ve idaresinde eksiklikler bulunduğunu ileri sürerek bunu açıklamaya çalıştı. G.İ.K.'un da tüzük tadilatı meselesine değinen delege bütün işlerin bu tüzüğe göre yürütülmesinin önemini açıkladı. Hâlbuki tüzüğe bakmak kimsenin aklından geçmemişti diye delege sözlerine şöyle devam etmişti,

"Allah izin verdi de dört sene sonra dördüncü büyük kongreyi yaptık. Ben bu gecikmenin her zaman iyi olmadığını söyledim. Bu kongre ne kadar uzarsa memleket işleri o kadar kötü gider." ²⁰⁵

Kongreye gönderilecek delegeler meselesine de temasla tüzükte ihlal edilen maddeleri de sıraladı. Bilhassa tüzüğün 20. maddesindeki program ve veto meselesine de temas ederek veto meselesinin 1954 seçimlerinde ortaya atıldığını ve büyük zararı olduğunu belirten etraflıca misallere verdi²⁰⁶.

Menderes kongrenin ikinci günü yaptığı konuşmada yüksek derece bir tasfiye hareketine gidilmesi gerektiğini söyledi.

İkinci celsede yapılan parti başkanlığı ve GİK seçimlerine kazananlar ise şu listeden meydana geliyordu;

Parti genel başkanlığına Adnan Menderes 1287 delegeden 1243 oy alarak genel başkanlığa seçilmişlerdi.

²⁰³ Vatan, 17.10.1955.

²⁰⁴ Albayrak, a.g.e., s. 275

²⁰⁵ Vatan, 16.10.1955.

²⁰⁶ Cumhuriyet, 16.10.1955.

GİK üyeliklerine oy sırasına göre: Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Tevfik İleri, Emin Kalafat, Rıfki Salim Burçak, Atıf Benderlioğlu, Kamil Gündeş, Mehmet Birant, Osman Şevki Çiçekdağ, Celal Ramazanoğlu, Mükerrerem Sarol ve Rauf Onursal'dır.

Çelikbaş ve Karaosmanoğlu'nun çıkarılmaları ve Mustafa Zeren'in kazanamaması neticesinde İdare Heyeti'nden boşalan üç yere Tevfik İleri, Rıfki Salim Burçak ve Mükerrerem Sarol girmişlerdir²⁰⁷.

İkinci gün konuşma yapan delegelerden en çok alkış toplayan Tokat delegesi Mesur Yungeç'e aitti. Mebus maaşlarına yapılan zamları şiddetli bir şekilde tenkit eden delege şunları söylemişti;

“Bir memlekette geçim darlığı varken mebus maaşlarını 2800 lira değil, dar gelimli vatandaşlara yardım yapalım. Biz memlekete mebus maaşlarını arttırmayı vaat etmemiştik.”

Ardından Konya milletvekili Fahir Ağaoğlu parti tüzüğüne uygunları eleştirenlerin ve C.H.P.'ni şiddetli şekilde eleştirdi. Ve şöyle dedi;

“Parti tüzük için değil, tüzük parti içindir. Parti tüzüğe, devlet kanuna feda edilmemelidir.”

Ardından konuşan Adnan Menderes şu sözleri söylemiştir;

“Partide toptan bir tasfiyeye ihtiyaç vardır. Partinin kaderi böyledir. Bu parti daima arkadan hançerlenir. Fakat o 15–20 kişi ile mesuliyetimizi bütün vatan sathında paylaşacağız. Kongrenin neden zamanında yapılmadığına gelince bunu dün de söyledim. Daha önce kongre yapsaydık, partiyi çatlatırdık. Parti 1948 'deki gibi iftirak olacaktı. Tüzüğü tam olarak tatbik etmenin imkânı yoktur. Tüzük vazı insandır. Tam bir tüzük yapmak imkânsızdır. Tüzüğü tatbik etmiyorsunuz diyenler tüzüğü tatbik etmemiş bir Genel İdare Kurulu olarak bizi gösterecekler, şamar oğlanına çevireceklerdir.”

Ardından Menderes, tüzüğün tatbik edilmemiş sebeplerini anlattı. İmkânsızlıklar ve partiyi sarsmak isteyenlere mani olmak için tüzüğün tefsir edilerek, tatbik edildiğini söyledi.

Hizipçilere hücum eden Menderes, bunların 1948'deki ihtilafı kötü bir anane olarak devam ettirmek istediklerini ve esas amaçlarının başvekili olmak

²⁰⁷ Vatan, 17.10.1955.

arzu ettiklerini söylüyor ve fakat bunun imkânsız olduğunu da belirtiyordu. Bunun kanıtı olarak da Karaosmanoğlu'nun şu sözünü gösteriyordu;

“Pamuk tarlasında yetişen Başbakan ancak böyle olur.”

Yine sözlerine İspatçıları hedef alarak şunları söylemiştir;

“Mesele ispat hakkı değil, bunu bayrak yapmak istiyorlar. Bunu yürütmek isteyenler kim? Başbakanlık yapmış kimseler. Bir tanesi ne Mecliste ne grupta müspet tek bir şey söylememiş kimseler değil. Çelikbaş milletvekilikten ayrılınca İstanbul'a gidiyor, bu teklifi hazırlıyor. Fırsat kaçırmak istemeyenler teklifi imzalıyorlar. Hükümeti devireceklerini zannediyorlar. O zaman Fevzi Lütfü bu teklife iştirak etmek istemiyor. Parti zorluklarla karşılaşınca mücadele sertleşince harekete geçtiler. Kendilerini teker teker çağırdık. Bu hareketleriniz bize muhalefet tarafından yapılan savletleri teşvik ediyor. Partimizi zaafa uğratacak bu hareketleri bırakın dedik. O sıralarda İstanbul'da bir hareketlenme oldu, hükümet ikinci bir darbeye maruz kaldı. Zamanıdır, hükümeti devirelim dediler.”

Başbakan'ın bu 3,5 saat süren konuşmasının ardından delegeler uzunca bir süre ayakta alkışladı²⁰⁸.

Üçüncü günü Haysiyet Divanı için seçimler yapılmıştı. Yapılan seçimlerde Merkez Haysiyet Divanlığını kazananların listesi şöyledir;

Osman Kavrakoğlu, Fuat Celal Türkgeldi, Abdulkadir Eryurt, Ömer Sanaç, Ahmet Kadioğlu ve Reyhan Gökmenoğlu seçilmişti.

Yüksek Haysiyet Divanına ise ;

Cemil Mengü, Nurettin Ertürk, Şevki Yazman, Ferit Tüzel, İhsan Aktürel, Ömer Mart, Sadettin Yalın, Ömer Akmanlar, Kenan Demiralay ve Abdullah Selen seçilmişti²⁰⁹.

Dördüncü Büyük Kongre'nin son gününde yaşanan bir olay delegeler üzerinde adeta bir bomba tesiri yapmıştı. Leh ve aleyhteki oylar sayılmadan D.P.'den çıkarılanların milletvekilliğinden de ıskatı teklifinin kabul edildiği bildirildi. Burada İstanbul milletvekilleri ve delegeleri kongre başkanlığına 80 imzalı tahrir vermişlerdi. Bu tahrir büyük gürültülere ve kavgalara sebep oldu. Tahrir aleyhine olan siyasi çevreler Başbakanın on dokuzları D.P.'ye davetini bir taktik olarak kabul ettiğini ve bunun tüzük hükümlerine aykırı olduğu iddia ediliyordu.

²⁰⁸ Cumhuriyet, 17.10.1955.

²⁰⁹ Vatan, 18.10.1955.

Bu takrire siyasi muhalifler arasında Osman Turan, Turgut Yılmaz, Yusuf Azizoğlu, İlhan Sipahioğlu, Zeki Erataman, Haluk Şahan, Fahri Belen, Şefik Bakay ve Hamdi Başak gibi isimler bulunuyordu.

Teklifi yapan İstanbul delegeleri, Aydın delegeleri ile başkanlık divanı önünde bir baraj kurarak söz isteyenleri konuşturmadılar. Başkan hiçbir delegeye söz vermedi. Menderes itirazcılardan birine çıkıştı ve “*ukala*” dedi. Kongre o kadar elektriklendi ki bir anda salon adeta savaş alanına dönmüştü. İtiraz eden delegeler söz alamadığı için daha fazla hiddetleniyordu; Başbakanın yakın milletvekilleri onları zorla yerlerine oturtuyorlardı.

Sözleri itirazlarla karşılanan ve on dokuzları isterlerse D.P.’ye davet eden Başbakan dedi ki; “*Takrir kabul edilmiştir. Zecri tedbirler alınacaktır. Çıkarılanların kuyrukları içerde kalmış, onlar da atılmalıdır.*”

Herkes ne olduğunu anlamadan Kongre Başkanı Tefik İleri kongrenin sona erdiğini açıkladı²¹⁰.

Parti Büyük Kongresine sunulmak üzere hazırlanan raporda tüzükte önemli değişiklikler yapılmıştı. Bunlardan birkaçı şöyledir; Parti ocakları kaldırılacak, bucağın sayıları azaltılacak, Genel İdare Heyeti yerine Yüksek Parti Meclisi kurulacak... Tüzük komisyonunun hazırladığı rapora göre bir genel başkan vekilliği kurulması ve büyük kongrenin dört yılda bir yapılması önerileri de bulunuyordu.

Komisyon ocakların kaldırılıp bucağın sayılarının azaltılmasını talep ederken partizanlığın yerine partililiğin getirilmesini amaçlamıştı. Bununla birlikte çıkan ikililikler nedeniyle tüzük komisyonu, teşkilat, büyük kongre ve disipline ilişkin hükümlere daha fazla ağırlık vermişti.

1955 yılında yapılan Büyük Kongrede son gün partiden ayrılanların milletvekillerinin düşmesi ile ilgili olarak verilen önerge sert tartışmalara neden oldu. Menderes Önergeye karşı verilen olumsuz tepkiler üzerine partiden ayrılanların, geride kalan takipçileri hakkında da gerekenlerin yapılacağını söyledi²¹¹.

Menderes ispat hakkının anayasaya aykırı olduğu, bu nedenle de bir hizip hareketinin sonucu olan bu olay karşısında parti disiplininin hemen uygulanması gerektiği düşüncesini savunuyordu. Başbakan ayrıca bu hakkın tanınması halinde,

²¹⁰ Vatan, 19.10.1955.

²¹¹ Zafer, 16.10.1955

sorumsuz gazetecilerin bu hakkı bir şantaj aleti olarak kullanabileceklerini düşünüyordu²¹².

İspat hakkı Demokrat Parti'deki mevcut geleneği bozmadı. Daha önceki buhranlarda olduğu gibi ihraç kararları, D.P. kendi içinde kontrol edebilecek etkinlikteki milletvekillerinin partiden ayrılmaları ile Menderes'in parti içindeki konumunu sağlamlaştırarak ilerde D.P. içinde sorun olabilecek bazı uygulamalar parti içi muhalefetin engellenmesiyle karşılaşmadan kolayca uygulanma olanağı buldu.

1957 yılında yapılması gereken Büyük Kongre'nin neden yapılamadığı D.P.'nin feshedilmesinden sonra süren davalarda Genel İdare Kurulu üyelerince şöyle açıklanır;

*“Taşra teşkilatlarında yapılması gereken kongrelerinin çoğunun yapılmadı ve bu nedenle örgütlenmenin gerçekleşmediği, ayrıca parti içi hizipleşmelerin 1957'den sonra çok artması bu kongrelerin yapılamamasına neden olmuştur.”*²¹³

Demokrat Parti'nin iktidarının son yıllarındaki bu durumu, muhalefetteyken ve iktidarının ilk yıllarında tüzüğü aksatmadan yapılan kongre geleneğinin dışına çıkması anlamına geliyordu. Kongreler yapılamadıkça yerel örgütler, dilek ve şikâyetlerini Genel Merkeze bildiremiyor, bu da parti içinde demokrasinin azalmasına sebebiyet vermişti.

²¹² Burçak, a.g.e., s. 329.

²¹³ Cemal Özbay, **Demokrat Parti'yi Nasıl Kapattırdım**, Ankara, 1961, s. 30-35.

BEŞİNCİ BÖLÜM TAŞRA ÖRGÜTLENMESİ

D) MUHALEFET YILLARINDA TEŞKİLATLANMA

Demokrat Parti kuruluşundan itibaren ilk yıllarda çok hızlı bir şekilde örgütlenmişti. Bunda hiç şüphe yok ki partiye olan destek bu örgütlenmeyi daha da hızlandırmıştı. Gerek kurucular, gerekse yerel yöneticiler örgütlerinin tamamlanması ve kongrelerin başlaması için son derece hızlı davranıyorlardı.

Samet Ağaoğlu'nun da dediği gibi Demokrat Parti 1950'ye kadar olan dönemde Yükselme Devri yaşamıştır. Bu devrede parti önce kuruluşunu şekil olarak tamamlamış, Millet Meclisinde manen kuvvetli bir grupla yer almış memleketin her yanında ta köylere kadar ocak, bucak, ilçe ve il teşkilatlarını yapmıştır²¹⁴.

Demokrat Parti ilk il şubesi, 1.2.1946 'da, Atatürk'ün Milli Mücadele için Anadolu'ya gelişte karaya ayak bastığı Samsun'da Emekli Albay Şefik Avni Özüdoğru'nun başkanlığında kuruldu. Tüm Demokrat Partililer, ilk il şubesinin Samsun'da kuruluşunu, demokrasi mücadeleleri için hayırlı bir işaret saydılar. Bunu çiftçi Ethem Menderes'in Aydın'da Avukat Zühtü Hilmi Velibeşe'nin Ankara'da, Tüccar Mehmet Erkazancı'nın Burdur'da, Profesör Hüsnü Yaman'ın Manisa'da, Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın İzmir, Adalet Bakanlığı eski müsteşarı avukat Kenan Öner'in İstanbul'da kurdukları şubeler izledi²¹⁵.

Mayıs 1946'ya gelindiğinde D.P. 24 ilde, 71 ilçede örgütlenmişti²¹⁶.

Demokrat Parti kurulduktan hemen sonra il örgütlerini oluşturmaya çalışırken çektiği sıkıntıları Başbakanlık Arşivinde şöyle dile getirilmiştir;

“İstanbul müteşebbis heyeti 14 Şubat 1946 tarihinde Demokrat Parti Genel Kurulunun tensibi ile kurucularından Fuat Köprülü Demokrat Parti İstanbul Müteşebbis heyetini kurmuştur. Kendi aralarında toplanılan 1500 lira kadar bir para ile Demokrat Parti'nin İstanbul Teşkilatı geçinmeye çalışıyordu. Onbuçuk aya varan bütün faaliyetlerimizin ilk dört ayı oldukça sakin, samit ve hareketsiz geçti. Bu

²¹⁴ Ağaoğlu, a.g.e, s. 169.

²¹⁵ Goloğlu, a.g.e., s. 43.

²¹⁶ Goloğlu, a.g.e., s. 43.

müddet zarfında vilayetimizde bulunan 16 ilçenin yarısında bile teşkilatlanamadık, memleket içine yayılma imkânı bulamadık."²¹⁷

Bu dönemdeki, özellikle ocak ve bucak kongrelerinde, daha çok, o bucağa veya ocağa ait şikâyetler dile getirilmiştir. Hatta Nadir Nadi bir yazısında bu dönemde yapılan Kongrelerle ilgili olarak gerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin gerekse Demokrat Parti'nin toplantılarında şikâyet ve tenkit mevzuu olarak ileri sürülen fikirleri dikkatle takip ettiğini söylüyor ve yazısına şu şekilde devam ediyor;

“Bunlar hemen baştanbaşa mahalli dertlerin bir hikâyesinden ibarettir. ‘Bizim semtimiz yolları bozuk, bekçi aylıklarını fuzuli buluyoruz, evlerimize su gelmiyor, sokaklarımız ışsız tarzda şikâyetler siyasi partilerimizin kongrelerine fazlaca hâkim oluyor. Bu görüş, memleketimize istikamet vermesi gereken politika şartlarını arayıp bulmak hususunda henüz bir hayli acemi, bir hayli tecrübesiz olduğumuzu gösterir. Vakti kongreler ocak ve bucak sınırlarını daha aşmamıştır. İl kongreleri ve umumi kongreler ilerde toplanacak partilerin bünyesine ait temelli müşahedeler o zaman belirlenecektir. Fakat ne de olsa aşağıdan yukarıdan kurmaya çalıştığımız demokratik bir rejim çerçevesi içinde asıl siyasi temayüllerin bu küçük kongrelerden itibaren belirlemeye başlaması ve umumi kongrelerde son şeklini bulması icab ederdi. Parti çoğunluğuna hâkim olan ocak ve bucak üyelerinin umumi siyaset hakkında ne düşündüğünü bilmedikten sonra büyük kongre kendi tutacağı yolu nasıl çizecektir? C.H.P. ve D.P. 'yi teşkil eden üyeler şikâyetlerini ve tenkitlerini yaşadıkları muhidin dar kadrosu içine hapsetmişler, dışarıya ve memlekete bakamamışlar, bir dünya görüşünün siyasi felsefesine hiç dokunamamışlardır."²¹⁸

Refik Koraltan, bir yurt gezisi sırasında Erzurum'da iken İl İdare Kurulu Başkan ve üyelerine kazaların hepsinde parti teşkilatının kurulup kurulmadığını sormuş, partililerde kazaların hepsinde Demokrat Parti açıldığını ve birçok köylerde ocak açtığını bildirmişlerdi.

Demokrat Parti İstanbul Vilayetin dahilinde bütün kazalarda 51 bucak ve 500 ocak teşkilatı kurulmuştu. Konya ve Akşehir'de 10 Temmuz 1946'da teşkilatlanma tamamlanmıştı²¹⁹.

²¹⁷ Demokrat Parti, **Kongreye Arzolanın İl İdare Kurulu Raporu**, İstanbul, 1948.

²¹⁸ Vatan, 10.12.1946

²¹⁹ Kenan Öner, **Partili Arkadaşlara Bir Açıklama**, Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı, İstanbul, 1946.

Teşkilatlanma diğer yıllarda da hızlı bir şekilde devam etmişti. Ocak 1948'de sadece Balıkesir'de bir hafta içinde 3 yeni ocak açılmıştı²²⁰.

İzmir İl başkanı Ekrem Hayri Üstündağ İzmir yerel gazetelerinden birine verdiği demeçte örgütlenmesinden kısa bir süre sonra partiye rağbetin çok arttığını, hatta il hacminin %80'inin partilerine bağlandığını söylemişti. Yine aynı yazıda “*demokratik esaslar dâhilinde bir gençlik teşkilatı meydana getirmek en büyük ümidimiz ve muvaffakiyetimizdir*” demiş ve Demokrat Parti'nin en zengin sınıfla en fakir sınıfı içine aldığını savunmuştur.

Demokrat Parti'nin ilk il kongresi 25 Ekim 1946'da Edirne'de yapılmıştı. Katılımın oldukça fazla olduğu bu kongrede Edirne milletvekillerinin üçü ve Celal Bayar'da bulunuyordu. Üyelerin fikirlerini açıkça ortaya koyduğu kongrede daha çok iktidar partisi ile ilgili şikâyetler dile getirilmişti.

Yine bu dönemde olan gerek ocak gerek il gerekse bucak kongrelerinin en önemli ortak özelliklerinden biri hararetli fikirlerin ve tartışmanın çok sık görülmesidir. Bunlardan bir örnek 15 Kasım'da Beyoğlu'nda yapılan ilçe kongresidir. Bu kongrede tartışma çıkmasının sebebi delegelerden birinin müteşebbis heyetlerin kongre seçimlerinde rey sahibi olup olmadıklarını sormaları üzerine Fuat Köprülü'nün bucak seçimleri hakkında izahat vermesiyle ortaya çıkmıştır. Delege müteşebbis heyetlerin seçilmek hakkının olduğunu fakat seçme hakkının olmadığına dair yukardan emir aldıklarını söylemesi üzerine Fuat Köprülü “*Bizim partimizde hiç kimsenin emir vermeye hakkı yoktur. Bu seçim meselesi kongrede mevzu bahis olamaz, buna yetkilimiz yoktur. Tüzüğü'nün tefsiri, Genel Merkez tarafından yapılabilir.*” açıklamasında bulunmuştu. Bu açıklama ortamı daha da fazla kızdırmış ve 26 delegeден 12 delegenin salonu terk etmesine neden olmuştu. Sonradan ayrılan bu 12 delege kongrenin kanuni bir kongre olamayacağına, Fuat Köprülü'nün kongreye müdahale eden bir tarzda riyaset ettiğine ve daha birçok usulsüzlüğün yapıldığına dair şikâyetlerde bulunmuşlardı²²¹

Yine aynı günlerde Demokrat Parti Kadıköy İlçe İdare Heyetinin bucak kongrelerini bucaklarda yaptırmayarak ilçe merkezlerinde toplaması hakkındaki

²²⁰ Son Posta, 11.1.1948

²²¹ Cumhuriyet, 16.11.1946.

kararı bir prensip ihtilafına sebep olmuş ve bu yüzden Kızıltoprak bucak idare heyeti toplu olarak partiden istifa etmişlerdi²²².

Parti il kurulduğu yılın sonlarına doğru oldukça büyümüştü. Celal Bayar 25 Kasım 1946 günü Sarıyer’de yapılan kongrede partiye aza olanların sayısının bir milyonu aştığını belirtmişti²²³.

Taşra örgütlenmeleri doğuda ve batıda aynı şekilde gelişmemişti. Özellikle ilk yıllarda Demokrat Parti batıda hızlı bir şekilde örgütlenirken, doğuda daha yavaş örgütlenmeler gerçekleşmişti. Örneğin Ekim 1947’de Erzurum’a seyahat için giden Refik Koraltan il idare kurulu başkan ve üyelerine kazaların hepsinde parti teşkilatı kurulup kurulmadığını sormuş, partililer de kazaların hepsinde Demokrat Parti açıldığını ve buna ek olarak da birçok köyde ocak örgütlerinin açıldığını belirtmişlerdi²²⁴.

Beşiktaş Kongresi de diğer kongreler gibi hararetli olmakla birlikte eleştiriler daha çok iktidar partisine olmuştu. Beşiktaş’ın Teşvikiye semt ocak kongresinde ise Başkan Ali İhsan Sabis tarafından ocakların masrafından tasarruf amacıyla birbirilerine yakın olanların bir bina dâhilinde toplanmaları ve ocağın gene bağlı olduğu ilçeye münasebetini muhafaza etmesi hususundaki teklif tartışılmış ve karar alınamayınca bir üst kongreye gönderilmişti²²⁵.

Bu kongrelerde en çok tartışılan konulardan biride idare kurulunun seçimleri idi. Delegelerin genel itirazı yapılan seçimlerin adil olmadığıydı. Bu olaylardan bir örneği İstanbul il kongresinde yaşandı. Kongre açılmadan evvel il müteşebbis heyeti başkanı Kenan Öner söz alarak Beyoğlu ilçesi üyelerinden on ikisinin imzaladığı bir takrirle Beyoğlu ilçesi idare kurulu seçimine itiraz edildiğini bildirmişti. Aynı şekilde bir itirazın da Kadıköy ilçe seçimlerinde de yapıldığı anlaşıldığından kongre yapılmadan önce bu itirazların tartışması yapılmıştı. Bilindiği gibi Beyoğlu ilçesi seçimleri yapılırken delegelerden on iki kişi ilçe müteşebbis heyetinin de oy sahibi olmak istemesi üzerine salonu terk etmiş, buna rağmen kongreye devam edilerek idare heyeti seçilmişti. Aynı şekilde bir seçimde Kadıköy seçimlerinde

²²² Cumhuriyet, 16.11.1946

²²³ Vatan, 25.11.1946

²²⁴ **BCA 490..1.0.0 Yer No:448.1848..1.**

²²⁵ Demokrat Parti Beşiktaş İlçe İdare Kurulu Başkanlığı, **D.P. Beşiktaş İlçesinin Dördüncü Kongresine Sunulan Faaliyet Raporu**, İstanbul, 1949

gerçekleşmişti. Kenan Öner meselenin Genel Kurul'a bildirildiğini ve oradan usul hakkında talimat geldiğini söylemişti. Genel kurul bu talimatında, eğer itiraz yalnız müteşebbis heyetin oy sahibi olmasından ileri geliyorsa seçimlerin usulsüz sayılmayacağını bildirmekteydi. Fakat birçok delege ve bu arada özellikle Eminönü ilçesi delegeleri Beyoğlu seçimlerinde yapılan itirazın yalnız müteşebbis heyetin oy sahibi olmasından ibaret bulunmayıp, seçimlere lüzumdan fazla delegenin iştirak ettiğini bildirmeleri üzere tartışma yeniden alevlenmişti²²⁶.

Bu tartışmalar İstanbul teşkilatında hep görülecek ve D.P. kapatılana kadar devam edecekti.

Kuruluş aşamasındaki İl Kongrelerinden en hararetlilerinden biri Ankara il Kongresi olmuştu. Bunun nedeni 1948 başında Demokrat Parti'nin yaşadığı iç buhranın tam üzerine gelmesiydi.²²⁷ Celal Bayar Parti Grubu ile Genel İdare Kurulu arasındaki ihtilafa işaretle aradaki ihtilafı düzeltereklerini bu kararda ise delegelerin istekleri ile birlikte parti esasları ve nizamnamelerin de göz önünde bulundurulacağını açıklamıştı.

Demokrat Parti'de bu temizleme hareketi yıldırım hızıyla devam genişlerken Celal Bayar Ankara il kongresinde şöyle bir beyanda bulunmuştu;

*“Parti Grubu ile Genel İdare Kurulu arasındaki meseleyi sureti katiyede halledeceğiz. Yakında karar alacağız. Bu kararda sizin istekleriniz parti esasatı ve nizamname hükümleri hâkim olacaktır.”*²²⁸

Bu kongrede beklenmedik bir durum oldu. Kongreye tahrir verildi. Deniliyordu ki; Parti Grubu adına da, bize onların görüşü bildirilsin... Genel Merkez hâkimiyetine isyan eden milletvekilleri de oradaydı. Fakat Bayar onlara söz hakkı vermedi. İfadesine göre büyük kongre toplantı halinde değilken, hâkim olan Genel İdare Kurulu'ydü²²⁹.

D.P.'nin Ankara'da yaptığı kongreler de tıpkı İstanbul gibi her zaman problemlili olacaktı. Genel Merkezin kongre ve teşkilata olan hâkimiyetleri delegeleri son derece rahatsız edecek ve huzursuzluğa neden olacaktı.

²²⁶ Cumhuriyet, 25.12.1946

²²⁷ Ayrıntı için bkz. Parti İçi Hizipleşmeler

²²⁸ Toker, a.g.e., s.235

²²⁹ Toker a.g.e., s.236

1947'de İzmir'de gerçekleştirilen İkinci Büyük Kongre'de yapılan açıklamaya göre bir sene içinde partiye üye adedi yüzde yüz artmıştı. Verilen rakamlara göre geçen kongre zamanında 56.872 olan üye adedi bugün 92.219'dur. Ve partinin en büyük maddi kaynağını üyelerin aidatları teşkil etmekteydi²³⁰.

Bununla birlikte İl idare kurulu da yayılım ateşine tutulmuştu. Delegelerin buna kızmalarındaki en büyük sebep İl İdare Kurulunun raporunda 12 Temmuz Beyannamesi ve Parti Grubu bahislerine de yer vermiş olmasını kabul edememeleri ve kurulun bununla uğraşmaya yetkili olmadığı kanaatinde olmaları idi²³¹.

Zühtü Velibeşe'nin 1947 yılı çalışma kurulu raporunu okumasından sonra delegeler bu raporla ilgili görüşlerini belirttiler, fakat bu görüşlerin büyük kısmı olumsuz yöndeydi. Raporda büyük kongre, idareciler kongresi, muhtar seçimleri ve sonrasında yaşananlar, 12 Temmuz Beyannamesi, Meclis grup meseleleri, il genel Meclisi ve idari faaliyetleri hakkında açıklamalar vardı. Bu uzun rapora rağmen delegeler kurulun çalışmalarını yeterli bulmamışlardı. Kırıkkale delegelerinden Rüstem Özdemir şöyle bir şikâyette bulundu;

“Parti teşkilatımızdaki bazı arkadaşlar dertlerimize kulak tıkadılar. Birçok müracaatlarımız cevaplandırılmadı. Bunun üzerine Ankara'ya geldik. İdare kurulu bu iş üzerinde hemen konuşulacağını ve derhal faaliyete geçileceğini vaat etti. Fakat aylar geçtiği halde bir netice alamadık. Gönderdiğimiz evrak il idare kurulunun dolaplarında farelere yem olmaktan başka bir işe yaramadı. Artık kâğıtlarımızın farelere yem olmasını istemiyoruz²³².”

Teşkilatın yeni yeni kurulmasına rağmen bazı yerlerde toptan istifalar veya işten el çektirmeler de görülebiliyordu. Örneğin 7 Mart 1948 tarihinde D.P. Eyüp İlçesi idare Kurulu toptan istifa etmişti²³³.

Yine aynı tarihlerde Üsküdar İlçe kongresinde de ihtilaf çıkmıştı. Kongreden bir hafta önce Üsküdar ilçe idare kurulunun istifası il idare kurulu tarafından kabul edilmiş ve Üsküdar ilçe kongresinin yenilenmesine karar verilmişti. Daha sonra toplanan Üsküdar Demokrat Parti kongresi delegelerin idare heyetinin oylamaya katılıp katılmama konusundaki itiraz ve münakaşaları arasında istifa etmiş olan

²³⁰ İzmir 2. İl Kongresi, 1947

²³¹ Cumhuriyet, 3.3.1948

²³² Ulus, 3.3.1948

²³³ Cumhuriyet, 8.3.1948

heyeti tekrar görevlendirmişti. Ayrıca Üsküdar'a bağlı bazı ocak, bucak, İstanbul merkezine müracaat ederek kongrenin hatalı olduğunu ve tüzüğe uymadığını bildirmişti²³⁴.

Demokrat Parti'deki kaynamaların en doruk noktaya çıktığı bir dönemde İstanbul il kongresi yapılmış ve bu kongre oldukça hararetli geçmişti. Kongrede okunan idare kurulu raporu delegelerin ikiye ayrılmalarına neden olmuş ve bu nedenden ötürü kongre hayli gürültülü geçmişti. İdare kurulu adına konuşan Abdurrahman Münip Berkan delegelere idare kurulu raporu ile ilgili sorularını cevaplandırmış ve İstanbul milletvekili Ahmet Kemal Silivri'nden maaş farkı zammına neden beyaz oy verdiğini sormuştu. Bu takrir üzerine Silivri bu konuda kongreyi bu konuda aydınlatmıştı. Bu da kongrede ciddi tartışmalara neden olmuştu²³⁵.

Kongreye seçilen yeni idare heyeti üyeleri ise şu isimlerden oluşmaktaydı;

Başkan Abdurrahman Münip Berkan, Esat çağa, Emin Nihat Sözeri, Salih Keçeci, Mükerrer Sarol, Selahattin Güvendirek, Bülent Danışment, Sait Şamil, Ahmet Merder'dir.

Buradaki bir isim gelecek yıllarda İstanbul teşkilatında hayli ön plana çıkacak ama senelerce bitmeyecek olan bir ihtilafı daha beraberinde getirecekti. Bu Mükerrer Sarol'du, Sarol, her zaman Menderes'in yakını olarak partinin İstanbul örgütünün başına geçirilmek istenecek fakat bu sorunlara neden olacaktı.

Kongreye seçilen idare heyeti yaklaşık iki ay kadar sonra Genel İdare Kurulu kararlarını ittifakla tasvip ettiklerini bildirmişlerdi. Bu bildiride şöyle denmekteydi;

*“Genel Merkezimizin son kararlarını tasvip eden toplantımız kendileri ile her hususta hemfikir olduğunu tebarüz ettirir. Tüzük ahkâmına en kıskanç bir sadakatle merbut olan bizler iki sene müddetle bütün yetkili ellerine tevdi ettiğimiz Genel İdare Kuruluna inanç ve bağlılığımızı bir kere daha teyid eder, bundan sonra da tüzüğümüze aykırı hareketlerde bulunanlar hakkında gerekli tasfiye muamelesine devam edilmesi temennisi ile bütün teşkilatımızın sevgilerini sunarız.”*²³⁶

²³⁴ Son Posta, 17.2.1948

²³⁵ Ulus, 19.1.1948

²³⁶ Cumhuriyet, 21.3.1948

Görüldüğü gibi yeni kadro eskisinden hali farklı olmakla birlikte Menderes'e ve Genel Merkeze yakın kişilerden seçilmişti.

İstanbul'da bir sene içinde, 16 ilçe, 45 bucak ve 391 ocak açılmış, üye sayısında %20'ye yakın bir artış kaydedilmişti. Fakat bu rakamlar şehrin nüfusuna oranlanacak olursa, Türkiye'nin diğer şehirleri arasında yüksek bir oran ihraz etmekten uzak kalmıştı. Ayrıca il idare kurulu İstanbul gibi bir kültür merkezinde D.P.'nin daha programlı bir şekilde çalışabileceğini, mevcut çalışmanın yetersiz olduğunu savunmaktaydı. Büyük kongreye hazırlanırken il Genel İdare Kurulu her ne kadar ilçe teşkilatlarından tüzükle ilgili öneriler getirmesini istediye de üç ilçe hariç hiçbir ilçeden yanıt alınamamıştı. Bununla birlikte her ilçeden birer delegenin katılımı ile toplantıya davet edilen tüzük komisyonu birkaç toplantıdan sonra ilçelere sözlü ve yazılı eleştirilere rağmen katılımın bulunmaması nedeniyle mesaisinde tatil mecburiyeti getirmişti²³⁷.

Kuruluş yıllarında sorunlu bir örgütte Kartal'dı. Bu nedenle Kartal ilçe teşkilatına işten el çektirilmişti. Kartal ilçe kongresinin on gününde ilçe başkanının parti hakkında bir gazetede yazdığı yazı partinin içişleri hakkında her şeyi ortaya koymakla birlikte partiyi yerden yere vurmıştu. Aynı şekilde ilçeye bağlı teşkilat kademelerinden şikâyetlerin artması ve çok istenmesine rağmen ilçe kongresine ait zabıtları göremeyince Kartal ilçe idare kurulu tüzük ve Genel İdare Kurulunun tefsir hükümlerine dayanarak işten el çektirmeğe ve haysiyet divanına sevk etmeğe karar verildi. Bu kurula ait dosyayı tetkik eden il haysiyet divanı başkanı, ilçe başkanı ve ikinci başkanın partiden çıkarılmasına karar verdi²³⁸.

1948 buhranı parti içinde, ertesi yılda, gerek merkezde gerekse taşra örgütlerinde etkilerini hissettirmişti. Beşiktaş ilçesi 1949 raporunda ilçe idare kurulunun en büyük derdinin Beşiktaş çevresi içindeki partili arkadaşların samimiyet ve sevgiden mahrum ve hatta düşmanlık derecesine varan üzüntü verici durumları idi. Bu sebeple ilk iş olarak partililer arasındaki tesanütü ve iş birliğini tesis etmek idare kurulunun en esaslı mevzu ve meşgalesini oluşturuyordu. Bu nedenle vazife taksimi yapar yapılmaz İdare Kurulu, teşkilatına bir beyanname yayınlanmıştı. Bu

²³⁷ Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı, **1949 Yılı Kongresine Arzolanun İl İdare Kurulu Raporu**, İstanbul, 1949.

²³⁸ 1949 Yılı Kongresine Arzolanun İl İdare Kurulu Raporu.

beyannamede bazı bucaklar tarafından bazı ocakların tamimine bile lüzum görülmediği sonradan üzüntüyle öğrenilmiş ve ayrıntılı olarak anlatılmıştı²³⁹.

İkinci Büyük kongreden sonra çalışmalara başlarken ilk ilçe başkanları toplantısında tespit edilen esaslar dairesinde ihtisas komiteleri kurulmuştu;

- 1) Mali ve iktisadi tetkikat
- 2) Mali murakabe ve teftiş
- 3) Hukuk
- 4) Propaganda
- 5) İşçi
- 6) Köycülük
- 7) Sosyal yardım
- 8) Seçim
- 9) Şehircilik komiteleri tesis olunmuştur.

İdare Kurulu, bu komitelerde çalışacak arkadaşları tespit ederken uzmanlık ve yetenek kadar, parti teşkilatı içerisindeki güven havasını güçlendirme amacını da göz önünde bulundurmuştu.

1950 yılı çalışma raporunda ilçelerin kongre hazırlıklarında son derece başarılı olduğu gözlenmişti. Bununla birlikte bazı ocak kongreleri hareketsiz geçmiş, bunun nedeni ise ihmal olarak gösterilmişti. Bucak kongrelerinin iyi geçtiğine dair rapor veren kurul bu durumdan gurur duyduğunu açıklamıştı. 1950 senesinde bir önceki seneye göre daha az itiraz geldiği hatta ilçe teşkilatlarından henüz hiçbir şikâyet gelmediği, geçen yıl altı ilçe kongresine birden itirazı düşünülürse teşkilat içinde güven ve dayanışmayı arttırmak amacıyla yapılan gayretlerin sonuç verdiği görülmüştü²⁴⁰.

Yine aynı yıl haysiyet divanının aldığı kararlara itiraz 1949 yılına oranla çok daha az olmuştu. 1949 yılında kararlara itiraz sayısı yetmiş dördü bulurken, 1950 senesinde sadece yirmiye düşmüştü. Bu durum partide birlik ve tesanütün arttığına delil sayılabilir²⁴¹.

²³⁹ Demokrat Parti Beşiktaş İlçe İdare Kurulu Başkanlığı, **3/12/1949 Tarihli 4'üncü İlçe Kongresine Sunulan İdare Kurulu Raporu**, İstanbul, (1949).

²⁴⁰ Demokrat Parti İstanbul İl Başkanlığı, **1950 İstanbul İl Kongresine Sunulan Geçici İdare Kurulu Raporu**, İstanbul, 1950.

²⁴¹ D.P. İstanbul İl Kongresine Sunulan Geçici İdare Kurulu Raporu.1950

Bu yirmi şikayet ise 12 partili hakkında ihraç kararı, 2 üyenin kayıt terkinin, 12 partili hakkında yazı ile dikkati çekme cezası, 13 aza hakkında ademi takip kararı, 2 üye hakkında yetkilisizlik kararından oluşmaktaydı. Bu kararların zamanında Merkez Haysiyet Divanına sunulmasına rağmen bugüne kadar bunlardan ancak beş dosyanın neticelendirilmiş olması partili üyeler üzerinde iyi etkiler yaratmadığı özellikle belirtilmektedir.²⁴²

Nadir Nadi Demokrat Parti'nin üçüncü yıldönümünde yazdığı bir köşe yazısında Demokrat Parti kurucularını gerçekten bazı konularda demokrat olmamakla eleştirmiştir.

“Bu üç yıl içinde kurucu liderlerin yurt içinde bitmez tükenmez seyahatler yaparak rekor kırdıkları muhakkaktır. Hemen her ilde bir çok mitingler tertip edilmiş, kurbanlar kesilmiş, nutuklar söylenmiştir. Kurbanlar fakir fukaraya dağıtılmak şartı ile bu gibi toplantıları faydalı bulanlardanız Halk dertlerini döker, memleket davarlı etrafında fikrini söyler, ülküsünün yüreklerde yaşadığını gözlerle görür. Yarının büyük hatipleri, politikacıları ve devlet adamları da hayatın içinden yetişmiş olur.

Ancak bu gibi toplantılarda dört kurucudan birinin veya birkaçının hazır bulunmasına ve kürsüye çıkarak mitingin bir yıldızı halinde parlamasına bir lüzum yoktur. Şimdiye kadar demokratik gelişmemizi esaslı bir şekilde temin edemeyen Demokrat Parti bu gibi toplantılarda bize hiç değilse sıra sıra müstakbel Bayar, müstakbel Köprülü, Müstakbel Koraltan ve müstakbel Menderes namzetleri kazandırılabilirdi ve kazandırılmalı idi. Kürsüye daha çok bunların çıkmasını, orada bunların haykırmasını, gazetede bunların yazmasını beklerdik. Bir kurucu, bir lider gerektiği zaman elbette konuşur. Fakat iki milyon kayıtlı üyesi bulunduğu söylenen bir parti içinde devlet merkezinden tutunuzda şehirlere, kasabalara, en uzak köylere kadar her yerde ve her zaman hep liderler konuşursa demokrasi hesabına doğru hareket edilmiş olmaz. Unutmayalım ki zamanımızın en büyük diktatörleri gökten zembille inmemişler, böyle hürriyet uğruna bağıra çağıra ilk önce halkın karşısına çıkmak inhisarlarını partileri namına ele almışlar, sonra da yavaş yavaş milletin başına oturmuşlardır.²⁴³

23 Nisan 1949 tarihinde Büyük Kongre'de İstanbul ilini temsil edecek delegeler arasında bir fikir birliğini temin edilmesi ve il namına ileri sürülecek teklifleri ve tezleri tespit edecek olan kurul ilçe başkanları ile büyük kongreye gidecek delegeleri ortak bir toplantıya davet etmişti. Bu ortak toplantıda tüzük,

²⁴² 1950 İstanbul İl Kongresine Sunulan Geçici İdare Kurulu Raporu.

²⁴³ Cumhuriyet, 7.1.1949

program ve dilekler komisyonu olmak üzere üç komisyon seçilerek bunlar derhal işe başlamışlar ve kısa bir zaman zarfında gerek tüzük düzenlenmesi, gerek program, gerekse de dilekler hususunda Büyük Kongre’de ileri sürülecek tekliflerin esaslarını tespit etmişlerdi. 15 Mayıs 1949 tarihinde ise il merkezinde ocak, bucak ve ilçe delegeleri, genel bir toplantıya çağırılmış ve bu toplantıda komisyonlarca tespit edilen bir müzakere son şeklini almış ve böylece delegeler Büyük Kongre için hazırlanmışlardı²⁴⁴.

Manisa teşkilatında da seçime hazırlık faaliyetleri sürerken, Merkez Kurul tüm ocak ve köylere ulaşmaya ve onlarla birlikte programlı bir şekilde örgütlenmeye çalışmıştı. Haftanın üç gününü bu ocak ve köy gezilerine ayıran teşkilat buralardaki teşkilatlanmaya da yardımcı olmuştu²⁴⁵.

Seçim hazırlıkları sırasında pek çok ilçe, bucak ve ocak teşkilatları bağlı oldukları il idare kurullarına pek çok şikâyet ve dileklerde bulunmuş olsalar da bunların çoğundan cevap alamamışlardı. Bunlara örnek olarak Kadıköy ilçe idare kurulu raporunda ele alınan konular gösterilebilir²⁴⁶.

II) İKTİDAR YILLARINDA TEŞKİLATLANMA

Parti Grubunda da bahsedildiği gibi Demokrat Parti’nin iktidara ilk geldiği yıl yapılan il kongreleri gürültülü ve çekişme içinde geçmişti²⁴⁷.

Beşiktaş ilçesinin 1950 ilçe idare kurulu raporunda 14 Mayıs seçimlerini yüksek bir oy oranıyla kazandıklarına güvenerek ve bundan sonraki tüm seçimleri aynı şekilde kazanacaklarını zannederek muhtar seçimlerinin olduğu günlerde teşkilat olarak yeterince önem vermedikleri itiraf edilmektedir. Buna göre muhtarlık

²⁴⁴ 1950 İstanbul İl Kongresine Sunulan Geçici İdare Kurulu Raporu.

²⁴⁵ Demokrat Parti Manisa İl Başkanlığı, **Manisa Merkez İlçesi 4. Yıllık Kongresi (18.1.1950)**, İzmir, 1950.

²⁴⁶ Ayrıntı için bkz. Demokrat Parti Kadıköy İlçe İdare Kurulu, **Demokrat Parti Kadıköy Beşinci İlçe Kongresi Faaliyet Raporu**, 9.12.1950.

²⁴⁷ Örn: Adana, İzmir, Bursa, Samsun, İstişari kongre...

seçim sonuçlarında Halk Partisi beş, D.P., yedi ve bağımsız iki aday muhtar olmuştur²⁴⁸.

1953 yılında Ankara'da Genel Merkez ile İl İdare Kurulu arasında birkaç seneden beri süregelen anlaşması doruk noktasına çıkmış milletvekilleri de huzursuzluk içinde kalan il idaresi ile işbirliği yaparak teşkilatla yakın bir temasa girememişlerdir. Bu nedenle bazı ilçelerde ilçe kongreleri oldubittiye getirilmiş hatta bazı ocak ve bucak örgütlerinde düzelme yapılamamıştır. Bu nedenle milletvekilleri de bölgede verimli çalışmalar yapamamış ve teşkilata temas edememişlerdir²⁴⁹.

Başbakan Adnan Menderes İstanbul Parti İl Başkanlığına, İstanbul il teşkilatının iyi çalışmadığına dair bir yazı yazmıştı. Menderes, parti çalışmalarının mazur görülebilecek sebeplerden dolayı verimli çalışmadığını ileri sürmekte ve İstanbul kongresinin yapılması gerektiğini savunmaktaydı.²⁵⁰

Özellikle İstişari Kongrede C.H.P.'nin malları üzerinde çok durulmuştur. D.P. iktidarda olmasına rağmen hala kiralık binalarda oturduğu, C.H.P.'nin ise birçok kolaylıktan faydalandığı üzerine şikâyetler gelmiştir. Delegelerden bir kısmı Genel Kurul azasından bazılarının hükümetteki vazifeleri dolayısıyla kurul çalışmalarının kifayetsizliğine işaret etmişlerdir²⁵¹.

3 Şubat 1951 tarihinde İzmir'de gerçekleşmiş olan kongre yine oldukça hararetli dakikalara sahne olmuştu. Bu kongrede de yine devri sabık yaratmamak üzerine konuşmalar yapılmış fakat ana konuyu idare kuruluna yapılan şikâyetler oluşturmuştu. Delegeler idare kurulunun tüzük hükümlerine aykırı hareket ettiği konusunda hemfikir olmuşlardı²⁵².

18 Mart 1951'de yapılan Adana kongresinde ise teşkilat içindeki hizipleşmeden dolayı gürültülü bir kongre yaşanmıştır. Ocak ve bucak örgütleri ile parti il merkezi arasında çıkan ihtilafın kapanması üzerine Ankara'nın durumu yanlış anlamaması için idare kurulu şöyle bir beyanname yayınlamıştır:

²⁴⁸ Demokrat Parti Beşiktaş İlçe İdare Kurulu, **Demokrat Parti Beşiktaş İlçesinin Beşinci Kongresine Sunulan Faaliyet Raporu**, Kader Basımevi, Beşiktaş, İstanbul, 1950

²⁴⁹ **BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 44.265..10**

²⁵⁰ **BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 45.270..1.**

²⁵¹ Cumhuriyet, 21.10.1950

²⁵² Cumhuriyet, 4.2.1951

“Adana merkez ilçe kongresinde müessif hadise parti program ve tüzüğüne ve memleket menfaatlerine bağlı olarak bağlı bulunanların tüzüğü çiğneyerek kongre tahrif etmek sureti ile ekseriyeti kazanmak isteyenlere karşı delegelerin gösterdiği hassasiyet ve reaksiyon ve onların ısrarı üzerine il idare heyetinin değiştirilen bucak ve ocak kongre zabıtlarına el koymak üzere harekete geçtiği zaman mukabil tarafın mümaneatile vuku bulmuştur. Menfaat hırsı ile tüzük ahlak ve kaidelerini parti disiplinini hiçe sayanlara karşı dürüst bir seçim yapılmasını isteyen ahlak ve fazilet müdafileri usulsüz hareketlere ve emrivakilere hiçbir şekilde müsaade etmeyeceklerini bildirmeleri üzerine, kongrenin yapılması takdirinde fena hadiselerin zuhurunu müşahade eden il idare kurulu vilayete müracaatla kongrenin tatilini temin etmiştir.”²⁵³

Bu dönemde yapılan hemen hemen bütün il kongreleri hararetli olmuştur. Bunun en büyük sebeplerinden biri tek parti iktidarından kalma bürokrasinin tamamen tasfiye edilememiş olmasıdır. Bu durum hemen her kongrede dile getirilmiş ve hatta bazı istifalara da neden olmuştur²⁵⁴. İstişari kongrede de bunun tartışması yaşanmış, söz alanlardan bir kısmı da bilhassa idare amirleri arasında hala eski zihniyeti muhafaza eden unsurların mevcudiyetinden şikâyet etmişlerdir²⁵⁵.

1950 yılı İstanbul İl kongresinde yaklaşan büyük kongre nedeniyle partiye bir kazanç sağlaması amacıyla bazı esaslar üzerinde durulmuş ve tedbirler alınmıştı. Partiyi alakadar eden içişlerini konuşmak üzere kademe kurullarını üç ayda bir genel toplantıya çağırarak parti içi demokrasi açısından olumlu bir karardır. Böylelikle üyelerin, yapılan faaliyetlerden daha rahat haberi olacağı gibi, parti yönetimine katılmaları daha rahat olması sağlanacaktı.

Yine iletişim kanallarını verimli hale getirmiş olan bir diğer kararlar dizisi ise; parti propagandası yapmak, programı izah etmek, ortak davalar üzerinde partililer ile hasbıhalde bulunmak üzere ilçeler teşkilatının yapacağı toplantılara en az senede bir defa olmak üzere il idare kurulunun iştirakini sağlamak olmuştur. İdari teşkilat haricinde kalmış kıymetli ve bilgili kimselerin deneyimlerinden faydalanarak partiyi, ili ve halkı ilgilendiren davalar üzerinde bulunmak üzere komiteler kurmak vardı²⁵⁶.

²⁵³ Cumhuriyet, 18.3.1951

²⁵⁴ Ayrıntı için bkz. milletvekili seçimleri

²⁵⁵ Cumhuriyet, 21.10.1950

²⁵⁶ 1950 İstanbul İl Kongresine Sunulan Geçici İdare Kurulu Raporu.

1951 yılı D.P. için Genel Merkez ve Parti Grubunda olduğu kadar taşra örgütleri içinde karışık ve huzursuz bir olarak tarihe geçti. İstanbul, Seyhan, Adana, Zonguldak ‘ta ortaya çıkan örgütsel karışıklıklar Genel Merkezin müdahalesiyle son derece zor bir şekilde bastırılmıştı²⁵⁷.

9 Haziran 1951 tarihinde İstanbul’da yapılan il kongresinde, gelen eleştiriler çoğunlukla partinin ve il idare kurulunun, özellikle iktidara geldikten sonra iktidarın temposuna ayak uydurmakta zorlandığı ve partinin her sahada yüzde yüz randıman almadığı ile ilgili idi. Teşkilatlanmanın iyi olmadığı ve parti çalışmalarının milletvekilleri ve matbuatın gayretleri sayesinde parti üyelerine bildirildiği gelen şikâyetler arasındaydı²⁵⁸.

Nadir Nadi İstanbul il kongresi ile ilgili olarak köşe yazısında bu kongrenin nasıl bir hürriyet havası içinde geçtiğini şu sözlerle dile getirmişti,

“Hatiplerin tam bir hürriyet havası içinde diledikleri gibi serbestçe konuşmaları, sırasına göre ağır tenkitlerde bulunmaları da ayrıca kayda değer ve yarına ümit verici bir işarettir. Dostlar alışverişte görsün, zevahir kurtarılın gibi düşüncelere kongrede rastlanmıyor. Her hangi bir keseyi veya zümreyi korumak veya kayırmak endişesinin izlerini burada aramak boşuna zahmet olur. Doğru yahut yanlış bir yıllık idare kurulu bir yıllık idare kurulu faaliyetlerinin beğenmediği taraflarını isteyen delege, kelimelerini zerrece sakınmadan mikrofonu çatlatırcasına, bağıra çağıra söylüyor. Hatta il sınırlarını aşarak Ankara’daki Genel İdare Kuruluna hükümete kadar hücumdan sakınmıyor.

*Bunlar elbette güzel, cesaret arttırıcı işaretler. Demokrasi idaresi dediğinizde ancak böyle bir kadro içinde gelişir.”*²⁵⁹

Mükerrem Sarol’un İstanbul il başkanlığından istifası üzerine yapılan il Başkanlığı seçimlerinde Necmi Ateş kazanmıştı.²⁶⁰ Bu durum İstanbul İl örgütü için yeni bir dönemin başladığını da gösteriyordu.

D.P. İktidarının ilk yıllarında özellikle 1950 ve 1951 yılları arasında Genel Merkez ile yerel teşkilatların arası gergin olduğu için yapılan kongrelerde de huzursuzluk vardı. Gerginliğin sebebi Genel Merkez’in desteklediği adaylarla, Yerel örgütün desteklediği adayların farklı olmasıydı. Yerel örgütlerdeki Başkanlar çok

²⁵⁷ Eroğul, a.g.e., s. 63.

²⁵⁸ Cumhuriyet, 10.6.1951

²⁵⁹ Cumhuriyet, 10.6.1951

²⁶⁰ Cumhuriyet, 18.11.1951

nüfuzlu ve kuvvetliydi. Hatta bu nüfuz öyle kuvvetliydi ki Nadir Nadi bunları “*Parti Ağaları*” başlıklı yazısında derebeylerine benzetmişti.

Fakat bu durumdan Menderes ve çevresi hiç memnun değildi. Hatta pek çok yerel ve mahalli kongreye Menderes, Köprülü ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’nun yani aşağı yukarı eski kurucuların en önemli devlet işlerini bırakıp bu mahalli kongrelere gitmelerinden olduğu kadar, basına yansıyan kongre müzakerelerinden de bu kongrelerin onlar için ne kadar önemli olduğu anlaşılıyordu.

Menderes’in bu durum karşısındaki memnuniyetsizliğini gazetelere aksettirdiği bir sözüden anlaşılmalıdır. Menderes ‘*Parti içinde tenkit, tek parti rejimi âdetidir.*’ demektedir.²⁶¹

Nadir Nadi bu sözü tenkit ederek şunları söylemektedir;

“*Yer yer hararetli müzakereler, hükümet ve partiyi tenkite sahne olan kongreler D.P. için üzüntü değil, ümit verici birer unsur sayılmalıdır.*”

Bu dönemde, Menderes yerel kongrelerdeki karışıklığı düzeltmek ve Genel Merkezin hakimiyetini arttırmak amacıyla büyük bir tasfiye hareketine girişmişti. Bu tasfiye hareketi uzun süreli olmamakla birlikte kısa aralıklarla zaman zaman yapıldı. Böylelikle yerel örgütlerde yaşanan hizipleşme geçici bir süre durdurulmuş oldu.

III) 1952–1955 KONGRELERİ VE ÖRGÜTLER

1952–1955 yılları arasında yapılan kongreler parti nispeten homojenleştiği için daha az sorunlu geçti. Fakat 1955’ten sonra yapılan kongrelerde tenkitler ve şikâyetler çoğaldı. Bunda iktisadi durumun kötüye gitmesi, hayat pahalılığı ve ülkedeki siyasal huzursuzluğun da etkisi vardı²⁶².

Fakat bazı yerel örgütlerde (Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir) hizipleşmelerden dolayı kronik olarak huzursuzluk vardı. Bu nedenle bir türlü sular durulmuyordu. Parti askeri müdahaleyle kapatılıncaya kadar da bu hizipleşme devam edecekti.

²⁶¹ Cumhuriyet, 1.6.1951

²⁶² 6-7 Eylül olayları, Kıbrıs meselesi ülkedeki gerginliği daha da arttırmıştı.

Demokrat Parti özellikle 1954 seçimlerinden sonra çok fazla büyüdüğü için teşkilatı kontrol etmede güçlük yaşıyordu. Bu nedenle Genel Merkeze muhalif olanlar için ciddi bir tasfiye hareketine girişildi.

3 Temmuz'da Ankara'da yapılan Demokrat Parti il kongresi oldukça kavgalı geçmişti. Olaya il kongresinden bir gün önce il teşkilatında faal vazife sahibi 38 üyenin kongreden bir gün önce partiden çıkarılmaları sebep olmuştu. İhraç edilenler arasında il Genel Meclisi ve Belediye Meclisinden de birkaç aza bulunuyordu. Haysiyet Divanı kararı olmadan bu kişilerin bu partiden çıkarılmalarının doğru olmadığı bazı çevrelerce ileri sürülüyordu. Ama esas dikkat çekici taraf bu ihracın kongreden bir gün önce yapılmış olmasıydı. Bu kişilerin 1954 seçimlerinde Ankara Demokrat Parti mebus namzetlerinden bazılarının aleyhine faaliyet gösterdikleri ve bu yüzden ihraç edildikleri söylenmekteydi. Kongre esnasında bir delege bu durumu şiddetli bir şekilde protesto etmiş, bunun üzerine bu delegeyi destekleyen delegelerle karşı taraf arasında ciddi bir tartışma çıkmıştı. Protesto edenler, bu hareketlerin önünü kesecekleri, partinin haysiyet divanı ve il haysiyet divanının bu duruma izin vermemesi gerektiği, bu zihniyetin Demokrat Parti zihniyetinin içine girmemesi gerektiğini savunmuşlardı²⁶³.

Haysiyet divanı kararı olmadan bu kimselerin partiden çıkarılmalarının doğru olmadığı bazı çevrelerce ileri sürülmekte ve kongreden bir gün önce yapılan tasfiyelerin de manidar olduğu söylenmektedir. Köprülü, çıkan bu hizbin üzerine kongrenin son gününde şöyle bir açıklamada bulunmuştur;

*“İçimizden birçok ihanetlere maruz kaldık, genel kurul parti içindeki mücadelelere son verecektir.”*²⁶⁴

Görüldüğü Genel Merkez'de, Köprülü'nün dile getirdiği gibi başkaldıranların ihraç konusunda son derece kararlı görünmektedir.

Kongrede Tefvik Taşkan adında bir delege parti içi hizipleşmelere dikkat çekerek ağır ve ilginç bir konuşma yapmıştı;

*“Allah aşkına bizi kölelikten kurtarın , sağa selam versek onun adamı sayılıyorruz, sola selam versek onun adamı...Nedir bu halimiz?” dedi..*²⁶⁵

²⁶³ Cumhuriyet, 6.7.1954

²⁶⁴ Cumhuriyet, 5.7.1954

²⁶⁵ Cumhuriyet, 6.7.1954

Görüldüğü gibi parti içinde bu dönemde de sorun teşkil edecek boyutta hizipleşme görülmektedir.

Bazı yerel örgütlerde hizipleşme ortadan kalkmayacak boyuta gelirse Genel Merkez böyle durumlarda, örgütlere, işten el çektirme kararı alıyordu. 11 Mart 1954 tarihinde Demokrat Parti Genel Merkezinden yapılan bir açıklama ile Zonguldak parti il idare heyeti feshedilmiş ve Genel Merkez tarafından tayin olunan Hakkı Hilalel, Vedat Koşal, Halid Başman, Mustafa Tamer, Muzaffer Ulusoy, ve Murat Gergin'den müteşekkil müteşebbis heyet çalışmalarına devam ettirme kararı alınmıştı.

1955 yılı içinde, Demokrat Parti içindeki kaynamalar taşra teşkilatlarına da yansımıştı. Hemen her yerde yapılan kongreler ciddi çekişmelere sahne oluyor ve partiden istifa ile sonuçlanan durumlar yaşanıyordu. Bunlardan bir tanesi Edirne'de yaşandı. Edirne il idare kurulu, Genel Merkez tarafından dağıtılmıştı. Buna neden olarak bu idare kurulunun tüzüğe aykırı olarak kararlar aldığı ve baskı yaptığı gösterilmişti²⁶⁶.

21 Mart 1955 tarihinde İzmir'de yapılan kongre çok gürültülü geçmişti. Zaten uzun zamandır İzmir'de teşkilat ikiye ayrılmıştı. Bu nedenle kongrede hizipçilik çok ön plana çıkmıştı. Bir ara büyük bir hadisenin çıkacağından korkulsa da sonuçta iki taraftan da Genel İdare Kuruluna üyeler seçilerek durum geçici olarak çözülmüştü²⁶⁷.

Fakat aradan üç ay geçmeden İzmir teşkilatındaki kıpırdanmalar yeniden başlamıştı. Haysiyet divanına verilen, tanınmış bir şehir Meclisi azası, kararı beklemeden ithamlarla dolu sert bir mektupla partiden istifa ettiğini bildirmişti. Aslında olay İl İdare kurulunun tamamını ele geçiren Rauf Onursal'ın Belediye Başkanı Selahattin Akçiçek hizbinde tasfiye yapmak istemesiyle başlamıştı. İkinci gruba dâhil olanlar, Rauf Onursal'ın Haysiyet Divanı'nın da güçlü olduğunu ve bu nedenle çıkacak kararları tahmin edebildiklerini ileri sürüyorlardı. Bu nedenle haysiyet divanına verilen Mümtaz Bozkır kararın çıkmasını beklemeden istifasını sunmuştu. Böylece teşkilatta hizipleşme yeniden başlamıştı²⁶⁸.

Demokrat Parti'nin İzmir kongresi Forum'da çıkan bir makale ile şöyle eleştirilmişti;

²⁶⁶ Cumhuriyet, 29.1.1955

²⁶⁷ Cumhuriyet, 22.3.1955

²⁶⁸ Cumhuriyet, 1.6.1955

D.P. İzmir Kongresi

“İzmir demokrasinin kalelerinden biridir. Cumhuriyet devrinin ‘milli hâkimiyet’ esasına dayanan rejimi; demokratik istikamette gelişme hareketlerinin en hassas safhalarını, İzmir’de idrak etmiştir, denebilir.

Bu bakımdan, D.P. nin son İzmir kongresi de, çok partili rejimin gelişmeleri muhavesinde önemli bir merhale olmalı idi. Genel kongresini uzun zamandır yapmayan D.P., hiç olmazsa bu İzmir kongresinde, geniş ölçüde bir “nefis murakabesi” yapmalı idi.

Bugün, bilhassa iki büyük parti sistemine ve bunlardan birinin Mecliste iktidarı sağlayacak çoğunluğu kazanarak hükümet kurması usulüne dayanan memleketlerde; muhalefet Grubu, bir tartışma, bir karşı fikir ileri sürme organıdır; ama hükümeti devirmeye kadar gidecek bir müessir kontrol organı değildir. Bugünkü parti hükümetlerini, politik bakımdan, gene bizzat o parti, o partinin türlü organları kontrol eder.

Bizim hükümetimiz, bir parti açısından incelenince görülecektir ki, adeta DP nin icra organı durumundadır. Öyle ise, bu bakımdan da, onun, gene bizzat DP nin türlü organları tarafından kontrolü gerekir.

Bu, parti icra organı durumuna giren hükümetin, parti disiplini yolu ile bütün iktidarı kendi ellerinde toplayan bir oligarşi haline girmemesi için, partinin diğer kademeleri tarafından sürekli bir kontrol altında tutulması bilhassa gerekir.

İşte, bu gereklerin, bu zaruretlerin itişisi ile, D.P nin İzmir Kongresine ümitle baktık: bu demokrasi kalesi, uzun zamandır en önemli parti kademelerinden uzak ve mahrum kalan merkez organlarını, kendi icra komitesi halinde çalışan hükümetin faaliyetini, her halde, bir iyice inceler, dedik. Bu, D.P. nin bir nefis murakabesi olur, dedik.

D.P. nin elinde; kendisine iktidarı verenlere karşı bir taahhüt makamında olan bir parti tüzüğü vardı. Acaba, D.P. nin tabanlarından birini teşkil eden İzmir Kongresi, hükümet faaliyetlerini bu tüzük karşısında nasıl telakki ediyordu? Baktık ve gördük ki, bu kongre, parti merkez organlarını ve sorumlu hükümet faaliyetlerini, bu tüzük bakımından, bu tüzükle vait edilen esaslar bakımından gözden geçirmemiştir.

Bir medeni ülkenin, hukuk esaslarına dayanan devletini kurma savaşı içindeyiz. Acaba, partinin önemli bir kuruluşu olan İzmir Kongresi, hukuk devleti icapları karşısında, hükümetin ve onun Meclis çoğunluğunun 2 Mayıs 1954’ten sonraki faaliyetlerini nasıl yorumluyor ve karşılıyordu?

Gene baktık ve gördük ki, bu kongre, bu faaliyetleri tartmaya yanaşmamıştır.

Politik alanda, bir parlamenter demokrasinin mekanizmasını kurmaya, onu, demokratik espri içinde işletmeye uğraşıyoruz. Hem dayandığı halk yığınlarının kesafeti, hem de toplum içindeki aydınların uyanıklığı bakımından önde bulunan bir kongre, bu mekanizmanın işlemesine dokunan hususlarda ne düşünüyordu? Bu kongreden

yükselecek prensip sesleri, hükümeti kontrol edecek mekanizmanın da – yani Meclis çoğunluğunun da – bir kontrolü olacaktı.

Fakat gene baktık ve gördük ki, bu kongre parlamenter demokrasinin işlemesi konusunda ne prensiplerin, ne de tatbikatların tartışmasına girmiştir.

Demokrasimiz; D.P. iktidarı altında bir takım siyasi problemlerle karşılaşmıştır. Bunları, yaygın ve kontrollü halk hakimiyetinden, mütemerkez ve kontrolden kaçan parti oligarşisine doğru gidişin meseleleri diye, genel bir başlıkla adlandırabiliriz. Keza, memleketimizin iktisadi ev sosyal hayatı da, günlük sıkıntıların ve ileriye ait ümitlerin arasında dalgalanıp durmaktadır. Bunlara da iktisadi kalkınma ve istihsal hayatı meselesi diyebiliriz.,

İşte, D.P. İzmir Kongresi, bu mühim ve hatta cari meselelerde, parti tabanını teşkil eden kademelerin görüşlerini aksettirecek bir fikri muhtevaya yükselebilirdi.

Oysaki, bu kongre, bunların hiçbirini yapmamıştır. Bu kongre, mahalli planda kalan bazı meselelerin tartışılmasından artan geniş zamanını; ileriki büyük kongrede, mevcut merkez organlarını destekleyecek hizipleri meydana getirme kombinezonları uğruna harcamıştır.

Bu gibi kongreler; büyük merkezi liderlerin şahsi prestijleri için savaşılan mahalli liderlerin bu gibi verimsiz tesirlerinden kurtulup bir nefis murakabesi ve partinin kendi kendini kontrolü anlamında bir çalışma yapmazlarsa, bir parti oligarşisini önleme umutları azalır.”²⁶⁹

Takip eden günlerde İzmir teşkilatından büyük miktarda istifalar olmuştu. Hatta Karşıyaka ilçe idare heyeti yedekleri ile birlikte toptan istifalarını sunmuştu. İstifa sebebi olarak idare heyeti arasındaki üyeler arasında şiddetli geçimsizlik olarak gösterilmiştir²⁷⁰. İlçelerde başlayan istifalar merkez kazalara sirayet etmişti.

5 Haziran'da, Mükerrer Sarol'un da katıldığı Denizli'de yapılan il kongresinde antidemokratik kanunların kaldırılması gerektiği ileri sürülmüştü.²⁷¹

8 Mayıs'ta Eminönü'nde yapılan kongrede çıkan olaylar karşısında bazı şahıslar zabıt tarafından salondan çıkarılmıştı. Tartışmanın nedeni ise birkaç gün önce yapılan Alemdar bucak kongresinin mualllel olduğuna dair iddia idi. Alemdar bucak delegelerinin zaman zaman tartışmalara yol açan itirazlarına rağmen bu kongrenin mualllel olduğu neticesine varılmıştır. Kongrenin aldığı bu karar üzerine Alemdar Bucağını temsilen orada bulunan 12 delege, delegelik sıfatları

²⁶⁹ Forum, sayı:29, Haziran 1955

²⁷⁰ Cumhuriyet, 10.6.1955

²⁷¹ Cumhuriyet, 5.6.1955

kalmadığından salonu terk etmişlerdir. Hadiseye sebep oldukları iddiası ile bir kısım Alemdar bucak delegelerinin haysiyet divanına verilmeleri 29 kişinin imzaladığı bir tavrile kongre başkanlığından istenmiş, talep kabul olunmuştur²⁷².

Mayıs ayında Sakarya’da yapılan bir D.P. il kongresi dikkate değer sesler getirmişti. İlk defa bir kongrede parti kademelerinde ‘*bir nefis mürakebesinin ve kendini kontrol fikrinin olması gerektiği*’ bu kadar aleni vurgulanmıştı. Bu nedenle bu kongreyi bir dönüm noktası olarak tanımlanmaktadır²⁷³.

Demokrat Parti İstanbul il idare heyeti 19 Mayıs 1955 tarihinde toplanarak istifalarını vermişlerdi. Genel İdare Kurulu da ertesini günü toplanarak istifalarını kabul etmişti. Geçici kurul teşekkül edinceye kadar işleri İstanbul milletvekili Firuzan Tekil yürütecekti. İstifanın sebebi ise son zamanlarda Demokrat Parti İstanbul teşkilatında ortaya çıkan anlaşmazlıklardır. Bu duruma önlem almak için Genel İdare Kurulu merkezden teftiş amacıyla Firuzan Tekil’i göndermiş, ayrıca

Eminönü ve Adalar ilçe idare kurullarına işten el çektirme kararı almasına rağmen huzursuzluğu önleyememiştir. Bunun üzerine İl İdare Heyeti’de istifa kararı almıştı²⁷⁴.

İstanbul teşkilatı 1955’de yine oldukça karıştı. İl kongresine hazırlanılırken yine pek çok ilçe, ocak, bucak hareketlenmişti.22 Mayıs’ta il müteşebbis heyeti kuruldu. İki buçuk senedir yapılmayan kongrede üç idare heyeti raporu okunmuştu.

Son istifalardan sonra İstanbul teşkilatı hayli yıpranmıştı. Özellikle milletvekili olduktan sonra hizbi zayıflayan İstanbul eski il başkanı Necmi Ateş ile Köprülü arasındaki anlaşmazlık İstanbul teşkilatını hayli yıpratmıştı. Cumhuriyet’in yazdığına göre;

“D.P. Genel Merkezi İstanbul il teşkilatına en kuvvetli olan Fuat Köprülü hizbinin hâkim olmasını temine çalışmaktadır. Her ne kadar Sarol’un mevcudiyeti dâhilinde dahi Köprülü hizbinin yeni idare heyetinde ekseriyeti temin edeceğine muhakkak nazarı ile bakılmakta ise de Devlet milletvekilinin kongrede hazır bulunması ile lideri bulunduğu hizip mensuplarının arzuolunan sükunetinin teminin de güçlükler çıkmasına sebep olacaklarından korkulmaktadır.” ²⁷⁵

²⁷² Cumhuriyet, 9.5.1955

²⁷³ **Forum**, sayı:29, Haziran 1955

²⁷⁴ Cumhuriyet, 20.5.1955

²⁷⁵ Cumhuriyet, 10.6.1955

12 Haziran'da Isparta'da yapılan kongrede milletvekillerine ağır hücumlar yapılmıştı. Hücumlar aslında il idare kurulunun faaliyet raporunu okumasıyla başlamıştı. Rapora göre partililer partiye hiçbir şekilde mali yardımda bulunmuyorlardı. Bunun üzerine şiddetlenen tartışma kongredeki havayı gerginleştirmişti²⁷⁶.

Büyük kongre arifesinde Manisa il örgütüne de işten el çektirilmişti. Genel İdare Kurulunca verilen bu karar doğrultusunda Manisa il kongresinde seçilen 36 delege Büyük kongreye katılamayacaklardı²⁷⁷. Demokrat Parti Genel Merkez'i iktidarının ilk yıllarında teşkilatlanmasını sağlamlaştırmaya çalışmış ve Genel Merkez'le ters düşen partilileri etkisiz hale getirmeyi büyük ölçüde başarmış ve otoritesini arttırmıştı.

IV) 1956 VE SONRASI

1955'de geçirilen parti içi sarsıntılardan sonra Menderes ve Genel Merkez parti içinde daha güçlü hale gelmişlerdi. Bu durum partide otoriter bir yapı oluşturdu ve bundan yerel örgütlerde nasibini aldılar. Pek çok örgütte hizipleşmeler devam etmiş ve parti ile ilgili şikayetler artmıştı. Büyük Kongrenin yapılamayışı da yerel örgütlerin seslerini merkeze duyuramamasına neden oluyordu.

1955-1957 Alsancak ilçesi çalışma raporunda sunulan ifadelerle göre belediye seçimleri için yıllarca çalışmış parti üyelerinin yoklamada kazanma şanslarından mahrum bırakılması teşkilat içinde şiddetli bir huzursuzluğa neden olmuş ve pek çok partilinin istifasına yol açmıştı. Parti il idare kurulu bu durumdan kurtulmak için yeni bir aday tespit yöntemi geliştirmek durumunda kalmıştı. Bu tespit yöntemini beğenmeyen birkaç partili ise partiden istifa etmişlerdi. Bununla birlikte bucak kongrelerinin tamamı, ocak kongrelerinin de bir kısmı ilçe idare heyeti tarafından takibe alınmıştı. Kongre ve toplantılara yapılan katılım oranı ise son derece yüksekti²⁷⁸.

²⁷⁶ Cumhuriyet, 13.6.1955

²⁷⁷ Cumhuriyet, 13.10.1955

²⁷⁸ **Alsancak İlçesi Çalışma Raporu 1955-1957**, İzmir

1956 yılındaki Alsancak bucak kongresinde Belediye şiddetle tenkit edilmişti. 15 Ocağı içine alan bucak örgütü okunan kurul raporuna da şiddetli tenkitlerde bulunmuşlardı²⁷⁹.

Manisa'nın Akhisar ilçesinde yapılan ilçe kongresinde pek çok delege hayat pahalılığından ve hükümetin iktisat politikasından şikayet etmişlerdi. Demokrat Parti'nin sarsıntı geçirdiğini söyleyen delegeler bunu hayat pahalılığına bağlamışlardı²⁸⁰.

Aynı şikâyetler 1957 yılındaki Denizli'de yapılan kongrede de sıklıkla olmuştu²⁸¹.

Yine aynı tarihlerde yapılan Beyoğlu ilçe kongresinde söz alan delegeler D.P.'nin parçalandığını, çöktüğünü, sarsıldığını söylemişler ve bu nedenle halkın içine çıkamadıklarını belirtmişlerdi. Bunun üzerine Osman Kapani bir kapanış konuşması yaparak partililerin birbirine kenetlenip Menderes'i yalnız bırakmalarını gerektiğini söylemişti²⁸².

Ankara'da yapılan ocak kongrelerinde de D.P.'liler kendi kendilerini tenkit ederek bu gidiş ve zihniyetin D.P.'yi yıkacağı söylenmişti. Şikâyet edilen konuların başında yine hayat pahalılığı vardı²⁸³.

Bu arada İstanbul il teşkilatı başkanı olan Orhan Köprülü istifa etmiş fakat istifası kabul olmamıştı. Bu nedenle İstanbul il başkanlığına yeniden getirilecekti²⁸⁴.

Bu arada yazın ortasında Meclis tatile girmeden İspat hakkı teklifi Meclise verilmiş ve teklif reddedilmişti. 11 D.P.'linin olumlu oyu alınan kararın değişmesine yetmemişti²⁸⁵.

1957'nin Nisan ayına gelindiğinde Kasımpaşa'daki ihtilaf nedeniyle Beyoğlu ilçe kongresi yapılamadığı için İstanbul kongresinin toplanması yine mümkün olmamıştı. Böylece İstanbul Kongresinin yapılmayışı 22 ayı bulmuştu²⁸⁶.

²⁷⁹ Cumhuriyet, 16.10.1956

²⁸⁰ Cumhuriyet, 9.4.1956

²⁸¹ Cumhuriyet, 31.3.1957

²⁸² Cumhuriyet, 18.4.1956

²⁸³ Cumhuriyet, 21.5.1956

²⁸⁴ Cumhuriyet, 21.5.1956

²⁸⁵ Cumhuriyet, 7.7.1956

²⁸⁶ Cumhuriyet, 14.4.1957

Yapılan en son il kongresi İl başkanlığına Orhan Köprülü'nün getirildiği 13.6.1955 tarihinde yapılmıştı. Hâlbuki D.P.'nin ana nizamnamelerine göre her teşkilatın senede bir defa kongre toplaması gerekmektedir. Hukukçular bu durumun Cemiyetler kanununa aykırı olduğunu ileri sürmekteydi.

Bu durum tüzüğe de aykırıydı. Bu duruma parti içinden de eleştiriler gelmesine rağmen çözüm bulunamamış ve İstanbul kongresi yapılamamıştı.

D.P. İstanbul teşkilatı mevcut 18 ilçeden 17'sinin kongrelerini yapmayı başarmıştı. Fakat Kasımpaşa ocağındaki kongre sırasında 100 delegenin salonu terk etmesi üzerine kongre tamamlanamamıştı. Bu nedenle Beyoğlu kongresi de yapılamamıştı²⁸⁷.

Zafer gazetesinin 21.8.1957 tarihli sayısında 20.8.1957 tarihinde yapılması gereken İstanbul kongresinin yine Eylül ayında bir güne tehir alındığı söyleniyordu²⁸⁸.

14 Şubat 1957 tarihinde Salihli'de alışılmışın dışında bir D.P. Kongresi olmuştu. Bir delege idare heyetinin karşı görüşüne rağmen, muhalefete lüzum olduğunu belirtmişti. HP'nin geliştiğini ve 1958 yılının ihtilal yılı olacağını söylemişti. Ardından bir diğer delege *“Demokrasi bu idi ise gelmeseydi daha iyi olurdu”* demişti. Ama asıl ilginç olan taraf delegenin bu sözünden sonra kürsüden indirilmesi üzerine 100 delegenin terk etmesi olmuştu. Başka bir delege ise faaliyet raporunda belirtilenlerin aksine demokrasilerde muhalefete ihtiyaç bulunduğunu HP'nin Salihli'de hızla gelişmekte olduğunu ve hatta kendi köyünde D.P.'yi ortadan sildiğini söylemiş ve faaliyet raporunu şişirilmiş bir balona benzetmişti. Bu delegeler kongre divanı tarafından kürsüden indirilmek istenmişti. Havanın biraz yumuşadığı anda kürsüye gelen bir delege kongrenin yapılış şekline temasla 1946'dan bu yana sarf ettiğimiz emeklere yazık oldu demişti²⁸⁹.

Dört senedir yapılamayan bir diğer il kongresi ise Manisa teşkilatına aitti. 26 Eylül 1958'de kongrenin yapılmaması için 4. defa Genel Kurul tehir vermişti. Aslında kongrenin 28 Eylül tarihinde yapılacağı ve Başbakanın da hazır bulunacağı

²⁸⁷ Cumhuriyet, 14.4.1957

²⁸⁸ Zafer, 21.8.1957

²⁸⁹ Cumhuriyet, 15.2.1957

ilan edilmişti. Fakat teşkilat içinde çıkan önüne geçilemez hizipçilik nedeniyle kongre tarihi belirsiz bir zamana bırakılmıştı²⁹⁰.

Aynı tarihlerde Kadıköy’de bir ocak başkanı bir toplantıda milletvekillerine “*Genel Başkanımıza vaziyetin toz pembe olmadığını hatırlatın, aksi takdirde partinin sonu hüsrana olacaktır*” demişti²⁹¹.

Kongrelerde yaşanan bu huzurluklara ve toplu istifalara rağmen yeni ocak ve bucak örgütleri açılmaya devam etmişti. Ankara’nın Altındağ ilçesinde 6 bucak açılmış ve bunlara kayıt olan üye sayısı 202’yi bulmuştu²⁹².

1958 yılında artan gerek parti içi ihtilaf, gerek taşra teşkilatlarındaki huzursuzluk, gerekse bu huzursuzluk ve hizipçilik nedeniyle il kongrelerinin yapılamaması büyük kongrenin yapılmasını da engelliyordu. Taşra teşkilatlarında ve Mecliste istifaların ardı arkası kesilmiyor, anlaşmazlıklar hat safhada bulunuyordu. Pek çok il, ilçe, ocak ve bucak teşkilatında toplu çözümler meydana geliyordu.

Bunlardan en şiddetli olanı Kocaeli teşkilatında yaşanmıştı. 1957 seçimlerinden sonra Kocaeli il teşkilatına hâkim olan hizipçilik zaman zaman parti üst kademelerinin müdahalesini icap ettirecek derecede şiddetlenmiş, bu arada Genel Kurul kararı ile başkanın ve bazı üyelerin partiden ihraç edilmeleri üzerine milletvekili Sadettin Yalım da partiden istifa etmişti. Fakat daha sonra ihraç edilen üyeler tekrar partiye alınmışlar ve yapılan seçimler sonucunda bu üyelerin çoğu il idare kuruluna seçilmişlerdi²⁹³.

Parti Kongrelerinin özellikle son yıllarda yapılamaması Demokrat Parti’nin ikinci kez iktidara gelmesinden sonra hizipleşmeler ve Genel Merkez’le çıkan sorunlar nedeniyle çok fazla yaşanmıştı. Hatta Büyük Kongre bile en son dördüncü kez 16 Ekim 1955 tarihinde toplanmıştı. Bu durum D.P.’lilerce oldukça eleştirilse de önüne geçilemedi. Bu durum parti içi iletişimi ve demokrasiyi zayıflattı.

²⁹⁰ Cumhuriyet, 27.9.1958

²⁹¹ Vatan, 1.10.1958

²⁹² Zafer, 13.10.1957

²⁹³ Cumhuriyet, 16.11.1959

ALTINCI BÖLÜM PARTİ GRUBU

D.P. Milletvekilleri Ağustos'un ilk haftasında Meclis Grubu ile ilgili bir dizi görüşmeler yapmışlardı. Görüşmeler Ankara'da Celal Bayar'ın başkanlığında yapılmıştı. Bu görüşmelerde partinin Meclisteki durumu tespit edildi, Demokrat Parti milletvekillerinin nasıl bir hareket hattı takip edeceği saptandı. D.P. Meclis çalışmalarına iştirak ettiği takdirde, bu milletvekilleri Meclis Grubunu teşkil edecekti²⁹⁴. Demokrat Parti Meclis çalışmalarına teşkil ettiği takdirde Adnan Menderes'in Meclis Grubu başkan vekilliği tayini kararlaştırılmıştı.

Bunun üzerine Demokrat Parti bir tebliğ yayınlamıştı. Bu tebliğe göre, ruznamenin ilk maddesi gereğince son milletvekilleri seçimleri, D.P. milletvekillerinin hareket hattı, müzakere ve tespit edilmişti. Bu husustaki kararda memleketi korumayı ve milli iradenin tam bir şekilde oluşmasını temine çalışmayı D.P. Meclis Grubunun millete karşı borç saydığı belirtilmektedir²⁹⁵. Yine aynı toplantı Meclis Grubu oluşturulduktan sonra Cumhurbaşkanlığı adaylığı için İstanbul milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak ve Büyük Millet Meclisi başkanlığı için Sinop milletvekili ve aynı zamanda Eski Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek aday olarak gösterilmişti.

Birinci Büyük Kongre'de de Meclis Grubu üstünde çok durulmuş ve Meclis Grubunun önemi şu şekilde açıklanmıştır;

“Çok kısa bir zamanda yurdun her köşesinde geniş ölçüde vatandaşların partimiz etrafında toplanmış olması ve özellikle seçimlerde milyonlarca vatandaşın reylerini partimiz lehine kullanmaları ve seçimlerden sonra da cereyan eden hadiselerin ümid kırıcı, ezici ve üzücü olmalarına rağmen partimiz içindeki çalışmalarına azimle devam etmeleri ve bu azim ve kararın yüksek heyetinizle temsil edilecek kadar büyük bir varlık meydana getirmeleri elbette ve elbette ki muayyen ve milli maksatların elde edilmesi için yapılmış fedakarlıklardır. Grubumuzun Meclisteki faaliyetleri ile bu maksatlar istikametinde en küçük bir inkişaf elde edilmesi şöyle dursun bilakis tek parti zihniyetlerinin bütün devlet faaliyetlerini tanzim edecek olan Büyük

²⁹⁴ Cumhuriyet, 4.7.1946

²⁹⁵ Cumhuriyet, 10.7.1946

Millet Meclisi'nin de küçümsenmekte olduğu meydandadır. Doğuşundan beri her istikametteki faaliyetlerini kanunlara ve meşruiyet esaslarına göre devam ettirmekte olan her hal ve karda daima yolda yürümek azminde bulunan partimizin Meclis Grubunun durumunu ciddiyle ele alması bir zarurettir.”²⁹⁶

Demokrat Parti'nin 7 Şubat 1948 tarihli Genel İdare Kurulu toplantısında D.P. Genel Başkanı Celal Bayar'ın Demokrat Parti Meclis Grup başkanlığından çekildiğini açıklamıştı. Böylece parti Genel Merkezi ile parti Meclis Grubu birbirinden tamamen ayrılmıştı. Genel Merkez uzun görüşmelerden sonra Gruptaki son seçimin tüzüğe aykırı olduğu tespit edilmiş, netice itibarı ile şimdiki grup idare heyetinin tüzük dışı vaziyette bulunduğu tespit edilmişti. Olayın esası şu şekilde gelişmişti; Demokrat Parti Meclis Grubu İdare Kurulu, Grup idare heyetinden dört üyenin istifası ile yerlerine yenilerini seçmek üzere toplanmıştı. Fuat Köprülü istifa edenler arasında değildi. Ancak bu sırada bir milletvekili tarafından bir idare kurulunun ekseriyetini kaybetmiş olduğu ileri sürülerek yeniden seçim yapılması için bir takrir verilmişti. Takrir uzun tartışmalardan sonra Grubun çoğunluğu tarafından kabul edilince bu sefer yalnız dört açık üyelik için değil, bütün idare heyeti için seçim yapılmıştı. Celal Bayar birinci başkan olarak seçilirken, Fuat Hulusi Demirelli ikinci başkanlığa getirmişti. Fuat Köprülü seçilemediği için Grup İdare Kurulu'nun dışında kalmıştı²⁹⁷.

²⁹⁶ Vatan, 7.1.1947

²⁹⁷ Cumhuriyet, 8.2.1948



Celal Bayar D.P. Meclis Grubu Heyeti ile...

İstifa eden dört milletvekili ile beraber diğer Meclis Grubu idare heyeti üyelerinin de yeniden seçilmesine karar verilmişti. Böylece bütün heyet yeniden seçime gitmişti. Fakat bu seçimi tüzüğe aykırı bulduğu için Genel İdare Kurulu 3 muhalif oya karşı 9 oyla kabul etmişti. Bu nedenle genel kurulun tüzüğe aykırı olarak yapıldığı neticesine vardığı böyle bir seçimle getirilmiş olduğu Grup başkanlığında kalabilmesine imkan görülmemesi üzerine Celal Bayar Grup Başkan vekilliginden çekilmek durumunda kalmıştır. Demokrat Parti Meclis Grubu haysiyet divanı reisi bulunan Fuat Hulusi Demirelli Meclis Grubu ikinci başkanlığa seçildiğinden haysiyet divanından ayrılmak durumunda kalmıştı.

Yeni yapılan grup seçimlerinde ise Fuat Hulusi Demirelli başkanlığa getirilirken eski gruptan farklı olarak Nuri Koni seçilmedi. Seçim vesilesiyle Demokrat Parti Genel İdare Kurulu ile Meclis Grubu arasındaki anlaşmazlık tamamen bertaraf edildi²⁹⁸.

Demokrat Parti ilk iktidar döneminde Meclis Grubunda da çeşitli tartışma ve konuşmalar yaşanmıştı. Zaman zaman milletvekilleri Meclis Grubuna verdikleri sorularla bakanlar ve hükümetin kayıtsız şartsız bir otorite olmadığını

²⁹⁸ Cumhuriyet, 12.2.1948

göstermişlerdir. Bu örneklerden biri Tekirdağ milletvekili Zeki Erataman'ın Grup olarak aylardır hükümetin iç ve dış çalışmaları hakkında bilgi alamamaları ile ilgili önerge idi. Hükümet çalışmalarını matbuat ya da D.P. kongre nutuklarından öğrendiklerinden şikâyet eden milletvekili amaçlarının çalışmalarını millete ve seçim bölgelerine doğru aksettirme kaygısı taşıdığı ile ilgili olduğunu belirtiyordu²⁹⁹.

Demokrat Parti'de kendi iktidarları döneminde zaman zaman milletvekillerinin Bakanlara soru önergesi verdikleri de görülmüştür. Bunlara bir örnek, 2 Mayıs 1952 tarihinde Demokrat Parti Tekirdağ milletvekilinin Tarım Bakanına yazdığı sorulardır. Bu sorular Köylüden alınan rüsum vergisinin çok yüksek oluşu, orman işletmeleri ile ilgili yolsuzluk ve Bir fabrikanın Finlandiya'dan döviz karşılığı getirttiği çamların aynısının Kocaeli'nde bulunması üzerine Orman Müdürlüğünün kendilerinin verecekleri beyanatu üzerine mukaveleyi feshetmeleri sonucu ne kadarının fabrikaya verilip ne kadarının ellerinde kaldığıdır³⁰⁰.

Yine Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan hükümeti kendilerine yeteri kadar bilgi vermediği için eleştirmiştir. D.P. Meclis Grubuna verdiği önergede şunları dile getirmiştir;

Gündeme gelmiş ve gelecek ehemmiyetli birçok kanunlar olduğu gibi, herşeyin fevkinde parlamento vasıtası aylardan beri birikip kalmaktadır.

Sorularda hasredilen günlerde ise ekseriya hiçbir mazeret gösterilmeden (alakadar milletvekili olmadığından gelecek oturuma kalmıştır) iktifa edilerek yüksek Meclis murakebesi çok güçleşmektedir. Binaaleyh; işlerin çokluğu, zamanların azlığı dolayısıyla Perşembe günlerinde yüksek Meclisin toplanmasını ve bir gün münhasıran sözlü soruşlara tahsisi ve bilhassa sorusu olan milletvekillerin bulunmadıkları ahvalde behemehal mazeretlerini yazı ile yüksek başkanlığa bildirmelerinin tahtı karara alınmasını arz ve teklif ederim.³⁰¹

Demokrat Parti'nin 14 Kasım 1950'de yapılan grup toplantısında hükümetin yapılan işler hakkında belirli zamanlarda Grubu aydınlatması da teklif edilmişti. Hükümetin iki ayda bir gruba izahat vermesi karara bağlanmıştı³⁰².

²⁹⁹ **BCA Fon Kodu:** : 30..1.0.0 Yer No: 44.265..7.

³⁰⁰ **BCA Fon Kodu:** 30..1.0.0 Yer No: 44.263..8.

³⁰¹ **BCA Fon Kodu:** 30..1.0.0 Yer No: 44.265..3.

³⁰² 14.11.1950, D.P. MGMZ

1950'lilerin sonlarına doğru D.P. Grubu içindeki rahatsızlıklar artmaktaydı. Bu dönemde çıkan bir söylenti havayı iyice gerginleştirmişti. Başbakan ile devlet Bakanı Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu arasında anlaşmazlık bulunduğu, kabinenin bundan dolayı çekileceği söyleniyordu. Fakat, Karaosmanoğlu bu durumu şöyle yalanlamıştı;

*“Başbakan’la aramda ihtilaf olduğu dedikoduları gülünçtür. Böyle bir şey katiyen yoktur. Olmayacaktır..”*³⁰³

Metin Toker, D.P. Grubu içindeki huzurluğun nedenini birkaç nedene bağlamıştır. Bunlardan ilki, grup içinde kendilerini bakanlığa herkesten daha çok layık gören milletvekillerinin bulunuyor olmasıdır. Bunlar haklarının yenildiği inancındadır ve bundan dolayı muhalif görünümdedir. Sesleri yükselirse göze çarpacakları düşüncesindedirler.

Bir de bölgelerinden kuvvetli gelmiş; örgütlerine egemen, tekrar seçilmek için Genel Merkezin desteğine ihtiyaç duyan milletvekilleri de bulunmaktadır, ki bunlar partinin yönetilme tarzından memnun değillerdi. Grup, kurucular ve özellikle Başbakan tarafından gereği kadar önemsenmemekteydi. Bir nevi el kaldırma mekanizması olarak görülmekteydi. Parti içi demokrasi kaybolma yolundaydı. Bir sulta korkusu hissedilmekteydi³⁰⁴.

Bir diğer etkeni ise Celal Bayar olarak göstermiştir. Adnan Menderes’i elinin içine almak isteği bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Başbakanlığı tekrar O’na vereceğini temin ettiği gibi yeni hükümetin çalkantılı gruptan geçmesini sağlamayı üzerine almıştır. İstifanın Meclis tatildayken olması ise bir diğer dikkat çekici noktadır. Bu durum, D.P. Grubunda bir takım muhtemel hareketleri önlemiştir³⁰⁵.

Hükümetin yeniden kurulması aslında D.P. Grubu içindeki gergin havayı yumuşatmaya yetmemişti. Hatta güven oylaması tarihine yaklaştıkça hareket artıyordu. Güvenoyu hükümetin kuruluşundan tam yirmi gün sonra yapılmıştı. Bunun nedendi aslında bu gergin havayı biraz olsun düşürmekti. Buna rağmen endişeler dağılmamıştı. Grup yönetim kurulundaki birçoğunun kırmızı oy verme

³⁰³ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasi Yokuş Aşağı, 1954-1957**, Bilgi Yay., Ankara, 1991

³⁰⁴ Toker, a.g.e, s.111

³⁰⁵ Toker, a.g.e., s.111

niyetinde bulunduğu öğrenilmişti. Grup, bu nedenle 80 imzalı bir önerge vermişlerdi³⁰⁶. Bu önerge gizli oy yapılmasını talep ediyordu. Kabul edilseydi milletvekillerinin takınacakları tavra göre mimlenmesi önlenecekti. Fakat önerge reddedildi. Kurucular Grubun çoğunluğu üzerinde egemendi. Zaten Çankaya'ya çıkan grup yönetim kurulu üyeleri arasında kırmızı oy niyetiyle gidenlerden bazıları bile oyları beyaza çevrilmiş olarak Meclise dönmüşlerdi. Bunlardan tipik örneği Emin Kalafat idi. O zaman ki ve ispat hakkı olayına kadar ideal arkadaşı kalacak Fethi Çelikbaş ise kararını deđiştirmede³⁰⁷.

Ahmet Kocabıyıköğlü, Ahmet Başıbüyük, Osman Şevki Çiçekdağ, Ramiz Eren, Muhlis Bayramoğlu gibi partinin söz sahibi milletvekilleri de gizli oydan yanaydı. Sıtkı Yırcalı, Müfit Erkuyumcu gibi merkeze yakın milletvekilleri de açık oy kullanılması kanaatindeydi. Cumhuriyet, bu durumu şöyle açıklıyordu;

“Hazırlanan tahrir yarın gruba tevdi edildiği zaman, her halde lehte ve aleyhte konuşulacak, çoğunluğun tasvibine sunulacak, kabul edilirse gizli oya gidilecektir. Mamefiş bizzat Adnan Menderes'in münakaşalara meydan vermeden gizli oy istemesi de ihtimal dâhilindedir. Bugünkü harareti faaliyetler sırasında umumiyetle belirtilen cihet, tenkit ve hücumlarda Adnan Menderes'in şahsının istihdaf edilmediğidir. Bu güvensizliğin bilhassa Adalet ve İçişleri bakanlığına müteveccih olduğu tartışmalardan açıkça anlaşılıyordu.”³⁰⁸

Aynı tarihte yapılan oylamada Menderes D.P. Grubundan güven oyu almayı başarmıştı. 311 milletvekilinden 244'ü lehte, 61'i aleyhte oy verdiler. 6 milletvekili de çekimser kaldı. Beyannamesini okuyan Başbakan hükümetin vicdan hürriyetine taraftar olduğunu fakat geriye dönüşün asla bahis konusu olmayacağını belirtti³⁰⁹.

1951 yılı D.P. açısından pek de olumlu başlamadı. Hükümet ve D.P. Genel Merkezi, Parti Grubu ve yerel teşkilatlarda ortaya çıkan problemlerle uğraşmak zorunda kaldı. Özellikle, iktidar olduklarını ama muktedir olmadıklarını düşünen milletvekillerinin hükümetin vaatlerini yerine getirmediğine dair şikâyetleri,

³⁰⁶ Cumhuriyet, 29.3.1951

³⁰⁷ Toker, a.g.e., s.114

³⁰⁸ Cumhuriyet, 29.3.1951

³⁰⁹ Cumhuriyet, 30.3.1951

muhalefet karşısında uygulanan politikalar hakkında şikâyetler D.P. Grubunda hükümete karşı bir parti içi muhalefet ortaya çıkarmıştı³¹⁰.

4. 12. 1951 tarihli Meclis Grubu görüşmelerinde İdare kurulunca hazırlanan Grup içi çalışmalara dair talimatname tartışılmıştı. Talimatname, Parti çalışmalarının nizamname ve programa uygun olması ve yapılan çalışmaların verimliliğini arttırmak amacıyla hazırlanmıştı.

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu, Meclis Grubunun daha verimli ve düzenli çalışması için bir çalışma talimatnamesi hazırlamıştı. Bu talimatname Meclis'te çok ağır eleştirilere maruz kaldı ve uzun süre tartışıldı.

Talimatname maddeleri şunlardı;

“MADDE 7 – Grup Umumi Heyetinde gizli oyla yapılacak her türlü seçimlerde Grup Başkanı mührü ile mühürlenmiş kâğıtlar kullanılır.

MADDE 8 – Grup Umumi Heyetindeki her türlü oylama ve yoklamalarda her milletvekili ancak kendi oyununu kullanır.

MADDE 9 – Lüzumu halinde; Grup Umumi Heyeti müzakeratın veya özetinin yayınlanmasına İdare Kurulunca karar verilir.

MADDE 10 – Parti Meclis Grubu mensupları; Hükümet adına Başbakan ve Bakanlar tarafından cevaplandırılmak üzere, Grup Başkanlığına sözlü veya yazılı soru önermeleri verebilirler. Bu önermeler Hükümetin veya bakanlardan bir veya birkaçının yaptı icraata taalluk eder.

Soru önermelerinde öğrenilmek istenilen hususların açıkça gösterilmiş olmaları lazımdır.

MADDE 11 – Yazılı soru önermeleri; Grup Başkanlığına, bir tezkere ile derhal ilgili bakana gönderilir. İlgili bakan, bu tezkere tarihinden itibaren, en geç on beş gün içerisinde, hazırlayacağı cevabı Grup Başkanlığına vermeye mecburdur. Cevabın gecikmesini gerektirecek herhangi bir sebep mevcutsa, bu cihet ayrıca bildirilir.

Bakanlıklardan gelecek cevaplar soru ile birlikte Grup zabtına geçirilir ve soru sahibine gönderilir.

MADDE 12 – Grup Başkanlığına verilmiş olan sözlü soru önergesi; evvela Grup İdare Kurulunca müzakere konusu yapılır. Grup İdare Kurulunun sorununun

³¹⁰ Burçak, a.g.e., s. 78-79

Grup Umumi Heyetinde müzakeresini uygun görmesi halinde, soru önergesi bir tezkere ile ilgili bakana gönderilir. Başkanlık tezkeresini aldıktan en geç iki birleşim sonra bakan Grup kürsüsünde soruya cevap verir.

MADDE 13 – Grup İdare Kulunun; sözlü sorunun Grup İdare Heyetinde müzakeresini uygun görmesi halinde, keyfiyet Başkanlıkça ve bir tezkere ile soru sahibine bildirilir.

Soru sahibinin, İdare Kurulunun bu kararına karşı, kararın kendisine tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içersinde, Grup Umumi Heyetine itiraz hakkı mevcuttur. İtiraz; Grup Başkanlığına hitaben yazılmış ve Grup Umumi Heyetinde görüşmeyi lüzumlu kılacak mucip sebepleri muhtevi, bir tezkere ile yapılır.

Grup Başkanlığı; itiraz yazısını, Grup Umumi Heyetinin ilk toplantısında ve öncelikle Grup gündemine alır ve keyfiyeti Grup Umumi Heyetine arz eder.

Grup Umumi Heyetinde, sözlü soru önergesi, Grup İdare Kurulu kararı ve itiraz tezkeresi okunur ve görüşmesiz açık oyla karar verilir.

Umumi Heyetin vereceği karara göre, sözlü soru hakkında muamele icra olunur.

MADDE 14- Partili milletvekilleri Mecliste veya Grupta görüşülmek üzere verecekleri sözlü soru önergelerinin muhteviyatını, bu önergeler hakkında Grup İdare Heyeti karar verinceye kadar hiçbir suretle işae edemez ve matbuata aksettiremezler.

MADDE 15 – Grup İdare Kurulu, bir sözlü soru önergesini yazılı soru haline sokabilir. Bu halde de varılan mucip sebepli karar, soru sahibine yazılı olarak bildirilir. Soru sahibi bir hafta içinde itiraz ettiği takdirde keyfiyet 13'üncü maddedeki usuller dairesinde hallolunmak üzere Umumi Heyete arz olunur. Zamanında itiraz yapılmamış olması veya daha evvel yazılı olarak muvafakat edilmesi halinde soru için yazılı sorular hakkındaki muamele icra olunur.

MADDE 16 – Grup Umumi Heyetinde sözlü soru önergelerine bakanların verecekleri cevaplar imkân nispetinde kısa ve özlü olmak gerekir.

İlgili bakan veya bakanların izahatından sonra, yalnız soru sahibine, düşüncesini bildirmek üzere söz verilir. Gerek soru sahibinin, gerekse ilgili bakan veya bakanların konuşmaları müddetle tayin olunamaz.

MADDE 17 – Her sene Büyük Millet Meclisi toplantı devresinin ilk ve son aylardaki Grup birleşimlerinden birinde, Hükümet adına bizzat ya Başbakan veya yardımcısı tarafından Hükümetin icraatı hakkında Gruba bilgi verilir.

Bu bildirimler üzerine umumi müzakereler açılmaz. Ayrıca bakanlardan herhangi biri, bakanlıklarının çalışmalarına dair hazırlayacakları teferruatlı raporlardan birer suretini, toplantı devresinin sonunda milletvekillerine dağıtırlar.

MADDE 18 – İş bu talimatname hükümlerinin yorumlanması; Grup üyelerinin herhangi birinin veya Grup İdare Kurulunun talebi üzerine Umumi Heyetçe yapılır.

MADDE 19 – Bu talimatnameye ait değişiklik teklifleri Grup İdare Kurulu veya Grup mürettep üye adedinin onda biri tarafından yapılır.

MADDE 20 – Bu talimatnamenin yürütülmesinde aynen; Parti tüzüğüünün yürütülmesine müteallik hükümler uygulanır.”

Fakat aşağıda da görüleceği üzere Meclis Grubu üyelerinden tepkiler toplamış ve reddedilmişti. Grup başkanı Refik Şevket İnce talimatnameyi şu şekilde anlatmaktadır;

“Aziz arkadaşlar bizi seçtiğiniz günden itibaren bizlere tevdi edilen vazifenin sizlerin ve istinat ettiğimiz Demokrat Parti'nin ruhu müşterekini ifade eden program ve nizamnameye uygun olması için ve mesaimizin müsbet netice vermesi için düşünmek ve düşüncelerimizi yine sizlerin burada geçen hayatı siyasetinizden aldığımız intibalara dayanarak yüksek heyetinize sunuyoruz. Geçen hafta toplantıya çağırılmayacağınız kadar zaman içinde uzunca bir zaman içerisinde hazırladığımız talimatnameyi yüksek huzurunuzda sunduk.

Bir defa şunu belirtelim ki ne tüzükte mevcut bir hükmü, ne de sizin tarafınızdan verilmiş bir karara hitaben bu hazırlığı yapmış değiliz. Ancak bunu aramızda parti işlerinin daha muntazam, daha alakalı ve daha mazbut bir halde yürüyebilmesini temin için kendi düşüncelerimizi size arz etmek üzere yapılan tecrübelerden ve aldığımız ilhamlardan istifade ederek muvafık bulduk. Binaenaleyh sunduğumuz mesele bir ifayı vazifeden mütevellid bir kararlar yekünü değil belki sizlerin huzurunda görüşülmesi lazım bir mebdeler yekünü olarak, birer başlangıç müzakereleri yekünü olarak takdim ediyoruz. Ondandır ki bu bahislerin müzakeresi esnasında bütün arkadaşların her şeyden evvel bizim hüsnü niyetimize hukuk ve nizam perverliğimize taarruz etmeyeceklerine inanarak ancak beğenilmeyen noktalarda da kah dirayetimizin noksanlığından, kah şu veya bu türlü düşüncelerimizin noksanlığından neşet edecek aksak hususlarda bizi ikaz etmelerini rica ederiz. Fakat bize asla bize Demokrat Milletvekili sıfatıyla haiz olduğumuz hukuku tecavüz ettiğimiz şeklinde bir şaibe ileri sürülemez.

Hatalarımız tahsis ederseniz sizinle beraber reye iştirak ederiz. Yoksa bizim mubusu cendere içine almak gibi bir niyetimiz bulunmadığına şüphe yoktur.

Verdiğimiz talimatname tasarısı veya çalışma projesinin esbabı mucibesini yazmaya lüzum görmedik.”

Demokrat Parti iktidara geldiği zaman gerek Parti Grubu ile gerekse taşra örgütleri Genel Merkezin arası bir konuda gerilmişti. Bu sebep C.H.P. iktidarından kalan bürokratların hala iş başında bulunmalarıydı. Pek çok milletvekili ve delege bu duruma isyan ediyor, hatta bir kısmı istifasını bile veriyordu. Bunlardan bir tanesi D.P. Diyarbakır milletvekili Nazım Önen'di. Nazım Önen, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği günden beri milletin beklediği ıslahatları yapamadıklarını bunun nedeninin de iktidarın Demokrat Parti'ye idareyi devrederken idarenin eski devlet ricalinin ve elemanlarının elinde kalması olduğunu söylemişti. İstifasını verirken şunları söyledi;

“Dehalet ve delaletle, betahsis program, tüzük ve anayasa hükümlerinden gün geçtikçe uzaklaşan ve Hürriyet Misakını hiçe sayan siyasi bir partinin kurucu ve idarecilerinin saflarında yer alıp yer alıp bir müddet daha kendileriyle yürümeye vicdanım müsaade etmemekte olduğundan bugünden itibaren partinizden istifa ediyorum.”³¹¹

Metin Toker o dönem Parti Grubunun çoğunluğunun da aynı şeyleri düşündüğünü fakat istifalarını vermeye cesaretleri olmadıklarını söylemiştir. Aynı durum yine Demokrat Parti'nin ilk aylarından yapılan il kongrelerinde delegeler tarafından sıkça dile getirilmiştir. Hatta bu durum taşra ile Genel Merkezin arasına germekle kalmayacak ilerde yaşanacak tasfiye hareketinin de sebeplerinden birini oluşturacaktır.

Milletvekilleri Meclis Grubu toplantılarında zaman zaman Bakanları terletecek sorular da soruyorlardı.

D.P.'nin 26 Ocak 1954 tarihli grup toplantısında Trabzon milletvekili Mahmut Goloğlu'nun sözlü sorusu görüşülmüştü. Mahmut Goloğlu Karamürsel hidroelektrik santrali ile Trabzon hastanesi hakkında izahat istemiş, bugüne kadar

³¹¹ Toker, a.g.e., s.109.

tamamlanmamasını tenkit etmiştir. Bayındırlık Bakanı Kemal Zeyinoğlu her iki inşaat hakkında izahat vermişti³¹².

Demokrat Parti Grubunda bir fikir ayrılığı da memurların tasfiyesi konusunda yaşanmıştı. Bir kısım milletvekili kanunun derhal çıkarılmasını, diğerleri işin aceleye getirilmemesini istiyorlardı. Yeni kanuna göre siyasete karışan ve seçimlerde adaylıklarını koyan memurlarla ehliyetsiz memurların tasfiyesi istenmekteydi. Bu tasarının kısa zamanda hazırlanmasını isteyen grup, memurların azli yetkisinin hükümete verilmesini istemektedir. İkinci grup ise idare mekanizmasının ıslah edilmesi, fakat bu ıslahatın acele kanunlarla değil, esaslı tetkikler sonunda çıkarılacak daha dört başı mamur bir kanunla temin edilmesini istemektedir³¹³.

Bu arada birinci fikri müdafaa edenler, seçim kanununun tadili ve tasfiye gibi kanunların seçimlerin hemen akabinde ve en kuvvetli zamanda çıkarılmasının 1958'e kadar geri kalan zamanlarda memleket kalkınması ile doğrudan doğruya alakalı mevzuatla uğraşılmasının en uygun şekli olduğunu ileri sürüyorlardı.

İkinciler ise memurlar hakkında alelacele tasarı hazırlamanın tehlikeli olduğunu tehlikeli olduğunu ve geniş ıslahat tasarısı ile hakikaten tasfiye edilmesi lazım gelen memurların biran önce tasfiye edilmesini talep ediyorlardı³¹⁴.

Metin Toker bu yasaları temel felsefe kime ait bulunursa bulunsun, Başbakan Adnan Menderes'in D.P. Grubunda ve Mecliste gösterdiği büyük bir gayretle çıkarıldığına dikkat çeker. Çankaya köşkünde yumuşatılan muhalif D.P. milletvekillerinin bu tedbire karşı son direnişleri Adnan Menderes'in kişisel müdahaleleriyle kırıldığını ve Adnan Menderes'in komisyonlarına giderek hükümet tasarılarını sıkı bir şekilde korunduğunu söyler³¹⁵.

D.P.'nin Üçüncü Büyük Kongresi'nde parti tüzüğünde Parti Grubu ile ilgili bir değişiklik yapmıştı. Buna göre parti Grubunun tabi başkanı yine eski tüzükte olduğu gibi parti başkanı olmakla birlikte buna ilaveten Grubunda bir başkanı olacaktı. Kongreden sonra yapılan ilk grup toplantısında Refik Şevket İnce başkanlık

³¹² Cumhuriyet, 27.1.1954. Ayrıntı için bkz. Meclis Grubu...

³¹³ Cumhuriyet, 2.7.1954

³¹⁴ Cumhuriyet, 2.7.1954

³¹⁵ Toker, a.g.e., s.27

için 204 oy alırken, Fuat Hulusi Demirelli 96 oyda kalmıştır. Buna ilk başkan Refik Şevket İnce seçilmişti³¹⁶.

Parti Grubu başkanı milletvekili Refik Şevket İnce, 14 Haziran 1952 tarihinde parti başkanlığından istifa etmişti. İstifa sebebinin Menderes’le ara seçimlerle ilgili çıkan bir ihtilaf nedeniyle olduğu tahmin edilmekteydi. Söylenene göre ara seçimlerin yapılıp yapılmaması meselesinden doğan tartışmalarda Refik Şevket İnce ertelenmesinin Anayasa’ya uygun olmayacağını ileri sürmüş ve konuşmasında esasen parti genel başkanı Adnan Menderes’in de seçimlere girileceğine dair beyanından bahsedilmişti. Menderes’in cevabı Refik Şevket İnce’yi bazı yönlerden üzmüş ve Menderes’in bu ifadelerini “teessürle” karşılamıştı³¹⁷.

Refik Şevket İnce’nin sonradan Menderes’e yazdığı mektupta istifa gerekçesini hükümetin gruba karşı takındığı hareket tarzı olarak göstermekle birlikte, Grubu her ne koşulda olursa olsun partiyi müdafaa ile yükümlü bir organ olarak kabul ediyordu. Refik Şevket İnce’nin mektubu şu satırlarla devam ediyordu;

*“Hükümetin istinad mihrabını, grup teşkil ettiğine göre bu mesnedi hükümet hareketlerinden haberdar etmek ve hiç olmazsa vukuu melhuz bazı ahenksizlikleri önlemek icap ederdi. Gördüğüm ve anladığım, hükümetin Grubu kendisine her ne suretle olursa olsun müdafaa ile mükellef tanıdığı bir organ tanıdığıdır. Hâlbuki hakikatin böyle olmadığı ve olamayacağı muhakkaktır. Bir Grubun hükümetini müdafaa mecburiyeti ve mükellefi kadar murakabe ve tenkit etmesi ve icabına göre iskatına vazifesidir. Biz grupça hükümetin işlerini müdafaa etmemeyi daima bir vazife saydık. Fakat ihmal olunmaktan da son derece azap duyduk. Her ikisi arasında maalesef mevcudiyeti inkâr edilemeyecek kadar sarahat kesbeden dilsiz bir ayrı görüş ve düşünüşün yukarda bahsettiğim alakasızlığa sebep teşkil edebileceğini de düşünmemiş değilim. Fakat bu tezadı vesile ittihaz ederek istifamın muhalif partiler ruhunda husule getireceği ferahtan ziyade, kendi arkadaşlarımız arasında yaratacağını zannettiğim teessüre ve parti ahenginde çatlaklık husule gelmiş olduğu zehabının doğuracağı ızdıraba meydan vermemek için bugüne kadar hazım ve tahammülü muhakkak gördüm. Fakat basit bir kanun anlayışı nedeniyle ikimiz arasında hâsıl olan münakaşanın bir parti başkanına yakışmayacak lisan ve eda ile vukuu ve bunun husule geldiği fena haleti ruhiyeden sonra artık sizinle parti bünyesi içinde herhangi bir kurulla çalışmanın zor olacağına kanaat getirdim.”*³¹⁸

³¹⁶ Cumhuriyet, 3.11.1951

³¹⁷ Cumhuriyet, 15.6.1952

³¹⁸ Cumhuriyet, 16.6.1952

Fakat Parti Grubu birkaç gün sonra yapılan toplantıda Refik Ş. İnce'nin iddialarına katılmadığını ezici bir çoğunlukla belirtmişti. Söz alan birçok milletvekili Grup başkanının hakaretlerini çok ağır bir şekilde tenkit etmişlerdi. Hatta toplantı sonunda pek çok taktir verilmiş bunlar içinde Müfit Erkuyumcu'nun önergesi ezici bir çoğunlukla kabul edilmişti. Önergede İnce'nin ileri sürdüğü iddiaların şimdi olduğu ve Grubun iddialara asla katılmadığı yazılı idi. Grup bu teklifi karara bağladı³¹⁹.

D.P. Parti Grubunun 23 Nisan 1953 tarihli toplantısında iki sual taktiri görüşülmüştü. Uzun ve münakaşalı konuşmalardan sonra her iki taktir sahibi de Meclis tahkikatı açılmasını teklif etmişti. Şevket Mocan, Trakya'da Saray halkından Çalı çayırı rüsümü alındığı hakkındaki sözlerine karşı Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in bunlardan rüsüm alınmadığını söylediğini, fakat bunlardan rüsüm alındığı hakkında kaymakam, bucak müdürleri ve belediye başkanlarının imzaları bulunan zabıtları olduğunu izahla şöyle dedi;

“Bugün sizden izahlı hüküm istiyorum. Ya beni infialatı şahsiyesine mağlup bir demagog olarak veya Bakanı yalan söyleyen bir şahıs olarak mahkûm edeceksiniz.”

Mocan bu konuşmadan sonra uygulanan orman rejimini tenkit etti. Dünyanın hiçbir yerinde Türkiye'de uygulanan orman rejimine benzer mevzuat bulunmadığını anlattı. Muammer Alakant *“ortada bir itham bulunduğunu, bunun tetkiki icap ettiğini, bir tahkikat sonunda ya Mocan'ın müttehim olduğunun veya Bakanın mesul bulunduğunun meydana çıkacağını izahla Meclisin bir mevzua karşı lakayt kalmayacağını bunu ihmal ettiği takdirde tarihe karşı mesul olacağını”* anlattı ve işin aslının araştırılmasını istedi³²⁰.

Tarım Bakanı Nedim Ökmen Şevket Mocan'ın kendisine karşı kampanya açtığını ve bakanlığa geldiğinin dördüncü günü Mocan'ın bir isteğini kabul etmediğini bu mücadeleye bundan sonra giriştiğini söyledi.

³¹⁹ Cumhuriyet, 18.6.1952

³²⁰ Cumhuriyet, 23.4.1953

Fakat diğ er milletvekillerinden de Tarım Bakanı'na aynı eleştiriler gelince Ş evket Mocan'ın önergesini gensoruya çevirmesi gerektiğ i söyl endi ³²¹.

İkinci tkrir Hüseyin Ortakç ıoğ lu'na aitti. Bunda Milli Korunma Kanunu'nun pek çok kez tadil edilen 30. maddesi hakkındaki yeni kanuni hükümlerin resmi gazetede neş redilmediğ i, bunun sonucunda bu hükümleri mahkemelerin bugüne kadar tatbik edilmesine imkân bulunmadığ ı anlatılıyor. Adalet Bakanından bugüne kadar bu hataları nasıl iş ledikleri soruluyordu. Adalet Bakanı Osman Ş evki Ç içekdağ ise Milli Korunma Kanununun evvelce ilan edildiğ ini, ilan edilen madde yerine yeni hükümler konduğ unu, tekrar ilana lüzum olmadığ ını, böyle kanuni bir noksan bulunsaydı bu hükümleri Temyiz Mahkemesi'nin onayına imkân olmayacağ ını söyledi. Bunun üstüne Ortakç ıoğ lu, kanunun yürürlüğe girmesi için ilanın mecburi olduğ unu, böyle bir amiri hüküm varken bunu ç iğ nemeye temyiz hak ve yetkili bulunmadığ ını, hükümet bu ilanı yapmadığ ına göre kanunu yürürlüğe koymak istememiş olduğ unu izahla şöyle dedi;

“Siz Adalet Bakanı olarak mahkemelere ve temyiz gibi isyan ve ihmâl iç indesiniz.”

Halil Özyörük, kendisinin temyiz mahkemesi birinci başkanı olduğ unda bu meselenin temyiz Genel Merkeze intikal etmediğ ini izahla, Ortakç ıoğ lu'nun görüşüne katıldığ ını belirtti ve ortada bir hata bulunduğ una iş aret etti ³²².

Fakat 22 Mayıs 1953 tarihinde Ş evket Mocan parti haysiyet divanına sevk edilmişt i. Bunun yanı sıra, iki milletvekili partiden ihraç edilmiş, Ş evket Mocan'la birlikte Tekirdağ D.P. il başkanı haysiyet divanına verilmişt i. Gazi Yiğ itibaş ile Faik Erbaş'ın partiden çıkarılma nedenleri parti nüfusunu kötüye kullanmak ve parti tüzüğüne aykırı propaganda yapmaktı ³²³.

Demokrat Parti'nin 5 Nisan 1955 tarihli grup toplantısı son derece hararetli geç mişt i. Rauf Onursal'ın İzmir Sanayi Odası'ndaki suiistimale karşı n sözlü sorusu konuşulurken bazı mebuslar soru sahibine saldırılarda bulunmuş lardı. Rauf

³²¹ Cumhuriyet, 23.4.1953

³²² Cumhuriyet, 23.4.1953

³²³ Vatan, 22.5.1953

Onursal'ın sorularına karşılık Ticaret ve Sanayi Bakanı Sıtkı Yırcalı ek süre istemiş ve sorulara yanıt vermişti³²⁴.

Konu hâlâ mahkemede olmakla birlikte, Sıtkı Yırcalı şunları iddia etmiştir;

*“Osman Kibar’ın bankadan kendi adına aldığı 120.000 lirayı Sanayi odasının kasasına koyduğunu, ardından Gediz barajına iştirak için 50 bin liranın çekilip oda adına yatırıldığını, ayrıca Çanakkale anıtı için toplanan 15.000 liranın Osman Kibar tarafından çekildiğini, sanayi odasına borç şeklinde bankadan aldığı 120.000 liranın senedinin yenilenmesi için altı ayda 50.000 lira ödediğini geri kalan 70.000 liranın sanayi odası’nın kasasındadır. Bu nedenle mahkeme sonucunun beklemesi gerekmektedir.”*³²⁵

Yapılan tahkikat neticesinde;

Çanakkale Şehitleri Abidesi yardım komitesi mevzubahis paraların yatırılmamış olduğu görülmüştür. Ayrıca Gediz Barajı için bu tarihlerde iştirak hissesi olarak nakden herhangi bir ödemenin olmadığı tespit edilmişti³²⁶.

Milletvekilleri ve Bakanlar arasında çıkan şahsi anlaşmazlıklar bazı zamanlarda grup toplantılarına da yansıyor. Bunlara bir örnek Maraş milletvekili Abdullah Aytemiz’in bütçe müzakereleri sırasında Adliye Bakanı’nın verdiği bir beyanla kendisine karşı tarizlerde bulunduğunu ve bu yüzden gruba verdiği takririn Riyaset Divanı tarafından gündeme alınmadığını söyledi. Takririn gündeme alınmasını rica etti³²⁷.

Bunun üzerine Riyaset Divanı adına konuşan Manisa Milletvekili Muzaffer Kurbanoglu Abdullah Aytemiz’in takririnin Osman Şevki Çiçekdağ’ın şahsını hedef tuttuğunu bu gibi şahıslara ait meselelerin gündeme alınmadığını bildirdi. Neticede takririn gündeme alınmasına ve Adliye Bakanı’nın bunu cevaplandırmasına karar verildi. Osman Şevki Çiçekdağ şu sözlerle kendini savunmuştu;

“Bütçe müzakereleri sırasında söylediğim sözler arkadaşımın şeref ve haysiyetini istihkar edici bir nitelik asla taşımamaktadır. Fakat

³²⁴ Cumhuriyet, 6.4.1955

³²⁵ D.P. MGMZ, 6,4,1955

Bunun ardından söz alan Rauf Onursal ortada kendileri tarafından ihbar edilmiş bir suiistimalin bulunduğunu söyledikten sonra özellikle Sanayi Odasının umumi katibi olup halen Osman Kibar’la birlikte ve suiistimal iddiası ile birlikte mahkemeye verilen Necmi Bora’nın üzerinde durmuştur. Daha sonra Necmi Bora’nın Rauf Onursal’ın belediye başkanlığı zamanında atandığını söyleyen milletvekillerinin sözlerine karşılık Sıtkı Yırcalı devreye girerek, Necmi Bora ile ilgili olarak da tahkikatın açılacağını bildirmişlerdir. Bkz. D.P. MGMZ, 5.4.1955.

³²⁶ D.P. MGMZ, 5.4.1955

³²⁷ Cumhuriyet, 6.4.1955

*elbette benim de bütçe müzakerelerine ait sözlerim var sonra kendilerinin konuşması sırasında efkârı umumiyeyi alakadar eden beyanâtı sonra bizim kendisine cevabımız vardır. Bütün bunlar parti menfaati bakımından zamanında konuşulmuş olan keyfiyetlerdir.*³²⁸

Grubun 19 Nisan 1955 tarihinde yapılan toplantısında her iki tarafta ılımlı konuşmalar yaparak bu meseleyi kapatmış bulunmaktaydı³²⁹.

3 Mayıs 1955 tarihli grup toplantısında ise 15 milletvekili belediye seçimlerinin ertelenmesi gerektiği ile ilgili gruba bir takrir vermişlerdi. Bunun üzerine daha büyük bir milletvekili Grubu bu takrire itiraz ettiler ve tartışma büyümüşü³³⁰.

Verilen takrirden şunlar yazılıydı;

“Böyle bir seçime gidildiği takdirde maddeten bir çok masrafları icap ettireceği gibi Meclisimizin bugünkü bünyesinde üzerinde bir değişiklik arzedecek bir neticede tevhit etmeyeceği cihetle manen ve maddeten bir fayda sağlamayacak olan sekiz mebusluk için böyle bir seçime gitmenin muvafık olmayacağı mülahasasıyla mezkur kanunun altıncı maddesi mucibince bu sene dahi ara seçimler yapılmasına bir karar verilmesini arz ve teklif ederim.”

Eskişehir milletvekili Abidin Potuoğlu

Bunun üzerine takriri karşıtlarını temsilen Zeki Eratman kürsüye gelmiş ve *‘teklif sahiplerinin seçimlerini ne hikmetse seçimlerin geri bırakılması için böyle bir teklifi hazırladıklarını, belediye hizmetlerinin aksadığını, belediye Meclislerinin tereddüte düştüklerini söylemiş ve seçimlerin kanuna göre yapılması istemişti.*³³¹

Namık Gedik, Hulusi Köymen’in isteği üzerine hükümet adına konuşmuş ve *“tasarının muhtelif komisyonda görüşülürken tehir tasarısına müspet veya menfi bir nokta-i nazar ileri sürülmediğine göre hükümetin bu tehir teklifini tasvip ettiğini bildirmişti.”*³³² İpler iyice gerilmişti. Hükümet ve Parti Grubu arasında seçimin ertelenip ertelenmemesi konusunda ciddi bir görüş ayrılığı yaşanıyordu.

Fethi Çelikbaş aynı takrir üzerinde yaptığı bir açıklamada Riyaset Divanı ile ilgili olarak şu eleştirilerde bulunmuştu;

³²⁸ D.P. MGMZ, 13.4.1955

³²⁹ D.P. MGMZ, 19.4.1955

³³⁰ Cumhuriyet, 4.5.1955

³³¹ D.P. MGMZ, 4.5.1955

³³² D.P. MGMZ, 4.5.1955

“Takrir üzerinde mütalaa arzmeden evvel, Riyaset Divanının çalışması ile alakalı olarak arkadaşların itirazına dair Grubun ve Meclisin teamülünü hatırlatmak isterim. Riyaset divanı hakikaten müzakerelerin sevki idaresinde tek yetkili mercidir. Takdir olan yerlerde takdir kullanır ama takdir hakkını suiistimal eder.

Bir arkadaşım dedi ki, ekseriyetin görüşüne aykırı bir karar verdiniz, Meclisin teamülü bu gibi ahvalde el kaldırmak sureti ile değil ayağa kaldırmak sureti ile ekseriyetin nerde olduğunu tespit eder.

Riyaset Divanı hakikaten müzakerelere selamete cereyanını arzu ediyorsa, kendi hakkını dahi teamüle göre kullanması lazım geldiğini evvela kendisi takdir etmelidir. Bir kısım arkadaşlar salonu terk eder, bir kısım arkadaşlar da onlara iltihak ederse bu heyetin içinde ekalliyete düştüğümüz andan itibaren alacağımız kararlar, bir kısım arkadaşlara rağmen alınmış olur ki selamet ortadan kalkar.” ³³³

Şefik Bakay da seçimin ertelenmesini isteyenleri parti menfaati için seçim kanununun değiştirilmesini çok yanlış bulduğunu belirtmiştir³³⁴.

Toker, bu grup toplantısını şöyle yorumlamıştır;

*“ O gün netice itibari ile hükümetin istedikleri oldu. Fakat herkes fark etti ki D.P. Grubu bir ayaklanmanın arifesindedir ve ince demokrasiyi istemektedir. Menderes'in İstanbul'da bulunması Bu eğilimin su üstüne çıkmasına neden olmuştu.”*³³⁵

1955 Haziran'ında Forum dergisinde çıkan bir yazıda Demokrat Parti'nin anti demokratik kanunları değiştirmesi gerektiği öne sürülmüştü. Bu kanunların değiştirilmesinin yegâne yolu Meclis Grubundan geçmekte olduğu ileri sürülmüştü. Fakat Demokrat Parti aldığı oyun gücüne dayanarak böyle yapmaz ve yeniden yeniye bu kanunları yapmaya devam ederse halk tarafından desteğini kaybedeceği dile getirilmişti. Ve şu şekilde devam edilmiştir;

“Eğer Meclis Grubu bazı kanunları anti demokratik bulduğu hakkında mütaalada bulunursa hükümette hem bu kanunları geri alacak hemde yenilerini imal etmekten vazgeçecektir. Fakat esas sorun Meclis Grubu kanunların anti-demokratik olduğunu nasıl kabul edecektir? Bu hususta kendisini önleyen iki engel vardır; Bir kere daha altı ay kadar önce kabul ettiği bazı kanunları nasıl anti-demokratik sayabilir? Bu bir prestij kaybı olmaz mı? Hayır olmaz. İyiye doğruya artık herkesin görebildiği demokrasiye doğru gidişleri halkoyu ne zaman görürse alkışlar ve tutar. Bu D.P.'ye prestij sarsıntısı değil, şeref verecektir.

³³³ D.P. MGMZ, 4.5.1955

³³⁴ D.P. MGMZ, 4.5.1955

³³⁵ Toker, a.g.e., s.91

İkinci engel; D.P. Meclis Grubu nereden alacağı kuvvetle hükümetin evvelce ve şimdi getirdiği kanunlar üzerinde böyle bir mütalaada bulunabilir? Bunun karşılığı çok basit; D.P. Meclis Grubu bu kuvveti parti içi demokrasi ve serbest tartışma prensiplerinden alacaktır. Grup serbest ve tam manası ile hürriyet esasına dayanan bir tartışma yaparsa antidemokratik pürüzleri temizleyebilir. Bu ise şahsi kombinezonlardan değil, fikri seviyeden fikri yaratıcılıktan alınmalıdır. Böyle olunca ancak birkaç milletvekilin bir demokratik espri tezahürü sayılması gereken ispat hakkını tanıma dilek ve teşebbüsleri bir hizipçilik sayılmaz ve bunlardan korkulmaz.”³³⁶

Bu yazı Demokrat Parti Meclis Grubundaki ifade özgürlüğünün ne kadar kısıtlı olduğunu fazlasıyla gözler önüne seriyordu. Basındaki bu kadar uyarmalara rağmen D.P. büyükleri yine bildiğini okumakla kalmıyor, mevcut kanunları daha da sıkılaştırıp kendi deyimleriyle demokrasiye ayar yapıyorlardı.

Parti Grubunda yine çok tartışılan konulardan bir tanesi Birinci Menderes kabinesinin istifasının nedenleri ve zamanlaması idi. Pek çok milletvekili şikayet ve eleştirilerini şu şekilde dile getirmişti;

İlk konuşan milletvekillerinden biri Sadri Maksudi Arsal idi;

“Ben de tenkilde başlayacağım. Kabinenin Meclisin açılmasına 15 gün gibi kısa bir müddet kaldığı zamanda teşkil edilmesi ne gibi mühim mucip sebeplere dayanmaktadır? Bu, Meclisteki arkadaşlarca anlaşılmalı değildir.”

Ardından Hüseyin Balık Demokrat Parti’nin muhalefetteyken verdiği sözleri tutamadığını belirtmiş ve şu eleştirilerde bulunmuştu;

“Aziz arkadaşlar, biz ne matbuatta son günlerde bazı maksadı mahsuslarla yapılan tenkitlerin esiri olan arkadaşlarız ve ne de onun bunun vehmi altında hareket eden insanlarız. Zannederim bugün Demokrat Parti Hükümeti hakkında realiteden doğan fikirlerimizi söylemek zorundayız. Bizim ıstırabımız kendi köylümüzün işleri ve kendi işlerimizdir.

Aziz arkadaşlarım, dokuz aydan beri gittik, geldik. Gittiğimiz yerlerde miting havası yaratmaya, yine eskisi gibi konuşmaya mecbur kaldık. Acı ile söylemek lazımdır ki, Hükümetin programı hakkında bir tek kelime ifade etmek istemiyoruz, fakat programsızlık içinde yürümek, böyle bir yolda yürümek acıdır.

Arkadaşlar, bilirsiniz, sözle icraat arasında uzun mesafe bulunmaktadır. Sözlerden, icraat mevkiinde bulunan sayın

³³⁶ Forum, sayı: 30, Haziran 1955

arkadaşlarımızın buldukları mesafeyi ölçmeye imkân bulamadık. Bunu birçok arkadaşlar biliyor. Bunlardan ıstırap ve üzüntü duyuyorum”³³⁷

Burhanettin Onat ise kabinenin düşmesini farklı bir yönden eleştirmiştir;

“Bir Başbakan var ki ilk günden itibaren Başbakan olmasına rağmen tevazuundan, mahviyetinden hiçbir şey kaybetmedi. Ne zaman hangi mesele için yanına gittik ise bize eski arkadaşlığı ile, eski güler yüzlüğü ile, eski samimiyeti ile karşı karşıya geldik. Dertlerimize, meselelerimize, davalarımıza en yakın alakayı gösterdi. Fakat arkadaşlar, bütçe müzakerelerine geldik. Hükümet bütçeyi 15 gün sonra Meclise getirdi ve o zaman belki de düşünmesi lazımdı. Göğüs gerdik, arkadaşlar. Bütün kusurlarına rağmen tuttuk, destekledik, alkışladık. Fakat bir de döndük baktık ki, üç gün sonra kabine istifa etmiş.

Hani arkadaşlar... İki arkadaş yola çıkarsınız, bir muhataraya maruz kalırsınız, bir hücumla maruz kalırsınız, arkadaşınızı müdafaa edersiniz, hayatınız pahasına, mevcudiyetiniz pahasına... Bir de bakarsınız ki, iki adım ilerledikten sonra dönmüş, size müstehzi bakıyor. Ben aynı şeyi Grubumda da hissettim arkadaşlar. Niçin arkadaşlar? Hükümet niçin çekildi? Niçin istifa etti?

Bunun bir intikal kabinesi olduğunu hepimiz biliyorduk ve bildiğimiz için bütün kusurlarına, bütün aksayışlarına rağmen sineye çekiyorduk. Mademki Hükümette bir değişiklik yapılacaktı, niçin 26 Mart’ı beklemedi; niçin Meclisin ve Grubun nabzını yoklayıp, Grubun ve Meclisin tam itimadına mazhar olacak bir Hükümet kurmadı?

Mazhar olacak bir hükümet görmedik. Bazı bilmediğimiz bazı amiller vardır. Hemen kabinenin teşkili lüzumunu icap et tiren bazı sebepler vardı. Fakat onun da kolayı vardır. Radyoda iki defa üflendi mi en çok ikinci gün hepimiz burada olurduk. Ama yalnız bu kadar değil, yeni seçilen bakan arkadaşlarımız sanki itimat reyi alacaklarından yüzde yüz eminlermiş gibi derhal icraata giriştiler, bu da güzel. Fakat bu memlekette Demokrat Parti Hükümeti olarak bakanlıklarda ortaya konan en rasyonel çalışmalar bir emirle imha edilmiştir. Beni şahsiyat kuyusuna atmayın. Umumi prensipler üzerinde konuşacağım. Bir Bakanın getirdiği memurların kâffesi kapı dışarı edilmiştir. Aynı Bakanın bazı icaplar görerek tekrar yerlerine getirilmiştir. Yeni bir emirle her şey 14 Mayıs’tan evvelkine irca edilmiştir. Böyle mi olmalı idi?

Kabinenin programı hakikaten çok güzeldir. Bununla beraber kabine programının burada nazari olarak okunması ile bazı arkadaşların dediği gibi, fiiliyat ve tatbikat tezahürleri arasında on aydan beri bazı farklar görmüş olmamız bizim bu program üzerindeki itminanımızı çok zayıflatmıştır. Arkadaşlar, demin bir arkadaşımız izah etmek istediler, bilmem ben böyle anladım dediler ki: ilk program okunurken çok heyecan duymuştum ve itminan içinde idim fakat şimdi bu program okunurken o hisleri duymadım, o kadar ısınmadım demek istediler. Bunun psikolojik sebebi şudur; on aydır tevazu ve tenasüh içinde

³³⁷ D.P. MGMZ, 27.3.1951

kabinelerimizde icraat bekledik. Kabinemiz icraat yapmamış değildir hakikaten bugün gözle görülmeyen, elle tutulmayan fakat neticesi gelecek senelere intikal edecek, eserler verecek bazı icraatlarımız vardır.

Kabine izin çalışmalarında planlaşmış bir yürüyüşümüz yoktur. Ben samimi olarak şahsi kanaatimi şöyle ifade edeceğim; henüz mali politikamız taayyün etmemiştir. Adli politikamız istikrar kaybetmemiştir. Bu Meclis içinde kiminle görüşürseniz, konuşursanız birçok hususta teşettütü efkâr olduğunu görürsünüz. Hâlbuki bir parti çalışmasında az çok kendi programımızda okunan bazı fikirlerin, proje ve programların ortaya çıkması icap ederdi.

Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nin programında 'devri sabık yaratmayacağız' vecizesi vardı. Bu toleransın, 9 aylık toleransının 9 aydır cezalarını çektik. Yeni Hükümetten, bu toleransa nihayet vermesini, hariciye memurluğundan geldiğim için biliyorum, ancak yüz memurdan birine tatbik olunacak bir tasfiye kanununun kati surette tedvinini rica etmeyi vazife biliyorum. Bu kanun birkaç müsteşarla umum müdüre inhisar edecektir."³³⁸

Şevki Yazman ise Birinci Menderes kabinesini eleştirenler arasına girmiş ve şu yorumda bulunmuştu;

Arkadaşlarım, Birinci Adnan Menderes kabinesi büyük ümitle geldi. Dokuz ay büyük müsamaha ile bekledik ve bütçe müzakerelerinde de toplu olarak itimat oyu verdik. İtimat oyu manalı idi. Meclis, birçok işlerinde nasıl dağılıp dağılıp gelip manalı bir jest yaparsa bu itimat oyu da öyle manalı idi. Ama bu demek değildi ki biz Birinci Adnan Menderes kabinesinin dört başı mamur iş yaptığına şahit olduk ve memnun kaldık. Hayır bu değildi. Fakat manası şu idi; ümit ediyor ve bekliyoruz. Ben diğer arkadaşlarımızın hilafına olarak kabinede bir değişiklik olacağını her an bekliyordum. Zaten ümit de bu idi. Çünkü memnun değildiniz.

Yeni gelen bakanlara söyleyecek hiçbir şey yoktur. Demokrat Parti Grubundan seçilmiş muhterem milletvekilleridir. Bir iki ay evvel Bayındırlık Bakanlığı'na getirdiği Zeytinoğlu ve Maliye Bakanlığı'na getirdiği Polatkan gibi arkadaşlara söylenecek bir şey yoktur. Fakat 9 aydır beri muhtelif hükümet bakanlıklarında bulunup da şiddetli tenkitlere maruz kalan ve tutunmaları ancak Başbakanın yardımı ile olan bazı bakanların hala kabinede bulduklarını göz önüne alırsak o zaman bu programın tahakkuk edip etmeyeceği hakkındaki tenkitlerimizi yapmak ve bunu burada belirtmek mecburiyetindeyiz."³³⁹

Demokrat Parti Meclis Grubunda en çok tartışılan konulardan biri muhalefet dönemindeyken seçime katılıp katılmamak, iktidardayken ise seçim yapıp yapmamak oldu. Bazı milletvekilleri seçimin olmasını Demokratik bir gereklilik nedeniyle

³³⁸ D.P. MGMZ, 27.3.1951

³³⁹ D.P. MGMZ, 27.3.1951

ısrarla isterken, bazıları seçime karşı çıkmışlardı. Milletvekillerinin seçim hakkındaki düşüncelere Grup toplantı tutanaklarına şu şekilde yansımıştı;

Zeki Erataman seçimi desteklediğini şöyle belirtmişti;

“Şimdi arkadaşlar, üst kademelerde birleşmiş olsalar bile alt kademelerde kaza teşkilatlarında bunların birleşmeleri ve aynı safta yürümelerine bugün için imkânı yoktur. Teşkilattan geldik, arkadaşlarımızla temas ettik. Bugün Hürriyet Partili ve Millet Partili Halk Partisi’ne küfür etmektedir. Binaenaleyh bu işbirliğini alt kademeye hazmettirinceye kadar bizim seçimlere girmemizde fayda vardır.”

Halis Tokdemir’in yorumu ise şu şekilde olmuştu;

“Biz parti olarak ne yeni kurulmuş bir partiyiz, ne taazzuv etmekte bulunan bir partiyiz. Binaenaleyh iktidara namzet bir partiyiz. Biz uzun senelerden beri taazzuv etmiş, yerleşmiş, iktidara gelmiş, iktidarda birçok işler yapmış zinde bir partiyiz. Bu itibarladır ki şimdi en başta düşünülmesi lazım gelen şey şudur: Demokrat Parti’nin iktidarda kalması icap etmekte midir? Evet. O halde Demokrat Parti’nin iktidarı ele alma imkân ve şartları bahis olduğu her an seçime girmek hakkıdır.”

Bahadır Dülger ise parti içindeki çekişmelerin seçime engel olmadığını belirtmiş ve seçimi destekler nitelikte şunları söylemiştir;

“Partinin içinde bir takım ihtilaf ve rekabetler olabilir. Çünkü parti canlı bir bünyedir. Öyle olunca içinde fikir hareketlerinin, çarpışmaların olması kadar tabii bir şey olamaz. Şüphesiz ki 1950 haleti ruhiyesi bir daha gelmez. Fakat 1954’te de bir takım çarpışmalar oldu, elbette olacaktır. Fakat bunlar seçime girmemek için ciddi bir sebep teşkil etmez. Bunlar halledilir, bunların çaresi bulunur.”

Fatih Dalaman ise Menderes ve hükümetle ilgili olarak şunları söylemişti;

“Sayın arkadaşlarım, Sayın Adnan Menderes'in bir cümlesi ile başlayacağım. Dediler ki ben sandalyesine bağlı bir arkadaş değilim, ve hepimiz eminsiniz hiç bir makamda gözüm yoktur.

Bundan tamamıyla hepimiz eminiz. Ve dedi ki tek fazla reye minnettarlık taşıyacağım, bu tek reyle Hükümeti temsile devam edeceğim. Diğer taraftan Adnan Bey dediler ki Hükümet lehinde bir arkadaş konuşursa sanki demagoji yapıyor zihniyeti vardır.

Arkadaşlar, Parti ve Hükümeti temsil eden Sayın Adnan Menderes'in bu zihniyetine hayret eder ve kendisinin bu grup hakkında taşıdığı vehimden dolayı kendini suçlu addederim.

Adnan Bey emin olsunlar ki bu Grupta 417 milletvekili, rakamum belki yanlıştır, hiçbir arkadaş kendisini kendilerinden daha az sevdiğimi söyleyemez. Bu grupta iç bir hizip yoktur. Eğer Adnan Bey, kendisi aleyhinde şu veya bu maksatla bir hareketin vukuundan haberdarsa parti başkanı, Hükümet başkanı ve beş senedir D.P.'yi idare etmiş, bu

memleketin asil bir çocuğu olarak huzurunuzda gelip bu işe açıkça konuşmasını beklerdir. Adnan Bey'e gidip diyorlarmış ki, filanca şöyle diyor. Bir diğer arkadaşta geliyorlar diyorlar ki, falanca böyle diyor. Arkadaşlar, bu zihniyet ve bu iki karşılıklı telakki, şahsen kaniyim ki memleketi felakete götürecektir.

Grubun gördüğümüz bu hassasiyetini Adnan Bey'in büyük bir hüsnüniyetle telakki etmesini istiyordum.

Adnan Bey'in bu hususu hüsnü telakki etmesini beklerdim. Arkadaşlarım, ben şahsen Hükümetin 9 aylık programına hiç bir şeyin tahakkuk etmediğini inkâr etmenin bir haksızlık olacağına kaniim. Ama öyle münferit çalışmalar ki bir devlet teşkilatında hiçbir mana ifade etmez.

Arkadaşlar, Adnan Bey'in kıymetinden hiç kimsenin şüphe etmeye hakkı yoktur. Fakat bu Adnan Bey'in işi değildir, Hükümetin işi değildir. Parti davasıdır. Parti prensipleri dâhilinde ve memlekete bu partinin vaat ettiği şartlar dâhilinde bunu planlaştırmak meselesini parti, vazife olarak Hükümete tevdi etmek zorundadır. Binaenaleyh Hükümet, büyük icraatı veya herhangi bir meseleyi münferit olarak ele alıp hallediyorum zehabına düşebilir veya halledebilir fakat bu memleket çapında büyük bir dava halinde olmalıdır.”

Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller ise hükümetleri eleştirerek;

“Çektiğimiz bu ızdırap, muhatap kaldığımız bütün şikâyetler, Hükümetin D.P. programına müvezzî olarak bir milli planlamaya doğru gitmemesindedir. Hükümetlerimiz programlı çalışmıyorlar.”

Bu eleştirilere karşılık Menderes ise kendini şu şekilde savunmuştur;

“Arkadaşlar, belki haklı olarak, belki akla gelen ilk fikir olarak niçin istişare yapmadan kabine kurulmuş olduğunu gayet kuvvetli bir iddia, hatta hükümete âdemi itibarı icap ettirecek bir vakia olarak ileri sürdüler. Bir an beraber olarak bir mesele üzerinde duralım. Nasıl istişare yapılacak idi? Ben kendileri ile konuştum, dediler ki, Cumhurbaşkanı grup reislerini çağırdı ve grup reisleri ile istişare yaptı. Grup reisleri ile istişare kâfi değildir. Grup reisleri ile Başbakanın şahsı hakkında istişare yaptı. Kabine üzerinde yapmak lazımdı. Ben sordum, grup reisleri Grubu temsil eder mi? Grupla istişare yapmış gibi bir hâsıla olur mu? Evet kâfi değildir. Tekrar sordum, grup idare heyeti bütün milletvekilleri ile temas etmiş ve istişarede bulunmuş ve onların fikir ve kanaatlerini tamamı ile elde etmiş olarak istişare edecek zat ile karşı karşıya geldiğini farz etmek mümkün mü? Hayır dediler. O halde ne yapmak lazım gelir? 400 milletvekili ile istişarede bulunmak lazım gelir. Farz ediniz ki bir kabinenin teşkili üzerinde istişarede bulunmak üzere şu toplantıyı yapmış bulunuyoruz. Nasıl yapacağız. Lütfen usulünü ve tatbikini siz söyleyin. Her arkadaş gelecek, ben şunu isterim. Bir yol var: sepete girip çıkmak. Vilayet kongrelerinde idare heyeti seçimi gibi

17 isim yazılacak, heyeti vekile listesi yapılacak, sepete atılacak. Bu 17 vekâletin de her milletvekili arkadaş kendi vicdanı ile karşı karşıya kalarak hangi vekâlete hangisinin tayin edilmesi lazım geleceğini tayin edecek. Bundan nasıl bir hâsıla çıkacaktır? Kabili tatbik midir? Bunun zerre kadar kabiliyeti tatbikiyyesi var mıdır? Yok mudur? Bir reis milletvekilini seçmek için reylerimizi verdiği zaman o derece dağılıyor ki nihayet reis milletvekilimizin 46 reyle seçilmesi gibi bir vaziyet oluyor. 17 Bakanın her birinin ayrı ayrı bakanlıklarda olacağını tespit etmek üzere 400 arkadaşın bir noktada birleşmesini kabul etmek muhali aklidir. Bu muhali akliyi bazı arkadaşlarımız gayet kolay tatbik edebilir bir şeymiş gibi gelip burada kuvvetle iddia ediyorlar. İşte mutlaka tenkit etmek, mutlaka beğenmemek için sebep icat etmekte zihinler zorlanırsa ve bu zorlama neticesinde sarf edilen sözler istenilen neticeyi yapmazsa kendi içinde bir baskı hissine kapılmış olmasını tabii görmek lazım gelir. Arkadaşlar, denilecek ki bazı milletvekili arkadaşlarla istişarede bulunulsun. O zaman bazı milletvekili arkadaşlar da diyecekler ki, demek ki iki türlü milletvekili varmış, bazıları istişare olunanlar, bazıları da böyle bir istişare imkânından mahrum bulunanlar. Bunu kabul eder misiniz?

Görüyor musunuz, bir fiske darbesine tahammül etmeyen sözlerle âdemi itimada sevk edecek kadar bir vaziyet yaratılmak isteniyor.

Kabineden şu veya bu sebeple ayrılan arkadaşlarımız, ayrılma sebeplerini ifade etmişlerdir. Ayrılma sebeplerini ifade etmeyenler ise buna sebep görmemişler demektir. Bunu böyle kabul etmek lazımdır.

Abidin Potuoğlu ise seçimlerle ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmişti;

“Arkadaşlar, müsaade ederseniz bir hususu tavzih edeyim; şimdi usul hakkında söz alan iki arkadaşın ifade ettikleri gibi anlaşılmayan bir cihetin olduğu anlaşılıyor. Biliyor musunuz ki, milletvekilleri seçimlerine karar vermenin kanuni mercii Büyük Millet Meclisidir. Ancak onun ekseriyet Grubu olan Grubumuzun ittihaz buyuracağı karar B.M.Meclisinin kararının nüvesini teşkil edecektir. Bilahare B.M.Meclisinin kararına iktiran etmek üzere, biz Büyük Millet Meclisindeki tutumumuzu tayin etmek için evvela Grubumuzda bir karar almak mecburiyetindeyiz. Şu hale göre Hükümetin Genel Kurul ile birlikte ittihaz etmiş olduğu bir karar mevcut değildir. Müşavere edilmiş, mevzu taktik edilmiş, bu hususta bir görüş birliğine varılmış. Biz bunun üzerinde müzakere açmaktayız. Hükümet istediği zaman müdahale etmek söz söylemek hakkına, nizamname mucibine, sahiptir.”

Osman Turan ise parti içinde eleştiri yapılamadığından şikayet ediyordu;

“Bir bakıma parti olarak vazifemizi yapmış değiliz. 1950’den sonra Demokrat Parti’nin tek bir müdafii vardı. O da yalnız Başbakan idi. Bütün tenkitlere cevap Başbakandan isteniyordu. Bu demektir ki ya bu partinin adamı yoktu yahut bütün mesuliyetleri üzerine alarak başkalarına itimat etmiyor. Eğer gruba ve teşkilata itimat edilmezse bu

tehlikeli olur. Bu bizi manevi temelimizden uzaklaştırır. Ben bunu 1950'den beri Demokrat Parti liderlerine anlattım. Bu parti münevver bir teşkilat kurmadan bu memleketi idare edemez. Hakikaten partimizi fisebilillah ayakta tutan büyük münevver bir kitle vardır.

Başbakan bu partinin müdafaasını dahi üzerine almış olmaktan partimiz çok şeyler kaybetti. Bendeniz Hocam Köprülü'ye 50'den beri bu derdi anlatırım. Tarafımızda bulunan münevverler rencide olmuştur. Siz hala bu vatanperver münevverlerin yerine başka unsurlarla çalışıyorsunuz. Bir parti davasını, dayandığı kitleyi tayin edemezse, bir münevver siyaseti olmazsa elbette ki o partide bir takım zaafılar belirecekti. Arkadaşlar, bu vaziyete rağmen 54 seçimlerinde milletimiz bize azami müzaheret göstermiştir. Ondan sonra ne oldu? Meclise gelmez bizi hayretler içersinde bırakarak bir takım kanunlarla karşı karşıya geldik. Bu kanunların, millete itimat etmiyorum gibi bir manası vardı. Af buyurunuz bu tabir biraz ağır kaçmaktadır fakat realite budur. Millet, siz doğru yolda yürüdükçe ben sizinle beraberim dedi. Fakat biz ne yaptık? Kırşehir'i ilga ettik, seçim kanununu hasis düşüncelere feda ettik, vesaire vesaire. Bunlarla karşılaşınca içimizde istifhamlar, tereddütler belirdi fakat durumumuz ciddileşti. Elbet selamet yoluna döneriz diye bekledik. Fakat ne oldu? Demokrat Partiyi tenkit korkusu başladı. Bu vehim, Demokrat Partinin en büyük düşmanı oldu.

O şekilde ki arkadaşlar partimiz içinde dahi tenkit yapmak cesaretinden mahrum kaldık. Hatırlarsanız mütemadiyen tekrar edilir, aman saflarımızı sıkı tutalım. Bunun manası, ses çıkmasın. Bir parti içinde, prensiplere sadık kalmak şartı ile, ne kadar ciddi konuşulursa, ne kadar sert tenkit yapılırsa, o partinin daha çok selamet yolunu bulması mümkündür. Diktatör rejimlerde dahi, ana davalara sadık kalınmak sureti ile, böyle bir tenkit hürriyeti vardır. Biz bu vehim yüzünden birçok hatalar yaptık ve hatalar da meydandadır. İşte bundan dolayıdır ki, günden güne hatalar neticesi yanlış bir istikamet aldı. O şekilde ki, kendimizi derleyip toplayıp doğru yolu bulmak mümkün olmadı. Hatalar malum, bunları kısaca hatırlayalım. Birincisi; muhalefetin 950-954'deki tenkitlerine tahammül etmişken bunların zararsız olduğunu, hatta lehimize olduğunu tespit etmişken 954'ten sonra sinirlendik. Efkârı umumiyeyi aleyhimize hazırlamakta birinci derecede mesuliyeti üzerimize aldık.”

Adnan Menderes ise eleştirilere şöyle yanıt vermişti;

“Kısaca önümüzdeki belediye seçimlerine ait birkaç söz söylememe müsaade buyurmanızı rica ederim. Bu ayın 13'ünde bildiğiniz gibi belediye seçimleri yapılacaktır. Ve belediye seçimlerinde bütün milletvekili arkadaşlarımızın intihap dairelerine teşrif etmelerini ve orada seçimle çok yakından alakadar olmalarını hasbeten rica ederim. Bunun büyük ehemmiyeti olduğuna kaniim. Çünkü karşımızda teşkilatlı parti olsaydı mücadele daha samimi cereyan edebilirdi. Fakat şimdi partilerin iştirak etmemesi ve iştirak yüzünden içimizden birçok arkadaşların meselesi müstakil namı altında kendilerini ortaya atmış

olmaları bir kargaşalık doğuracak mahiyettedir. Biz bunun şayanı teessüf neticelerine şimdiden ağâh olmaktadır. Mebus arkadaşlarımızın intihap dairelerinde vazife almaları ve vazife görmeleri bu karışıklığı ve kargaşalığı asgariye indirecek tesiri haiz olacaktır. Şurasını kaydetmeme müsaade buyurunuz, bu seçim zamanında yoklamada kazanamadığı için partiden ayrılmak ve müstakil olarak seçimle iştirak etmek gibi parti bakımından bir ahlak zaafı gösteren arkadaşlarımızın tekrar partiye alınmamaları iktiza eder. Şimdiye kadar bu prensibe yüzde yüz tabii olduğumuzu iddia edecek vaziyette değiliz. Belki de bu müsamahadır ki bir takım ümitlerle bazı kimseleri bu suretle partiyi hor görmek ve parti mensupluğunu ucuz telakki etmek zehabına kaptırılmış bulunuyor. Bu itibarla arkadaşlarımızın intihap dairelerinde belediye seçimleri yapılırken ve henüz belediye seçimleri başlamadan önce bu hususu kemali yetkili ve sarahatle söylemeleri ve yoldan çıkmışları vakit geçirmeden tekrar parti ocağına avdet etmeye teşvik etmeleri çok yerinde olur. Kanaatindeyim. Arkadaşlarımdan bilhassa bunu rica ederim; vazgeçiniz halen partiye tekrar avdet etmeniz mümkündür. Sonra mümkün olmayabilir. Henüz vakit varken müstakil namzetliğini geriye al diye nasihatlerde bulunmak, belki bir kısım arkadaşlarımızı son raddede parti için bahsetti. Tekrar kazanmasını mümkün kılar tahmin ederim. Ve bu suretle parti içinde ahlakiliği bir kat daha tersin etmiş oluruz.”

Muammer Alakant ise Adnan Menderes’i şöyle eleştirmişti;

“Zabtı sabıkın nihayetinde Sayın Başbakan Adnan Menderes’in, parti tenasüdünü muhafaza etmek maksadıyla şahsen itimat istedikleri ifade edilmektedir. Halbuki geçen celsede yine grup başkanlığı efkârı umumiyeye ve millete karşı yapacakları bir beyanla burada geçen müzakerelerin bir hülasasını vereceklerini ifade etmişlerdi. Grup idare heyeti başkanlığının yapmış olduğu tebliğde ise müzakerelerin sonunda Sayın Adnan Menderes’in umumi politikasının grupça tasvip edilmediğinin tebeyyünü zımında itimat istedikleri ve bu itimadın grup tarafından verildiği ifade edilmiş bulunmaktadır. Bu da zaptı sabıkla bir tezat teşkil etmektedir. Arkadaşlar, hakikat şudur ki; Grubun geçen celsesinde bir kere Adnan Menderes hükümetinin umumi politikası müzakere edilmemiştir. Çünkü istizah ancak ticaret politikasının müzakeresi mahiyetinde idi. Bir kere Adnan Menderes hükümetinin umumi politikasının müzakeresi yapılmamıştır ki grup başkanlığının yayınladığı beyannamede Adnan Menderes hükümetinin umumi politikasının grup tarafından tasvip edildiğini ifade etmiş olsun. Bu bir noksandır. İkincisi, dört buçuk saat devam eden bütün müzakerelerle Grubumuz Adnan Menderes hükümetinin ticaret politikasını tasvip etmemiş ve grupta bulunan hükümetin istifa kararı dahi Grubun Adnan Menderes hükümetinin ticaret politikasını tasvip etmediğinin bir tezahürü olmuştur. Bu hususun tashihi için ayıca takrir vermeye lüzum görmemekteyim. Yalnız muhterem arkadaşlarca malum olsun diye arz ediyorum.”

1957 seçimlerinden sonra Grubu ikiye bölen bir başka tartışma da “*İskat Kanunu*” olmuştu. Bir kısım milletvekili bu kanunun çıkarılması durumunda partinin iyi not almayacağını belirtirken, bir kısım milletvekilleri ise bu kanunu savunuyordu. Aslında parti değiştiren milletvekillerinin, milletvekilliğinden istifa etmesi hakkındaki haberler yalnız D.P. içinde tepkiyle karşılanmamış, muhalefet partilerinin de sert eleştirilerine maruz kalmıştı. Teklife karşı olanlar kendilerini şöyle savunuyorlardı;

“Mademki millet ekseriyetinin oyu ile D.P. iktidara gelmiştir demek ki ekseriyet iktidarı tutmaktadır. Hal böyle olunca milletvekillerine Mecliste ve grupta hareket serbestisi vermek ve bu serbestiden çekinmemek lazımdır.”

Bu kanunun çıkmasını isteyenler ise bu devrede bu kanunun çıkması gerektiği kanaatinde olmakla beraber şunları söylüyorlardı;

“Halen iktidar ve muhalefet arasındaki fark azalmıştır. Ve şu veya bu sebeplerle ayrılmaları başladığı taktirde Mecliste muvazene bozulacak ve hükümet huzur içinde çalışamayacaktır. Memleket bir iktisadi inkılap geçirmektedir. Eğer hükümet huzur içinde çalışmazsa bu iktisadi inkılapları başarmasına imkan yoktur. Bu bakımından milletin parti listesine verdiği oylarla Meclise giren bir ekseriyetin o devre esnasında müstekar kalması lüzumlu ve zaruridir.”³⁴⁰

Bu tartışmaların üzerine 14.11.1957 tarihinde yapılan grup toplantısından sonra neşredilen tebliğde;

“Memleketimizin maddi ve manevi huzurunun iadesi vatanın ve rejimin selameti ve amme hizmetlerinin iyi ve süratli yürütülmesi için görülecek kanuni ve idari tedbirlerin derhal alınması ve ittifakla ve alkışlarla karara bağlandı.” deniliyor³⁴¹.

Fakat ıskat kanunu tasarısı Grup’un da büyük çoğunluğunun red oyu vermesi üzerine kanun haline getirilemedi.

Demokrat Parti’de Grup toplantıları kimi zaman şiddetli, kimi zaman sakin geçmiştir. Grup Toplantılarının tansiyonlarını genellikle mevcut durumlar belirlerdi.

³⁴⁰ Cumhuriyet, 12.11.1957

³⁴¹ Cumhuriyet, 15.11.1957

YEDİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'DE PARTİ İÇİ ANLAŞMAZLIKLAR

Demokrat Parti daha öncede belirtildiği gibi içinde pek çok farklı görüşten üye yapısına sahip olduğu için bu görüş ayrılıkları ara ara su yüzüne çıkıyordu. En şiddetli sarsıntılarını ise 1948 ve 1955 yıllarında yaşadı.

I) 1948 BUHRANI

Mayıs 1947'de yapılacak olan kısmi seçimlere girilip girilmeme konusunda da Demokrat Parti oldukça ikilem yaşamıştı. Bu konuda İstanbul İl İdare Kurulu ile Genel Merkez farklı düşünüyordu. İstanbul İl İdare Kurulu seçim kanunu değişinceye kadar herhangi bir seçime girmeyi tamamen yersiz ve gereksiz bulurken Genel Merkez seçimlere girilmesinden yanaydı. İstanbul İl İdare Kurulu daha önce yapılan seçimlerin cereyan tarzını göz önünde tutan İstanbul halkının bu defa olacak kısmi seçime 21 Temmuz seçimindeki istekle katılmayacağı kanaatindeydiler. Buna karşılık Genel Merkez her ne pahasına olursa olsun seçimlere katılımı demokrasinin ülkede kökleşmesi için daha faydalı olduğunu, Genel Başkan Celal Bayar'ın muhtar seçimlerine ait beyanatının şu cümlelerinden anlaşılmaktadır;

“Seçimlerin ümit kırıcı manzarasına rağmen D.P. kanun yolları ile program ve nizamnamesinde tespit edilen esaslar dairesinde demokrasi ve millet hâkimiyeti esaslarının memlekette kökleştirilmesi yönündeki faaliyetlerine daha büyük bir azimle devam edecektir.”³⁴²

Sonuçta Demokrat Parti seçimlere girme kararı almıştı³⁴³. Seçimlere girip girmeme konusundaki karar, D.P. Genel Merkezi tarafından verilmiş ve karar Genel Merkez'in istediği gibi olmuştu. Fakat bu durumun sonucu olarak, tıpkı C.H.P.'de olduğu gibi 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra Demokrat Parti'de ılımlılar ve aşırılar olmak üzere ikiye ayrılmışlardı. Demokrat Parti'nin dört kurucusu ılımlılar tarafında kalmayı tercih ederken parti içinde söz sahibi olan bazı milletvekilleri ise Milli Şef İnönü'ye karşı daha sert bir muhalefet yapılmasını istiyorlardı. Aslında bu

³⁴² Cumhuriyet, 7.3.1946

³⁴³ Cumhuriyet 27.3.1946

süreç 1946'da Saraçoğlu'nun yerine otoriter eğilimleri ile tanınan Recep Peker'in Başbakan olması ile başladı. Açıklanması gereken durum, C.H.P.'nin radikal kanadına mensup olduğu herkesçe bilinen Peker'in muhalefet partisinin kurulmasını destekleyen İnönü tarafından Başbakanlığa getirilmesi idi. Burada bir çelişki olduğu düşünülse de aslında İnönü'nün Recep Peker'i Başbakanlığa getirmesinin amacı Peker ile Demokrat Parti yöneticilerini karşı karşıya getirmek, çatıştırmak ve bu çatışan tarafların uzlaştırılması rolünün İnönü'ye düşmesi isteği idi³⁴⁴. Bu durumun neticesinde hem C.H.P.'de hem de D.P.'de ılımlılar ve aşırılar olmak üzere iki grup oluşmuştu. Bu fikir ayrılığı Demokrat Parti'de yeni bir partinin oluşumuyla sonuçlanırken, C.H.P. ise, aşırıları kendi içinde asimile etmişti.

Emin Sazak da 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra Öner ve Köprülü'nün aralarının açıldığını söyler. Sazak'ın dediğine göre Öner kendi düşüncelerini Celal Bayar'a bildirmek üzere parti mensuplarından birini Ankara'ya göndermiş fakat bu zat Celal Bayar tarafından kabul edildiği zaman ondan daha çok İstanbul teşkilatının iyi çalışmadığı şeklinde tenkit sözlerini dinlemek mecburiyetinde kalmıştır³⁴⁵.

Bu olayın patlak vermesi 1948'de yapılan milletvekilleri maaş zamlarının partiye bağışlanıp bağışlanmayacağı konusu sonucunda oldu. Alınan karara göre yapılan milletvekili maaş ve yolluklarına yapılan zamlar direk olarak partiye teslim edilecekti. Partililerin bir kısmı bu duruma karşı çıkarken bir kısmı ise bu durumu kabul etmişlerdi. İhtilafın çıkış noktası Muğla milletvekili Necati Erdem'in ödenekler meselesinin görüşülmemesi yolunda bazı arkadaşlarıyla birlikte verdiği takririn Fuat Köprülü tarafından oya konulmaması oldu. Bu durum Parti Grubu ile Genel İdare Kurulunun arasının açılmasına neden olmuştu³⁴⁶.

Kenan Öner D.P. kurucularının çekindiği, sert ve muhalefet edenlerin başında yer alan bir partili olup, Bayar'ın bütün engellemelerine rağmen İstanbul İl Başkanı olmuştu.

³⁴⁴ Uyar, a.g.e., s. 353.

³⁴⁵ Müstakil Demokratlar Grubu, **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, İstanbul, 1949

³⁴⁶ Ayrıntı için bkz. Parti Grubu

Müstakil Demokratlar Kenan Öner'in İstanbul il teşkilatının kurulmasında önemli bir görevi yerine getirmiş ve 1946 seçimlerinde İstanbul'un 18 milletvekili kazanmasında büyük emeği olduğunu söyler³⁴⁷.

Fakat parti içindeki anlaşmazlık içinden çıkılmaz bir hal alınca Kenan Öner kuruculara tepki göstererek 14 Ocak 1948 tarihinde istifasını vermişti. Öner'in istifası üzerine, il başkanlığına Abdurrahman Münip Berkan 67 oy alarak oy birliği ile seçilmişti³⁴⁸.

Bu duruma ilk baş kaldıranlar arasında Osman Bölükbaşı, Mustafa Kentli ve Sadık Aldoğan vardı³⁴⁹. Aslında Osman Bölükbaşı'nın bazı meselelerden dolayı daha önceden Genel Merkezle arası açılmıştı. Aydemir'e göre Bölükbaşı, partinin iyi bir yerlere geleceğini 1946 seçimlerinde anlamış ve bu nedenle liderliği ele geçirmek istiyordu³⁵⁰. Bununla birlikte Menderes'le de hiçbir zaman anlaşamadı. Köprülü ile de arası pekiyi değildi. Doğal olarak liderlik koltuğuna onların oturmalarını hiçbir zaman istemedi. Bu nedenle özellikle 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra beklediği fırsat eline geçti. Kurucuları Birinci Büyük Kongre'de alınan Hürriyet Misakı kararlarına uymamakla suçladı. Bununla birlikte, Bölükbaşı, parti kurucularının C.H.P. ile danışıklı dövüş içinde olduğunu ve bu ruhu taşımadıklarını ileri sürüyordu.

Kenan Öner ve arkadaşları ise İstanbul çevresinde partiye oldukça hakimdiler. Kenan Öner ve arkadaşları bu durumu anlatmak için 1948 kongresi devam ederken "Demokrat Parti kurucuları bu davanın adamı değildirler" adlı bir bildirge hazırlamışlardı³⁵¹. Aydemir'e göre bu broşürü hazırlayarak geri kalanları, başta Bayar olmak üzere, Demokrat Parti'nin yöneticilerini ağır bir şekilde suçladılar³⁵².

Osman Bölükbaşı ve Kenan Öner'in istifasını takiben gerçekleşen istifalardan bir tanesi de Osman Nuri Koni'nin istifasıdır. Osman Bölükbaşı istifası sırasında yeni kurulacak partiye Demokrat Parti'den daha 10 kişinin geçeceğini

³⁴⁷ Demokrat Partililer Bu Davanın Adamı Değildirler.

³⁴⁸ Nutku, a.g.e., s. 83

³⁴⁹ Toker, a.g.e., s. 218

³⁵⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, İstanbul, 1976, s. 179.

³⁵¹ Ayrıntı için bkz. Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler.

³⁵² Aydemir, a.g.e., s. 178.

beyan etmişti. Bu kişiler arasında en çok adı geçen Osman Nuri Koni idi. Osman Nuri Koni 10 Mart 1948’de Demokrat Parti’den istifa etti. İstanbul milletvekili istifa gerekçesini ise Cumhuriyet’e gönderdiği bir beyanatta bazı Demokrat Parti kurucularının İzmir ve havalisinde meydana okurcasına tavırlar takınarak bazı kimseler hakkında haysiyet kırıcı hücumlarda bulduklarını bu nedenle iki satırlık bir istifaname yazmaya gönüllü olmadığı şeklinde açıklamaktadır. Ve sözlerine şu şekilde devam eder;

*“Kendi içinde kanuna değil de keyfi hareketlere yer veren siyasi teşekküllerde bulunanların milletin huzurunda demokrasiden söz etmeye hakları olamaz. Böyle sakın zihniyetle malul olan kimselerin bilhassa parti ileri kademe ve tabakalarında bulunması o siyasi teşekkül için felaket getirir. Böyle bir partinin Demokrasi davasında hikmeti vücudu sıfıra iner.”*³⁵³

Osman Nuri Koni partiden ayrılırken Fuat Köprülü ve bazı Demokrat parti liderleri ile ilgili bazı suçlamalarda bulunmuştu. Bunlardan bir tanesi C.H.P.’nin başına İnönü’nün geçmesi gerektiği aksi taktirde Demokrat Parti’nin siyaset alanında yalnız kalacağı idi. O’na göre bu durumu bütün Demokrat Parti ileri gelenleri bildiği halde gizlemiştiler. Yine Fuat Köprülü, Demokrat Parti milletvekilleri ile ilgili olarak şöyle bir beyanatta bulunmuştu; *“Tesadüfün sevkiyle buraya gelen milletvekillerine ben merhaba demem ve selam vermem.”* Koni, bu durumu *‘Fuat Köprülü’nün ruhundaki tahakküm ve gurura misal hem de milletin iradesine saygısızlık olarak’* yorumlamıştır. Yine bulunduğu iddialar arasında Fuat Köprülü’nün bizzat kendisi tarafından Meclise verilen ve Adalet Bakanı’na verilecek olan bir soru önergesi dolayısıyla resmi bir ziyafette Köprülü ve Koraltan Adalet Bakanı’na hoş görünmek için *“Takrirden haberimiz yoktu”* diye parti dayanışma ve parti disiplinine aykırı beyanat vermesi de vardı³⁵⁴. Osman Nuri Koni ‘ye göre tüzük hükümleri gereğince Meclis Grubu üzerinde genel kurulun üstün olma durumu yoktu. Çünkü Genel Kurulun gruba karşı üstünlüğünü kabul etmek diktatörlükten başka bir şey değildi³⁵⁵.

³⁵³ Cumhuriyet, 7.3.1948

³⁵⁴ Cumhuriyet, 7.3.1946

³⁵⁵ Cumhuriyet, 7.3.1948

Demokrat Parti’de ise Osman Nuri Koni’nin istifası ve Demokrat Parti hakkında ileri sürdükleri, gerek merkezde gerekse ocak bucak örgütlerinde tepkiyle karşılanmıştı. Üsküdar ilçesi tepkilerini Koni’ye çektikleri telgrafta şu şekilde dile getirmişlerdi;

*“Madem ki partimizden istifa ettin ve madem ki seni seçen bizleriz şu halde milletvekilliğinden de istifa et.”*³⁵⁶

Abidin Daver, 15 Mart 1948 yılındaki köşe yazısında Demokrat Parti’nin birbirini şahsen ve ruhen tanımayan insanlardan teşekkül ettiğini iddia etmişti. Buna en büyük kanıt olarak da Beyoğlu Demokrat Parti mensuplarının Osman Nuri Koni’ye çektikleri telgrafta *“Biz sizi hiç tanımadan oy verdik”* sözünü göstermiştir. Abidin Daver, Demokrat Parti’nin milletvekili adaylarını seçen Genel İdare Kurulu dahi, parti adına aday gösterdiği kimseleri hiç tanımadığını iddia ediyor ve bugünkü ayrılığın Demokrat Parti’nin ilk kurulduğu günden beri mevcut olan hastalığının neticesi olduğunu savunuyordu³⁵⁷.

Yine bu dönemde ihtilaf yaratanlar arasında adı geçen isim Hasım Bozca idi. Demokrat Parti Genel İdare Kurulu’nun 16 Mart 1948’de yaptığı toplantıda, Hazım Bozca ile ilgili olarak Genel İdare Kurulu ile Meclis Grubu arasındaki ihtilafı çıkaran ve körükleyen adam olduğu açıklaması yapılmıştı. Diğer arkadaşlarını Demokrat Parti’nin bir muvazaa partisi olduğuna ikna etmeye uğraşmış ve arkadaşlarını bu partiden soğutmaya çalışmıştı. Gereğe göre Hazım Bozca’nın gruptaki son istifaları ve idare heyetini düşürme sebeplerini hazırlayıp işi büyütmesi *“Fuat Köprülü’yü atınız, Kenan Öner tekrar girecektir.”* diyerek Kenan Öner’in dilinden ve onun lehine sözler söylemesi, işi yatıştırmak isteyen milletvekillerine karşı sözler ve nifak tohumu saçmaya eğilimleri ve tahrikleri partide kalmasının sakıncalı olacağını göstermişti³⁵⁸.

Hatta Fuat Köprülü’ye başkaldıran bu genç grup gazeteye verdikleri bir demeçte şöyle bir propaganda yöntemi bulmuşlardı;

³⁵⁶ Cumhuriyet, 9.3.1948

³⁵⁷ Cumhuriyet, 15.3.1948

³⁵⁸ Cumhuriyet, 17.3.1948

“Genel İdare Kurulu ilk ağızda 7 kişiyi partiden çıkarmaya karar vermiştir. 7 kişi biraz sonra bir 7 kişi daha ve nihayet ilk fırsatta Fuat Köprülü’ye cephe alanların hepsi birer suretle lekelenecek ve ezilecektir”³⁵⁹.

Bir kısım partililerin ileri sürdüğüne göre, Osman Nuri Koni meşru olmayan hareketlerinin hesabını vermek üzere haysiyet divanına verileceğini anlayarak, divanın kararlarından kurtulmak için partiden istifa etmişti. Bu söylentilere göre Osman Nuri Koni, Grupta ödenekler meselesinin müzakeresine mani olmak üzere verilen meşhur 26 imzalı tavrın hazırlanmasında önyak olanlardı. Grup idare heyetini devirmek için imzalanan istifanamede Koni’nin verdiği imza en baştaydı³⁶⁰.

Demokrat Parti Merkez Haysiyet Divanı Reisi Hamit Şevket İnce, bu zatların istifa şekillerindeki ithamların parti manevi şahsiyetini takrir mahiyetini taşıdığı için Genel İdare Kurulunca, haklarında takibat yapılmak üzere haysiyet divanına verildiklerini ve bu hususta kendilerini müdafaa etmek istiyorlarsa merkeze gelebileceklerini belirtmişti³⁶¹.

Bir diğer önemli ihtilaf da Emin Sazak ile parti kurucuları arasında geçmiş ve Emin Sazak’ın partiden çıkarılmasıyla son bulmuştu. Bu ihtilaf ilk defa Büyük Kongre sıralarında başladığı Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in kongreyi İzmir’de toplamak isteği karşısında, Emin Sazak’ın buna karşı çıkmasıyla başlamıştı. İkinci ihtilaf ise Emin Sazak’ın Genel Kurul’un on beş kişiden oluşmasını istemesine karşılık, Menderes ve Köprülü’nün on kişi ile sınırlandırmak istemesi ile olmuştu. Emin Sazak Hürriyet Misakı’ndaki “*Meclisten çekilme*” tehdidinin kendi isteğinin aksine ve Menderes’in ısrarı ile konulduğunu sözlerine eklemekte ve kendi görüşüne göre 12 Temmuz Beyannamesi’ni anlatmaktaydı³⁶².

Bunun üzerine Demokrat Parti Haysiyet Divanına 4 milletvekili verilmiş ve alınan kararla dördü de partiden çıkarılmıştı. Bunlar Muğla milletvekili Necati Erdem, Afyon milletvekili General Sadık Aldoğan, Muğla milletvekili Mithat Sakaroğlu, İstanbul milletvekili Kemal Silivri ve Osman Nuri idi. Ayrıca Genel İdare Kurulunun 6 üyesi merkez haysiyet divanının 5 milletvekili hakkında verdiği

³⁵⁹ Cumhuriyet, 28.2.1948

³⁶⁰ Cumhuriyet, 9.3.1948

³⁶¹ Vatan, 12.3.1948

³⁶² Cumhuriyet, 16.3.1948

partiden çıkarma kararını öğrenir öğrenmez Genel İdare Kurulu üyeliğinden istifa etmişti³⁶³. Bunlar Yusuf Kemal Tengirşek, Enis Akaygen, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer'dir.

Merkez Haysiyet Divanı Başkanı Hamit Şevket İnce aldıkları kararların nedenlerini şu şekilde açıklamıştır;

Gerekçeli kararımıza tafsilen izah olunacağı veçhile partimizin mensupları arasında uhuvvet ve dayanışmayı ihlal ve tahrip, hergün biraz daha muvaffakiyet yolunda ilerleyip millet göğsüne kök salara yükselmekte bulunan partimizin manevi şahsiyetini tahkir kasti ile;

1) *Partililerimiz arasında sevgi ve saygı bulunmadığını*

2) *Tenkit hakkını tamamen ortadan kaldıracak mahiyette bir ekseriyet tahakkümü bulunduğunu*

3) *Aramızda doğruluk ve ahlak prensiplerine dayanan milli bir halk hâkimiyeti kurmaya imkan bırakılmadığını*

4) *Millet ve tarih önünde mesul olmaktan çekindiklerini söyleyerek genel başkanlığa verdikleri bir istifaneme ile genel kurul üyeliğinden toptan ayrıldıklarını bildiren ve bu istifanemeyi partimizi partimizi yıkmak kasti ile genel kurula sunmadan önce umumi efsar önüne gazeteler vasıtası ile yayan fakat beyanlarını hiçbir delil ve vakiaya istinat ettirmemek ve madde göstermemek sureti ile kurul çoğunluğunun faaliyetini hakikate külliye muhalif ithamlarla baltalamaya kıyam eden ve Muğla Milletvekili doktor Mithat Sakaroğlu'nun haysiyet divanına verilmesi hakkında genel kurulda görüşülürken müspet rey veren ve bundan başka, istifalardan sonraki fiili vaziyetleri ile partimizi parçalamaya çalışan Sinop milletvekili Yusuf kemal tengirşek ve Eskişehir milletvekili Emin Sazak, yine Eskişehir milletvekili Ahmet Oğuz, Afyon milletvekili Hasan Dinçer, Kütahya milletvekili Ahmet Tahtakılıç, İstanbul milletvekili Enis Akaygen işbu hareketleri tüzüğümüzün 17. maddesinin A.B.D. firkalarının sevki ile 16. maddenin B bendi uyarınca Demokrat Parti azalığından çıkarılmaları müstelzim görülmüş ve bu bapta vaki davete icap etmediklerinden giyaplarında yapılan incelemeler neticesinde tatmini kanaate kafi deliller meydana bulunmuş olduğundan cümlesinin partimizden ihracına söz birliği ile karar verildi.³⁶⁴*

³⁶³ Cumhuriyet, 11.3.1948

³⁶⁴ Vatan, 25.3.1948

Demokrat Parti Meclis Grubu, bu ihraç kararlarını tanımama kararı aldılar. Bunun üzerine Genel İdare Kurulu ile araları açıldı. Ve bu durum Genel İdare Kurulu ile Meclis Grubu arasındaki gerilimi had safhaya çıkardı. Bir kısım milletvekili ise durumu protesto etmek için grup toplantısına katılmamışlardı. Bunun üzerine Celal Bayar grup başkanlığından çekilmiş ve yerine Fuat Hulusi Demirelli getirilmişti³⁶⁵.

Ahmet Emin Yalman ise ‘*Bir Fırtınanın Bilançosu*’ adlı köşe yazısında Müstakil Demokratlar tarafından üretilen tahakküm iddialarının hepsinin yalan hatta gülünç olduğunu belirtmişti. Yazar yazısında şunları dile getirmişti;

“Bu zümre teşkilatın umumi idaresindeki ekseriyetle beraber yürüdüğünü göstermemek için gözlerini sımsıkı kapatmıştır. Her taraftan gelen tesanüt telgraflarını “eski usul bağlılık telgrafı” diye göstermeye çalışmıştır. Halbuki Demokrat Parti içinde hüküm süren dürüst ve zinde ruhun aşınası olanlar için böyle bir iddiadan gülünç bir şey olamaz. Merkezdekilerin hadleri varsa teşkilata “Bize şöyle telgraflar çekin diye fısıldasınlar. Vicdani kanaatlere böyle bir tecavüz yapan kimseler Demokrat Parti teşkilatı içinde bir dakika bile ayakta kalamazlar. Parti’de mevcut ruh hakkında eski tek partinin ölçüleri ile hüküm verenler, kendilerini aldatmış olurlar.”³⁶⁶

Bilindiği gibi büyük kongre devlet meseleleri ile ilgili işleri incelemek adına ‘*Ana davalar komisyonu*’ adında bir heyet oluşturmuştu. Bu komisyonun saptadığı sorunlar Büyük Kongreye ‘*Hürriyet Misakı*’ başlığı altında verildi. Komisyonunda yaşanan ikililiği Celal Bayar anılarında şöyle anlatmaktadır:

“1946 seçimlerinde devlet bir suç makinesi gibi çalışmıştı. Delegeler dolgundular. Anayasanın ve kanunların uygulanmadığını görmekten gelen bir bezginlikle, kanun içinde mücadeleyi sürdürmek prensibini yürütmekten bir fayda ummuyorlardı. Komisyonunda ihtilal havası esiyordu. Bana verilen bilgiye göre, içinde Kenan Öner, Samet Ağaoğlu, Dr. Mükerrer Sarol, Osman Kapani’nin bulunduğu bir grup çok kuvvetli sözcülerle parti milletvekillerinin B.M.Meclisi’nden çekilmesini istiyorlar, iktidarı milletle karşı karşıya getirmekte çıkar yol görüyorlardı.

Buna karşılık veren bir itidal Grubu vardı. Refik Şevket İnce, Ekrem Hayri Üstündağ, Hulusi Köymen’in sözcülüğünü yaptığı ve zaman zaman Fevzi lütfü Karaosmanoğlu ve Refik Koraltan tarafından desteklenen bir grup ihtilal fırkasının karşısında idi. Fakat buna rağmen ana yük yine Adnan Menderes’te idi. Hem komisyona başkanlık yapıyor,

³⁶⁵ Cumhuriyet, 12.3.1948

³⁶⁶ Vatan, 27.3.1948

hem de konuşulanları toplayıp değerlendirirken, aşırı fikirleri kuvvetli mantığı polemik gücü ile törpüleyip yumuşatıyordu.”

Ahmet Emin Yalman ise anılarında o günleri şöyle anlatır;

“Kongre günlerinde bölükbaşı ve arkadaşları civarda bir yerde karargâh kurmuşlardı. Kendilerine bağlı delegelere vazifeler vererek, devamlı bir saldırı halinde bulunuyorlardı. Kuruculara bağlı delegeler dört gözle bakarak böyle bozguncu hareketlerin üzerine yürüyor, savunma vazifesi yapıyorlardı. Bir taraftan da Hamit Şevket İnce, Celal Türkgeldi ve arkadaşlarından mürekkep Haysiyet Divanı şüpheli elemanlara karşı ihraç kararları yağdırıyorlardı. Diyebilirim ki o çetin meydan savaşı günü Haysiyet Divanının atik çalışması Demokrat Parti’yi bozguna uğratmaktan korudu. Aceleye gelen kuruluş devrinde partiye gelişigüzel katılanlar böylece sıkı bir süzgeçten geçirildi.

Celal Bayar’la Adnan Menderes ve diğer arkadaşlarının az zaman evvel bir isyan merkezine çevrilmesine teşebbüs edilen Samsun’da gördükleri parlak kabul, Demokrat Parti’nin kuruluş yıl dönümü münasebetiyle Balıkesir’de yapılan 30.000 kişilik miting ve Ödemiş’te tertip edilen coşkun toplantı, partinin her türlü engelleri yendiğini, ve normal bir zindeliğe kavuştuğunu belli etti.”³⁶⁷

Toker, Öner’in İstanbul il başkanlığı istifasından sonra Genel Merkezin İstanbul’a aracılar gönderdiğini söylüyor. Bunlar arasında Üzeyir Avunduk, Emin Sazak, Enis Akaygen vardı. Buna rağmen Öner istifasını almayı reddetti. Söylenen dedikodular Fuat Köprülü’nün oğlunun İstanbul İl İdare kuruluna sokmak istediği bu duruma ise Öner’in karşı çıktığı yönünde idi³⁶⁸.

Demokrat Parti GİK kararlarına karşı aleyhtar bir durum alan ve henüz ödeneğini genel başkana teslim etmemiş bulunan Sinop milletvekili Suphi Batur ise, bir gazeteciye şunları söylemişti;

“Demokrat Parti’deki ihtilaf zannedildiği gibi sadece ödenek meselesinden çıkmamıştır. Biz partinin başında bulunanların totaliter hareketlerine meydan vermemek istemekteyiz. Aksi taktirde demokrasinin manası kalmaz. Dört kişinin sözüne boyun eğdiğimiz taktirde partinin manası kalmaz. Onlar ekseriyete tabi olmalıdırlar.”³⁶⁹

³⁶⁷ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim, c. IV, (1945–1971)** İstanbul, Rey Yay.,1971, s. 138.

³⁶⁸ Toker, a.g.e., s. 221

³⁶⁹ Cumhuriyet, 2.3.1948

İstifalar sonucunda Genel İdare Kurulu bu duruma el koyarak istifa etmeyenlerin bile yerlerine yeni milletvekilleri seçti. Buna Meclis Grubu itiraz etti. Çünkü Gruba göre İdare heyetini seçme görevi Meclis Grubuna aitti. Bu nedenle Genel Merkez ve Parti Grubunun arası açıldı. Tüzüğe de aykırı olan bu seçimler doğal olarak Meclis Grubunun seçimiyle yapılarak mesele tatlıya bağlandı.

Bu durum Demokrat Parti'nin günlerce gündemini meşgul etmekle birlikte Demokrat Parti'de ciddi sıkıntılara neden olmuştu. Gerek İl ve ilçe kongrelerinde gerekse Genel Merkez'de uzun tartışmalar yaşanmıştı. Milletvekilleri de kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Bir kısım milletvekili Genel Merkez'in odak noktasında ısrarcı bir vaziyet almasından şikayetçi görünüyorlar, bir kısım ise bu meselede Genel İdare Kurulunu tamamen haklı buluyor ve partiye tam manasıyla bağlı olmadıkları anlaşılanların tasfiye edilmesi lüzumunu ileri sürüyor ve Genel Merkezin bu yetkiyi kullanmasını temenni ediyordu³⁷⁰.

Samed Ağaoğlu ise Genel Merkezi temsilen şöyle bir açıklamada bulunmuştu;

“Demokrat Parti'deki son hadiseler ne parti başkanı ne parti idare kurulu azalarından herhangi biri tarafından gruba şamil hareketler olarak ifa edilmemiştir ve edilemez. Çünkü açık bir hakikattir ki bizzat başka ve genel kurulun ekseriyetini teşkil eden milletvekilleri de gruba dahildir. Yapılan bütün izahlarda sadece gruptaki bazı kimselerin husule getirdikleri hadiseler ve hareketler açıklanmış bulunmaktadır. Filhakika partiyi sarsıcı bölücü hareketlerin hatta bizden götürecekleri unsurlarla yeni bir parti kurma teşebbüslerinin Meclis Grubu içinde akisler ve tesirler yaratmış olduğunu kabul etmek bir mecburiyet haline gelmiş bulunuyor. Bazı ihtirasların bu tesirleri maksatlarına göre kullandıkları da bir hakikattir.”³⁷¹

Bu bölünmenin etkisi birkaç sene daha hissedilecek, hatta il teşkilatlarında dahi uzun bir müddet bu hizipleşmenin etkisi silinmeye çalışılacaktı.

1950 yılı D.P. İstanbul ili kongresine arzolunan il idare kurulu raporunda bu ikilemi hafifletmek amacıyla önemli tedbirler alınmıştı. Korkularının temel nedeni ellerinde hala bu ikililiği devam ettirmeye çalışan kişiler varlığının partide bulunma şüphesi idi. Bir önceki sene yapılan kongrede altı ilçe kongresinin itiraza uğraması ve bazı üyelerin, il kongresinin de hatalı olduğunu iddia ederek Genel Kurula müracaat

³⁷⁰ Cumhuriyet, 6.3.1948

³⁷¹ Cumhuriyet, 8.3.1948

etmiş olmaları, bir önceki idare kurulunun geçen seneki kongrece tasvip edilen olumlu faaliyetlerine rağmen 1948 yılının buhranının teşkilatta hala etkisinin devam ettiğini gösteriyordu. Bu nedenle bu kongrede alınan kararlardaki öncelik teşkilat ve parti içinde sevgi, tesanüt, fikir ve işbirliği temin etmek ve kamuoyu karşısında teşkilatı hak ettiği mevkie yükseltmek idari çalışmaların hakim prensibi olarak kabul edilmişti³⁷².

İstanbul İl Başkanı sonraki aylarda bu anlaşmazlığı şu şekilde anlatmıştır;

“İstanbul teşkilatımızın zararlı telkin ve cereyanlara maruz bırakılmış olduğu alakalılarca öteden beri bilinen bir mesele idi. Bu teşkilatımızın sevk ve idaresinde daima ayrı ve hususi maksatlar hakim olmuş ve adeta bu teşkilatımız, ilerde yapılacak hareketlere göre hazırlanmak ve elde bulundurulmak istenmiştir. Nitekim Beşiktaş ve Kartal ilçe başkanlarımızın matbuata aksetmiş olan açıklamaları da bu hakikati de teyit etmektedir. İki ücretli parti müfettişinin teşkilatımız arasında vazifelerini kötüye kullanarak tertipçilerin emrinde çalıştıkları ve bir çok yerlerde üstü kapalı yerlerde telkin ve tahriklerde buldukları sonradan öğreniliyor. Partinin sevk ve idaresi hakkında en küçük şüphe ve tereddüt hasıl etmiş olsa idi o zamana kadar toplanmış olan ocak, bucak, mahalle, ilçe ve il kongrelerimizde bunun akisleri elbette görülecekti. Bu da gösteriyor ki bir avuç tertipçi zevat dışında yüzbinlerce demokrat vatandaş partinin sevk ve idaresinden memnundurlar ve yapılan tahriklerin tesirlerinden masun kalmışlardır³⁷³.

Kenan Öner’de İl İdare Kurulu başkanlığından istifa ettikten sonra Demokrat Parti İstanbul kongresi başlamadan önce şöyle bir beyanda bulunmuştur;

“Şimdiye kadar bende rahat ve huzur bırakmayarak biat etmek için evime koşanların Celal Bayar İstanbul’a geldikten sonra ona hoş görünmeye çalışmalarını uzaktan ibretle seyrediyorum. Demokrasi anlayışını bu son hadise bu son hadise dolayısıyla tamamen açıklayan sayın liderin telakkilerine uyararak bana karşı olan sevgilerinin parçalanmasından tevellüt edecek neticenin benden ve kendilerinden evvel millete zararlı olduğunu pek uzak olmayacağını tahmin ettiğim zaman gösterecektir. Ben parti adamı veya zümre uşağı değil, doğrudan doğruya her fazilet ve kabiliyetle mücehhez gördüğüm milletimin hizmetkârı ve vatanımın esiriyim. Bu sebeple herhangi bir partinin içinde veya dışında bulunmakla faaliyetim arasında bir fark görülecek değil.

³⁷² 1950 İstanbul İl Kongresine Sunulan Geçici İdare Kurulu Raporu.

³⁷³ Demokrat Parti İstanbul İl Başkanlığı, **1948 Yılı Kongresine Arzolan İdare Kurulu Raporu**, İstanbul, 1948.

*Bundan dolayı kıymetli partililerin kuruculara mübarek olmasına bir daha dua ederim.”*³⁷⁴

Metin Toker, Demokrat Parti'deki ılımlı-müfrit mücadelesinin C.H.P.'ninkine oranla daha çetin geçtiğini söyler. Bunun en önemli sebeplerinden birinin Bayar'ın partideki konumunun İnönü ile aynı olmadığını ve bu nedenle Genel Merkez ile grup çatışmasında telifçiliğe giriştiğini söyler. Bu çatışmanın sonunda Genel Merkez yerine Grubun yanında yer alsaydı Türkiye'nin demokratik hayatında ne bir Menderes'in ne de bir Köprülü'nün olacağı savunmaktadır³⁷⁵.

Maaş zamlarından sonra Demokrat parti'yi yıpratın bir diğerk olay ise partinin Hürriyet Misakı kararlarına uyulmadığı için Meclis'ten çekilmesi kararının bir kısım partililerce desteklenip, bazıları tarafından ise desteklenmemesi idi. Demokrat Parti 2. kongresinde seçilen Genel İdare Kurulu Hürriyet Misakı'nın uygulanmadığı için alınan Meclisten çekilme kararını uygulayamamasının nedenini şu şekilde açıklamıştır;

“Daha Hürriyet misakı kongrece müzakere edilirken, şimdi partimizden ayrılan milletvekillerinin bir gün bu misaka uyularak Meclisten çekilme ve mebusluğu kaybetme ihtimali karşısında şahsi endişelere düştükleri görüliyordu: nitekim. Hürriyet misakına muarız tavır takınmaları işte bu endişelerden ileri geliyordu. Hele misak mucibince Meclisten çekilme kararını vermek yetkiliinin kongrece Meclisten çekilme kararını vermek yetkiliinin kongrece Genel Kurula bırakılmış olması daha o günden bir kısım milletvekillerinin Genel kurula karşı cephe almaya sevk etmiş bulunuyordu. Genel kurula karşı cephe almaktan maksat ise bir gün kurulca Meclisten çekilme kararı verildiği taktirde, bunun Meclis Grubunun şiddetli muhalefeti ile karşılanacağını ve bu kararın tatbik olunamayacağını önceden genel Kurula anlatmak suretiyle böyle bir kararın verilmesini önlemekten ibaretti. Pek iyi takdir edeceğiniz veçhile bu cephe genel Kurula karşı olmaktan ziyade Büyük Kongrenin kararına karşı kurulmak istenmiştir. İşte sonraları genel Kurul Meclis Grubu ihtilafı şeklinde gösterilmek istenen tertip buradan başlar.

O vakit açıkça görülmüştür ki; Meclisten çekilme kararı verildiği taktirde bir çok milletvekilleri Meclisten ayrılmayacaklardır fakat partimizden ayrılacaklardır. Ödenek zamları meselesinde koparılan ve Meclis Grubunun parçalanmasını intaç eden fırtınanın acıklı hikayesi bu izahımızın diğerk delilini teşkil eder. Teesürle kaydedelim ki hürriyet misakı mucibince Meclisten çekilme ihtimalinin verdiği endişe ve ödenek

³⁷⁴ 1950 İstanbul İl Kongresine Arzolanın İl İdare Kurulu Raporu.

³⁷⁵ Toker a.g.e., s.222

*zamları meselesinin tahrik ettiği küçük menfaat kavgaları Meclis Grubumuz içinde malum hizbi vücuda getir”.*³⁷⁶

Cihad Baban bu anlaşmazlığın altında yatan farklı nedenler olduğunu savunur. Partinin kuruluş ve tutunma döneminde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ile partiye üye genç milletvekillerinin arası açılmıştır, fakat su yüzüne çıkmasını bu milletvekili maaşları olayı tetiklemişti. Bu olay aynı zamanda Millet Partisi'nin kuruluşunu da sağlamıştı. Bir kısım milletvekili eski bir hukukçu olan Osman Nuri Koni liderliğinde milletvekili maaşlarına yapılan zammın partiye devredilmemesi görüşündeydiler. Bu görüş merkezin desteklemediği bir görüştü. Diğer taraftan Genel İdare Kurulunda görev sahibi olan Yusuf Kemal Tengirşek, Ahmet Tahtakılıç gibi kimselerle kurucular arasında da ödenek meselesi dışındaki meselelerden dolayı fikir çatışmaları oluyordu. Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz, Emin Sazak, Hazım Bozca, Suphi Batur gibi arkadaşlar özellikle Menderes'in kendi üzerinde Köprülü'nün de desteğiyle lüzumsuz bir hakimiyet kurma sevdasında olmasından şikayetçiydiler. Buna karşılık Menderes ve arkadaşları da politikaya yeni girmiş olan bu gençlerin vaktinden evvel açıldıklarından alkışları hazmedememiş olmalarından, görev yapmak için değil şahsiyet kazanmak için başkaldırdıklarından, Yusuf Kemal ve Emin Sazak'ın da bu gençleri kendi aleyhlerine tahrik ettiklerinden yakınıyorlardı³⁷⁷.

Cihad Baban Tasvir'de yazdığı “*Demokrat Parti'de Kopan Fırtına*” başlıklı köşe yazısında olaya farklı bir bakış açısı sergileyip bu fırtınan hem demokrasiye hem halka zarar vereceğinden kaydı duyduğunu yazmaktadır. Yazısında şunları dile getirmektedir;

“Meclis Grubunun kararı ile, Genel İdare Kurulu tutumu birbirine aykırı mahiyet iktisap etmiştir. Bu aile kavgası günün birinde bir memleket davası halinde inkılap edilebilir. Demokrat Parti'nin bugünkü parolası çok kısadır

“Türk milleti kendi hakimiyetine sahip olduğunu görmek ve bunun lezzetini tatmak istiyor. Fiilen iktidar değiştirebileceğine buna muktedir olduğuna inanmak en büyük arzusudur.”

İki seneden beri çok şey değişmiştir. Ama müsbet olarak da ortada fazla bir şey mevcut değildir. Demokrat Parti'nin parçalanması,

³⁷⁶ Şevket Temuçin, **Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresinde Alınan Tarihi Kararlar**, Ankara (?), 1950 (?).

³⁷⁷ Tasvir, 9.2.1948

*grupla idare heyeti arasında istifaların baş göstermesi yalnız Demokrat Parti'ye değil, memleketin demokrasi divanına zarar verecek mahiyettedir. Bu cephe yarıldı mı totaliter tek parti taraftarları sevinçlerinden bayram ederler. Memleketi seven insanların kötü düşünceleri bir tarafa bırakarak bu kötü düşüncüyü bertaraf etmeleri şarttır.*³⁷⁸

Demokrat Parti, haysiyet divanında alınan çıkarma kararları üzerine Demokrat Parti genel başkanlığı şu tebliği yayınlamıştır:

*“Genel İdare Kurulu'nun bir zamandan beri sistemli ve maksatlı bir şekilde harekette bulunan altı üyesi Merkez haysiyet divanının beş milletvekili hakkında verdiği partiden çıkarma kararını öğrenir öğrenmez Genel İdare Kurulu üyeliğinden istifa etmişlerdi. Yedek üyeler vazifeye çağrılmışlardı. Genel İdare Kurulu üyeleri vazife başındaydı.”*³⁷⁹

D.P. milletvekili Hulusi Erdem yukarıda bahsi geçen karardan önce gazetelere gönderdiği bir açıklamada kendisinin Haysiyet Divanına sevkini usulsüz olarak addetmiştir. Hulusi Erdem'in bu konu hakkındaki görüşü şu şekilde olmuştur;

*“18. madde illeri teşkilat haysiyet divanlarınca verilecek kararları itiraz yolu ile tetkik ve Genel İdare Kurulu üyelerinden divana tevdi edilenler hakkında bir karar ittihaz etmek gibi iki sarih hükmü ihtiva etmektedir. Bu sarahat karşısında Genel İdare Kurulunun tefsire gitmesi aklın ve tüzük vazunun maksadına uygun olduğu gibi tefsir müessesesinin icab ettirdiği şartlara da külliyyen muhaliftir. Yine 64. madde hükmüne de istinat etmektedir. Bu maddeye göre Meclis Grubu haysiyet divanı kendi üyeleri hakkında bir ittihaz edemez. Böyle bir vaziyetle karşılaşıldığı taktirde bu üyesine ait olmayan dosyayı kendi aralarından seçeceği 9 kişilik bir heyetin tetkikine arzeder. Meclis Grubu kendi haysiyet üyeleri hakkında böyle bir mecburiyete tabi olduğuna göre, aynı mecburiyetle Genel İdare Kurulunun da mukayyet olduğunu tabi ve zaruri sayan Necati Erdem bu hareketi usulsüz olarak addetmektedir.”*³⁸⁰

Demokrat Parti'nin kuruluş aşamasından itibaren çok emeği geçmiş olan Piraye Bigat Cerrahoğlu ise anılarında şöyle bir olay anlatmıştır;

“Büyük Kongreden önce GİK'nun bütün parti teşkilatından gelen GİK milletvekillerine karşı milletvekillerinin partiden çıkarılmasını onaylayan telgraflar yağmış. Ne varki bu telgrafların gelişini sağlamak için başta Bayar olmak üzere, birkaç GİK üyesi bucağı ziyaret etmiş.

³⁷⁸ Tasvir, 9.2.1948

³⁷⁹ Ulus, 11.3.1948

³⁸⁰ Ulus, 11.3.1948

Kendilerine gereken açıklama yapıldıktan sonra Bahçelievler'den'de bir onay telgrafları beklediklerini belirtmişler fakat çoğu üniversiteli gençlerden oluşan bucağın kurulu 'GİK'nun görevini denetlemek görevimiz değildir. Kararınızı ancak Büyük Kongre onaylar yanıtı gelmişti. Bunun üzerine Bahçelievler bucağı, ocağına dönüşmüştü.”³⁸¹

9.1.1948 tarihinde Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'ın İstanbul İl başkanlığına gönderdiği telgrafta yerel örgütlerden istifalar hakkında pek çok telgraf aldıklarını, bu telgrafta kendilerinin desteklendiğini açıklamaktaydı. Ve Demokrat Parti'nin vefakâr olduğunu, mukadderatının şahıslara bağlı olmayacağını belirtmekteydi.³⁸²

Bu ihtilaf pek çok yerel kongrelere ve teşkilatlara da yansımıştı. Bunlardan biri de Afyon il kongresi idi. Adnan Menderes yanına Cemal Tunca'yı ve başka birkaç arkadaşını alıp bu kongrede hazır bulunmak üzere Afyon'a gitti. Ama orada havayı hiç iyi bulamadı. Partiden ihraç edilmelerine rağmen Hazım Bozca ve Sadık Aldoğan da oradaydılar. Kongre Genel Kurulu, Parti Genel İdare Kurulu'nun onayladığı ihraç kararlarını tanımadı ve Aldoğan ile Bozca'nın toplantıya katılabileceklerini bildirdi³⁸³.

Menderes ve arkadaşları için yapılacak tek şey kalyordu; kongreyi tanımamak, kongreye girmemek. Nitekim onlarda öyle yapmışlardı³⁸⁴.

Bu toplantının neticesinde Genel Merkez ciddi bir tartışma beklediye de beklenen çarpışma olmadı. Genel İdare Kurulu, Menderes ve Köprülü'nün toplantıya katılmamaları nedeniyle bu kongreyi resmi saymamıştı³⁸⁵.

Kongrede ilk sözü alan Afyon milletvekili Şahin Laçın Genel Merkez ile Meclis Grubu arasındaki ihtilafı izah ettikten sonra şöyle demiştir:

“Demokrasinin esası milletvekillerinin istediği gibi konuşmasını emreder. Buna rağmen biz bütçe müzakerelerinde konuşamadık. Artık Köprülü'nün istibdatına dayanamayacak hale düştük Bu yüzden Meclis Grubundan dört arkadaş istifa etmek zorunda kaldı. Bu istifanın sebeplerine idare heyetinde izah ettiler. Buna rağmen Celal Bayar bu

³⁸¹ Piraye Bigat Cerrahoğlu, **Demokrat Parti Masalı**, Milliyet Yay., İstanbul, 1996, s. 36

³⁸² Şahingiray, a.g.e., s. 199

³⁸³ Demokrat Parti Afyon İl İdare Kurulu Başkanlığı, **Afyon İl Kongresine Arzolan Faaliyet Raporu**, Afyon, 1948

³⁸⁴ Toker, a.g.e.,s. 238

³⁸⁵ Cumhuriyet, 19.3.1948

dört arkadaşın yerine yeniden dört arkadaş seçelim diye teklifte bulundu. Meclis Grubu Köprülü'yü ısrarla istemediğini öne sürdü. Celal Bayar, "25 senelik bir siyasi hayatı olan Köprülü'yü mahvetmeye hakkınız yoktur. " dedi ve orada 45 milletvekili vardı. Hepside istemiyoruz diyorlardı. Bayar'ın böyle konuşmaya hakkı yoktu. Nerede görülmüştür ki 45 milletvekilinin siyasi hayatı bir milletvekiline feda edilsin. Fakat vaziyet bu şekilde kapandı ve Meclis Grubu başkanı sıfatı ile bir tebliğ neşrederek anlaşmazlığın hukuki bir mesele olduğunu belirtti. O tarihte Adnan Menderes İzmir'de idi. Sonra geldi ve O'nun diktesiyle Köprülü hakkında verilen karar tüzüğe aykırı olduğu ileri sürülerek bozuldu. Meclis Grubu tekrar toplanarak ellerimizi sıkmayacağını söyleyen Köprülü'yü Meclis Grubu başkanlığından uzaklaştırmaya karar verildi. Bunun üzerine Celal Bayar'da Köprülü tarafına geçerek İzmir'den istifasını gönderdi ve Balıkesir'de Köprülü'yü müdafaa etti ve bizi küçük gördü." ³⁸⁶

Bu konuşmadan sonra toplantı başkanı Genel Merkezden telgrafi okumuştur. Bu telgrafta Genel İdare Kurulundan istifa edenlerin haysiyet divanına verildiği ve büyük kongrenin toplanması keyfiyetinin genel kurula ait olduğu bildirilmekte idi ³⁸⁷.

Aynı günlerde Zonguldak Demokrat Parti il teşkilatında da hareketlenmeler olmuş ve semt ocakları başkan ve üyeleri toptan istifa etmişlerdi. Bununla beraber Demokrat Parti İl İdare Kurulu üyeleri istifa edenlerin parti haysiyet divanı tarafından çıkarıldığını ileri sürmüştü ³⁸⁸.

Bu fırtınanın yankıları taşra kongrelerinde devam ettiği gibi Meclis Grubunda da dindirilememişti. D.P. son Meclis Grubu toplantısında alınan kararlar üzerine D. P. Milletvekillerinden Ali Rıza Kırsever (Çanakkale), Asım Gürsu (Muğla), Ahmet Çınar(Burdur), Behçet Gökçen (Çanakkale), Bahattin Öğütmen (Edirne), Mehmet Aşkar(Afyon), Haydar Aslan (İçel), Mehmet Ökten (Edirne), Fethi Erimçağ (Edirne) ve Şahin Laçın (Afyon) tarafından müşterek bir beyanname yayınlanmıştı.

On milletvekili tarafından yayınlanan beyannamede Partinin Meclis Grubunda verilen kararlar yüzünden büyük kongreye kadar grupta devam etmeyecekleri belirtilmekteydi.

Beyannamede "Kurucuların tahakkümüne inkiyad etmediği tekabül ettiğimiz emanetin icabı olan vazifenin ifasına mani gördüğümüzden büyük kongre

³⁸⁶ Ulus, 19.3.1948

³⁸⁷ Ulus, 19.3.1949

³⁸⁸ Ulus, 4.4.1948

toplancaya kadar gruba devam etmemeyi tensib etmiş bulunuyoruz”....denilmektedir. Buna ek olarak umumi kongrenin derhal toplanması ve son defa verilen ihraç kararları ile meydana gelen durumu ele alması lüzumunu belirtmektedir.

Yine Demokrat Parti milletvekillerinden Suphi Batur, Senihi Yürüten, Enver Kök ve Aziz Ünsal'da 10 milletvekili tarafından yayınlanan beyannamedeki karara uymak düşüncesinde olduklarını basına açıklamışlardı³⁸⁹.

Bu olaydan tam dört ay sonra Suphi Batur ve Enver Kök partiden istifa etmişlerdi. İstifa dilekçelerinde partiden hak etmeyenlerin partiden ayrılmasıyla doğan ihtilafı kabullenememelerinin üstüne Sinop'ta çıkan hadiselerden sonra bu olayları açıklamaya çalışmasına rağmen uzatıldığını ileri sürmüştü. Bu şekilde idare ettirilmekte olan partiden ayrılmak zorunda olduklarını beyan etmişlerdi³⁹⁰.

Bu sırada D.P. İstanbul il başkanı Abdurrahman Münip Berkan ölmüş, yerine Esat Çağa getirilmişti. Büyük Kongreden olumlu karar alamayan Müstakil Demokratlar da dağılmış, Millet Partisi'ne girmişlerdi. Ahmet Tahtakılıç M.P. Genel Sekreteri olmuştu³⁹¹.

Hikmet Bayur da dönemin önde gelen isimlerindendi, fakat bu dönemde sert bir şekilde Demokrat Parti'nin kurucularını eleştirerek muhalefet cephesinde yer aldı. Hikmet Bayur 12 Temmuz Beyannamesi'nden bu yana Demokrat Parti'nin tamamıyla gevşediğini ve adeta bir muvazaa partisi haline geldiğini iddia ederek ve Demokrat Parti idarecilerinin tasfiyesini ve yahut başka bir muhalefet partisinin kurulmasının zaruret haline geldiğini söylemişti. Kendisine göre değişmiş çok şey yoktu.

Baban'a göre Menderes ise kendisiyle boy ölçüşecek birilerinin parti içinde yer almaması gerektiğini düşünüyordu. Baban buna kanıt olarak da şu olayı anlatır;

“Menderes için bu durum bulunmaz bir fırsattı. Bunu değerlendirmeyi çok iyi bildi. Esas parçalanma Ahmet Tahtakılıç ve arkadaşlarının barışmak amacıyla Menderes ve arkadaşları adına Karpiç'te verdiği yemeğe Menderes ve Köprülü'nün katılmayışı olmuştu. Celal Bayar bu olaya çok üzülmele birlikte Adnan Menderes'in

³⁸⁹ Ulus, 23.4.1948

³⁹⁰ Ulus, 20.8.1948

³⁹¹ Goloğlu, a.g.e., s. 274

tarafında olmayı çıkarları doğrultusunda tercih etmek durumunda kalmıştır.”

Yine Cihad Baban Demokrat Parti'nin kuruluş aşamasında yaşanan olaylardan birini şöyle anlatmaktadır;

“1950 seçimlerine yaklaşırken İstanbul İl Başkanı Esat Çağa idi. Fakat bu adamın özelliği Menderes ve ekibinin O'nu tutmaması idi. Esat Çağa daha çok Bayar'a yakınlığı ile bilinirdi. Menderes İstanbul İl Başkanlığı için Mükerrer Sarol'u destekliyordu. Bunun nedeni Mükerrer Sarol'un kayıtsız şartsız menderes'e bağlı olmasıydı. Ayrıca İstanbul 1946 seçimlerinde Demokrat Parti'ye olan ilgisini fazlasıyla göstermişti. Bu nedenle Menderes İstanbul'u kontrol altına alma istedi. Bu amaçla her ne pahasına olursa olsun Esat Çağa'nın tasfiyesini istiyordu. İlçe kongrelerinin sonuncusu yapılmış bu kongrede il kongresine gidecek delegelikleri Çağa taraftarları kazanmıştı. Bu durumda Esat Çağa'nın il başkanı olması yüksek bir olasılıktı. Bunu önlemek için Mükerrer Sarol, Hüsnü Yaman ve arkadaşları sanki Eminönü ilçe kongresi bölünmüş ve üyelerin bir kısmı bir başka kongre yapmış gibi düzme zabıtlar tanzim etmişlerdi. Genel İdare Kurulu iki kongreden hangisinin meşru olduğunu tespit etmek için üç kişiyi İstanbul'a gönderdi. Bu üç kişi aldıkları talimat gereğince sonradan siyasi hayatı etkileyecek kötü bir sonuca vardılar. Uydurma zabıtlarla yapılmış olan kongreyi meşru gösterdiler.”³⁹²

Yine bir hizip örneği de yine Demokrat Parti'nin kuruluş yıllarında Demokrat Parti'nin tanınmış simalarından ve hatiplerinden olan Mustafa Kentli'nin partiden ihracıyla gerçekleşti. Mustafa Kentli parti başkanlığının başından beri Mareşal Fevzi Çakmak'ın elinde olması gerektiğini savunuyor ve Celal Bayar'a şiddetli muhalefet yapıyordu. Bu durumu takiben aynı düşüncede olan üç arkadaşı bazı ocaklarda yaptıkları konuşmalarda şiddetli tepki toplamış ve bunun üstüne Mustafa Kentli'nin Genel Haysiyet Divanı tarafından partiden ihracına diğer üç arkadaşında ihtar almasına karar verilmişti. Bunun üzerine bu üç şahsiyette partiden istifa etmişlerdi. İstifa dilekçelerini verirken partinin 'tahakküm zihniyetinde' olduğunu ileri sürdüler³⁹³. Ve basına verdikleri bir demeçte şöyle diyorlardı;

“Birimizin partiden çıkarılması ikimizin dikkati çekme cezası ile tecziyesi hakkındaki kararın merkez haysiyet divanına tasdik edildiğine dair yazı yazdık. Tasdik kararında izah edildiği vechile suç diye telakki edilen bütün söz ve yazılarımızda beraber hareket ettik. Eğer bu söz ve

³⁹² Cihad Baban, **Politika Galerisi, Büstler, Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul,1970, s. 42.

³⁹³ Ulus, 7.10.1947

*yazılar parti tüzüğüne göre birer cürüm iseler hepimizin aynı cezaya çarpılması icap ederdi. Fakat adı geçen kararda Hamit Şevket ince'nin sarıh itirafını ihtiva eden hasiyede pek güzel işaret edildiği gibi merkez hasiyet divanı mahkemelerde tatbik edilen adalet ölçüsünden başka ölçülere müracaat lüzumunu hissetmiştir. Bu adı söylenmeyen ölçü kuvvettir.*³⁹⁴

Demokrat Parti, muhalefet yıllarındayken büyük bir fırtına atlatmış fakat bu fırtınadan çekirdek kadro (Menderes, Bayar, Köprülü, Koraltan) daha kuvvetli çıkmıştı. Bu durum D.P.'nin kendi içinde birbirine daha bağlanmasına neden olmuştu. Bundan sonra daha dikkatli olacaklar ve en ufak bir tehlikede tasfiye hareketine baştan başlayacaklardı.

II) D.P. İKTİDARININ İLK YILLARINDAKİ HİZİPLEŞMELER

Demokrat Parti'nin ilk yıllarındaki çekişmeler daha çok alt kadrolarda meydana gelmişti. Fakat bunun nedeni D.P. Genel Merkezi ile yerel örgütlerin teşkilat başkanlığı için destekledikleri adayların farklılığından kaynaklanıyordu. Bu nedenle ilk yıllarda D.P. alt örgütlerde büyük çapta bir tasfiye hareketine girişmişti. Fakat bunu yapmak o kadar kolay olmadı. Çünkü yerel teşkilatlarda örgütçe desteklenen adaylar o kadar kuvvetliydi ki zaman zaman teşkilatlara işten el çektirilmek durumunda kalındı³⁹⁵. Ya da çıkarılan partililerin ihraç kararlarını haksız bulanlar istifa ediyorlardı. Bu durum 1952'lere kadar devam etti. Fakat 1954 seçimlerinde partinin aldığı oy oranıyla da bağlantılı olarak genişleyen örgütü disiplin altında tutmak iyice zorlaşmıştı.

Cerrahoğlu ise o günlerdeki hizipleşmelerin nedenini şu şekilde açıklamıştı;

“1950 seçimlerinden sonra, bazı milletvekilleri arasındaki hizipçilik ise gittikçe partinin bünyesini hırpalamaya, amaçlarından saptırmaya ve en sonunda demokrasiden uzaklaştırmaya kadar etkisini arttırdı.

İlk aşamada, yoklamada listenin altında adaylık kazananlar, liste başındaki gelecek seçimde, adaylıktan düşürme çabasına giriyorlardı. Bir dahaki seçimin aday seçimini elde etmek gerekiyordu. Bunun tek yolu aday seçimlerine devlet kademelerinde, liste başında milletvekili seçimlerinden daha forslu olduklarını kanıtlamaktı.

³⁹⁴ Ulus, 7.10.1947

³⁹⁵ Ayrıntı için bkz Taşra teşkilatlanması

1950 seçimlerinin hemen ardından Ankara'da Bakanlıklar, İktisadi Devlet teşekkülleri illerdeki yetkililerin değiştirilmesini isteyen milletvekili akınına uğradı. Artık mücadele C.H.P. ile D.P. arasındaydı. Bu ilk baskılarla bürokratlar şaşkına dönmüşlerdi. Neyse ki D.P. milletvekillerinin birbirileri ile oyunları 1954 seçimlerine kadar sürdü. 1954 ve sonraki seçimlerde adayların dayandığı etkili bürokratlar değil, Menderes'ti. Artık gayretler rakip milletvekillerini Menderes'in gözünden düşürmeye yönelikti.”³⁹⁶

Bu dönemin İlk istifalardan biri Diyarbakır milletvekili Nazım Önen'inkiydi. Nazım Önen Genel Merkez tarafından pek sevilmeyen bir milletvekiliydi. Ve istifası bu dönemde nadir sevinçle karşılanmış istifalardan biri oldu. Sebebi Silvan ilçesi Demokrat Parti Başkanı Ahmet Akülke'nin Başbakanı gönderdiği telgrafta şöyle açıklanmıştı;

“Ekim 1950'deki Nazım Önen'in istifası parti içinde memnuniyetle karşılanmıştır.

Demokrat Parti'nin gölgesinde maskelenerek milletvekilleri seçiminde oylarımızı alan milletvekilimiz Nazım Önen'in bir takım hareketlerinden sonra partimizden istifasını memnuniyetle karşıladık. Dedikleri gibi onurlu bir insan iseler parti adına kendisine verdiğimiz oyları bize iade etmesi lazımdır.”³⁹⁷

1951 yılı Demokrat Parti'nin içindeki çekişmelerin çok fazla yaşandığı bir yıl olmuştu. Pek çok il kongresinde ikilik olduğu gibi, Genel Merkezle taşra teşkilatı arasında da gerginlik vardı. Özellikle Mayıs ayı içinde yapılan kongreler oldukça hararetli geçmişti (Seyhan, Adana, Bursa, Mersin).

Özellikle Seyhan kongresinde alınan kararlardan memnun olmayan Adana milletvekillerinden Cezmi Türk, Yusuf Ziya Eker, Remzi Oğuz Arık, Reşat Güçlü ve Tevfik Güçlü'nün partiden istifaları Ankara'da büyük hayret ve yankı uyandırmıştı. Milletvekilleri istifa nedenlerine D.P. İdarecilerinin prensiplerini, ayaklar altına alarak partiyi büyük adımlarla diktatörlüğe sürüklemelerini göstermişlerdi³⁹⁸.

Yine Adana kongresinde çıkan münakaşalardan dolayı kongre başkanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu kürsüyü henüz kongrenin başında terk etmek zorunda kalmıştı. Kongre esnasında münakaşalardan ötürü bir kişide yaralanmıştı. Kongreyi bu derece

³⁹⁶ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 70

³⁹⁷ **BCA Fon Kodu : 30..1.0.0 Yer No: 17.99..23**

³⁹⁸ Cumhuriyet, 30.5.1951

gerginliğe sürükleyen ve daha sonra D.P. yöneticilerini diktatörlükle suçlamaya kadar götüren bu olaya sebep Genel İdare Kurulu'ndan gelen bir telgraftı. Telgraf şu satırlardan oluşuyordu;

1) *“Kongre başkanlığı divan seçimine bütün delegeler iştirak edebilir.*

2) *İtiraz edilenler için kongrece seçilecek komisyon raporunun müzakeresinde, eğer itiraz bir tek şahıs hakkında ise o şahıs itiraz edemez. Diğerleri itiraz edebilirler. Mezkür raporda eğer bu delegeleri seçen kongre, muallel görülüyorsa o zaman o kongreden gelen delegelerden hiçbiri bu raporun kabulü veya ademi kabulü hakkında reye iştirak edemezler.*

3) *Geçici idare kurulu üyelerinden delege seçilmiş olanlar ibra ile ilgili bulunan hususlarda iştirak edebilirler”.*³⁹⁹

Adana ve Seyhan'da milletvekili ve üye istifaları ilerleyen günlerde de devam etmişti. Belediye reisi ve bazı il teşkilat kurucuları istifa edenler arasındaydı. Milletvekilleri verdikleri müşterek gerekçede şu sözler yer almaktadır;

*“D.P. 'den istifalar doğrudur. Hukuk devleti nizamını kurmak için partilerin tamamı ile hukuk nizamı içinde bulunmaları lazımdır. Mevcut partiler ve D.P. hukuk prensiplerine riayet etmiyorlar. Çoğunluğun da kararını hiçe sayıyorlar. Dürüst olmayan yollarla ekseriyet teminine çalışıyorlar.”*⁴⁰⁰

Cumhuriyet gazetesi bir köşe yazısında D.P.'nin bu son olan hadiselerden sonra parti içi demokrasi anlayışını örnek vererek şu satırlarla anlatmaya çalışmıştır;

“Son günler parti devresinde olan parti kongrelerinde delegeler ve dilekçeler dillerini çözdüler. Bilhassa iktidar partisinin kaza ve vilayet kongrelerinin D.P. merkez teşkilatı için hayli müşkül durumlar yarattığı hemen her hararetli kongreye Başbakanla Dışişleri Bakanının ve Meclis reisi ile Fevzi lütfü Karaosmanoğlu'nun yani eski kurucularının en mühim devlet işlerini bırakıp bu mahalli kongrelere gitmelerinden olduğu kadar, matbuata akseden kongre müzakerelerinden de anlaşılıyor.

Kendi içinde bulunmak (tenkid ruhu) bir parti için çok faydalı bir durumdur. Çünkü partilerde birer sosyal vücut oldukları için tabii bir vücut gibi hayati kanunlara tabidir. Hastalığa karşı mukavemet etmeyen, reaksiyon göstermeyen, hararetlenmeyen, bir vucutta nasıl şifa ve afiyet ümidi kalmazsa, bozukluklara ve aksaklıklara karşı tepki göstermeyen toplulukların hayatiyetinde de ümit kalmaz. Onun için yer yer hararetli

³⁹⁹ Cumhuriyet, 29.5.1951

⁴⁰⁰ Cumhuriyet, 31.5.1951

müzakerelere, partiyi ve hükümeti tenkite sahne olan kongreler D.P. için üzüntü değil, ümit verici bir durum sayılmalıdır.

Lakin hadise böyle inkişaf etmemektedir. Dışarıya sızan malumata göre, D.P. merkez idaresi bu hararetlerden memnun değildir ve bu hararetleri çok partili rejim için lüzumsuz saymaktadır. Aynı zamanda parti başkanı olan Başbakan Adnan Menderes'in gazetelerin naklettiği bir söze bakarsak parti içinde tenkit, tek parti rejim adettir.

Gerçekten Başbakanın söylediği şüphe edilecek derecede izahı müşkül olan bu söz söylenmiş olmasa bile kongrelerdeki tenkit ve muahaze ruhuna karşı merkezi teşkilatın gösterdiği sinirlilik iktidarı elinde tutan bir parti için hayırlı bir alamet değildir. Çünkü bu hararetler yer yer tekerrür ederse hükümetle birbirine girmiş olan D.P. merkez teşkilatının, mülhakattaki mesnedleri yıkılır. Hükümet Mecliste ekseriyette, parti merkezi ise memlekette ekaliyette kalır.

Hadiseler bugünkü hat üzerinde biraz daha biraz daha ilerler ve bu anlaşmazlıklar biraz daha genişlerse D.P. merkez teşkilatının merkez kitlelerini elden kaçırmaması için ciddi bir anlayış ve müsamaha göstermesi, hissiyata kapılmaması, hatta şahsi feragatlere katlanılması icap edecektir.

Böyle yapılmazsa partinin vilayet teşkilatında hasıl olan çatlaklar büyür. İş Meclise kadar intikal eder. Böyle giderse D.P.'de ikinci bir ayrılma daha yaşanacaktır. Zaten bugünkü Demokrat ekseriyeti, bugünkü sosyal ve politik karakteri ile yeni kümeleşmeler yapmaya mecbur ve mahkûmdur. Demokrat kongrelerindeki münasebetler bugünkü gibi olursa bu hareket tacil edilmiş olacaktır.”⁴⁰¹

3 Haziran 1951 tarihinde Ankara'da başlayan il kongresi de oldukça hararetli geçmişti. Delegeler, İdare Meclisi üyeliklerine seçilenlerin partiyi ihmal ettiklerinden şikâyet etmişlerdi. Delegeler özellikle il idare kurulunun seçimlere kadar iyi çalıştığı halde sonradan işleri gevşettiği ve teşkilatı ihmal ettiği 14 Mayıs'tan sonra idare kurulu azalarına çifter çifter İdare Meclisi üyelikleri, belediye ve İl Genel Meclis üyelikleri verildiği bu ödül dağıtımından faydalananların parti işlerini yüzüstü bıraktıkları partiye midecilerle kesecilerin değil, samimi şekilde bağlı insanların lüzumlu olduğu belirttiler⁴⁰².

9 Haziran 1951 tarihinde İstanbul'da yapılan kongrede delegeler yine Genel Merkez ve hükümetten oldukça şikayette bulunmuşlardı. Özellikle Kore'ye asker gönderilmesi konusunda hükümetin kendi başına karar aldığını, hiçbir şekilde partiye ve milletvekillerine danışılmadığı dile getirilmişti. Yine teşkilattan şikayet eden

⁴⁰¹ Cumhuriyet, 1.6.1951

⁴⁰² Vatan, 4.6.1951

delegeler teşkilatın iyi organize olamadığını ve il idaresinin iyi çalışmadığını, kendi uhdesine düşen vazifeyi başaramadığını belirtmişti. Bununla birlikte işçi davasında ve muhtar seçimlerinde D. P. İl merkezinin çok hareketsiz kaldığı ileri sürülmüştü⁴⁰³.

Delegelerin bu tenkitleri üzerine il idare kurulundan altı üye değişmişti⁴⁰⁴.

Bu gergin geçen kongrelerin ardından, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü gerginliğin doruğa ulaştığı Seyhan kongresinde şöyle bir açıklamada bulunmuştu;

*“Demokrat Parti bir fikir ve feragat partisidir. D.P. 'ye menfaat temini için giren unsurlar bulunmaz. Farzımuhal girse bile böyle bir parti içinde uzun müddet tutunmasına imkan yoktur. Bu milletin şuurundan kopmuş olan böyle bir cereyan, öyle bir cereyandır ki, onun saffetini bozacak teşebbüsleri sinesinden atar ve yolunda ebediyen yürür. D.P. iktidarı vatandaşların ızdırapları üzerinde zevk ve sefa tahtları kurmak için gelmiş değildir. Bu parti saflarında faal rol almış insanlar hiçbir zaman şahsi emelleri üzerinde koşmaz. Gene farzımuhal böyle insanlar çıksa bile demin arzettiğim gibi bu teşkilat içinde tutunamayacaklardır.”*⁴⁰⁵

Bütün bu kongre gerginliklerinden sonra Demokrat Parti Genel İdare Kurulu 20 Haziran 1951 tarihinde bölge müfettişliklerini kaldırma kararı almıştı. Yapılan tamimde daimi müfettiş yerine gerekli görülen durumlarda merkezden müfettişler gönderileceği bildirilmişti⁴⁰⁶.

23 Haziran 1951'de Zonguldak'ta yapılan il kongresi de tıpkı diğer kongreler gibi hararetle geçmişti. Bu kongredeki delegelerin en büyük şikayeti ise Genel İdare Kurulunun milletvekilleri ile halkın arasını açmış olduğu iddiasıydı. İdare kurulunun hazırladığı raporda şiddetli tenkitlere uğramıştı⁴⁰⁷.

Ertesi günü yine aynı kongrede yaşanan bir gelişme pek alışılmadık bir durumu yaşattı. Kongre ikiye bölünmüştü. Ayrı ayrı yapılan toplantılarda iki idare heyeti seçildi. Hangisinin meşru olduğu ise anlaşılammıştı. Bölünmenin sebebi ise Devrekli bir delegenin söylediği sözler üzerine Devrek delegeleri ve eski idare kurulu ile kongre başkanı arasında çıkan itilaf nedeniyle gergin anlar yaşandı. Bunun üzerine Devrekli delegeler ile eski idare kurulu üyeleri kongreyi terk ettiler. Kongre

⁴⁰³ Cumhuriyet, 10.6.1951

⁴⁰⁴ Cumhuriyet, 12.6.1951

⁴⁰⁵ Cumhuriyet, 30.5.1951

⁴⁰⁶ Cumhuriyet, 20.6.1951

⁴⁰⁷ Cumhuriyet, 24.6.1951

başkanı kanun dairesinde teşekkül eden kongrenin mesaisine devam edeceği bildirdi. Bu sırada salonu terk eden 60 kadar delegenin eski il idare kurulu ile birlikte milletvekillerinden bazıları D.P. il binasına giderek orada ayrı bir toplantı yapmışlardı. Ertesi günü yapılan Genel İdare Kurulu toplantısında hangi kongrenin meşru olduğu kararına varılamadı⁴⁰⁸.

Bu arada yurdun çeşitli yerlerinden istifa haberleri gelmeye devam ediyordu. Özellikle Adana ve Tekirdağ'da birçok istifasını veren olmuştu. Tekirdağ'da belediye reisi ve il idare kurulu ikinci başkanı istifa etmiş. Ocak ve bucaklar ise heyet halinde istifalarını sunmuşlardı⁴⁰⁹.

7 Şubat 1951 Adnan Menderes başkanlığında yapılan Genel İdare Kurulu toplantısında parti disiplini ile ilgili bazı mevzular görüşülmüştü. Parti bünyesinde bir kışla inzibatının hakim olmaması özellikle arzu edilmişti. Teşkilattaki bazı anlaşmazlıkların incelenmesi sonucu bazı illerin müfettişler tarafından tetkik edilmesine karar verilmişti. Bununla birlikte D.P. yüksek Haysiyet Divanı Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller partiden ihraç edilmişti⁴¹⁰.

Demokrat Parti'nin önde gelen isimlerinden Mükerrer Sarol'da gerek parti içinde, gerekse siyasal çevrelerde tartışılan bir isimdi. Mükerrer Sarol özellikle İstanbul teşkilatı içinde çok fazla sevilen bir kişi değildi. Menderes'e yakınlığı ile bilinen Sarol, Kenan Öner zamanında İstanbul il başkanlığı için çok savaştığına rağmen başarılı olamamıştı. Menderes'e yakınlığı ile de tanınan Sarol 1952 yılında yapılan İstanbul kongresinde Mükerrer Sarol'un genel kurul temsilcisi olarak İstanbul'da bulunmasını teklif eden bir tahrir okundu. Bunun üzerine büyük bir dinleyici kitesinden şiddetli tepkiler geldi. Bir kısım delege destek verince teklif kabul edildi⁴¹¹.

Aynı kongrede İstanbul delegeleri, Belediye Meclisi ile ilgili şiddetli tenkitlerde bulunmuşlardı. Bu tenkitler öyle noktalara ulaştı ki neticede yedi şehir Meclis azası İl Haysiyet Divanına verildi⁴¹². Şikayetler daha çok belediye Meclisinin

⁴⁰⁸ Cumhuriyet, 25.6.1951

⁴⁰⁹ Cumhuriyet, 25.6.1951

⁴¹⁰ Cumhuriyet, 8.2.1951

⁴¹¹ Cumhuriyet, 24.3.1952

⁴¹² Cumhuriyet, 2.4.1952

tıpkı geçen seneki gibi iktidar konumuna henüz alışamadığı ve yetersiz kaldığı yönündeydi, fakat haysiyet divanına verilmiş nedenleri bu delegelerle ilgili yapılan yolsuzluk suçlamalarıydı.

İstanbul örgütündeki dalgalanma hiçbir zaman durmayacaktı. Özellikle 1954 yılının bahar aylarında hareketlenmeye başlayan örgütte hizipleşmelerden dolayı il kongresi yapılamayacaktı.

Aslında ihtilafın esas nedeni parti grubunun Sarolcular ve Ateşçiler olmak üzere iki gruba ayrılmasından kaynaklanmaktaydı. Necmi Ateş 1954 seçimlerinde milletvekili seçilinceye kadar aslında İstanbul İl İdare Kurulu'nun Başkanı idi. Fakat Menderes'le araları pekiyi değildi. Hatta Menderes İstanbul aday olmasını engellemek için çeşitli girişimlerde bulunmuş fakat başarılı olamamıştı. Özellikle 1951'den sonra Menderes'e yakınlığı ile bilinen fakat yine örgüt tarafından sevilmeyen Mükerrer Sarol'la aralarında ihtilaf çıkmıştı⁴¹³. Bu ihtilaf ileriki senelerde de devam edecek ve partinin İstanbul teşkilatını hayli yıpratıyordu.

Menderes, 1952'nin bahar aylarında istifaların artması üzerine, Çanakkale'de yaptığı bir konuşmada memleketteki siyasi istikrarın parti tesanütü ile ilgili olduğunu dile getirmiştir. Parti tesanütünü ise parti içinde sevgi, huzur ve bağlılık olan tanımlayan Menderes, parti için bu bağlılık olduğu sürece, bunun yalnız parti için değil, memleket içinde faydalı olacağını dile getirdi⁴¹⁴.

Şubat 1952'de Ordu'da C.H.P.'den çok sayıda istifalar olmuştu. Bunlar arasında en önemli olanı Belediye Başkanı Ali Rıza Gürsoy dur. Bu hadise C.H.P.'yi oldukça etkilemişti. Fakat Demokrat Parti İl Başkanı Fazlı Ertekin bu durumdan pek memnun olmamıştı. Ordu milletvekili Feyzi Boztepe Adnan Menderes'e yazdığı bir mektupta İl Başkanı Fazlı Ertekin ile ilgili şikayetlerini şu şekilde dile getirmiştir;

“İl İdare Kurulu başkanımız Fazlı Ertekin ile beraber çalışan İl İdare Kurulu'ndan Dursun Uzman, Şükrü Furtun ve Haysiyet divanı üyelerinden İsmet Furtun'un ihraçları temin edilmedikçe Ordu'da tesanüt ve huzurun sağlanmasına imkan olmadığı kanaatindeyim. Bu bozgunculara partimizden ihraç edilen ve ihraç kararının tasdiki Genel İdare Kurulu'nca derdesti tetkik kılınan Hasan Erzurumluoğlu da C.H.P.'lilerle birlikte destek olmaktadır. Şahsi gayret ve alakamızla C.H.P.'den istifa ettirdiğimiz memleketin hatırı sayılır tüccarlarından

⁴¹³ Tıpkı Ankara İl Teşkilatında yıllarca süren Benderlioğlu-Çiçekdağ ile Necmi İnanç ihtilafı gibi

⁴¹⁴ Cumhuriyet, 23.4.1952

Hüseyin Saka, Muhsin Gürsoy ve daha bunlar gibi mühim şahsiyetler İl Başkanlığınca kırılmakta ve kıskançlıkları nedeni ile alınmamaktadır.”

Feyzi Boztepe Genel Merkeze yazdığı bir mektupta şikayetini şu şekilde dile getirmişti;

“Hülasa Ordu İl kurulumuz hiçbir faaliyet göstermemekte ve dedikodu ile vakit geçirerek samimi ve fedakar partilileri kırmakta hatta kahve köşelerinde şahıslarımızın ve binbir güçlkle çıkardığımız (Bütün) adlı gazetemizin aleyhinde muhaliflerimizle birlikte çalışmaktadırlar.”
415

Şehir Meclisi 28 Haziran 1952 tarihinde yaptığı grup toplantısında Demokrat Parti tarihinde bir ilk gerçekleşip D.P. il haysiyet divanınca haklarında partiden ihraç kararı verilen üyeler grup divanına seçilmişlerdi. Söz alan bir üye, il haysiyet divanı kararı ile partiden ihraç edildikleri iddia ve ilan olunan Genel Meclis azalarından bir kaçının grup toplantısında bulduklarına işaret etmiş, bunların müzakerelere iştirak etmemeleri gerektiğini söylemiştir. Fakat bu mevzuda mütalaalarını bildiren diğer üyeler, il haysiyet divanı kararlarının bir kesinlik ifade edemeyeceğini, yüksek kurullarca icabında bozulabileceğini hatırlatarak müzakerelere katılabileceklerini hatta oya iştirak edebileceklerini belirtmişti. Neticede kendilerine haysiyet divanının ihraç kararı olunmadığı anlaşılan üyelerin iştirakleri ile grup divan seçimine gidilmişti⁴¹⁶.

Belediye Meclisi üyelerinden 25 kişi Demokrat Parti'den aynı anda istifa etmişlerdi ve bunların müstakil bir grup kurmayı planladıkları düşünülmekteydi. Belediye Meclisi azalarından İsmail, Antalya D.P.'den istifa etmişti. İstifa sebebinin şehir işlerine ait bir takım yolsuzlukları ortaya koymasına partice engel olduğu düşünülmüyordu. Diğer taraftan yeni bir müstakil zümre belirmeye başlamıştı. Bu zümre, parti disiplini dolayısıyla şehir işlerini ve belediyeyi tenkit edememekten şikayetçiydiler. 25 kişi kadar olduğu tahmin edilen muhalefet Grubunun yakında ve hep birden D.P.'den istifa edecekleri söylenmekteydi. Bu Grubun şehir Meclisinin Ekim devresine müstakil muhalefet devresi olarak ve Demokrat Parti'den alakalarını

⁴¹⁵ BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 18.102..10.

⁴¹⁶ Cumhuriyet, 29.6.1952

kesmiş bir şekilde iştirak ederek şimdiye kadar söyleyemedikleri hususları açıklamışlardı⁴¹⁷.

Demokrat Parti Samsun kongresinde, verilen bir yayın üzerine arbede çıkmıştı. Bunun sebebi Samsun kongresinde delegelerin bu yayında yazılanları doğru bulmaması idi. Bu neşriyata göre iktidar Samsun’u üç sene içinde cennete çevirmişti. Ayrıca delegeler bankaların kredi açmadığından şikayet etmişler ve kredi almak için Adnan Menderes’e yakın olanların tercih edildiğini vurgulamışlardı. D.P.’li belediyeler köy yollarının ve sularının sistemli bir şekilde yaptırılmadığını, birçok köyün yolu ve suyu bulunmadığı bu misaller arasında sayılarak Kasım Gülek’in son yaptığı Samsun seyahatindeki konuşmalara destek çıkmışlardı⁴¹⁸.

Demokrat Parti ilk yıllardaki hizipleşmelerini daha çok yerel teşkilatlar ve Genel Merkez arasında yaşamıştı. Fakat büyük bir tasfiye hareketi düzenleyerek Genel Merkez’le ters düşenleri partiden uzaklaştırmış ve daha merkeziyetçi bir yapıya sahip olmuştu.

III) YENİ SEÇİM KANUNU VE DEMOKRAT PARTİ İÇİNDE TARTIŞMALARI

Demokrat Parti’nin ilerde bölünmesine kadar götürecekt olaylardan bir tanesi 1954 seçimlerinden sonra ortaya çıkmıştı. Bu seçimlerden büyük bir zaferle çıkan Demokrat Parti ikinci iktidar döneminin hemen başında bir dizi yasa çıkararak muhalefeti baskı altında tutmaya yönelik önlemler almaya girişti. 3. Menderes Hükümeti açıklandıktan kısa bir süre sonra 21 Haziran’da çıkarılan bir yasayla hükümete 60 yaşını ya da 25 hizmet yılını doldurmuş yargıç ve profesörleri emekliye ayırma yetkisi verildi⁴¹⁹.

Demokrat Parti teşkilatlarındaki kıpırdanmalar aslında her dönem vardı. Fakat dönem dönem ortaya daha belirgin bir tablo çıkıyordu. 1954 başlarında böyle bir

⁴¹⁷ Akşam, 9.7.1953

⁴¹⁸ Akşam, 27.8.1953

⁴¹⁹ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000) Cilt 2 (1941-1960),Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005, s. 272.

dönemin başladığı sinyalleri ufak ufak geliyordu. Bu öyle bir dönem olacaktı ki 1955 ortalarında Demokrat Parti'yi bölünmeye götürecekti.

Bu hizipleşmeleri durdurmak amacıyla GİK bazı kararlar almak zorunda kalmıştı. Bu arada GİK üyelerinden Atıf Benderlioğlu da partinin Ankara vilayeti dahilindeki işlerini denetlemek amacıyla görevlendirilmişlerdi⁴²⁰.

Bu dönemde yurdun pek çok yerindeki D.P. teşkilatından ihtilaf ve bunun sonucunda istifa haberleri geliyordu. Bu durumda ise mahalli örgütler devreye giriyor ve ayrılan milletvekillerinin yeniden partiye girmeleri için Genel Merkeze ısrar ediyorlardı.

Büyük Kongre ve genel seçimlerin yaklaşması gerek teşkilatı, gerekse Genel Merkezi endişelendiriyordu. Yerini sağlamlaştırmak isteyen veya yeni aday olmak isteyen partililer ve sözünü geçirmek isteyen taşra teşkilatı ile otoritesini korumaya çalışan Genel Merkez arasındaki çekişme gün ve gün artıyordu.

Bu sırada yine Mersin'den büyük bir Demokrat Partili grup partiden çekilme kararı almışlardı. İstifa edenler arasında eski belediye başkanı ve üç tane de milletvekili bulunan partililer kongre yapılmadan zabıtlar tanzim edildiğini, şikayetçilerin değil, şikayet edilenlerin dinlendiğini ileri sürüyorlardı. İstifa kırklar ve yediler adı ile ikiye ayrılan grupların mücadelesinden doğmuştu. Bu gruplar ocak ve bucak kongrelerinin usulsüz bir biçimde yapıldığını ileri sürüyorlardı. Seçim arifesindeki bu istifalar gerek Genel Merkez, gerekse taşra örgütü içinde manalı karşılanmıştı. İstifa edenlerin ve taşra örgütünün iddia ettiğine göre mücadele şiddetlendikçe hileler çeşitlenmiş, hile içinde hileler icat edilmişti ve hiç kongre yapılmadan kongre zabıtları tanzim edilmişti⁴²¹.

Bu durum ileriki günlerde daha şiddetini arttırarak devam etmişti. Partiden ayrılanlar bağımsız bir grup kurarak pek çok köy ve illerde faaliyete geçerek üyeleri partiden ayrılmaya davet ediyorlardı. Bunun üzerine parti bir beyanname yayınladı. Beyannamede şöyle denilmekteydi;

“Muhterem arkadaşlarımız: İçel mebuslarından Halil Atalay, Şahab Tol ve Salih İnankur'la partimiz teşkilatında vazife kabul etmiş bazı arkadaşlardan ve partimize mensup 42 kişinin bir beyanname neşrederek D.P.'den istifa ettiklerinin haberini aldık. Esef ve teesürle

⁴²⁰ Cumhuriyet, 26.1.1954

⁴²¹ Cumhuriyet, 26.1.1954

karşuladığımız bu ayrılık hareketinin bir aydan beri hazırlanmakta olduğunu bildiğimiz cihetle bu beyanname D. P. İçin sürpriz olmamıştır. Partimizin böyle bir iç bozgunculuğa maruz kalmasını önlemek için ciddi çabalar sarfettiğimiz halde bu hatalı kararlarından döndüremedik. Bu hatalı kararlarından döndüremedik. Yolunu şaşırın bu arkadaşların beyannamelerinde parti kongrelerinde yapıldığını ileri sürdükleri yolsuzluklar asılsızdır. Gizli emellerini maskeleyen ve bazı vatandaşların zihinlerinde şüphe yaratmak için uydurulmuş iftiradır.”⁴²²

Demokrat Parti’de bu dönemde çıkan hizipleşmeler partinin aslında düşünsel boyutta çok da homojen olmadığını açıkça gözler önüne sermekteydi. Demokrat Parti’yi oluşturan bütün üye ve seçmenler aslında çok genel bir noktada bir araya geliyordu. Ayrıntıda birbirinden çok farklı pek çok insan barındıran bu parti 8 yıllık geçmişine rağmen kendini tam anlamıyla bir türlü bulamamıştı.

1954 seçimlerinden sonra Metin Toker’in deyimiyle ‘*ince demokrasiye paydos dönemi*’ başlamıştı. 1954 yazında bunun örneklerinin görüldüğü bir yaz olmuştu. Bu şiddet tedbirlerini Adnan Menderes D.P. Grubunda ve Mecliste gösterdiği büyük çabalar sonucu almaktaydı. Çankaya köşkünde yumuşatılan muhalif D.P. milletvekillerinin bu tedbirlere karşı son direnişleri Adnan Menderes’in kişisel müdahaleleriyle kırılmıştı. Menderes gerektiğinde komisyonlara kadar giderek hükümet tasarılarını büyük bir özenle korudu ve bu konuda hiçbir taviz vermedi⁴²³.

⁴²² Cumhuriyet, 9.2.1954

⁴²³ Toker, a.g.e., s. 27



[63] REJİM DEVRİMİ[Ayrıntı]
Taş, 1/2 (25 Ekim 1958).

Hükümet programı 23 Mayıs 1954 tarihinde Meclise sunuldu. Menderes verdiği izahatta taraf tutan devlet memurları meselesinin mutlaka halli gerektiğini söyledi⁴²⁴.

2 Temmuz 1954 tarihinde yapılan D.P. grup toplantısında memurların tasfiyesi konusunda fikir ayrılığı yaşanmıştı. Bir kısım milletvekilleri kanunun derhal çıkarılmasını ve memurların azli yetkisinin hükümete verilmesini istiyorlardı, diğerleri ise işin aceleye getirilmemesini, ıslahatın acele kanunlarla değil, esaslı tetkikler sonucu çıkarılmasını istiyorlardı⁴²⁵.

Ertesi günü yapılan grup toplantısında komisyonca hazırlanan kanun teklifi hararetle bir şekilde tartışılmıştı. İlk olarak konuşan Çanakkale milletvekili Servet Sezgin “Dört yıl önce yapılmasına teşebbüs edilen bir tasfiye hareketinin bugün hassasiyetle yerine getirmeye çalışılmasından büyük memnuniyet duyduğunu ve tasarının Genel Merkezde ve esasına tamamen iştirak etmekte olduğunu açıkladı.” Bu tasarının geçmesinin son derece önemli olduğunu şöyle bir örnek vererek açıkladı;

⁴²⁴ Cumhuriyet, 24.5.1954

⁴²⁵ Cumhuriyet, 2.7.1954

“Bundan önceki senelerde ilçe idare heyetine mensup bir arkadaşın dükkanına girerek tenkit ettiklerini ve hatta Halk Partisine oy vereceksin diye dövdüklerini görmüştük. Bunlar şikayet edildi ve haklarında hiçbir muamele yapılmadığını gördük. Demek ki bu mesele sadece bir kanun davası değildir.”⁴²⁶

Bundan sonra söz alan Sedat Sarı’da yine aynı şekilde tasarının geçmesinin daha adaletli bir yönetim sistemi için şart olduğunu ileri sürmüştür ve sözlerine şöyle devam etmiştir;

“Maalesef yer yer o kadar acı şeylere şahit olduk ki meram anlatamadık, bazı hususlarda. İşte bu karakteristik misallerden bir kaçını arz edeceğim. Bu misaller karşısında kanun nasıl yürüyecek? Bolu milletvekili arkadaşlar bilirler. Bolu’da bir orman baş müdürü var. Bunun hakkında Bolu mebusları, parti teşkilatı, Meclis umumi azaları, belediye azaları, bu zatın partici olduğunu ve seçimlerde aleyhimize hareket edeceğini ve kendisinin halkevi reisliğinden geldiğini ispat ettik. Bu kanunla eline yetkili vereceğimiz Tarım Bakanına vaziyeti anlattığımız zaman isyan etti, benim en kıymetli adamın, yerinden oynatmam dedi.”

Denizli milletvekili Baha Akşit tasarının çıkarılmasının meşruluğunu şu şekilde açıklamıştır;

“Yarın faydalı olmalarında asla ümitli olmayan bugün faydasız bulunan memurlar memlekete baş olmaktan kurtarmak yolunda kullanılmasını sağlayacaktır bu kanun Başka türlü olmasına imkan ve ihtimal mevcut değildir.”

Mahmut Goloğlu ise kanun tasarısının prensiplerinin grup tarafından tespit edilmesi gerektiğini vurgulamış ve bu tasarı için bunların henüz ayırt edemediklerinden yakınmıştı. Bunun üzerine Adnan Menderes bunların grupta değil komisyonda konuşulmasının daha uygun olacağını belirtmişti. Mahmut Goloğlu ise serbest konuşma yerinin grup olduğunu ve bunun prensip olduğunu ileri sürünce ortam bir anda gerilmişti.⁴²⁷

Fahri Ağaoğlu gibi bazı milletvekilleri ise teklifin nerede görüşüleceğini eğer grupta görüşülecekse kendilerinin fikirlerinin de alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

⁴²⁶ D.P. MGMZ, 2.7.1954

⁴²⁷ D.P. MGMZ, 2.7.1954

Kanun tasarısı lehine olan bu konuşmalardan sonra Erzurum milletvekili Bahadır Dülger sözlerine grup idare heyetini tenkit etmekle başlamıştır;

*“Tesirleri ve ehemmiyeti büyük olan bir kanun müzakeresi karşısında bulunan 500 kişilik grup varken bu Grubun karşısına grup katibi kanunu okumak sureti ile bizleri de mektep talebeleri gibi not alma durumuna düşürmesi karşılığında bir mazeret beyan edilemez.”*⁴²⁸

Ardından kanun tasarısını eleştiren Dülger kanunun gereksiz olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır;

*“Eğer keskin bir kılıçla 1950’de memurları tasfiye etmiş olsaydık bugün elimizde kabiliyetli yetişmiş insanların pek çoğu kalmayabilirdi. 1950’den 1954’e kadar olan bu tertibi bu devri biz artık yaşadık.Şimdi dört senelik böyle bir terbiye devrini yaşadıktan sonra mantık icabı takip ettiğimiz politika bizi nereye götürür?”*⁴²⁹

Yine kanun tasarısını tenkit eden Dülger partizanlığın ölçüsünün ne olacağı ile ilgili eleştiride bulunmuş ve şunları söylemiştir;

*“Vekalet emrine ekseriyetle maddi meselelere, inkar edilemez delillere ve vesikalara dayanan bazı kimseler alınmaktadır. O halde şimdi biz bunu ne için getiriyoruz? Kim? Hangi ölçü ile? Hangimiz partiye en sadık olanımız, en aşırı partizan olduğumuz bu partinin muvaffakiyeti için hayatını ortaya koymuş olanlarımız, en ileri kademedeki olan kimsenin eline herkesin tatbik edebileceği bir ölçü verilebilir mi?”*⁴³⁰

Kanun tasarısını farklı yönden eleştiren Dülger’in esas korkusu dürüst memurların tasfiye edilip yerine partizan görünüp kalifiye olmayan elemanlarla doldurulması idi. Kaygılarını şöyle ifade etmişti;

*“Çok şamil ve istikrarı bozucu bir hüviyette bulunması bakımından bizim arzu ettiğimiz 1954’e kadar tatbik ettiğimiz memur politikasının mantıki neticesine aykırı olduğu için bu kanunun prensipleri bakımından tatile uğraması iktiza eder. Bu kanun memur ile vatandaş münasebetlerini halletmeye kafî gelmez kanaatindeyim.”*⁴³¹

⁴²⁸ D.P. MGMZ 2.7.1954

⁴²⁹ D.P. MGMZ 2.7.1954

⁴³⁰ D.P. MGMZ, 2.7.1954

⁴³¹ D.P. MGMZ, 2.7.1954

Bu tenkitin ardından Menderes uzun bir konuşma yapmış ve Dülger'in eleştirilerini yanıtlamıştır. Menderes konuşmasında idare mekanizmasının iyi işleyebilmesi için kanunun gerekli olduğunu, özellikle siyasete karışan memurlardan amme hizmetlerinin zarar gördüğünü söylemiş ve hükümetin ihtisas komisyonunca hazırlanan bu tasarı ile mutabakat halinde olduğunu bildirmiştir. Ve sözlerine şöyle devam etmiştir;

*“Bizim hazırlamakta olduğumuz kanunda memuru alma hakkı vardır, memuru vazifeden çıkarma hakkı yoktur. Bir kere geldi girdi mi içeri ondan sonra devletin bir parçası olmuştur. Artık o bizzat hak sahibidir. Fakat dosyası ne kadar mükemmel olursa olsun bu memlekete hayrı dokunmaz liyakatsiz ve iş yapmıyorsa işten çıkarılacaktır. Devlet memurlarının kafasına bu girdiği andan itibaren yepyeni bir ruh hakim olacaktır. Hiç kimseyi çıkarmaya hacet kalmadan bu iş yürüyecektir.”*⁴³²

Kısaca takrirler iki gruba ayrılmıştı. Bunlardan ilki tasarının Meclise gönderilmesini teklif etmekte, diğeri ise gruba gelmesini lüzum görmekteydi.

İkna edici ve kararlı bu konuşmanın ardından kanun teklifinin Büyük Millet Meclisine sevki ile geçici bir komisyonda incelenmesi ve yetiştirildiği takdirde hemen Meclise verilmesi kararlaştırılmıştı⁴³³.

Aradan zaman geçince ve partizanlık iktidarın en belirgin özelliği olunca bu madde sadece seçimi kazanamamış adaylar için işleyecekti. Madde ayrıca şöyle diyordu;

*“Bir siyasi partinin adaylık yoklamasına girip de muvaffak olamayan ve yoklamayı kazanıp da nizamnamelere göre partililerin yetkili organları tarafından adaylıkları kabul edilmeyen kimseler hiçbir seçim çevresinden müstakilen adaylıklarını koyamayacakları gibi başka bir parti tarafından da aday gösterilemezler ve seçilemezler. Bu madde bir çok milletvekiline göre koalisyonu imkansız hale getiriyordu.”*⁴³⁴

Ertesi günü geçici meclisi oluşturan üyeler tasarıyı ittifakla tasvip etmişlerdi⁴³⁵.

Anayasa Komisyonunda Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Kemal Özçoban, Turan Güneş, İhsan Aktürel gibi isimler vardı. Bunlar tasarıya karşı vaziyet aldılar. Samet

⁴³² D.P. MGMZ,2.7.1954

⁴³³ D.P. MGMZ, 2.7.1954

⁴³⁴ Toker,a.g.e., syf:28

⁴³⁵ Cumhuriyet, 4.7.1954

Ağaoğlu'da Anayasa komisyonu üyesi değildi. Fakat maddenin anayasaya aykırı olduğunu açıkladı. Tasarıyı komisyonda hükümet adına Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ savunuyordu⁴³⁶.

Akis'te çıkan bir yazı hükümetin bir talihsizliğinin tasarıyı daha doğrusu O'nun ifade ettiği zihniyeti müdafaa için Adliye Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ'ın seçilmesi olduğunu gösterir. Demokrat hatipler aleyhte konuştuğu (Kamil Gündeş, Turan Güneş, İhsan Aktürel, Kemal Özçoban) Çiçekdağ'ın kızardığı bozardığı görülmekle beraber, müdahale etmek istiyor fakat müdahale edemediği belirtilmekteydi. Tasarıyı kuvvetli şekilde müdahale edemeyeceği anlaşılınca Adnan Menderes kürsüye gelmiş ve tam iki gün komisyonu yakından takip etmekle beraber tasarıyı iyi bir şekilde savunmuştu. O zaman anlaşıldı ki Adnan Menderes parti içinde yedeği bulunmayan bir liderdir ve ikna kuvveti büyüktür⁴³⁷.

Bu olayda içinde yaşanan bir diğer enteresan durum Fethi Çelikbaş ve Emin Kalafat'ın birlikte aynı kabinede bile yer almaya tahammülü olmamalarına rağmen işbirliğine girişmiş olmalarıydı. Bu kişilerin memleket meseleleri konularındaki görüşleri birbirinden çok farklıydı. Samet Ağaoğlu'nun Başbakan yardımcılığı sırasında Emin Kalafat ve Fethi Çelikbaş partiye hakim zihniyeti nasıl tasvip etmiyorlarsa şimdi üçü birden bir takım hadiseler karşısında aynı reaksiyonu gösteriyorlardı. Seçimlerin hemen akabinde çıkan kanunlara karşı Samet Ağaoğlu özellikle Anayasa Komisyonunda Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ile açıktan açığa mücadele etmiş, hele seçim kanununda yapılan değişikliğin seçim hürriyetini baltalayacağını söylemişti⁴³⁸.

Kırşehir tasarısında da tek muhalif sesi yükselen Ekrem Alican olmuştu. Bilindiği Kırşehir 1954 seçimlerinde D.P.'nin aleyhinde oy vererek Meclise Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarını göndermiş bu nedenle cezalandırılması uygun görülmüştü. Tasarı Dahiliye ve Bütçe komisyonundan geçecekti. Her iki komisyondaki müzakerelerin pek de hararetleli olmadığı, itirazların yüksek sesle çıkmadığı gözlemlendi. Ekrem Alican tasarı aleyhinde şunları söylemişti;

⁴³⁶ Toker, a g.e., s.270

⁴³⁷ Akis, sayı:8, 3.7.1954

⁴³⁸ Akis, sayı:22, 9.10.1954

“Nevşehir il olmaya layıkmış, o il olunca Kırşehir ilçe olacaktı. Bunlar laftı. Hakikat şuydu ki bundan sonra Anadolu’daki il ve ilçeler halkı sandık başında gözlerinin önünde Kırşehir’in başına gelenler bulunduğu halde gidecekti. Bir kılıç tepelerinde sallanıp duracaktı.”⁴³⁹

Neticesinde tasarının anayasaya aykırı görünen maddesinin oyçokluğu ile tasarıdan çıkarılmasına karar verildi. Böylece muhalifler kazanmış görünüyordu. Bu durum Bayar ve Menderes açısından yıkım etkisi yaratmıştı.

Ardından teklif Mehmet Ali Sebük tarafından verilen bir önergeyle yine gündeme geldi⁴⁴⁰. Bunun üzerine Mecliste bir dikkat çekici düello daha yaşandı. Samet Ağaoğlu ve Adnan Menderes arasındaki hava iyice gerginleşmişti. İlk görüşmelerden muhaliflerin bir kısmı çark ettiler ve tasarı komisyondan aynen geçti.

Tasarıyı hararetli müdafaa edenler arasında İçişleri Bakanı Namık Gedik, Abidin Potuoğlu, Kenan Akman, Hüseyin Balık gibi isimler bulunmaktaydı⁴⁴¹. Tasarı Komisyondan geçti ve Kırşehir ilçe oldu.

Forum dergisi bu durumla ilgili olarak şöyle bir yorumda bulunmuştu.

“1955 yılı Mayıs ayının son Meclis oturumunda Muhalefet lideri İnönü’nün Başbakanı herhangi bir kuvvetin durduramayacağı ifadesi üzerine gerek Meclisin D.P. çoğunluğunda gerekse Demokrat Parti’nin Meclis çevrelerinde bir sinir bir hava esiyordu. Bunun anlamı özetle şu demek oluyordu; Demokrat Parti’de her kademedede Genel Merkez veya Başbakan arasında derin bir uzlaşma var ve Meclis çoğunluğu ve parlamento D.P. çoğunluğundan oluştuğu için bu uzlaşma devletin organları ile iç içe geçmiş durumda...”

Evet görünen belki bu şekilde olabilirdi fakat yukarıda da söylenilen gibi D.P’yi aynı çatı altında toplayan ana hatlar dışındaki ayrıntılar parti içinde huzursuzluğa neden oluyordu. Parti içi düzen ile partinin merkez organlarına fazla yetki, fazla hareket kabiliyeti tanınmıştı. Bu da parti içi serbest tartışmayı ve partiye uzlaştırmacı fikir gelmesini önlemişti. Demokratik zihniyet içindeki mutabakatlar ise serbest tartışmalardan çıkan uzlaştırmacı fikirlerden doğduğu için burada mutabakat değil, tabiiyet mevcut olmaktadır”⁴⁴².

Olaylar böylesine hararetli devam ederken Temmuz ortalarına doğru parti içindeki hizipleşme daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı. 7 Temmuz 1954

⁴³⁹ **Akis**, sayı:8, 3.7.1954

⁴⁴⁰ **Vatan**, 10.7.1954

⁴⁴¹ **Akis**, sayı:8, 3.7.1954

⁴⁴² “D.P. Kademeleri Arasında Mutabakat Meselesi”, **Forum**, sayı:29, Haziran 1955.

tarihinde yapılan Genel İdare Kurulu toplantısında parti teşkilatındaki anlaşmazlıklar ve hizipleşmeler mevzu bahis edilmişti. D.P. Ankara İl kongresinin yaptığı toplantıda, genel kurul azalarından Fuat Köprülü'nün şiddetli bir lisanla partide yıkıcı rol oynadığını belirttiği hizipçilik cereyanının önlenmesi çareleri araştırılmıştı. Toplantıda partinin iç işlerine ait bazı meselelerinde konuşulduğu anlaşılmaktadır⁴⁴³.

Bu dönemde yapılan il kongreleri de genellikle bu durumun etkisi altında kaldıkları için gergin bir ortamda yapılıyordu. Bunların üstüne bir de kendi içlerinde kronikleşmiş hizipleşmeler girince ortam daha da geriliyordu. Bunlardan bir tanesi de Ankara'da yapılan il kongresi idi. Ankara İl Kongresi son derece hararetli geçmişti. Aslında bu hizipleşme teşkilatta uzun zamandır yaşanan bir durumdu. Hizipleşme ilk olarak şöyle başlamıştı;

Necmi İnanç Demokrat Parti Ankara İl İdare kuruluna seçildiği gün karşısında bir hizip bulundu. Bu Osman Şevki Çiçekdağ- Atıf Benderlioğlu tandem'inin Grubuydu. Necmi İnanç'ın müttefiki ise Zafer Gökçer idi. Bu dört kişi ve taraftarları arasında amansız bir mücadele başladı. İki tarafında elinde bir takım kozlar vardı. Osman Şevki Çiçekdağ milletvekili, Atıf Benderlioğlu Genel İdare Kurulu üyesi... Bu bakımdan liderlere yakınlıkları, temas imkanları, telkin sahaları mevcuttu. Mütemadiyen rakiplerinin aleyhine işliyorlardı. Buna mukabil teşkilat Necmi İnanç ve Zafer Gökçer'i tutuyordu. Necmi İnanç gurursuzdu, herkese iyi muamele ediyor, gönlünü almasını biliyordu. Küçük kademeler kendisini seviyordu. Zaten reisliğe getirilmesi de böyle olmuştu. Durum böyle olunca Genel İdare Kurulu müdahale etti. Seçimler yaklaşıyordu. Bunların Ankara'da kazanılmasının manevi kıymeti ve ehemmiyeti vardı. Yoklamalar mühimdi. Bunların neticesi seçimlere mutlaka tesir edecekti. Hiziplerden birinin genel kurulda söz sahibi temsilcisin bulunması genel kurulu o tarafa meylettiriyordu. Atıf Benderlioğlu ve Osman Şevki Çiçekdağ'ın istediği rakiplerini partiden kovdurmak ve bu suretle rahat etmekte⁴⁴⁴.

O sırada Adnan Menderes dirayetli bir parti lideri olarak kendini göstermişti. Yoklamalarda her iki tarafın kazanma şansı da vardı. Bunlardan biri niçin feda edilmeliydi? Osman Şevki Çiçekdağ seçmen nazarında tarafların en sempatiği olmaktan çok uzaktı. Bunun üzerine il idare kurulu dağıtıldı. İş Bankası Umum

⁴⁴³ Cumhuriyet, 8.7.1954

⁴⁴⁴ Akis, sayı:9, 10.7.1954

Müdürü Üzeyir Avunduk kurulan muvakkat heyetin başkanlığına getirildi, yaraya pansuman vuruldu. Fakat içten içe işlemler devam ediyordu. Yoklamada hizipler kendini belli etmişti. Karşı tarafa oy vermemekte ısrar edenler çıktı. Hatta seçimler sırasında listelerden adama silenler, karma liste yapanlar hep bu hiziplerdendi. Seçimler bitti. Demokrat Parti ve onun namzetleri kazanmışlardı. Fakat savaş bitmemişti. İl kongresi ve büyük kongreye gidecek delegeler vardı. Her iki tarafta kendi adamlarını sokmak istiyorlardı. Benderlioğlu ve Çiçekdağ Haysiyet divanından kara almadan yoklamalarda kendi aleyhlerinde rey kullanmış 27 partiliyi partiden ihraç ettirmeğe muvaffak oldular. İhraç muamelesi il kongresinin hemen arifesinde yapılmıştı⁴⁴⁵.

Hizipleşme son hızla artarken, 2 Ağustos 1954 tarihinde Demokrat Parti Genel İdare Kurulu İstanbul il haysiyet divanına işten el çektirme kararı almıştı. İçlerinde iki belediye daimi belediye azası da bulunan üyelere 8'i partiden ihraç edilmişlerdi. Eski İstanbul vilayet haysiyet Divanı reisi ve belediye daimi encümen azası bulunan Selim Erengil ile Daimi encümen azalarından Hayri Erdoğan ve Çatalca eski idare kurulu azalarından Ahmet Efe, Niyazi Karaduman, Kamil Kök, Ali Taşkın, Maruf Bilgin ve Hüseyin Coşkun parti içinde hizip yaratmak, parti tesanütünü ihlal etmek ve parti tüzüğüne aykırı hareketlerinden dolayı merkez haysiyet divanı kararı ile Demokrat Parti'den çıkarılmıştı⁴⁴⁶.

Genel seçimlerden sonra başlayan bu tasfiye hareketi illerde de devam etmiştir. İzmir, Ankara, Giresun, Antalya ve Diyarbakır'dan sonra İstanbul teşkilatından sonra İstanbul teşkilatında da merkez haysiyet divanı kararı ile bazı üyelerin ihraç edildiğini ve bunların arasında şehir Meclisi üyelerinden eski il başkanı Necmi Ateş de bulunuyordu⁴⁴⁷.

Bu tasfiye hareketi Ağustos aylarının ortalarında da son hızla devam etmişti. Üç Ankara milletvekili Demokrat Parti'nin yüksek haysiyet divanına verildiler. Bunların dışında Çankaya ilçesine mensup 20 kadar partili bundan evvelki il idare kurulunun taraftarı oldukları ve parti içinde hizip yarattıkları iddiası ile haysiyet divanına verilmişlerdi. Yine İstanbul'da da aynı günlerde iki şehir Meclisi azası

⁴⁴⁵ **Akis**, sayı:9, 10.7.1954

⁴⁴⁶ Cumhuriyet, 3.8.1954

⁴⁴⁷ Cumhuriyet, 14.8.1954.

hakkında daha ihraç kararı verildi. İzmir’de de parti tüzüğüne aykırı hareketlerde bulunduğu iddiası ile İzmir vilayeti D.P. teşkilatında yapılan tasfiye hareketleri devam etmekteydi⁴⁴⁸.

Haklarında yapılan tahkikattan sonra, 16 Ağustos 1954 tarihinde Kadıköy ve Beşiktaş ilçe idare kurullarına işten el çektirilmiş ve bu durum Genel Merkezin onayına sunulmuştu. Beyoğlu ilçe idare kurulu ikinci başkanı Nurettin Bulak ve üyelerinden Ferhat Kocaballı kuruldaki vazifelerinden işten el çektirilerek merkez haysiyet divanına verilmişlerdi. Beyoğlu merkez bucak heyeti de bu tasfiyeden payını almış, üyeleri merkez haysiyet divanına verilmişti⁴⁴⁹.

Tasfiye hareketi tüm yurttan hızlı bir şekilde devam ederken Demokrat Parti yapılması gerekli olan büyük kongre de 7 ay kadar ertelemişti. Buna sebep olarak ulaşım imkanlarının azalması ve pek çok ilde kongrelerin tamamlanmamış olması gösterilmişti.

Yaz sonunda partiden disiplin amacıyla **tasfiye** edilenlerin sadece Ankara ve İstanbul’da sayısı 200’ü bulmuştu.

Tasfiyelerin bu kadar fazla olması üzerine İstanbul’dan altı ilçe D.P. merkezine müracaat ederek ihraçların haklı olup olmadığını tespit için İstanbul’a teftiş heyeti gönderilmesini istemişti⁴⁵⁰.

Bu arada parti içinde olan bir başka olayda özellikle İzmir teşkilatında huzursuzluğa neden olmuştu. D.P. İzmir il başkanı Burhan Manev, Ankara Belediye Başkanını istifaya davet etmişti.

IV) DEMOKRAT PARTİ’NİN VERDİĞİ BÜYÜK SINAV (1955)

1955 yılı tıpkı 1951 yılı Demokrat Parti için iç karışıklıkların sıkça yaşandığı bir yıl oldu. Aslında parti içi muhalefet 1948’lere dayanıyordu. Ancak arka arkaya yapılan tasfiyeler sayesinde birlik muhafaza edilebiliyordu. Ne var ki 1954 seçimlerinde D.P. Grubu çok büyümüşü. Bunun neticesinde disiplini sağlamak çok zor bir iş haline gelmişti. Daha seçimlerden iki ay geçmeden hizipçilik ciddi bir

⁴⁴⁸ Cumhuriyet, 16.8.1954

⁴⁴⁹ Cumhuriyet, 17.8.1954

⁴⁵⁰ Cumhuriyet, 6.11.1954

şekilde baş göstermeye başladı. Refik Koraltan ve Celal Bayar eski yöneticileri de çağırıp olağanüstü toplantılar yapmak zorunda kalmış ve bunun neticesinde partide ciddi bir **tasfiye** hareketi başlamıştı⁴⁵¹. İktisadi güçlükler gerek muhalefette gerekse parti içinde eleştirileri ve huzursuzluğu arttırıyordu. 5 Ocak 1955 tarihinde yapılan bütçe komisyonunda D.P.'li milletvekilleri Adliye Bakanı'nı şiddetli bir şekilde tenkit etmişlerdi. Tenkitler genelde hâkimlerin teminatı, terfi imkânsızlıkları, ceza evlerinin durumları gibi konulardan oluşuyordu⁴⁵². 18 Ocak 1955 tarihinde ise dört milletvekili⁴⁵³ iktisat politikasını şiddetli şekilde tenkit etmişlerdi⁴⁵⁴.

9 Şubat 1955 tarihindeki Demokrat Parti grup toplantısında Gümrük milletvekiline şiddetli hücumlar yapılmıştı. Olaya bavulları aranan milletvekililer neden olmuştu. Olay Bilecik milletvekili Talat Oran'ın diplomatik pasaportla seyahat edenlere karşı gümrüklerde yapılan fena muameleler hakkında Gümrük ve İhisarlar Bakanı'nın ne düşündüğüne dair sözlü sorusu ile başlamıştı. Emin Kalafat kaldığı şiddetli ithamlar karşısında kendisini şöyle savunmuştu;

*“Tetiklerimiz neticesini dinlemeden sözlerimi gürültüye getiriyorsunuz. Bu mesele üzerinde hassasiyetle durdum. Müfettiş ve umum müdürü gönderdim.”*⁴⁵⁵

Fakat bu açıklama milletvekilleri sakinleştirmeye yetmemiş tam tersi bir etki yaratmış ve tansiyon daha da artmıştı⁴⁵⁶.

Bu soru yaklaşık bir buçuk ay kadar sonra sahibi tarafından geri alınmıştı⁴⁵⁷.

10 Mayıs 1955 günü yapılan D.P. Grup toplantısında Başbakan Menderes parti içi çekişmelerle ilgili olarak sorulara cevap vermişti. Başbakan D.P. içinde çekişmeler olduğu rivayetlerine de temasla şunları söyledi;

*“Diyorlar ki Fethi Çelikbaş arkadaşımız parti içinde muhalefet edenlerin başında bulunuyormuş, bilmiyorum ve tahmin de etmiyorum.”*⁴⁵⁸

⁴⁵¹ Eroğul, a.g.e., s. 80.

⁴⁵² Cumhuriyet, 5.1.1955

⁴⁵³ Kenan Akmanlar, Haluk Timurtaş, Ekrem Cenani, Feridun Ergin

⁴⁵⁴ Cumhuriyet, 19.1.1955

⁴⁵⁵ D.P. MGMZ, 9.2.1955

⁴⁵⁶ Cumhuriyet, 9.2.1955

⁴⁵⁷ Cumhuriyet, 23.3.1955

⁴⁵⁸ D.P. MGMZ, 10.5.1955

Hizipleşmeler ve **tasfiyelerin** son derece fazla olduğu bu dönemde en çok bedeli İstanbul teşkilatı ödüyordu. D.P.'nin son Nizam kongresinde huzursuzluk çıkarılanların hepsi haysiyet divanı kararı ile partiden çıkarıldılar⁴⁵⁹.

13 Ağustos 1955 tarihinde Urfa milletvekili Feridun Ergin, Cumhuriyet gazetesinde çıkan “*Siyasi Hava*” adlı makalesinden dolayı Haysiyet Divanı’na verilmiştir. Yazının içeriğinin parti tüzüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle haysiyet divanına verilen Feridun Ergin Zafer gazetesinde büyük bir hücumu uğramıştır⁴⁶⁰.

Ertesi günü toplanan haysiyet divanı Feridun Ergin’in partiden çıkarılmasına karar vermiştir. Feridun Ergin Haysiyet Divanına sunduğu savunmasında şunları söylemiştir;

*“Zikredilen makalede müdafaayı ihtiyaç gösteren hiçbir nokta yoktur. Ancak sun’i ve zoraki tefsirlerle bu makalenin umumi havasından menfi neticeler çıkarılması kabildir. Parti divanını hakkımda karar almaya sevk edecek hakiki sebebin bütçe müzakereleri esnasında yapacağım tenkitler olduğunu düşünmekteyim. Memleketin refah ve istikbalini alakadar eden meseleler görüşülürken tenkitlerde ve tekliflerde bulunmak yalnız bir hak değil, aynı zamanda bir vazifedir. Telgrafta belirttiğiniz konuşmaların ve neşriyatın yapıldığı tarihten beri iktisadi şartların takip ettiği seyir, bu vazifenin yerinde ve zamanında ifa edilmiş olduğuna en sarih delildir.”*⁴⁶¹

Aynı tarihte Milli Eğitim Bakanı Avni Başman’ın da partiden çıkarılması gündeme gelmişti. Fakat Avni Başman milletvekili olmadığı için Haysiyet Divanına verilmesi söz konusu değildi. Sadece kendisine parti tarafından muhtıra yazılmıştı. Bu muhtıranın sebebi ise Akis dergisinde çıkan ve iktisadi durumu şiddetle tenkit eden yazısıydı⁴⁶².

Bu sırada aday yoklamaları yeni bir ihtilaf yaratmıştı. Belediye ve il genel Meclis seçimleri için D.P. ilçe teşkilatlarında yapılan yoklama neticeleri D.P. çevrelerinde iyi karşılanmamıştı. Partilerin belirttiklerine göre yoklamalar daima hizipçilik gayreti ile yapılmış işin ehli olan ve hakikaten İstanbulluların desteğini kazanmış olan bir çok tanınmış fikir ve iş adamları yoklamayı kazanamamıştı.

⁴⁵⁹ Cumhuriyet, 5.6.1955

⁴⁶⁰ Cumhuriyet, 13 .8.1955

⁴⁶¹ Cumhuriyet, 15 .8.1955

⁴⁶² Vatan, 15.9.1955

Diğer taraftan Genel Merkez’de İstanbul il teşkilatına yoklamalardan memnun kalmadığını bildirmişti⁴⁶³.

Teşkilat ve merkez bu kadar şiddetli bir şekilde kaynarken Konya’da, Konya milletvekili Hamdi Ragıp’ın Mili Eğitim Bakanı’na çok sert bir şekilde eleştirmesi bir partide çok konuşulmuş ve herkesi şaşırtmıştı. Hamdi Başar bu konuşmasında Maarif teşkilatını acı bir dille eleştirmiş ve teşkilatın gereksiz olduğunu, gelen müfettişlerin hiçbir şeyden anlamadıklarını, milletvekilin teşkilata söz bile geçiremediğini uzun uzadıya anlatmıştı. Bu genç milletvekilinin konuşması D.P. çevrelerince hoş karşılanmamıştı⁴⁶⁴.

Bu konuşmaya yanıt olarak Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı şunları demişti;

“Bir mebus bir vekaletin ve milletvekilin icraatını Meclis kürsüsünden kontrol eder. Arzu ettiği takdirde bu kürsüye teşrif edebilir. Tatmin edici cevaplar almaları her zaman mümkündür. İşin bu cephesi dururken topluluk önünde üst kademedeki bulunan birinin otoritesini zedelemek hoş bir şey değildir.”⁴⁶⁵

D.P.’nin iktidarının ilk yıllarındaki hizipleşmeler özetle daha çok yerel teşkilatlara yönelikti. Bunun nedeni parti teşkilatlarında Genel Merkez’in desteklediği üyelerle, Teşkilatın desteklediği adayların farklı olmasından kaynaklanıyordu. Bu pek çok yerel örgütte hizbe neden olmuştu. Parti teşkilatlarında öyle başkanlar vardı ki adeta derebeylik kurmuşlardı. Bu nedenle Menderes iktidara gelince bu kişilere yönelik tasfiye hareketlerine girişti. Bunları büyük ölçüde parti dışına çıkarmayı başardı. Fakat bundan sonraki tasfiye hareketleri Köprülü’nün dediği gibi milletvekillerine yönelik olacaktı.

V) İSPAT HAKKI

Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir habere göre mebuslardan biri ispat hakkı teklifinin eski Adliye Bakanı Halil Özyörük’ün Meclis koridorlarında kendilerine

⁴⁶³ Vatan, 3.9.1955

⁴⁶⁴ Cumhuriyet, 22.10.1955

⁴⁶⁵ Cumhuriyet, 26.10.1955

çok ısrar ve yardım vaatleri neticesinde hazırladıklarını, halbuki, Halil Özyörük'ün Aydın'daki nutku ile teklif sahibi milletvekilleri için çok ağır sözler sarf ettiğini bildirmişti. Bunun üzerine Halil Özyörük de Genel İdare Kuruluna çağrılmış ve diğer milletvekilleri ile yüzleştirilmişti. Fakat Halil Özyörük'ün Genel Kurul'daki ifadesini öğrenmeleri mümkün olmamıştı⁴⁶⁶.

Türk siyasi tarihinde İspatçılar olarak bilinen on bir milletvekili önermelerinde;

“Milletimizin maruz bulunduğu çeşitli sıkıntılar ve ıstıraplar hakiki sebep ve amilleri ile müessir şekilde mücadeleyi ve demokrasinin temel prensibi olan millet murakebesini mümkün kılmak; Nüfuz ve yetkililerini suiistimal edenlerin, adalet yolu ile tefrik ve temyizini ve bin netice , muazzam tarihi vazife ve mesuliyetler yüklenmiş bulunan iktidarımızın , maruz kalması melhuz, her türlü şaibeden tenzihi emin bir sisteme bağlamak için alınacak ıslahat tedbirlerinin başında ispat hakkının tanınmasının lazım geldiğinde kani bulunuyoruz” diyerek basına ispat hakkının verilmesini savunmuşlardır⁴⁶⁷.

İspat hakkının parti içi demokrasi kurallarını ihlal ettiği forum dergisindeki bir yazıda şu şekilde açıklanmıştır;

“D.P.'nin hayatı idrak açısı demokrasidir. Programın ikinci maddesine bakınız:D.P., demokrasiyi milli menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanır. Sekizinci madde ise demokrasinin nihai hedefi olan insanlık haysiyetinin de ancak insanlık ana haklarının teminat altında bulundurulması ile korunabileceğine inanır. Bu durumda ispat hakkı'nı savunan onbir milletvekilinin kendilerini ifade etmek istemeleri son derece doğal bir durumdur. Bu durumda bu onbir milletvekili kendi programlarına da tamamen sadık kalan bu programın iki, sekiz ve dördüncü maddelerine de tamamen sadık kalan bu tekliflerini geri almaları için parti Genel İdare Kurulunda bir çeşit moral telkinine uğratılmıştır. Sorguya çekilmişler ve teklif haklarını kullanmakta yasaklanmışlardır. D.P. Genel İdare Kurulu bunu yapabilir mi? Hayır yapamaz. Çünkü onbir milletvekili önce anayasanın kendilerine tanıdığı bir hakkı kullanmaktan bir anayasa dışı organ tarafından yasaklanamaz. Sonra Genel İdare Kurulu bunlar hakkında tüzüğün yirminci maddesine dayanarak bir parti içi inzibati karar da alamaz. Çünkü onbirlerin teklifi programın yukarıda bahsi geçen üç maddesine uygundur.

Genel İdare Kurulu onbirleri böyle bir moral telkine maruz bırakmakla bir siyasi maksat gütmüş olabilir: Başkalarının da Meclis müzakereleri sırasında onbirlere katılmasını önlemek...

⁴⁶⁶ Cumhuriyet, 19.7.1955

⁴⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 5, Cilt 11, s.526

Evet ama o zamanda parti içi demokrasi ne oluyor? Partinin genel prensipleri ve görüşleri içinde bulunduğunu yukarda ispat ettiğimiz bu teklifi daha baştan akamete uğramaya kalkarsak parti içinde serbest düşünme-konuşma-oy verme anlarındaki parti içi demokrasi nereye gider? ⁴⁶⁸

Genel İdare Kurulunun 10 Ekim 1955 tarihinde aldığı bir karar üzerine F.L. Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş ve diğer milletvekillerinin kongreye katılmamaları hakkında karar alınmış ve kendilerine bildirilmişti. Bu kararın alınmasındaki en büyük sebep, ifadeleri alınan F.L. Karaosmanoğlu ile Fethi Çelikbaş'ın imzalarını almayı reddetmeleriydi.

Karaosmanoğlu ve Çelikbaş'a gönderilen mektuplarda parti içinde, partililer arasında tesanüdün tüzüğün amir hükümlerinden belirtilmekte ve her partili için büyük kongreden sonra en yetkili organ olan GİK'in bu tesanütü teminle mükellef bulunduğu ilave edildikten sonra Genel İdare Kurulu azası olarak Karaosmanoğlu ve Çelikbaş'ın hareket ve faaliyetlerinin özellikle son zamanlarda tesanütü bozacak hale geldiği, beraber çalışmak imkanını bu iki azanın ortadan kaldırdıkları kurulun bu kişilerle birlikte kongreye gidemeyeceği bildirmekteydi.

Kongre delegesi olan ve tasarıda imzası bulunan diğer milletvekillerine gelince: Genel İdare Kurulunun gene parti ve partililik tesanütünü temin gayesiyle bu mebusların büyük kongreye delege olarak katılamayacakları kararı alınmıştı. Bu kararın alınmasında D.P.'nin yine Büyük Kongreden sonra en yetkili organı olan Genel İdare Kurulunun ispat hakkı teklifi mevzuunda aldığı karara bu milletvekillerinin yeterince ilgilenmedikleri gösterilmektedir⁴⁶⁹.

G.İ.K. üyeleri kongrelerde seçilmekteydi ve bu bakımdan ancak istifa sureti ile vazifelerinden ayrılabilmekteydiler. G.İ.K.'in kararından anlaşıldığına göre kurul Karaosmanoğlu ve Çelikbaş üyelikten iskat etmekteydi. Alınan kararlar tasvip edildiği takdirde bu kişiler delegelik haklarını da kaybedeceklerdir. Delege olan diğer imza sahibi milletvekillerinin de durumu yine kongrede müzakere edilecekti⁴⁷⁰.

⁴⁶⁸ **Forum**, sayı:33, Ağustos 1955

⁴⁶⁹ Cumhuriyet, 11.10.1955

⁴⁷⁰ Cumhuriyet, 11.10.1955

Çelikbaş bir konuşmasında; *İspat hakkı teklifinin parti menfaatleri aleyhinde değil, lehinde olarak düşündüğü için verildiğini esasen bu hususta büyük kongre heyeti umumiyesine gerekli izahatın arzolanmasının tabii bulunduğunu* söylemişti.⁴⁷¹

Henüz kongre başlamadan bu durumun kongrede en çok konuşulan konu olacağı anlaşılıyordu.

Genel İdare Kurulu'nun verdiği bu karara Sıtkı Yırcalı ve Rıfki Salim Burçak muhalif kalmışlar, Emin Kalafat ise oy vermemişti⁴⁷². Fakat daha sonradan bu aleyhte oylarını geri çekmişlerdi⁴⁷³.

Fakat ertesi günü bu mesele daha da büyümüş ve G.İ.K ispat hakkı teklifine imza koyanların partiden ihracını istemiş ve bu 19 milletvekili Haysiyet Divanı'na verilmişlerdir. Bunlar; Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Kasım Küfrevi, Turan Güneş, Ralf Aybars, İbrahim Öktem, Mustafa Ekinci, Şeref Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Selahattin Çıracıoğlu, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ idi. Genel kurulun yayınladığı tebliğ ise şöyle diyordu;

*“İspat hakkı mevzuunu vesile ittihaz ederek parti içinde tesanüdü bozan, hizipleşmeyi körükleyen mahdud bir zümrenin büyük kongre arifesinde teşebbüs ve faaliyetlerini arttırmalarının görülmesi üzerine Parti genel Kurulunca kendileri haysiyet divanına verilmiş ve delegelikten iskat edilmiştir.”*⁴⁷⁴

Gazetelerdeki haberlere göre aslında bu teklifin altına imza etmek isteyenlerin sayısı çok fazla olsa da Büyük Kongreye katılamayacaklarından çekindikleri için imzalayanların sayısında bir artış olamamıştır. D.P. İdare Kuruluna yakın çevreler ispat hakkı taraftarlarının 50-60 arasında olacağını, ispat hakkı taraftarlarının ise 100'ü bulacağı açıklanmıştı.

Haysiyet Divanı imzaların geri alınması için 19'lara süre veriyse de hiçbir milletvekili imzalarını çekmediği gibi cevap da göndermemişlerdi⁴⁷⁵.

Bu sırada arabulucular devreye girse de ondokuzların partiden çıkarılmalarına engel olamadı.

⁴⁷¹ Cumhuriyet, 11.10.1955

⁴⁷² Cumhuriyet, 12.10.1955

⁴⁷³ Cumhuriyet, 13.10.1955

⁴⁷⁴ Cumhuriyet, 13.10.1955

⁴⁷⁵ Cumhuriyet, 14.10.1955

İspat teklifini imzalamış olan milletvekili İzmir milletvekili ve Eski Sağlık Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın GİK'e yanıtı şöyle olmuştur;

“Bu memleketteki hürriyet davasına en sevgili varlığını kurban etmiş, kendinden bir parçayı toprağa vermiş olan hadiseyi sizlerde benim gibi hatırlarsınız. Bende D.P.'ye yalnız idealimle değil, aynı zamanda kanımla bağlı bir insanım. 70 yaşına gelmiş mukadderatın artık faal devlet hizmetlerine fazla bir imkan vermediği zamanda gibi tabirlere layık görülerek D.P.'den ihraç edilmek üzere parti haysiyet divanına verilmiş bulunuyorum. Hayatı ızdırapla dolu, ideali için en kuvvetli varlığını toprağa vermiş bir insanı bu şekilde itham etmek ne terbiye ile, ne de her zaman dem vurdukları siyasi ahlakla kabili telif değildir.”⁴⁷⁶

Aynı gün İspat hakkı teklifine altı mebus daha katılmıştı. Bunlar Behçet Kayaalp, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Ziyat Ebuzziya ve Muzaffer Timur'du.

İspat hakkı nedeniyle çıkarılan dokuz kişi nedeniyle İzmir D.P. teşkilatından kongreye gelen bir telgrafa göre 18 ocak bütün üyeleriyle birlikte istifa etmiş ve bu ocaklar kapanmıştı. Ayrıca D.P. gençlik koluna mensup gençler istifa etmiş ve eski genel başkan Hüsamettin Cindoruk durumu kongreye bildirmişti⁴⁷⁷.

Ertesi gün ise Hüsamettin Cindoruk ve Sakarya delegesi Ali İhsan Çelikkan istifa etmişlerdi⁴⁷⁸.

Yine aynı gün tüm Manisa teşkilatı il başkanları hariç toplu olarak istifa etmişlerdi⁴⁷⁹.

Demokrat Parti'de Dördüncü Büyük Kongre'nin yaşandığı bugünlerde İspat hakkı meselesi ile tansiyon oldukça gerilmişti. Demokrat Parti'den çıkarılan dokuz milletvekilini takiben kalan on milletvekili de partiden istifalarını vermişlerdi⁴⁸⁰.

Bunlar; Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Oktan, Raif Aybars, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci, Kasım Küfrevi idi⁴⁸¹.

⁴⁷⁶ Cumhuriyet, 14.10.1955

⁴⁷⁷ Vatan, 15.10.1955

⁴⁷⁸ Vatan, 15.10.1955

⁴⁷⁹ Vatan, 15.10.1955

⁴⁸⁰ Cumhuriyet, 16.10.1955

⁴⁸¹ Cumhuriyet, 16.10.1955

Çıkarılan ve ihraç edilen milletvekilleri büyük kongreye müracaat etmişlerdi. Büyük Kongreye gönderdikleri telgrafta partiden ihraç edilmiş olan Karaosmanoğlu ile henüz ihraç edilmemiş olan Fethi Çelikbaş Genel İdare Kurulu azası oldukları için tüzüğe göre partinin yüksek haysiyet divanına verilmeleri gerektiği ifade edilmişti.

Telgraf şöyle demektedir;

“ 1951 yılında toplanan üçüncü büyük kongremizin yüksek itimat ve teveccühünüze mahzar olarak genel kurula seçilmiştik. Dört yıl bu kurulda vazife gördük. Fakat bir kanun teklifine imza koymak yüzünden parti tüzüğüne aykırı olarak genel kurul ekseriyeti ile evvela bu kuruldan çıkarıldık. Sonra tüzüğün 31. maddesi hilafına müşterek haysiyet Divanına verildik. Partinin vicdanlı vatansever delegelerinden oluşan kongremiz davasını savunmaktan çekinen kurul ekseriyeti karar vermesi yetkili olmayan bir haysiyet divanı marifetiyle birimizi ihraç ettirdi.

Türk eşkari umumiyesi D.P. içinde geçen hazin hadiseleri görüyor ve hakikati öğreniyor. Bunu vicdanlarınıza devdi ediyoruz. Programına ve nizamnamelerine katıldığımız D.P. içinde keyfi yolu doğrultmak ve her şeyi yerli yerine koymak hususunu yüksek taktirlerinize hürmet arz ediyoruz.”

İspat hakkı D.P.’nin Dördüncü Büyük kongresinde en çok tartışılan konu olmuştu⁴⁸². Fakat öyle bir olay vardı ki belki de D.P.’nin demokrasi sayfasına kara leke olarak tarih boyunca çıkarılamayacaktı.

Kongrenin son gününde İstanbul delegelerinden 50 kişi ispatçıların mebusluklarının da düşürülmesini istemişler ve aleyhte oy daha fazla olmasına rağmen taktir kabul edilmiş, kısacası oldubittiye getirilmişti. Fakat bunun tepkileri gerek D.P. içinde gerekse dışarıda çok şiddetli olmuştu.

Bunlar arasında en şiddetli olan teklifin Anayasa aykırı olduğu idi. Bu antidemokratik teklifle GİK, Meclisin önüne geçmiş bulunuyordu. Nizamnameler ait oldukları, kanunlara uygun olamadıkları gibi kanunlarda Anayasa’ya aykırı hükümleri ihtiva edemezlerdi. Hâlbuki kongrede anayasa dikkate alınmadan milletvekilliğin ıskatı hakkındaki temenninin karara bağlanması hükümeti bir kanun hazırlamaya sevk etmişti. Bu ise Anayasa ruhuna aykırı düşmekteydi.⁴⁸³

Metin Toker Demokrat Parti’nin bir özelliğini şöyle açıklamıştı;

⁴⁸² Ayrıntı için bkz. Büyük Kongre

⁴⁸³ Vatan, 20.10.1955

“Haysiyet Divanı Bayar ve Menderes’in elindeydi. Bütün Büyük kongrelerde, muhalefet devresinden beri D.P. idarecilerinin Haysiyet Divanlarını ele geçirmek için yaptıkları mücadele dikkati çekmiştir. Başka kuruluşlarda bir tür formalite olan haysiyet divanı D.P. seçimi D.P.’de hep bir mücadele içinde geçmiş ve bunlara her zaman Bayar-menderes ikilisi hâkim olmuştur. Böylelikle de liderler muhalefette ve iktidarda, ne zaman ciddi bir parti temizliği yapmak isterlerse süpürgeyi ellerinin altında hazır bulmuşlardır. Bunlardan birincisi muhalefet yıllarında Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının atılmasıdır. İkincisi ise 1955 yazının sonunda ispatçıların ihracıdır. Ve bundan dolayıdır ki Menderes için D.P.’nin Büyük kongresi arifesinde iki yol kalmıştı. Ya parti içi demokrasiye saygılı davranarak muhalifleriyle kozunu kongrede paylaşmak ya da parti dışı demokrasi gibi parti içi demokrasinin de incesine paydos diyerek onları kongreye sokmamak. Genel başkan ve arkadaşları ikinci yolu tercih etmişlerdi⁴⁸⁴. İspat hakkıyla parti ikinci bir kez daha sarsılmıştı. 1948’den sonra çıkan en büyük bunalım Demokrat Parti açısından İspat Hakkı meselesi oldu. Sonuç itibarı ile yeni bir parti kuruldu ve D.P., daha homojen bir yapı sağlamış oldu. Menderes’e yakın fikirli kişiler partiden kalırken, muhalif fikirler elenmiş oldu. Böylece partide Menderes’in kişiliği ön plana çıkmış bulunuyordu. Partiden ayrılmayan muhalifler ise zaten sonradan istifalarını verecekti. Aslında İspat Hakkından sonra D.P.’de yeni bir dönem başlamış bulunuyordu. Parti son yıllarında Menderes’in etkisi altında daha otoriter bir yapıya bürünecekti.

İspat hakkı Demokrat Parti içinde yaşanan en önemli buhranlardan biri olmuştu. Bu olaydan sonra partide çözümler başladı. Parti’nin yapısı da daha otoriter bir yapıya bürünmüş ve Menderes’in kişiliği parti yönetiminde kendini daha çok hissettirmeye başlamıştı.

VI) ÜÇÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİ’NİN İSTİFASI

1955’in sonuna gelindiğinde iktisadi sıkıntılarda son derece artmış, 5-6 Eylül olayları ile de hükümet oldukça yıpranmıştı. Gerek parti içinde, gerekse halkta memnuniyetsizlik artmıştı. Kongrelerde hükümet iktisadi buhran ve hayat pahalılığından dolayı eleştirilere maruz kalıyordu.

1954 seçimlerinden sonra hükümet büyük bir güven belirtilerek kurulmuş olmasına karşın iktidar dönemi bu sebeplerden dolayı kısa sürecekti. Bu durum İspat

⁴⁸⁴Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

hakkı olayının ertesinde birden bire patlak verdi. Aslında 6-7 Eylül olaylarından sonra, Meclis Grubunda olaylardan sorumlu tutulan Namık Gedik'e zaten bir tepki mevcuttu. Bu gerginliğin üstüne, Devlet Bakanı Osman Kapanı ve Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in istifaları eklenince ortam iyice gerilmişti.

Aslında gerginliğin ortaya çıkması D.P.'nin 14.5.1955 tarihli grup toplantısında 2.5.1955 seçimlerinden sonra bir türlü yapılmak istenilemeyen yerel seçimlerle, D.P. Büyük kongresi şiddetle eleştirilmesi ile başlamıştı. Milletvekillerinin çoğu yerel seçimlerin hangi düşünceye dayanarak ertelenmek istenildiğinin hükümet ve D.P. Yönetim Kurulunca açıklanmasını istemişlerdi. Seçimlerin ertelenmesini isteyen önerge, oturumu yöneten Hulusi Köymen tarafından oya sunulmuştu. Çoğunluk ertelenmeye karşı oy kullanmıştı. Ama Başkan aksi sonucu ilan etmişti. Bu tutum D.P. Grubunda bir süredir izlenen muhalefeti körüklemiş iktidar Grubunda bundan üç dört yıl önceleri görülen bütünlüğün yerinde yellerin estiği izlenimi kamuoyuna sızmıştı. Ardından seçimlerin ertelenmesinin nedenlerini açıklamak üzere Namık Gedik kürsüye çıkınca milletvekilleri büyük tepki göstermişlerdi. Ardından GİK adına konuşmak Kamil Gündeş'i de seni kim seçti diyerek konuşturmamışlardı⁴⁸⁵.

Bu durum 29.11.1955 tarihli Grup toplantısında ortaya çıkmıştı. İlk olarak Fuat Köprülü tenkitlere dayanamayıp istifa etmişti. Ardından birkaç istifa daha gelmesine rağmen grup sakinleşmiyor ve Menderes'i istiyordu. Menderes apar topar grup toplantısına çağrıldı.

Bu sırada Hüseyin Çarıkoğlu'nun '*Bazı maddelerde hissedilen darlık , bu maddelerin ithali için yapılan tahsisler ve ithal mallarının dağıtım işleri*' İktisat ve Ticaret Bakanına soru önergesi oy birliği ile kabul edilmişti. Bunun üzerine Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu istifalarını sunmuşlardı⁴⁸⁶.

Adnan Menderes'in salona girmesi ve yaptığı konuşma sonrası O'nu istifadan kurtarmıştı fakat hükümetin düşmesine engel olamamıştı. Bunun üstüne Hükümet

⁴⁸⁵ Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar, Bir İhtilal (1955–1960)**, Bilgi Yay., İstanbul, 1985, s. 48

⁴⁸⁶ Albayrak, a.g.e.,s. 282

istifasını vermişti. Fakat Adnan Menderes'in Başbakanlıkta kalması isteği üzerine yeni hükümet yine Adnan Menderes tarafında kurulacaktı⁴⁸⁷.

VII) 1956 VE SONRASI

Menderes 1955 yılında gerek iç politikada gerek dış politikada oldukça hızlı bir yıl geçirmişti. Özellikle parti içinde yaşanan büyük buhran onu hayli yıpratmış fakat O'nu daha güçlü kılmıştı. Bu nedenle ilerleyen senelerde şiddeti gittikçe artan bir tasfiye hareketine girişmişti.



D.P.'ye egemen iki isim: Bayar ve Menderes (1957)

1956 yılının ilk günü gazetelerde yazan haber D.P.'den yine altı kişinin ihracı ile ilgiliydi. D.P. GİK, son günlerde partinin genel politikasını uluorta tenkit ettikleri

⁴⁸⁷ Grup konuşmalarına ara verdiği sırada Mükerrer Sarol, Başbakana şu fikri verdi; “*Gruptan kabine adına değil, kendi adınıza güvenoyu isteyiniz*” Menderes bunu yaptı ve çıkış başarılı oldu. Fakat seneler sonra Sarol bu yaptığına pişman olacak ve şu sözleri söyleyecektir; “*29 Kasım'da şahsi güven istemek fikrini telkin etmek suretiyle Adnan Beyin grup tarafından düşürülmesini önlemekle iyi harekette bulunduğuma bugün emin değilim. O sırada tenkitçilerin istediği olsaydı, Kendisi için, memleket için, hepimiz için daha hayırlı olacaktı sanırım*”...Bkz. Yalman, a.g.e., s. 330.

ve hükümeti kamuoyu nezdinde zayıf düşürmek gayesini güttükleri gerekçe ile yeniden bir kısım milletvekillerinin partiden ihraç amacı ile Haysiyet Divanına verildiklerini açıklamıştı. Bunlar; Hamit Şevket İnce, Ziya Termen, Hüseyin Ortakçioğlu, Cemal Kıpçak, Suat Başel, Zeyyad Mandalinci idi⁴⁸⁸.

Bu sırada Hürriyet Partisi'nin son zamanlarda birdenbire yapılan bir hal alması karşısında tedbir almak lüzumu duyan D.P. Genel İdare Kurulu'nun seri halinde yaptığı toplantılarda teşkilatın yeniden organizasyonunu kararlaştırmaya karar vermişti. Büyük kongreden evvel Genel Merkez tarafından durdurulan ocak kongrelerine Şubat 1956'dan itibaren tekrar başlanılmasına karar verilmişti⁴⁸⁹.

Bu nedenle teşkilattaki hizipleşmeleri önlemek amacıyla memur müfettişlerini bölgelere gönderme kararı alınmıştı. Bölge müfettişleri özellikle teşkilatta devam etmekte olan hiziplerle meşgul olacaklardı. Bu hizipleşmeler ve ihtilaflar ile GİK'e herhangi bir sorun aksettirilmeden yerinde halledilmesi amaçlanmıştı⁴⁹⁰.

10 Ocak 1956 tarihli Meclis Grubu toplantısında D.P. Grubu Başbakan için Meclis tahkikatı istemişti. Başbakan Menderes ise 6-7 Eylül hadiselerinden dolayı böyle bir tahkikat açılmaması lazım geldiğini söylemişti. Bunun üzerine Hamit Şevket İnce'nin verdiği bir yanıt ortamı oldukça gerginleştirmişti. İnce Menderes'e şöyle diyordu;

“Mademki Başbakan kat-i suretti kendisinin mucibi mesuliyet bir harekette bulunmadığını söylüyor, o halde Meclis tahkikatında mahzur görmemelidir. Zihinleri kemiren şüpheleri gidermelidir.”

Daha sonra söz alan Menderes ise örfi idare makamlarınca tahkikatın yapılmakta olduğunu, bu bakımdan kendisi ve eski İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında Meclis tahkikatı açılması için verdiği taktire D.P. milletvekillerinin katılıp katılmayacakları meselesi görüşülmüş olduğunu açıklamıştı⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ Cumhuriyet, 1.1.1956

⁴⁸⁹ Cumhuriyet, 2.1.1956

⁴⁹⁰ Cumhuriyet, 2.1.1956

⁴⁹¹ Cumhuriyet, 11.1.1956

Yapılan Meclis görüşmelerinde D.P. Grubunun lehte oy vermesi üzerine üç milletvekili hakkında tahkikat açılmasına karar verilmişti. Tahkikatı Adalet ve Anayasa Komisyonları yapacak, çalışmalar iki ayda bitirilecekti⁴⁹².

İlk olarak konuşan Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı Meclise verdiği beyanatta şunları söylemiştir;

“Devlet ve millet hesabına ifa ettiğim hizmetlerimde millete yararlı olmaktan gayri hiçbir düşünce ve fikre kapılmayan ben görevimin her sahasında hesap vermeye amade bulunduğumu ifade etmek isterim. Hükümet saflarında siyasi bir vazife deruhte etmiş olan herhangi bir şahsın siyasi hayatında her an Meclis tahkikatının vukuu bulması mukadderdir.”

Tahkikat açılan milletvekillerinden biri olan Hasan Polatkan Meclise verdiği ifadede hakkında tahkikat açılmasını D.P. Grubundan kendisi rica ettiğini ve Meclis tahkikatının açılmasının gerekli olduğunu vurgulamıştı.

Yine hakkında tahkikat açılan bir diğer isim olan Fatin Rüştü Zorlu ise şöyle demişti;

*“Tahkikatın açılması zihinlerde beliren şüpheyi ve milletin kalbinde yer eden düşünceleri silmek bakımından mühimdir. Millet hükümetin kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmediğinden anlamalıdır.”*⁴⁹³

Ardında söz alan tahrir sahibi Burhanettin Onat bazı maddelerin darlığı sebebi ile memlekette hasıl olan huzursuzluk ve bunun tesis ettiği psikolojik zeminin çok müsait olan havası dolayısıyla üreyen dedikodu ve suiistimal söylentilerinin D.P. Grubunu harekete geçirdiğini bu mesele üzerinde grupta geçen müzakereler sonucu üç bakan hakkında tahkikat açılması kararına varıldığı ve Grubun bu temayülüne uyularak kendisinin hazırladığı tahririn Meclis başkanlığına sunulduğunu söyledi⁴⁹⁴.

Gerek 26 Kasım istifaları gerekse ispatçıların çıkarılmasıyla D.P. Grubu daha uyumlu bir ortam yaratılmıştı. Böylece parti biraz daha otoriter bir yapıya bürünmüş ve mebuslar aynileştirilmişti. Buna rağmen istifalar yaşanıyordu. Buna bir örnek 13 Ocak 1956 tarihinde İstanbul milletvekili Nazım Bezmen'in istifasıdır. Bezmen istifasında şöyle demiştir;

⁴⁹² Cumhuriyet, 12.1.1956

⁴⁹³ Cumhuriyet, 12.1.1956

⁴⁹⁴ Cumhuriyet, 12.10.1956

“D.P. saflarında siyasi yoldan memlekete hizmet etmek üzere teşril hayata atılmak imkanını verdiğinizden dolayı size teşekkür borçluyum. Ancak parti nizamnamesinin genel kurula tanıdığı bu hakkın parti programının tahakkuku yolunda bana bir vazife tahmil ettiğine de inanmış bulunuyorum.1954 senesinden itibaren iktisadi faaliyet bakımından vukuu bulan sürekli hareketlerin hatalı olduğuna kani olduğumdan dolayı partimden istifa ediyorum.”⁴⁹⁵

Bu arada Haysiyet Divanına verilen Grubun kendini hissettiren iki milletvekili olan Hüseyin Balık ve Selahattin Toker partiden çıkarılmıştı⁴⁹⁶.

Yine aynı günlerde Haysiyet Divanına verilen Hamit Şevket İnce partiden çıkarılmadan önce kendi istifasını vermiştir. İnce Genel Başkanlığa gönderdiği istifanamesinde şöyle demiştir;

“Fikri hürriyet ve hareketlere hukuki hakikat ve realitelere iktisadi güçlük ve sıkıntılara kıymet vermeyen, onların karşı lakayd kalan hatta adeta husumet ilan edercesine davranan, partide ve Meclis Grubunda tenkit ve münakaşa haklarının kullanılmasını memnuniyetsizlikle karşılayan bütün bunlardan başka bu vatanda uğruna hayatlarını veren bütün vatanperverlerin Türk münevverlerinin yüreğinde yaratıp yaşattığı hür ve temiz duyguları mütemadiyen zedelemekte mahsur görmeyen ve hele son kongreyi demokrasi tarihinde görülmemiş şaheser bir tahakküm havası içinde açayıp kapayan Demokrat Başkanı ile buna bilakaydû şart boyun eğen genel kurulun nizamsız ve şahsi menfaatlerini mukadderatına manşet yapan bir parti siyasetine artık tahammül edemeyecek duruma geldiğim için ayrılmak zorunda kalıyorum.”⁴⁹⁷

Yine aynı zamanlarda Kastamonu D.P. milletvekili Ziya Termen verilen bir takrir aleyhinde konuşmak isterken sert bir beyanda bulunmuştu. Milletvekili, “*Parti disiplini dışına çıkmayı beni zorlamayın*” deyince gergin olan ortam daha da gerilmişti⁴⁹⁸. Bunun üzerine Haysiyet Divanına verilen Termen, Menderes’e şiddetli ithamlarda bulunarak şöyle demiştir;

⁴⁹⁵ Cumhuriyet, 13.1.1956

⁴⁹⁶ Cumhuriyet, 14.1.1956

⁴⁹⁷ Cumhuriyet, 16.1.1956

⁴⁹⁸ Cumhuriyet, 4.3.1956

*“Sizce parti disiplini sizin gibi düşünmüş olmaktır. Gayri bir fikir ihanettir, sabotajdır. Fakat buna imkan var mıdır? Dört yüz küsur kişilik D.P. Grubunun mehabeti sizce bu imkanı ilelebed sağlayacak mıdır?”*⁴⁹⁹

İki gün sonra ise Ziya Termen Haysiyet Divanı kararı ile D.P.’den çıkarılmıştır⁵⁰⁰.

Yine bu olayın başka bir benzeri Edirne milletvekili Cemal Köprülü’nün D.P. Grubunda verdiği taktirin D.P. büyüklerince hoş karşılanmaması üzerine Haysiyet Divanına verilmesiyle yaşanmıştı. Verilen taktir şunları belirtiyordu;

*“Pahalılığın şiddetini arttırdığı, seçim kanununun geri alındığı, ispat hakkının adalet komisyonunca hükümetin arzusuna uyularak reddedildiği, üniversite muhitinin ilgisi ile profesör ve bilginlerin neşriyatı ile hükümeti aydınlatmaları zarureti karşısında hazırlanma devresinin uzun sürmesi tabii bulunmasına rağmen anayasa etrafındaki münakaşaların lüzumsuz olduğunu Adalet milletvekili tarafından hükümet namına Grubumuzda ve Mecliste ısrar beyan edildiği memleket ve milletin huzur ve refahına mahzur olan işlerin açılış törenine hükümet reisinin muhalif partilere şiddetle hücum ettiği ve buna benzer sebeplerden siyasi partilerin aralarının açılması vesile ve imkan verildiği, programını yerine getirmeyen hükümetin parti Meclis Grubumuz karşısındaki durumunu tayin etmesinin zamanı artık gelmiş bulunmaktadır.”*⁵⁰¹

Yine D.P.’nin önde gelen isimlerinden İzmir milletvekili Cihad Baban’ın istifası Genel Merkez ve tüm partide şaşkınlık uyandırmıştı. Baban GİK’e gönderdiği istifanamesinde şunları belirtmekteydi;

*“Muhterem genel başkana gönderdiğim mektupta bertafsil anlattığım veçhile D.P.’nin memlekete karşı müteahid bulunduğu program ve vaidlerden inhiraf etmesi ve kabine beyannamelerinin yerine getirilmemesi ve parti Grubunun gerekli murakebeyi yapamaması karşısında kuruluş prensiplerine sadık kalarak partiden istifa eder, saygılarımı sunarım.”*⁵⁰²

Baban, ayrıca Menderes’e bir tenkit mektubu göndermiş ve mektupta şunları söylemiştir;

⁴⁹⁹ Cumhuriyet, 8.3.1956

⁵⁰⁰ Cumhuriyet, 10.3.1956

⁵⁰¹ Cumhuriyet, 21.5.1956

⁵⁰² Cumhuriyet, 4.11.1956

*“Parti program ve tüzüğünü demokratik prensiplerin münhasıran hatırınız için bir kenara itilmesine rıza göstermek istemeyişine hak vermeseniz bile birgün hadiselerin zoru ile bu hakikatlere ulaşacağınıza sizi temin etmek isterim.”*⁵⁰³

1957 yazında Demokrat Parti’deki en dikkat çekici istifa Orhan Köprülü’ye aitti. D.P. eski İstanbul il başkanı Adnan Menderes’e yazdığı mektupta;

“İşlerin düzeleceği hakkında esasen çok zayıflamış bulunan kanaatim külliyen yok oldu.” diyordu.

Bununla birlikte istifanamesine yazdığı yazıda partinin tüzüğe aykırı hareket ettiğini şöyle savunuyordu;

*“İşlerin fenaya gittiğini daha 1955 sonbaharında toplanan büyük kongreye takaddüm eden günlerde parti tüzüğünün baştan aşağı değiştirilmesini teklif eden tüzük taslağını GİK’na gönderdiğimi hatırlatmama gerek yok sanırım. Böylece partinin bir takım mahdud kimselerin elinde bulunmaması gayesini istihdaf ettiğimi de müteaddid vesilelerle parti ileri gelenleri izah etmiştim.”*⁵⁰⁴

1957 seçimlerine yaklaştıkça Demokrat Parti’de tansiyon yükseliyor, istifalar artıyordu. Ard arda gelen istifa haberleri ile D.P.’de sarsıntı iyiden iyiye hissediliyordu.

Bütçe görüşmeleri sırasında konuşan D.P. Sinop milletvekili Server Somuncuoğlu Türkiye’nin açıkça bir enflasyon içinde olduğunu söylemişti. Bir başka milletvekili ise iktisadi kalkınmanın dış yardımlara bağlı olmaması gerektiği kanaatinde olduğunu açıklamıştı. Aynı görüşmelerde milletvekililer kongrelerin uzun zaman yapılamaması parti içi faaliyetlerde zaman zaman tüzüğün ihmal edilişi tenkit edilmişti⁵⁰⁵.

Balıkesir, Tarsus ve Diyarbakır’da yaz aylarında toplu istifalar oldu, hatta bazı taşra örgütleri tamamen kapandı. Seçim tarihi belli olup aday yoklamaları yapıldıktan sonra aday yoklamalarından memnun olmayanlar oldu. Bu nedenle de partiden ayrılanlar çok oldu.

1957 sonbaharında gerek D.P.’yi gerekse diğer partilileri hayrete düşüren bir istifa haberi olmuştu. Demokrat Parti kurucularından Fuat Köprülü istifasını vermişti.

⁵⁰³ Cumhuriyet, 4.11.1956

⁵⁰⁴ Cumhuriyet, 19.7.1957

⁵⁰⁵ Cumhuriyet, 21.12.1957

Uzun zamandan beri Menderes'le arasında gerginlik olduğu bilinen Köprülü, Genel Merkez'e verdiği istifanamesinde şunları söylüyordu;

*“Dördüncü Menderes kabinesi programının hiçe sayılarak, buna aykırı bir yol bulunması karşısında bir müddet intizarda kaldıkları ve ikaz vazifemi azami derecede yaptıktan sonra hükümetten ayrılmış olan D.P. Genel İdare Kurulu toplantılarına da iştirak etmemiştim. Demokrat Parti'yi yaratan ve 1946'dan 1950'ye kadar süren çetin hürriyet mücadelemizden sonra iktidara getiren ana ilkelerin inkarı olan bu yanlış hareket hattının, memleket ve parti için doğurduğu bütün zararlar bugün biraz daha vazih ve kati olarak kendini gösteriyordu. Bu acı hakikatle parti ve hükümet sevk ve idaresinde umumi seçimlerden evvel parti programına bir takım esaslı değişiklikler yapılması ümidi ile sabırla bekledim. Fakat seçimlerin öne alınması bu hususta birkaç gün evvel alınan karar parti ve hükümet sevk ve idaresinde en ufak bir demokratik tebeddüle dahi imkan kalmadığını kat-i suretle ortaya koydu.”*⁵⁰⁶

Demokrat Parti'deki yaprak dökümü eski Grup Başkanı Burhaneddin Onat ve Ankara milletvekili Dağıstan Binerbay'ın istifasıyla devam ediyordu⁵⁰⁷.

Onat istifanamesinde şunları söylüyordu;

“Bu istifaya sebep bazı prensip ayrılıkları ve partinin sevki idaresini elerinde tutanlar ile aramızda olan zihniyet farkıdır.”

Binerbay ise D.P.'nin seçim yolu ile iktidara gelmesi durumunda memleketin bundan hayır görmeyeceğini iddia ediyordu⁵⁰⁸.

Sonbahar'ın ilk aylarında partinin iki önemli ismi olan Çankırı milletvekili Celal Bayruk ve ilk Menderes kabinesinde Bayındırlık Bakanı Fahri Belen partiye istifa dilekçelerini vermişlerdi. Ayrılma sebepleri olarak D.P. ileri gelenlerinin hırslarının politikaya alet edildiği ve tüzüklerin çiğnendiği gösterilmişti⁵⁰⁹.

Bu istifadan yaklaşık bir ay kadar sonra Mehmet Ali Sebük ve Abdullah İzmen partiden ayrılmışlardı⁵¹⁰.

Özellikle aday listelerinin açıklanmasından sonra yoklamalarda kazanan fakat Genel Merkez tarafından veto edilenler taraftarları ile birlikte partiden çekiliyorlardı.

⁵⁰⁶ Cumhuriyet, 7.9.1957

⁵⁰⁷ Cumhuriyet, 2.10.1957

⁵⁰⁸ Cumhuriyet, 3.10.1957

⁵⁰⁹ Cumhuriyet, 12.10.1957

⁵¹⁰ Cumhuriyet, 6.10.1957

Manisa, Afyon, Diyarbakır, Giresun ve Samsun'da toplu istifalar yaşanıyordu⁵¹¹. Bunlar arasında belediye reisleri, teşkilat başkanları ve milletvekilleri de bulunmaktaydı.

Bu toplu çözümler üzerine Demokrat Parti GİK, partiyi en üst kademesinden en alt kademesine kadar yeniden organize etmeye ve aşama sırasına dayanan bir sistem kurmaya karar verdi⁵¹².

Aralık 1957'de İstanbul valiliğine atanan Mümtaz Tahran 15.5.1958 tarihinde istifa etmişti. Cumhuriyet gazetesi istifaya sebep olarak Tarhan'ın bazı icraatlarının hükümetçe beğenilmemesi olarak göstermişti⁵¹³.

Menderes bu istifalar ve hiziplerin önüne geçebilmek için Genel İdare Kurulu'nu toplayarak iki mühim toplantı yapmış ve D.P. teşkilatında görülen huzurluklara bir son verilmesi konusu incelenmişti.

Bu sırada müfrit gidişi beğenmeyen bir grup oluşmuştu. Bunlara yaylacı denmesinin nedeni Meclisin arka koltuklarında rahatça ve umursamaz bir biçimde oturmalarıydı. “Yaylacılar” denen muhalefet Grubu Meclis Başkanlığı seçiminde Refik Koraltan'a karşı Şemi Ergin'i destekliyorlardı⁵¹⁴. Fakat Şemi Ergin, Refik Koraltan'a karşı az bir oy farkıyla yenilmişti. Ancak yine ılımlı kanattan olan, Yaylacılar Grubunun adayı olan Mahmut Goloğlu'nun başkanvekilliğine seçilmesi, siyasi çevrelerde olumlu bir hava yaratmıştı. Yine aynı şekilde bir başka olumlu hava yaratan durum ise Atıf Benderlioğlu'nun D.P. Grup Başkanvekilliğine getirilmesiydi. Çünkü Benderlioğlu'nun da partideki aşırı eğilimleri önleyeceği tahmin ediliyordu⁵¹⁵.

Bununla birlikte milletvekillerinin istifalarının ardı arkası kesilmiyordu. Zonguldak'ta üç D.P. milletvekili Mustafa Saraç, Avni Yurdaborak ve Necati Dikmen partiden ayrılmışlardı. Verdikleri bir ortak demeçte;

“Bugünkü maddi buhranlar bir gün geçer ama, manevi buhranın tesirlerini silmek çok güçtür. Bu hal sanıldığı gibi yalnız münevverin

⁵¹¹ Cumhuriyet, 9.10.1957

⁵¹² Feroz.Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)** Bilgi Yay., Ankara, 1976

⁵¹³ Cumhuriyet, 16.5.1958

⁵¹⁴ Vatan, 11.11.1958

⁵¹⁵ Cumhuriyet, 1.11.1958

sinesine işlenmiş değildir. Köylü de maddi, manevi buhranın tesirlerini hissetmektedir. Güçbirliği tahakkuk ettiği gün biz katılacağız.”⁵¹⁶

Vatan Cephesi'ne parti içinden de zaman zaman tepki geliyordu. Elazığ'da yapılan D.P. kongresinde bir delege vatan cephesine geçenlerin sandalyelerini teminat altına almak isteyenler olduğunu ileri sürmüştü⁵¹⁷.

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu teşkilatta değişiklikler yapmak üzere 1.9.1959 tarihinde toplanmıştı. İlk olarak D.P. İzmir il idare kurulu üyesi olan Osman Kibar'ın durumu ele alınmıştı. Hükümetin kredi politikasını eleştiren Kibar buradaki görevinden uzaklaştırılmıştı. D.P. ileri gelenleri 30 ilden gelen hizipleşme raporlarını da incelediler. D.P. Genel İdare Kurulu içinde derin yaralar açan hizipleşmelerin kaldırılması ve geçici idare kurulları yerine kongrelerde seçilmiş idare kurullarının teşkilatın başına getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sebeple bütün yurttaki D.P. il kongrelerinin yapılmasına karar verilmiştir. Cumhuriyet'in yorumu Osman Kibar'ın çok geniş taraftar kitlesi olduğu ve bu durumun İzmir'de çözülme yaratacağı yönünde idi⁵¹⁸.

23 Ağustos 1959 tarihinde D.P., teşkilatlara bir tamim göndermişti. Bu tamim kuruluş yıllarından bugüne kadar partiden gelen hizipleşmeler neticesinde ve gerekse çeşitli sebeplerden ihraç edilen veya ayrılanlar dönmek üzere D.P.'ye davet edilmekteydi. Bununla birlikte istifa eden veya çıkarılan eski üyeler hakkındaki kararlar kaldırılmış bulunmaktaydı⁵¹⁹.

Fakat özellikle partinin onurunu kırıcı suçlar nedeniyle D.P.'den partiye atılanların partiye ne şekilde alınacağı parti içinde huzursuzluk yaratmıştı⁵²⁰.

Bu huzursuzluğa rağmen pek çok eski D.P.'li partisine yeniden dönmüştü. Bunlardan en önemli isimler arasında Burhanettin Onat (eski Grup başkanı), Hürriyet partisi eski milletvekillerinden Manisa milletvekili Muammer Alakant, Diyarbakır milletvekili İhsan Hamit Tigrel, Ragıp Karaosmanoğlu, Tekirdağ milletvekili İsmail Hakkı Akyüz ve Bursa milletvekili Selahattin Çıracıoğlu idi. Burhanettin Onat

⁵¹⁶ Cumhuriyet, 24.11.1958

⁵¹⁷ Cumhuriyet, 21.4.1959

⁵¹⁸ Cumhuriyet, 2.8.1959

⁵¹⁹ Cumhuriyet, 23.8.1959

⁵²⁰ Cumhuriyet, 24.8.1959

dışındakiler Hürriyet Partisi'ne geçmiş, fakat umduğunu bulamamış milletvekilleriymiş⁵²¹.

12.4.1960 tarihinde yapılan grup toplantısında komisyon tarafından hazırlanan tahkikat raporu tartışılmıştı. Rapor bazı milletvekillerinin tepkisini çekerken çoğu milletvekili tarafından tasdik edilmişti. Raporu eleştirenlerden biri olan Şevki Erer şunları söylemişti;

“Demokratik rejimlerde partilerin program ve tüzükleri yürürlükte dir. Organlar devamlı olarak vazife görürler. Yetkili ve mesuliyetleri vardır ve bellidir. Meclis gruplarında ve Meclislerde iç ve dış siyasetler üzerine sık sık müzakereler açılır. Fikirlerle fikirler çarpışır ve sonunda müşterek fikre varılır. Bütün bunların bir araya gelmesiyle muvazeneli ve ahenkli demokrasi kurulur ve yaşar. İtiraf edelim ki, Grubumuz kendisine ait bu muvazene unsurunu liderlerine feda etmek yolundadır. Bu bir tesanüitten ziyade bir disiplin manzarasıdır. Asıl tesanüt bir disiplinin veya bir tesanütün etrafında birleşmekle meydana gelir.

Grubumuzun bir toplantısında “demokrasi bir bakıma lider rejimidir, onun görüş ve serzenişlerine inanmak ve uymak lazımdır.”formülünü bizzat liderimiz ileri sürmüştü. Bu söz doğrudur, lakin demokratik rejimlerde partilerin program ve tüzükleri de vardır. Meclis gruplarında ve Mecliste sık sık müzakerelerde açılmalıdır.”

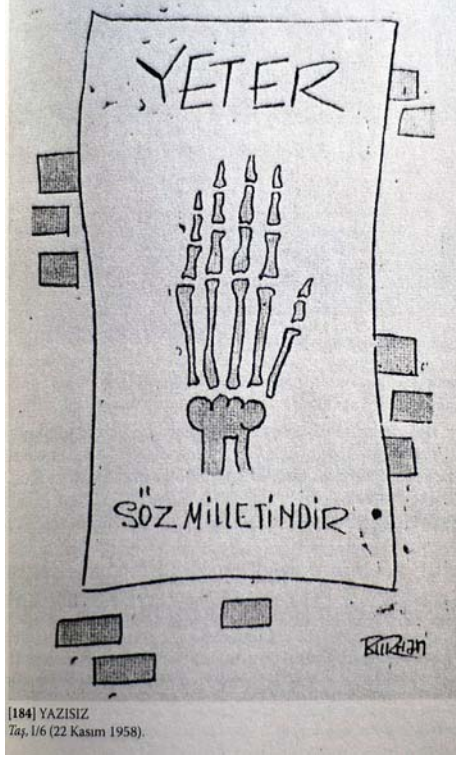
Aynı toplantıda bu söze karşılık pek çok milletvekilinin itirazı bulunmaktaydı. Sesler yükseldi, ama tartışmanın sonu gelmedi. Bu toplantıdan yaklaşık bir kadar sonra yapılan bir başka grup toplantısında milletvekilleri bu kadar yumuşak olmayacak, hükümet ve Menderes'i ağır bir dille eleştireceklerdi. Fakat Menderes bu sözlere kulak asmayacak ve bildiği yoldan gidecekti. Ahmet Emin Yalman o günlerle ilgili olarak şöyle bir yorum yapmıştır;

*“Zincirleme akıp giden hadiseler karşısında özellikle Menderes kendini aldatmaya devam etmekle beraber, Demokratlar arasında telaşa düşenler, gözlerini dört açanlarda eksik değildi. Aradaki tartışmalarda en acı hakaretlerde yer aldı. Grupta Menderes'in istifasını isteyenlerde çıktı.”*⁵²²

Demokrat Parti her ne kadar bu istifaların önüne geçmek amacıyla girişimlerde bulunduysa da başarılı olamamıştı.

⁵²¹ Cumhuriyet, 1.4.1960

⁵²² Yalman, a.g.e., s. 352



[184] YAZISIZ
Taj. 1/6 (22 Kasım 1958).

SONUÇ

Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, faşist yönetimlerin yıkılıp, demokratik yönetimlerin ortaya çıkmasıyla, Türkiye'de Dünyanın söz sahibi ülkeler arasına girme isteği ve Atatürk'ün gerçek anlamda kurmak istediği çok partili düzene geçmek amacıyla kurulmuş bir partidir.

İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönem tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'yi ekonomik olarak son derece fazla yıpratmıştı. Bununla birlikte tek parti yönetimine karşı senelerin getirdiği bir bıkkınlıkta söz konusuydu. Halkın çoğunluğu iktidardan memnun değildi. Her şeyden önemlisi gerçek anlamda demokrasi çok partili hayata geçmekle gerçekleşebilirdi. Bu Atatürk'ün de en çok isteği, Cumhurbaşkanlığı zamanında yapmak isteyip de iki denemeden sonra (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası) ülkenin henüz hazır olmadığı ve rejimin oturmadığını anlamasıyla vazgeçtiği bir yönetim tarzıydı.

1945 yılının bütçe müzakereleri sırasında C.H.P. içinden dört milletvekilinin Takrir vermesiyle başlayan D.P. serüveni, 16 sene devam etmiş ve maalesef 27 Mayıs hareketinin gerçekleşmesiyle son bulmuştur.

Demokrat Parti kuruluş yılları itibarı ile halkın bıkkınlığının en şiddetli yaşandığı yıllarda doğduğu için bir memnuniyetsizler partisi haline gelmişti. Bu nedenle düşünce şekli bakımından çok geniş bir yelpazeyi içinde barındırmaktaydı. Özellikle ilk yıllarında adeta özgürlüğün ve demokrasinin sembolü haline gelmiş olan bu parti özellikle ikinci iktidar dönemde bu özelliğini yitirmeye başlamıştı.

Muhalefette olduğu yıllarda adeta kitleler halinde örgütler kuruyor ve çok kısa zamanda teşkilatlanmasını gerçekleştiriyordu. Halk adeta D.P.'ye kurtarıcı gözüyle bakıyordu.

İktidarın baskıları ve seçim kanunundaki adaletsizlikler nedeniyle Demokrat Parti muhalefet yıllarında hiçbir yerel seçime katılmadı. 1946'da girdiği genel seçimlerde yeni kurulmuş bir parti olarak iyi bir oy oranı almasına rağmen, seçimdeki hileler ve aksaklıklar nedeniyle bu seçimlerden tatmin olarak çıkmadı.

İlk Büyük Kongresinde adeta bir izdiham yaşanan partide pek çok delege kendini ifade etme fırsatı bulmuştu.

Özellikle kuruluş yıllarında iktidar yıllarına göre daha küçük bir örgüt yapısı olan Demokrat Parti, alt kademelerin isteklerine daha ılımlı bakıyor ve büyük ölçüde onların istekleri doğrultusunda hareket ediyordu. İktidar olduktan sonra gerek taşra teşkilatları, gerekse Meclisteki sayısı çok büyük Demokrat Parti içinde disiplin ve adaleti sağlamakta zorlaşmıştı.

Demokrat Parti ilk büyük bunalımını 1948 yılında İstanbul İl başkanı Kenan Öner'in hizbi ile yaşadı. Fakat bu büyük bunalımdan gerek liderler, gerekse Demokrat Parti daha güçlenerek çıkmışlardı. İkinci bunalımını iktidara geldikten tam beş sene sonra yaşadı. Bu mesele ilkinde göre çok farklıydı. İspat hakkı isteyen on dokuz Demokrat Parti milletvekili istekleri kabul olmadığı gibi partiden ihraç edilmişlerdi. Menderes ihraç gerekçelerine parti sükunetini bozmak ve başkanlık hırsı olarak göstermiş fakat bu durumdan partinin önde gelen ve kendisine muhalif olan liderleri tasfiye etmekle partideki konumu daha da güçlendirmiş bulunuyordu.

Özellikle 1954 seçimlerinden sonra gerek Mecliste gerekse taşra örgütlerinde sayıca fazlalaşan parti, kendi bünyesinde bir tasfiye ihtiyacı hissetmişti. Özellikle parti iktidara geldikten sonra “*iktidar olma*”nin ortadan kalkması partinin kendi içinde fikir ayrılıklarını ortaya çıkarmıştı. İktidarın nimetlerinden yararlanmak için adeta amansız bir mücadele başlamıştı. Özellikle taşra örgütlerinin başında bulunanlar ile Genel Merkezin seçtikleri arasında şiddetli hizipçilik olayları yaşanmıştı. Taşra tarafından seçilen kişiler o kadar güçlüydüler ki bu parti içinde ciddi bir sorun haline gelmiş hatta Nadir Nadi bir köşe yazısında bu kişiler “*Parti Ağaları*” adını vermişti.

Genel Merkez bu kişileri geniş çapta olmayan tasfiye hareketleriyle tasfiye etmeyi büyük ölçüde başarmıştı.

Metin Toker'in deyimiyle “*İnce demokrasiye paydos*” 1954 yılında Demokrat Parti'nin daha güçlü olarak kabineye gelmesiyle başladı. İlk olarak seçim kanununda bir takım değişiklikler yapılmak istendi. Parti içindeki güçlü muhalefete rağmen Menderes güçlü ve ikna edici yöntemleri sayesinde tasarı komisyondan geçti. Ardından ispat hakkı teklifi D.P. içinde büyük ses getirmekle kalmayıp uzun zaman tartışıldı ve neticede yeni bir partinin kurulmasına neden oldu. İspat Hakkı'nın gündeme gelişi ile Demokrat Parti'nin son kongresi olan dördüncü kongresi aynı zamanlara tekabül etmektedir. Kongrede bu durum tartışılmak istense de “*Demokrat*

Parti büyükleri” bu duruma izin vermeyecek ve adeta olayı örtbas eder gibi kapatacaklardı.

Menderes bu iki büyük olayın aynı zamana gelişi manidar bulmuş ve olayı Karaosmanoğlu'nun Başbakanlık için şahsi hırsı olarak ispat hakkı bahanesini uydurduğunu ileri sürmüştü.

Bu tarihten sonra Menderes'in kişiliği daha ön plana çıkmış ve partide daha otoriter bir yapıya bürünmüştü. Bundan sonra verilen istifanemelerin çoğunda yazan ortak metinde bu durum yazılacak ve parti tüzüklerine uygun davranılmadığı ileri sürülmekle birlikte parti içindeki çalışma ortamının demokratik şartlar altında gerçekleştirilemediği iddia edilecekti.

1950 seçimlerinden sonra muhalefet partisi olan C.H.P.'ye baktığımızda ise yine aynı şekilde iç karışıklıklara ve tasniflere sıkça rastlanmaktadır. Fakat Demokrat Parti'nin C.H.P.'ye göre bir farkı, alttan kadrolaşmanın kuvvetli olmasıdır. Bu nedenle halka daha iç içe olmuştur. C.H.P. ise üstten alta doğru örgütlenen bir partinin ve muhalefette olduğu süreç içinde bu geleneğini kırmaya çalıştıysa da çok başarılı olamamıştır. Fakat C.H.P. İnönü'nün karşı çıkmasına rağmen Kasım Gülek'i Genel Sekreter olarak seçmiştir. Demokrat Parti'de özellikle 1954 seçimlerinden sonra Menderes'in kişiliği ön plana çıkmış ve parti hiyerarşisi bu yönde sağlanmıştır. C.H.P. Parti Grubu ile GİK bu dönemde sürekli çatışma halindeyken, D.P.'de bu durum ilk senelerde kuvvetli bir şekilde yaşanmış fakat büyük bir tasfiye hareketinin ardından Genel Merkez'le arası açık olanlar partiden çıkarılmışlardır. D.P.'de ise iktidar dönemi boyunca bu durum kişiler arasında yaşandıysa da büyük bir kaosa dönüşmeden halledilmiştir. Bu durumun çözülmesindeki en kuvvetli etken dengeleri üç kolun sağlamasıdır. Bunlar; Adnan Menderes, Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubudur. Fakat terazinin Adnan Menderes tarafı daima ağır basmış, özellikle Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı olarak birazda olsa geri planda kalması, Adnan Menderes'i daha ön plana çıkarmış ve partiyi ikinci iktidar döneminden sonra daha kişiselleştirmiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı Katalogu

BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 18.102..10.

BCA Fon Kodu: : 30..1.0.0 Yer No: 17.99..23.

BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 44.265..3.

BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 44.263..8.

BCA Fon Kodu: : 30..1.0.0 Yer No: 44.265..7.

BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 44.265..1.

BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 45.270..1.

BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 44.265..10

BCA Fon Kodu: : 30..1.0.0 Yer No: 45.266..5.

BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 66.408..6.

BCA Fon Kodu: : 30..1.0.0 Yer No: 44.265..1.

BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 44.264..9.

BCA C.H.P.K Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 66.409..2.

BCA Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 66.408..6.

Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı Katalogu

BCA Fon Kodu: : 490..1.0.0 Yer No:448.1848..1.

B. TBMM Arşivi

Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları

Cilt No	Toplantı tarihi
1	28.5.1950
2	13.6.1950
3	20.6.1950
28	27.3.1951
29	29.3.1951
29	29.3.1951
62	8.4.1952

132	2.7.1954
147	22.3.1955
150	12.4.1955
151	19.4.1955
152	26.4.1955
153	2.5.1955
154	10.5.1955
155	17.5.1955
302	12.4.1960
304	29.4.1960

RESMÎ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 5, Cilt 11.

DEMOKRAT PARTİ YAYINLARI

Alsancak İlçesi Çalışma Raporu 1955-1957, Morigek Basımevi, İzmir

D.P. Beşiktaş İlçe İdare Kurulu, **D.P. Beşiktaş İlçesinin Beşinci Kongresine Sunulan Faaliyet Raporu (23.12.1950)**, İstanbul.

D.P. Genel İdare Kurulu Raporu (20 Haziran 1949), Ankara, 1949

D.P. Tüzük ve Programı, Ankara, 1946.

Demokrat Parti, **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-22.5.1953)**, İstanbul, 1953

Demokrat Parti Eminönü İlçesi Kongresi Kongre Müdafaaamesi, Alişan Dobra matbaası, İstanbul, 1950

Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı, Kongreye Arzolunan İl Müteşebbis Raporu, İstanbul, 1947

Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı, **Kongreye Arzolunan İl Müteşebbis Heyeti Raporu**, İstanbul, 1947

Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Raporu, Güneş Matbaası, Ankara 20.5.1948

Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı, **1949 Yılı Kongresine Arzolunan İl İdare Kurulu Raporu**, İstanbul, 1949.

Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı, **1950 İstanbul İl Kongresine Arzolanın İl İdare Kurulu Raporu**, İstanbul, 1950

Demokrat Parti Kadıköy İlçe İdare Kurulu, **Demokrat Parti Kadıköy Beşinci İlçe Kongresi Faaliyet Raporu**, İstanbul, 9.12.1950

Demokrat Parti Nizamnamesi, Ankara, 1947.

Demokrat Parti Salihli İlçe İdare Kurulu'nun 1948 Senesi Mesai Raporu, İzmir, 1950.

Demokrat Parti Seçim Beyannamesi, 9.5.1950

Demokrat Parti Seyhan İl İdare Kurulu Neşriyatı, **Demokrat Parti Merkez İdare Kurulunun Belediye Seçimlerine Girmemek Sebeplerini Açıklayan Beyannamesi**, (tarih yok), Adana.

Demokrat Parti Beşiktaş İlçe İdare Kurulu, **D.P. Beşiktaş İlçesinin Üçüncü Kongresine Sunulan Faaliyet Raporu**, İstanbul, 1949

Demokrat Parti İstanbul İl Başkanlığı, **1948 Yılı Kongresine Arzolanın İl İdare Kurulu Faaliyet Raporu**, İstanbul, 1948.

Demokrat Parti Manisa İl Başkanlığı, **Manisa Merkez İlçesi 4. Yıllık Kongresi (18.1.1950)**, İzmir, 1950

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Ankara, 1949

İzmir 2. İl Kongresi, 27 Aralık 1947.

Merkez Kaza İdare Heyeti Çalışma Raporu (1953, 1954, 1955), Desen Matbaası, Ankara, 1955

ÖNER, Kenan. **Partili Arkadaşlara Bir Açıklama**, Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı, İstanbul, 1946.

MÜSTAKİL DEMOKRATLAR GRUBU YAYINLARI

Müstakil Demokratlar Grubu, **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, Ankara, 1949

SÜRELİ YAYINLAR

A. Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Milliyet

Son Posta

Ulus

Vatan

Zafer

B. Dergiler

Akis

Forum

KİTAPLAR

ABALIOĞLU, Nadir Nadi. **Atatürk ve İlkeleri Işığında Uyarmalar, Bir İflasın Kronolojisi, (1950-1960)**, İstanbul, 1961

AĞAOĞLU, Samet, **Siyasi Günlük, Demokrat Partinin Kuruluşu**, İletişim yay., İstanbul, 1992,

AĞAOĞLU, Samet. **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, 1967

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yay, İstanbul, 2007

AHMAD, Feroz. **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1971

AHMAD, Feroz. **Türkiye’de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi, (1945-1971)** Bilgi Basımevi, Ankara, 1976

AKŞİN, Sina. **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Yay., Ankara, 2007.

AKŞİN, Sina. **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi**, İmaj Yay., Ankara, 2001.

ALBAYRAK, Mustafa. **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoneix Yay., Ankara, 2004.

ARCAYÜREK, Cüneyt. **Bir İktidar, Bir İhtilal (1955–1960)**, Bilgi Yay., İstanbul, 1985

ARCAYÜREK, Cüneyt. **Demokrasinin İlk Yılları, 1947-1951**, Bilgi Yay., Ankara, 1983

ARCAYÜREK, Cüneyt. **Yeni İktidar Yeni Dönem (1951-1954)**, Bilgi Yay., Ankara, 1985

- ARMAĞAN, Servet. **Memleketimizde İç Tüzükler**, İstanbul, 1972
- ATALAY, Mustafa. **Menderes ve Hayatı**, Ankara, 1959
- AYATA, Ayşe Güneş. **C.H.P. (Örgüt ve İdeoloji)**, Gündoğan Yay., İstanbul, 1992.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya. **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, İstanbul, 1976
- BABAN, Cihad. **Politika Galerisi, Büstler, Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970
- BELEN, Fahri. **Demokrasiden Diktatörlüğe**, İstanbul (?), 1960
- BİBEROĞLU, M. Kemal. **Demokrat Parti ve Sonrası Anılarım**, Demokratlar Kulübü Yay., Ankara, 1997.
- BOSUTER, Kudret. **Parti İçİ Demokrasi**, İstanbul, 1969
- BOZDAĞ, İsmet, **Demokrat Parti Aldatmacası**, Emre yay., İstanbul, 1991.
- BURÇAK, Rıfıkı Salim. **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Ankara, 1998
- BURÇAK, Rıfıkı Salim. **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş, (1945-1950)**, Olgaç Matbaası, 1979
- CERRAHOĞLU, Piraye BİGAT, **Demokrat Parti Masalı**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996
- ÇEVİK, Zeki. **Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918–1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002.
- ÇİZMELİ, Şevket. **Menderes Demokrasi Yıldızı**, Arkadaş Yayınları, İstanbul, 2007
- DEMİRCİ, H. Aliyar. **İkinci Meşrutiyet'te Ayan Meclisi 1908-1912**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- DOĞAN, Mustafa. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, TBMM Konuşmaları, (29 Mayıs 1950-4 Mart 1954)**, İstanbul, 1957
- ERER, Tekin. **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul, 1963
- ERER, Tekin. **Türkiye'de Parti Kavgaaları**, Çınar matbaası, İstanbul, 1966
- ERİM, Nihat. **Günlükler 1925-1979, I. Cilt**, (Hazırlayan Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005.
- EROĞUL, Cem. **Demokrat Parti –Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- FEYZİOĞLU, Turhan. **Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair, Memleket Meseleleri Hakkında Düşünceler**, İstanbul, 1957

- GOLOĞLU, Mahmut. **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay., İstanbul, 1982
- GÖKAY, Kerim Fahrettin. **Meşrutiyet ve Cumhuriyet Tarihinin Ünlü Devlet Adamı Celal Bayar**, İstanbul, 1982
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref-Zekai Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, AÜ SBF İdari İlimler Enstitüsü yay., Ankara, 1957.
- GÜNEŞ, Turan. **Türk Demokrasininin Analizi**, (Haz:Hurşit Güneş), Ümit Yay., Ankara, 1996.
- GÜNVER, Semih. **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985
- KABASAKAL, Mehmet. **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yay, İstanbul, 1991
- KARPAT, H. Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- KEMAL, Mehmet, **Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi**, ABeCe yayınları, İstanbul, 1980.
- KIŞLALI, Ahmet Taner. **Siyaset Bilimi**, İmge Yay., Ankara, 2005
- NUTKU, Emrullah. **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)**, İstanbul,1979
- ÖZ, Esat. **Tek Parti Yönetimi Ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yay., Ankara,1992
- ÖZBAY, Cemal. **Demokrat Parti'yi Nasıl Kapatırdım**, Emek Basımevi, Ankara, 1961
- ÖZBUDUN, Ergun. **Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller**, Doğan Kitapçılık, Ankara, 2003
- SAROL, Mükerrerem-İsmet Bozdağ. **100. Yaşında Celal Bayar'a Armağan**, İstanbul, 1982
- SAROL, Mükerrerem. **Bilinmeyen Menderes**, Kervan Kitapçılık, Ankara, 1983.
- SERTEL, Zekeriya. **Hatırladıklarım (1905-1950)**, İstanbul Yayıncılık Matbaası, 1968
- ŞAHİNGİRAY, Özel. **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri Demokrat Parti'nin Kuruluşunda İktidara Kadar Olan Konuşmalar**, Ankara, 1954
- ŞAHİNGİRAY, Özel. **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1933-1955**, Ankara, 1956
- TANİLLİ, Server. **Devlet Ve Demokrasi**, Adam Yay, İst,1993
- TEKİL, Fürüzan. **İnönü- Menderes Kavgası, Bir Demokrasi Rüyası**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1989

- TEMUÇİN, Şevket. **Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresinde Alınan Tarihi Kararlar**, Ankara (?), 1950 (?).
- TEZİÇ, Erdoğan. **Siyasi Partiler, Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1976
- TİMUR, Taner. **Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Yay, İstanbul, 2003
- TİMUR, Taner. **Türk Devrimi ve Sonrası, 1919-1946**, Doğan Yayınları, Ankara, 1971
- TOKER, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973, Demokrat Parti’nin Altın Yılları, 1950-1954**, Bilgi Yay., Ankara, 1990
- TOKER, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasi Yokuş Aşağı, 1954-1957**, Bilgi Yay., Ankara, 1991
- TOKER, Metin. **Tek Partiden Çok Partiye (Demokrasinin İsmet Paşa’lı yılları) (1944-1950)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970
- TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.
- TOKGÖZ, Zübeyir. **Demokratikleşme Sürecinde Siyasal Partiler**, Günce Yayıncılık, Ankara, 1999.
- TÖKİN, F. Hüsrev; **Türkiye’de Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965.
- TUNAYA, Tarık Zafer. **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.
- TUNAYA, Tarık Z. **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, İstanbul, 1952
- TUNCAY, Suavi. **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yay, Ankara, (tarih yok).
- TUNCER, Erol. **1946 Seçimleri**, TESAV Yay, Ankara, 2008
- TURAN, Şerafettin. **Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap, 2. Bölüm**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999
- TÜNAY, Bekir. **Menderes Devranları, Gördüklerim, Duyduklarım, Bildiklerim**, Nilüfer Matbaacılık Tesisleri. İstanbul.
- UYAR, Hakkı, **Tek Parti Yönetimi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay, İstanbul, 1998.

YALMAN, Ahmet Emin. **Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim, Cilt IV (1945–1971)** İstanbul, Rey Yayınları,1971.

YAVUZ, Hidayet. **Konuşmalarıyla Menderes**, Aziz Tüzel Matbaası, İstanbul, 1958

YAVUZALP, Ercüment. **Menderesle Anılar**, Bilgi Yayinevi, Ankara,1991

YÜCEL, Serhan. **Demokrat Parti**, Ülke kitapları, Ankara, 2001

YÜKSELİMAN, Nihan, **Parti Devlet Bütünleşmesi**, Gelenek Yay, İstanbul, 2002

ZÜRCHER, Erich Jan. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İletişim Yay, İstanbul, 2007

MAKALELER

AHMAD, Feroz. “Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:7,İletişim yayınları, İstanbul, 1983.

ÇAVDAR, Tevfik. “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:8,İletişim yayınları, İstanbul, 1983.

FİNCANCIOĞLU, Yurdakul. “Parti İçi Disiplin ve Demokrasi”, **Sosyal Demokrat ve Değişim Dergisi**, Mart-Nisan 1997, Sayı:7.

KARA, Nihal. “Çok Partili Sisteme Geçiş” **Yapıt**, (Toplumsal Araştırmalar Dergisi), Sayı:8, Aralık-Ocak 1984/85

KOTİL, Ahmet. “Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:7,İletişim yayınları, İstanbul, 1983.

ÖYMEN, Altan. “Berlin’de Hakimler Var”, **Radikal**, 23.2.2010

SUNAR, İlkay. “Demokrat Parti ve Popülizm”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt7, İletişim yayınları, İstanbul, 1983.

TUNCAY, Mete, “Cumhuriyet Halk Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:8,İletişim yayınları, İstanbul, 1983.

UYAR, Hakkı. “1950 Seçimleri Üzerine Bir Analiz Denemesi”, **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim 2008**, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Isparta, 2008.

ANSİKLOPEDİLER:

Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000) Cilt 2 (1941-1960),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

TEZLER:

ALBAYRAK, Bülvin. **Demokrat Parti’de Parti İçi Muhalefetin Gelişimi ve Sonuçları**, Hacettepe Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.